SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT VII · KANLI TAHT VE AK KUĞU AYÇÜRÖK

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT VII

Bölüm 1 · Talas'a Dönüş ve Kanlı Taht
Bölüm 2 · Kırk Kümbet ve Çınkoco'nun Kini
Bölüm 3 · Ak Kuğu Ayçürök ve Kaçırılan Akşumkar

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 62.550–72.963 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

I	Talas'a Dönüş ve Kanlı Taht	Cilt VII — bu ciltte
2	Kırk Kümbet ve Çınkoco'nun Kini	Cilt VII — bu ciltte
3	Ak Kuğu Ayçürök ve Kaçırılan Akşumkar	Cilt VII — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

TALAS'A DÖNÜŞ VE KANLI TAHT

Yaşlı hatip Baymırza'nın ölümü üzerine kurulan mecliste Bakay, Abıke ile Köböş'e barış elçisi gönderilmesini önerir; Kanıkey, Kırgılçal ile kırk çoronun asla yola gelmeyeceğini söylese de dinletemez. Elçi giden çanak gözlü Sarıkan, altı haramiyi Baymırza'nın aşına çağırıp armağanlar, hatta Kanıkey'i bile sunar; fakat Kur'an üzerine ant içmiş koalisyon — er Ürbü, Kökçö oğlu Ümötöy, Muzburçak oğlu Buyanbek, Alabek ve Kırgılçal'ın kırk çorosu — elçiyi öldürmeye kalkar. Sarıkan mızrağıyla Ürbü'yü, Tazbaymat'ı ve Kırgılçal'ı devirip kanlar içinde Tuuçunak'la Talas'a ulaşır. Kanıkey oğlunu Taybuurul'a bindirir, Akolpok'u giydirir, Akkelte ile Zulpukor'u kuşandırır; kendisi erkek kılığında Almambet'in Sır tüfeğiyle kaleyi savunur. Büyük savaşta düşman ordusu kırılır; Semetey yalnızca korkutmak istediği Köböş'ü Akkelte kurşunuyla devirir ve kanını içerek "kan içer hunhar" ününü alır, kaçan Abıke'yi yalvarışlarına rağmen mızraklar. Kanıkey ile Çıyırdı, ihanet eden dede Cakıp'ı öldürür; Manas'ın kırkı çıkmadan Köböş'e varan dul Akılay da Kanıkey'in elinden canını verir. Bakay'ın araya girmesiyle suçsuz halk bağışlanır; kırk çoro boyunlarını uzatıp teslim olur.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kanıkey, Manas öldüğünde otuz iki yaşındadır; naaşı Keñ-Şor'a gizlice gömülmüş, hazine mağarasını kazan beş pehlivanı Kanıkey zehirleyip gömmüştür.
- On iki yaşındaki Semetey, Tört-Kül eteğinde yedi bin haneli ordo kurar ve altın taç ile tahta oturtulup han ilan edilir.
- Kanıkey öksüzleri emzirdiğinde Külçoro'nun payına ak süt, Kançoro'nunkine kara-kızıl kan düşer; bu, Kançoro'nun gelecekteki hıyanetinin önbelirtisidir.
- Elçi Sarıkan, kendisini öldürmeye kalkan koalisyondan er Ürbü'yü, Tazbaymat'ı ve kırk çoronun başı Kırgılçal'ı öldürüp Tuuçunak atıyla Talas'a kaçar.
- Kanıkey erkek kılığına girip Almambet'in Sır tüfeğiyle kaleyi savunur; Semetey savaşta Köböş'ü Akkelte kurşunuyla öldürüp kanını içer, Abıke'yi mızrakla devirir.
- Kanıkey ile Çıyırdı dede Cakıp'ı öldürür; Kanıkey ayrıca Köböş'e varan dul Akılay'ı öldürür, Bakay'ın ricasıyla sıradan halk bağışlanır.

TÜRKÇE METİN

Söylesem hasret dinmez,
Baban, o bozkurt bulunmaz,

Nice ağlayıp feryat ederek,
«Kankorum!» deyip hıçkırarak».
Anan Kanıkey bunu söyleyip,
Kimsenin duymadığı acıları döküp,
Geçit geçit belleri sayıp,
Ayrı düşülen nice yeri anıp.
Sarı yamaçlı kır yolunun
Etek yanından aştı idi,
Oluya-Ata mezarının
Yukarı yanına bastı idi.
Oluya-Ata'ya vardığında,
Kamburunu vermiş kara yamaç,
Corgo denen bel imiş,
Anacığının alışıp

Aşıp geçtiği yer imiş.
Corgo Beli'ni aştı idi,
Karşılaştığı yer koca Talas –
Yamaç yamaç bölünüp,
Engebeli geçitler görünüp.
Geçidin otu seyrelip,
Yaban koyunları kum gibi dökülüp.
Tepe tepe ıssızlaşıp,
Tepelerin otu seyrelip,
Geyiği kum gibi dökülüp,
Kulanı düzlükte koşuşup,
Bülbülü söğütte şakıyıp,
Suyunda kurbağa vıraklayıp,
Guguk kuşu dağdan seslenip,
Çınardan papağan söylenip,
Gerçekten bakılsa bu Talas,
Çayırı bel boyu gürleşip,
On iki yıldır ıssız kalıp,

ENGLISH TRANSLATION

Were I to speak, the longing would not cease,
Your father, that grey wolf, is not to be found,
So much weeping and wailing aloud,
Sobbing and saying: «My Kankor!» ».
Your mother Kanıkey spoke thus,
Pouring out griefs no one had ever heard,
Counting the passes, ridge after ridge,
Recalling the many places of parting.
Of the steppe road with yellow slopes
She crossed along the skirting side,
Of the tomb of Oluya-Ata
She stepped upon the upper side.
When she came to Oluya-Ata,
A black slope humping its back,
It was the pass called Corgo,
The place your dear mother, long accustomed,
Used to cross over and pass.
She crossed the Corgo Pass,
The place she met was mighty Talas –
Divided slope upon slope,
Rugged passes coming into view.
The grass of the pass grown sparse,
Wild sheep pouring down like sand.
Hill after hill fallen desolate,
The grass of the hills grown sparse,
Its deer pouring down like sand,
Its kulans racing on the plain,
Its nightingale trilling in the willow,
Frogs croaking in its waters,
The cuckoo calling from the mountain,
The parrot chattering from the plane tree,
Truly, if one looked, this Talas,
Its meadow grown thick waist-high,
Left desolate for twelve years,

Yerin gaipleri yurt tutup,

Yaprağı renk renk donanıp,
İçinde hışırdayıp karaca söylenip,
Konup yattığı zamanda,

Yer böyle gürleşip kaldıktan sonra,
Gaipler sahiplenip girmiş,

The unseen ones of the land making it their home,
Its leaves arrayed in many colors,
The roe deer rustling and murmuring within, In the time when they camped and lay,
After the land had grown so lush,
The unseen ones had claimed it and entered,

Geyik, maral yavruları
Kovalaşıp durur imiş.
Şenlikle dolup taşan yer de yok,
Dalgalanıp yatan halk da yok,
«Gak» diyecek karga yok,
Talas ıssız kalmış,
Gurklayıp duran kuzgun yok,
Issız kalan yeri gördüğünde,
Sarı yamaçlarıyla görünen
Beli görüp bir ağladı,
Uzanıp yatan geniş Talas'ı,
Yeri görüp bir ağladı,
Kara-Buura yamacının
Kuytusunu görüp bir ağladı,
O bildik Keñ-Kol'un, Talas'ın
Vadisini görüp bir ağladı.
Kulun tutup, kısrak bağlayıp
Konakladığı yeri gördüğünde,
Kısır emmiş tay kesip
Durduğu yeri gördüğünde,
O zaman anan Kanıkey'in
Bıldırcın gibi zavallı gözünden
Bölük bölük yaş gitti,
Kara üzüm gibi zavallı gözünden
Kamçı boyu yaş gitti.
Yerlerini sayıp feryat eder,
Anan ağlayıp inler.
Yeşil çimende serilip,
Yeşil vadiye can atıp,

The fawns of deer and maral
Would chase each other about.
No place overflowing with festivity,
No people lying rippling like waves,
No crow to cry «Caw»,
Talas had been left desolate,
No raven croaking there,
When she saw the land left desolate,
Seeing the pass that showed itself
With its yellow slopes, she wept once,
Seeing the land of broad Talas
Stretched out lying, she wept once,
Seeing the sheltered hollow
Of the Kara-Buura slope, she wept once,
Seeing the valley of familiar Keñ-Kol,
Of Talas, she wept once.
When she saw the place where she camped,
Catching foals, tethering mares,
When she saw the place where she stood,
Slaughtering colts suckled by barren mares,
Then from your mother Kanıkey's
Poor eyes like a quail's
Tears went in stream after stream,
From her poor eyes like black grapes
Tears went a whip-length long.
Counting the places she wails aloud,
Your mother weeps and moans.
Sprawled on the green meadow,
Yearning for the green valley,

Konup yattığı zamandı,
Devletli baban sağken,
Mutluluğun esen çağında,
Dilediğini aldığında,
Kunduzun derisini dilip
Paçalığa koyduğunda,
Argın, Kırgız kalabalık halk,
Gündüzü gülüş, gecesi oyun
Olup yattığı zamanda,

It was the time when they camped and lay,
When your fortunate father was alive,
In the sound season of happiness,
When she got whatever she wished,
When she slit the beaver's pelt
And set it on the trouser-trim,
Argın and Kırgız, the teeming people,
Their days laughter, their nights games –
In the time when so they lay,

Sefası bir başka aziz yer,
Anlata gitsem, kulunum,
Perişan olan bizim el.
Bu boz vadinin çıkıntısında,
Pütür pütür burunda,
Kaplan ağan Bakay'ın
Gözcü durduğu Moynok-Taş,
Alnımdaki saçım çimen olmuş,
Yamaç yönüne bakarsan,
Argın, Kırgız karışık.
İşte bugün Talas'ta
Kırgız şöyle dursun, kütük bile yok,
Kara-Buura'da, Çatkal'da
Benim bağrım kaynayıp kor oldu!
Boz höyükçe kuytu belde,
Kırk yiğidiyle babacığının
Toplanıp oturduğu yer,
Kırk taban çizip çizgiyi,
Coşkun ordo* kurduğu yer,
Kırk semiz kısrağı
Ortaya bağlayıp koyup,
Kazananın kesip aldığı yer,
Örselenip tüyü kalmamış,
Issız kalmış işte bu yer.
Argın, Kırgız karışık,
Ordo kurup, halkı yönetip,
Öyle yaşardık, zavallı başım.
İşte bu Keñ-Şor boyunda
İşte bu Talas boyunda

A precious place of rare delight,
Were I to go on telling, my foal,
Our people now brought to ruin.
On the spur of this grey valley,
On the rough and rugged headland,
Where your tiger uncle Bakay
Stood watch – Moynok-Taş, The hair on
my brow has turned to grass,
If you look toward the slope,
Argın and Kırgız mingled.
Now today in Talas
Let alone a Kırgız, not even a stump,
In Kara-Buura, in Çatkal
My breast has boiled and turned to embers!
On the sheltered pass like a grey mound,
The place where your dear father
Gathered and sat with his forty braves,
The place where, tracing forty floor-lines,
He set up the exuberant ordo,*
The place where forty fattened mares
Were tethered in the middle,
And the winner cut off his prize,
Battered, not a hair remaining,
Left desolate – this very place.
Argın and Kırgız mingled,
Setting up the ordo, ruling the people,
So we lived, my poor head.
Along this very Keñ-Şor,
Along this very Talas,

Neler var da neler yok,
Halksız, sahipsiz yeri görüp,

İçim keder, bağrım kor.
Gözümde canlandı yalan dünya,
Anacığın çok şey gördü,
Ben bahtsızda tasa yoktu,
O halk bu yeri yurt tutmuşken,
Kocakarılar kuyruk yağı çiğnerdi,
Yoksullar bin koyun güderdi.
Tel tel saçımın döküldüğü yere
Sefa sürmedik gelin kalmazdı,

Mutluluğuyla birlikte ölemeden,
Anacığının çilesi kaynadı.
Göğsümde, kulunum,
Onulmaz bir yara var,
Bozkurdum halka tuğ olmuştu.

Nice nice hatıra var.
Alın kemiğim meğer eğriymiş,
Babanın gözü dünyadan göçünce,

Gün görmem kısa imiş.
Devletimden mihnetim,
Kaplan baban göçtükten sonra,
Kargı boyu fazla imiş.
Kalabalık halk kaygısız yatarken,
Bereketim esen çağında,
Kibrin en koyu demindeyken,
Çoroların yırtığını yamamayan,
Hiç Tanrı'ya yüz çevirmeyen,
Tündüğü ardından çekmeyen,
Gecelemiş aştan içmeyen,
Kurulup böbürlenen bu bahtsızın

Bu kibri başına yetti,
Kankorundan ayrı düştü

What is there and what is not,
Seeing the land without people, without master,
My heart is grief, my breast is embers.
The false world rose before my eyes,
Your dear mother has seen many things,
I, the luckless, had no sorrow then,
When that people held this land as home,
Old women chewed fat of the tail,
The poor herded a thousand sheep.
Where my hair fell out strand by strand
No bride remained who had not known delight,
Unable to die together with her happiness,
Your dear mother's torment boiled over.
In my breast, my foal,
There is a wound that will not heal,
My grey wolf had become the people's banner.

There are memories upon memories.
My brow-bone, it seems, was crooked,
When your father's eyes passed from the world,
My days of good fortune proved short.
My misery, come from my fortune,
After your tiger father passed away,
Proved a lance-length too long.
While the teeming people lay carefree,
In the sound season of my plenty,
At the thickest moment of pride,
Never mending the choros' torn clothes,
Never turning my face to God,
Never drawing the tündük closed behind,
Never drinking of food left overnight,
This luckless one who sat preening in pride –
That pride came down upon her head,
She was parted from her Kankor

Otuz iki yaşında.
Önün bayır, koca vadi,
Keñ-Şor denen yer işte odur,
Baban Manas'ı orada yedim ben!
Ömür payı kısalıp gelince,
Ecel pusuya yatıp durunca,
Süzgün gözünü süzdürüp,
Kıl bıyığını sarkıtıp,
Baban kıyamet yoluna gittiğinde,

Tarak değmez kara saçı
İşte bu Keñ-Şor içinde
Tutam tutam tutup yoldum!
Öbek öbek orman, söğüt bitmiş,

Gözümden akan kara yaş
İşte bugün Keñ-Şor'da
Gölcük kara su olmuş,

Yüzümden akan kara kan
İşte bugün Keñ-Şor'da
Topuktan kızıl taş olmuş, Kocosan'lar birleşip,
Baban halka baş olmuştu.
Açıkta gömersem babanı,
Düşmanlık güden kakşaalın Yayılıp kızıl söğüt bitti,
Biri açıp alır diye,
Azgın itlere yem eder diye,
Keñ-Şor denen yer budur,
Bir kişiye göstermeden,
Bir kişiye sezdirmeden,
Görülmedik bir iş yaptım.
Gören canı ürküttüm,
Babacığının cenazesini
Halka göstermeden kıldırdım.
İki büklüm ağlayıp Kanıkey,
Koşoy, Töştük onu gördü,
Vah, Bakay han gördü.

At thirty-two years of age.
Before you lies the slope, the great valley,
The place called Keñ-Şor, that is it,
It was there I devoured your father Manas!
When the portion of life ran short,
When death lay waiting in ambush,
Letting his languid eyes grow dim,
Letting his wiry mustache droop,
When your father went the way of doomsday,
His black hair no comb had touched –
Here within this Keñ-Şor
I tore it out, fistful by fistful!
Clump upon clump of forest and willow has grown,
The black tears flowing from my eyes
Here today in Keñ-Şor
Have become a pool of black water,

The black blood flowing from my face
Here today in Keñ-Şor
Has become red stone ankle-deep, The Kocosans joining together,
Your father had become the people's head.
If I bury your father in the open,
Of the kakşaal who nursed enmity Red willows spread and sprang up,
Lest someone open it and take him,
Lest they make him food for rabid dogs,
The place called Keñ-Şor is this,
Showing not a single person,
Letting not a single person sense it,
I did a deed never before seen.
I frightened off every soul who saw,
Your dear father's funeral rites
I had performed unseen by the people.
Bent double, weeping, Kanıkey,
Koşoy and Töştük saw it,
Alas, Bakay khan saw it.

Sarpayla* kefenleyip sardığım yer,

Babanın yıkandığı yere
Ağıl gibi çınar dikilmiş,
Bozkurt Manas, o kaplanı
Kocosan'lar korudu.
Cenazeye alındığı yerde
Sıra sıra çınar boy vermiş,
Yaradan'ın kendisi korudu,
Bıyığını burup kıvıranlar,
Mustafalar korudu.
Sakalını burup kıvıranlar,
Mustafalar* korudu.
Baban halka arslandı,
Onun gibi bir bozkurdu
Can yaratıp, var edip,
Yakın zamanda vermez asla.
Arap'tan gelen kırk pehlivan,
Konuşsa dili anlaşılmaz,

Onları o işe koştum,
Tabutu kaldırtıp taşıttım.
Kökbörü, Töştük orada var,
Ulular da var, hanlar da var,

Bakay han, Koşoy birlikte var. Nice hikmet ehli* can da var.
Cenaze kılıp, kelime getirip,
O mescidin içinde
Alıp yürüdükleri yerde

Yele gibi kızıl söğüt bitti,
Yaradan'ın kendisi yâr oldu.
Kuşatıp alıp yürüdükleri yer,

Yerine götürüp yetirene dek,

Yaradan'ın kendisi yâr oldu.

The place I shrouded him wrapped in sarpay,*
At the place where your father was washed
Plane trees have risen like a sheepfold,
Grey wolf Manas, that tiger,
The Kocosans protected.
At the place he was taken for the funeral
Plane trees have shot up row on row,
The Creator Himself protected,
Those who twist and curl their mustaches,
The Mustafas protected.
Those who twist and curl their beards,
The Mustafas protected.*
Your father was a lion to the people,
A grey wolf the like of him
The Maker of souls, the Giver of being,
Will never grant again soon.
Forty pehlivans come from Araby,
Their tongue past understanding when they spoke,
Them I set to that task,
I had them lift and bear the coffin.
Kökbörü and Töştük are there,
The great ones are there, the khans are there,
Bakay khan and Koşoy are there together.
Many souls versed in wisdom are there too.*
Performing the rites, reciting the kalima,
Inside that mosque,
At the place where they bore him along,

Red willows sprang up like a mane,
The Creator Himself was their friend.
The place where they bore him along, encircling,
Until they carried him and brought him to his place,
The Creator Himself was their friend.

Babanı yiyen işte benim!»

Atı düzeltip eyerleyip,
Evliya soylu* erler
Ona Kur'an okuyup,
Geçmişler düşüp aklına,
Gökten Allah'ın günü bulutlanır,
Başına altmış kaygı bir gelir!
Yurt tuttuğu yer görünür,
Gözünün yaşı dökülür,
Yeni ölmüş gibi görünür!
Tört-Kül'ün aşağı yanına,
Töre Manas'ın diktiği bağa
Yeni gelip Kanıkey,
Yine durdu bekledi şimdi.
«İşte şuradaki koca tepe –
Babacığının ulu mescidi.
Söğütlerinin hepsini devirip,
Duvarlarının hepsini yıkıp,
Direğini söküp almışlar,
Mescitle düşmanlık ettiler,
Altı haramiyi apaçık Kuday
almıştır.
Babacığın sağken,
İşte bu duran ulu mescit –
Ulu mescidin içinde
Ulular durur, hanlar dururdu.

Abıke, Köböş, altı harami,
Haramilerin ettiği işler:
Tahtının hepsini devirmişler,
Duvarlarının hepsini yıkmışlar.
Direğini söküp almışlar,
Tükenip kalan ulu mescit
Dümdüz olup kalmış.
Çukurları dolmuş,
Tört-Kül gibi tepe olmuş.
Yiğidim, törem, ölmeyesin,

The one who devoured your father – it is I!»
Setting the horse aright and saddling it,
Men of saintly lineage*
Reciting the Quran over him,
Things gone by falling upon her mind,
From the sky Allah's day grows clouded,
Sixty sorrows come upon her head at once!
The place he made his home appears,
The tears of her eyes pour down,
It seems as if he had newly died!
To the lower side of Tört-Kül,
To the orchard planted by töre Manas
Newly come, Kanıkey
Stood and waited once again now.
«That great mound over there –
Your dear father's great mosque.
Felling all of its willows,
Tearing down all of its walls,
They wrenched out and took its pillar,
They made enmity with the mosque,
The six haramis, Kuday in plain sight has taken.
While your dear father lived,
This great mosque standing here –
Within the great mosque
The great ones stood, the khans would stand.

Abıke, Köböş, the six haramis,
The deeds the haramis did:
They overturned all of its throne,
They tore down all of its walls.
They wrenched out and took its pillar,
The great mosque, spent and exhausted,
Has been left leveled flat.
Its hollows have filled in,
It has become a mound like Tört-Kül.
My brave, my töre, may you not die,

Bu zilleti kör olası can görmeyesin!».
Babasının sayısız hazinesi, nice malı

Yerini görüp coşup,
Anacığın ağlar kendinden geçip,
Kara gözden kan akıp,
Nasıl da ağlar hıçkırarak,
Görüp duran adamın
Gönlü fena parçalanıp.
Anan ağlar hıçkıra hıçkıra,
Çıyırdı zavallı ne yapsın,
Suya salınmış çubuk gibi,
İnleyip ağlayıp sarsıla sarsıla.

«Kurbanın olayım yetimim,
Geçmişi ben anlatsam,
Övünüyorum sanırsın:
Yamaçta altı tümen yılkı,
Küheylanla küheylan karışık,
Kuday'a elimden ne gelir,
Ardımda tek dayanağım, yavrum küçük,
Çaresiz, arkasız kalıp,
Perişan olan bizim baş,
O gün ağabey-kardeşin hepsi düşman!

Malımı harcayıp,
Öleyim dedim arımdan,
Ölmeyip sağ kaldım,
Yavrucuğum, sen varsın diye.
Gideyim dedim arımdan,
Gitmeden kaldım o zaman,
Gerekli yetimim var diye!
Kahrımdan ben ölürsem,
El üstünde tuttuğum yetimim

Ateşi sönmüşe döner diye,
Kıyamadım canıma,
Dökmedim kendi kanımı.
İşte bu Talas boyunda

May you, accursed soul, never see this disgrace!». His father's countless treasure, his many goods
Seeing its place, overcome,
Your dear mother weeps beside herself,
Blood flowing from her black eyes,
How she weeps, sobbing,
The heart of any man watching
Torn cruelly to pieces.
Your mother weeps sob upon sob,
What could poor Çıyırdı do,
Like a wand cast upon the water,
Moaning and weeping, shaking and shaking.
«Let me be your offering, my orphan,
If I were to tell the past,
You would think I am boasting:
Six tümen of horses on the slope,
Racer mingled with racer,
What can I do against Kuday,
Behind me my only support, my little child,
Left helpless, without backing,
Our head brought to ruin,
That day elder and younger brothers all foes!
Spending my wealth away,
I said I would die of my shame,
I did not die, I stayed alive,
Because you, my little one, existed.
I said I would go, of my shame,
I stayed then without going,
Because I had my needed orphan!
If I died of my anguish,
My orphan I held above all hands,

Lest his fire turn to one gone out,
I could not bring myself to end my life,
I did not spill my own blood.
Along this very Talas,

	Konmuş Argın'la karışık,	*Camped mingled with the Argın,*
	Koltuğumda yavrum küçük.	*My little child under my arm.*
	Zulmü görüp, iş müşkül,	*Seeing the tyranny, matters grave,*
	O zaman kargaşaya düştü zavallı başım.	*Then my poor head fell into turmoil.*
	Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,	*From the sky Allah's day clouding over,*
	Başıma altmış bela bir gelip,	*Sixty calamities coming upon my head at once,*
62830	İtler yağmalayıp alır diye,	*Lest the dogs plunder and take it,*
	Yetim geri döndüğünde,	*When the orphan should return,*
	Malı mülkü hepten yok,	*His goods and property wholly gone,*
	Güçsüz düşüp kalır diye,	*Lest he fall and remain powerless,*
	Beni de böylece Kuday alır diye,	*Lest Kuday take me likewise,*
	Hazineni sakladığım yerim var,	*I have a place where I hid your treasure,*
	Ben anacığının, bahtsızın,	*I, your dear mother, the luckless one,*
	Tükenmeyecek sözü var.	*Have words that will not run out.*
	Bir kişiye bildirmeden,	*Letting not a single person know,*
	Bir adama sezdirmeden,	*Letting not a single man sense it,*
62840	Şu karşıki bozca Kızıl-Too'da,	*On that greyish Kızıl-Too across from us,*
	Zahmetini böyle çektim,	*Thus I bore its toil,*
	Argın ile Kırgız'dan	*From the Argın and the Kırgız*
	Beş pehlivanı aldım.	*I took five pehlivans.*
	Hakkına at verdim,	*For their due I gave horses,*
	Hakkından da fazlaca	*And well beyond their due*
	Altın, gümüş tez verdim.	*I gave gold and silver promptly.*
	Şekeri kar gibi kemirttim,	*I let them gnaw sugar like snow,*
	Kara çayı içirttim.	*I had them drink black tea.*
	Beş pehlivana yalvardım,	*I pleaded with the five pehlivans,*
62850	Som demirden keskin verdim,	*I gave them blades of solid iron,*
	Çelik kazma, mülk verdim.	*I gave steel picks, I gave property.*
	Boz kayanın yüzünü kazdırdım,	*I had them dig the face of the grey cliff,*
	Hazinenin tamamını	*The whole of the treasure*
	Emanet* edip teslim ettim.	*I entrusted* and handed over.*
	Ağzını ustaca oydurdum,	*I had its mouth carved with mastery,*
	Yalnız bir adam sığacak kadar,	*Only wide enough for one man to fit,*
	Öte yanını genişlettim,	*Its far side I had widened,*
	Altı bin koyun yatacak kadar.	*Enough for six thousand sheep to lie.*
	Ağzı kuşku vermesin diye,	*So its mouth would rouse no suspicion,*
62860	Hilemi tamama erdirdim,	*I brought my ruse to completion,*

İçindeki kumları
Torbalatıp taşıttım.
Bu görülmedik işi yaptırdım,
İçindeki kumları,
Talas'ın büyük suyuna döktürdüm.
Suçu olmayan masumdan
Sayısız hazine, sarı altın,
Mücevher, yakut karışık,
O mağaraya yığdırdım,
Bu görülmedik işi yaptırdım,
Dünyalığın tamamını
Bildirmeden gizledim,
Hazineyi böylelikle
Bir mağaraya yığdırdım.
Kuşkusuz kalsın diye,
Üstündeki kara kumu
Som demir gibi kuruttum,
Ağzı kuşku vermesin diye,
Mağaranın üstüne yıktım.
Hazineyi gizleyip,
Yeniden bir çareye başvurdum,
O zaman ben bahtsız,
Akıl yorup duruyordum.
Ben Talas'tan gidince,
Köküme topluca kıyarlar diye,
İşimi söyleyip birine,
Boşboğazlık* edip işime,
Hazinemi açıp giderler diye,
Köküme topluca kıyarlar diye,

Güvenemeyip işime,
Söyleyiverip birine,
Böyle yaparsam Kuday çarpar diye,
Böyle yaparsam iş fena olur diye,
Alacakaranlık çöküp gün batarken,
Halkın öncüleri yatarken,
Beş pehlivana bağırıp,

Beri gel diye çağırıp,

The sands within it
I had bagged up and carried off.
I had this unheard-of deed done,
The sands within it
I had poured into the great water of Talas.
From the innocent without guilt
Countless treasure, yellow gold,
Jewels and rubies mingled,
I had heaped into that cave,
I had this unheard-of deed done,
The whole of the worldly wealth
I concealed without telling,
The treasure in this way
I had heaped into a cave.
So that it would stay beyond doubt,
The black sand upon it
I dried hard as solid iron,
So its mouth would rouse no suspicion,
I collapsed it over the cave.
Having hidden the treasure,
I turned again to another device,
Then I, the luckless one,
Kept racking my mind.
Lest, when I left Talas,
They slaughter my stock root and branch,
Lest, telling my deed to someone,
Blabbing about my affair,*
They open my treasure and go,
Lest they slaughter my stock root and branch,

Unable to trust in my affair,
Lest I let it slip to someone,
Lest Kuday strike me if I did so,
Lest matters turn evil if I did so,
As dusk fell and the day went down,
While the people's foremost lay asleep,
Shouting to the five pehlivans,

Calling them, saying come near,

Kepçeyle ölçüp su verip,
Kaşık ile ağı verip,
Payını böylece yedirip,
Hepsine «bağrım» dedirtip,
Sadağı tutup ok koyup,
Sereserpe boğazladım hepsini,
Beş pehlivanı yok edip,
Beş pehlivanı boğazladım,
Belinden büküp katlayıp,
Ocak yerinin kıyısına
Gömüp saklayıp* koydum.
Söylesem sözüm daha var,
Yarın mahşer gününde,
Suçsuz yere öldürülen
Anacığının boynunda
Beş masumun kanı var.
Bu yanda görünen –
Ananın gizleyip gittiği hazine,
Bu yanda görünen –
Kaplan baban sağken,
Devletim* esen çağında,
Anacığın Kanıkey'in ak sarayı,

Ordo idi işte burada,
Kapısı demir, som kalay,
Kadın da olsa ananın
Devleti vardı hayli fazla.
Kapılı büyük hisarda,
Akılay'ın ordosunda
Sıra sıra duran hazineye
Han baban sağken
Uğrayıp adam yanaşamazdı,
Soğuk bağırlı yaklaşıp gelemezdi.

Sokulup yabancı göremezdi,
Sokulup adam gelemezdi,
Abdestsiz* kişi basamazdı,
Bensiz kapısını açamazdı,
İşte bu saray hisarında

Measuring with a ladle, giving water,
Giving poison with a spoon,
Feeding each his portion thus,
Making all of them say «my dearest»,
Holding the quiver, setting an arrow,
I slaughtered them all sprawled out,
Doing away with the five pehlivans,
I cut the throats of the five pehlivans,
Bending and folding them at the waist,
At the edge of the hearth-place
I buried and hid them away.*
Were I to speak, I have words yet,
Tomorrow on the day of judgment,
Of those killed without guilt –
Upon your dear mother's neck
Lies the blood of five innocents.
What shows on this side –
The treasure your mother hid and left,
What shows on this side –
While your tiger father lived,
In the sound season of my fortune,*
The white palace of your dear mother Kanıkey,
The ordo was here, in this very place,
Its gate of iron, of solid tin,
Though she was a woman, your mother's
Fortune was ample indeed.
In the great gated fortress,
In Akılay's ordo,
The treasure standing row upon row –
While your khan father lived
No man could turn aside and draw near it,
No cold-hearted one could approach and come.
No stranger could steal close and see,
No man could steal close and come,
No one unwashed for prayer could set foot,*
None without me could open its gate,
In this palace fortress,

Rastlanan diri gidemezdi,
Sokulan sağ geçemezdi.

Bekçileri sayıdan çok,
Gözcüleri ondan da çok.
İnsanın burnunu, kulağını
Tılsım yapıp takınmış,
Cellatlardan yetmişi,
Babanın yaptığı böyle iş –
Âleme saldığı güç.
Her yanı dengince tamdı,
Şay'ın koruduğu erdi.
Baban gibi bir kudreti
Yaratmaz can, asla.
Baban on iki asırlık eli aldı,

Kızını gelinini ağlattı.
O zaman babana
Ukuruk çevirecek* kalmadı.
Talihi üstün er oldu,
İçine bakıp otursan,
Yeryüzünden geniş oldu.
Ünü halka ulu oldu,
Müslüman ordusunu topladı,
Babana çatan adam zelil oldu.

«Burut'un* kan içici hanı» diye,

On ikisine geldiğinde,
Beecin'in hanı ağladı.
Ordo bozup ganimet aldı,
Ok yetişmeyen ata binip,
Ordo tutan ululari,
Ok işlemeyen zırh giyip,
Alööke'ye el saldı.
Kargısını kana bandı,
Aceplik ününü yaydı,
Babandan bir tapırtı duyunca,

Whoever was met could not leave alive,
Whoever stole close could not pass through whole.
Its guards beyond counting,
Its watchmen more than that.
Men's noses and ears
Worn strung as talismans,
Seventy of the executioners –
Such was the work your father wrought,
The power he cast over the world.
Every side of him was matched and whole,
He was a man protected by Şay.
A might like your father's
No soul will ever create, no, never.
Your father took the people of twelve centuries,
He made their daughters and brides weep.
Then against your father
No one remained to swing the ukuruk.*
He became a man supreme in fortune,
If you sat and looked within him,
He was wider than the face of the earth.
His fame grew great among the people,
He gathered the army of the Muslims,
Whoever crossed your father was brought low.
Called «the blood-drinking khan of the Burut»,*
When he came to his twelfth year,
The khan of Beecin wept.
He broke the ordo and took spoils,
Mounting a horse no arrow could reach,
The great ones who held the ordo,
Donning armor no arrow could pierce,
He laid hands on Alööke.
He dipped his lance in blood,
He spread his wondrous fame,
On hearing one hoofbeat of your father,

Nicesini çekip alıp,
Koñurbay nerede uyudu?!
Hazinenin tamamını,
Bu Talas'ı yaylayan,
Akkula'yı bağlayan,
Öfkesi kabardığında
Azı dişine vurup çiğneyen,
Atışmaya düşman çıkıp gelse,
Önüne katıp süren.
Yüz yüze gelen düşman olsa,
Almambet'i, Çubak'ı oynatan,
Belaya salıp düşmanı,
Nicesini baban yerde süründürdü.

Dile gelen adamı

Diliyle güttü,
Dile boyun eğmeyeni
Kudurtup önüne kattı,
Kastını kurup saldırırsa,
Düşmanı diri kalmadı.
Yüzleşen adam serildi,
Yüzleşmeye düşman gelemedi,
Bensiz yüzünü göremedi.
Senin baban er Manas,
Ombu'yu vurup ganimet aldı,
Ortasını yarıp yol açtı,
Sırası geldiğinde
Kızılbaş yurdunu kırdı,
Mekke'den gelen yedi tuğu
Yedi yere dikti.
Yetkin baban, o kaplan –
Vardığı yeri yerlere serdi.
Altay'da doğup büyüyüp,
Müslümana ün saldı.
Hışımla geldiğinde
Akkula'yı oynattı,
Altı bin pehlivanlı Alööke'yi
Sürüp kovalaya kovalaya,

Dragging off many a one,
Where did Koñurbay ever sleep?!
The whole of the treasure,
He who summered this Talas,
He who tethered Akkula,
Who, when his wrath swelled up,
Struck and ground his back teeth,
If a foe came out for a shooting match,
Drove him herded before him.
If a foe came face to face,
He who set Almambet and Çubak into play,
Casting the foe into calamity,
Many a one your father dragged in the dust.
The man who came to speak,

He herded with his tongue,
Him who bowed not to the tongue
He drove mad and herded before him,
If he set his intent and attacked,
No foe of his stayed alive.
The man who faced him was laid flat,
No foe could come to face him,
None without me could see his face.
Your father, the man Manas,
Struck Ombu and took spoils,
Split its middle and opened a road,
When his turn came round
He crushed the land of the Kızılbaş,
The seven banners come from Mecca
He planted in seven places.
Your consummate father, that tiger –
Laid low every place he reached.
Born and raised in the Altay,
He spread fame among the Muslims.
When he came in fury
He set Akkula into play,
Alööke with his six thousand pehlivans
He drove, chasing and chasing,

Kum-Arık'tan geçtiğinde,
Çoñ-Aksı'ya vardığında,
Orada yetişip yere serdi.
Alööke'nin oğlu Koñurbay,
Söylenirse sözün sırası var,
Babasını boğazlamanın öcü var.

When he crossed Kum-Arık,
When he reached Çoñ-Aksı,
There he caught him and laid him low.
Alööke's son Koñurbay,
If it be told, the word has its turn,
Holds vengeance for his father's slaughter.

Alööke'yi boğazladı diye,
Müslümanda kin kaldı,
Büyük kavga, kargaşa saldı,
Bu Talas'a konduğunda,
Alööke'yi yakalayıp bir almıştı,

Because he slaughtered Alööke,
Rancor remained among the Muslims,
He loosed great strife and turmoil,
When he settled on this Talas,
He had once seized and taken Alööke,

SEMETEY'İN TALAS'A GELİP KONUŞU
Kanıkey'in ak sarayının,
Kaşatça'nın alt yanında,
Tört-Kül'ün aşağı yanında,
Töre baban Manas'ın diktiği
bağda, Kuday'ın hakkıyla yarattığı
Ordosunun yerine
Ordo kurdu yedi bin.
Buhara'dan gelen seksen deve,
Seksenini sıra sıra çökertip,
Urgan çözüp, deve boşaltıp,
Ağıt yakıp, ev dikip,
Dün, yaslı gidip Kanıkey,
Kaçıp gidip Semetey,
İpekli kumaşını* dermeyip düzelip,

SEMETEY'S COMING TO SETTLE IN TALAS
Of Kanıkey's white palace,
Below Kaşatça,
On the lower side of Tört-Kül,
In the orchard planted by your töre father
Manas, Created by Kuday's own right,
On the site of his ordo
He set up an ordo of seven thousand.
Eighty camels come from Bukhara,
Making all eighty kneel in rows,
Loosing ropes, unloading camels,
Raising laments, pitching houses,
Yesterday, Kanıkey who went in mourning,
Semetey who went fleeing,
Not gathering up his silken cloth but setting forth,*

Buhara'ya girip büyüyüp,
Cılgın'ı, Keñ-Kol'u, yurt buldu,
Atadan kalan eli buldu.
Kanıkey'in ordosuna,
Ordosunun yerine
Ordo dikip, gün görüp,
Çevresi denk olup,
Babası Manas ayköl'den
Üstün doğmuş er olup,

Entering Bukhara and growing up,
Found Cılgın, found Keñ-Kol, a homeland,
Found the people left from his father.
To Kanıkey's ordo,
On the site of her ordo
Pitching an ordo, seeing good days,
His surroundings made equal,
Than his father Manas the ayköl
Born a superior man,

On ikisine geldiğinde
Ordo tutup, halkı yönetip,
Kolay değil, yetimin
Yüce halka han olup.
Yetim gezip yetişip,
Yurduna şimdi kavuşup,
Kopan bağlar ulanıp,

When he came to his twelfth year
Holding the ordo, ruling the people,
It is no easy thing for an orphan
To be khan over an exalted people.
The orphan wandering, coming of age,
Now reunited with his homeland,
The severed ties bound anew,

Göçüp giden kaplan baban
Aya, âleme velvele saldı.
Kaplan baban arslandı,
Baban gibi bir kudreti
Yaratmaz can, asla!
Saçılmışken derlenip,
Kondu kaldı Talas'a, ah,
Sultan oldu, gördün mü,
Göçüp giden babası Manas gibi!
Kulu olduğunu gördün mü,
Yaslı Manas sultanın
Oğlu olduğunu gördün mü?
Babacığını bir Kuday'ın
Aldığını gördün mü,
Atadan oğula, soya

Your tiger father who passed away
Set moon and world astir with clamor.
Your tiger father was a lion,
A might like your father's
No soul will ever create, no, never!
The scattered gathered in,
He settled and stayed in Talas, ah,
He became sultan, have you seen,
Like his father Manas who passed away!
Have you seen that he is His servant,
Have you seen that he is the son
Of mournful Manas the sultan?
Have you seen that one Kuday
Took your dear father,
Have you seen that from father to son, to the line,

Kaldığını gördün mü?
Erişip serpilip er oldu,
Er oğullarıyla denk oldu,
Babası Manas ayköl'den
Üstün doğmuş arslan oldu.
Talas'a varıp konması,
Manas gibi sultan olması,
Ordo tutup, can olup,
Öbür dünyaya* giden Manas'ın
Tıpkı kendisi gibi var olup.
Talas'a varıp konduğunda,
Manasça bahadır olduğunda,
Ova ve dağların hepsi çığlık,
Ovadakilerin tamamı
«Manas!» diye nara atıp.

It has remained?
He grew, he flourished, he became a man,
He became the equal of the sons of men,
Than his father Manas the ayköl
He became a lion born superior.
His going to settle in Talas,
His becoming a sultan like Manas,
Holding the ordo, becoming a soul,
*Of Manas who went to the other world**
His coming to be the very likeness.
When he went and settled in Talas,
When he became a bahadır like Manas,
Plain and mountains all one cry,
The whole of those on the plain
Roaring «Manas!» as a war cry.

Çocuk gelip konduğunda,
Aksakallı yaşlılar ağlayıp,
«Dirilip Manas geldi» diye,
Gören canın hepsi ağlayıp.

Görmüş geçirmiş yaşlılar ağlayıp,
Manas'ın oğlu geldi diye,
Altı harami malı bölüştüğünde,
Argın, Kırgız hepsi ağlayıp.
İpeklileri yağmalayıp aldığında,
«Baabedin!» diye haykırıp,
Altı harami fesadı şiddetle saldığında,

Gelen halkın tamamı
«Manas!» diye nara atıp,
Kırk kalçası yanında,
Karakan'ın şehrine
Kaçıp varıp büyüyen
Kaplan yetim geldi diye,
Altı haramiyle vuruşup.
Temir han'ın şehrine
Sürülüp varıp büyüyen
Deniz yetim geldi diye,
Sığındıkları başka başka,
Pazar yetim geldi diye,
Belalı fitnenin*
Yazarı yetim geldi diye,
O Manas öldüğünde,
Öbür dünyanın yüzünü gördüğünde,
Vadi boyunca konmuştuk,
Baş kaldıracak bir can yok,
Ateşi sönmüşe dönmüştük!»
O zaman ahalisi, yaşlısı,
Kalabalık halkın tamamı
«Âmin*!» diye çığrışıp, On iki yıl
Bölökbay,
«Baabedin!» diye inleyip. Gündüz
değil, gece görüp,
O eski usta Bölökbay,

When the child came and settled,
The white-bearded elders weeping,
Saying «Manas has risen and come»,
Every soul who saw him weeping.

The elders who had seen much weeping,
Saying the son of Manas has come,
When the six haramis divided the goods,
Argın and Kırgız all weeping.
When they plundered and took the silks,
Crying out «Baabedin!»,
When the six haramis loosed their mischief fiercely,

The whole of the people who came
Roaring «Manas!» as a war cry,
His forty kalças at his side,
To Karakan's city
He who fled and there grew up –
Saying the tiger orphan has come,
Battling with the six haramis.
To Temir khan's city
He who was driven and there grew up –
Saying the sea-deep orphan has come,
Their refuges each different,
Saying the bazaar orphan has come,
*Of the calamitous strife**
Saying its author, the orphan, has come,
When that Manas died,
When he saw the face of the other world,
We had camped all along the valley,
Not a soul to raise its head,
We had turned to a fire gone out!»
Then its dwellers, its elders,
The whole of the teeming people
Clamoring «Amen!», Twelve years*
Bölökbay,
Moaning «Baabedin!». Seeing not day but night,
That old master Bölökbay,

Kırk kalça* var yanında,
Bölökbay'ın halini sorarsan,
Gökten* yıldız yerinden oynadı,

Keçi postu üstünde,
Davut* ile Bölökbay,
On iki kez dost olmuştu.
Hünerlinin de hünerlisi,
Kaplan Manas sağken
O silahların tamamını
Yakıştırıp yapan oydu,
Kerametli bir candı,
Han Manas'ın hazinesini
Bekleyip duran o idi.
Dün, Manas öldüğünde,

Forty kalças at his side,*
If you ask after Bölökbay's state,
The stars shifted from their place in the sky,*
Upon a goatskin hide,
Davut and Bölökbay*
Had twelve times become friends.
Craftsman of craftsmen was he,
While tiger Manas lived
The whole of those weapons
It was he who fashioned and fitted them,
He was a soul of wondrous grace,
Khan Manas's treasure –
It was he who stood guarding it.
Yesterday, when Manas died,

Kör olası can kederi gördüğünde,
O zaman topal usta Bölökbay,
Ölmeyip geri kalıp,
Fazlasıyla yaman Bölökbay,
Karman çorman yatışıp,
Uzaktan durup yetişemeden,
Tüfek ile atışıp.
Karşılıklı dikilip,
Kargılaşmaya yetişemeden,
Tüfek ile vuruşup.
Rastlaşan nice han ölüp,
Eceli yeten can ölüp.
Gökte bulut tutulup,
Topal usta Bölökbay,
Dünyalığını kaptırıp,
Kayıpçı Dağı'na
Kırk kalçasını peşine takıp,
Ölümden kaçıp kurtulup,
Ölü dense mezarda yok,
Diri dense sayıda yok,
İşte böyle gün görüp.
Deri şalvarı belinde,
Kırk kalçayla Bölökbay,

When the accursed soul saw that grief,
Then the lame master Bölökbay,
Not dying, left behind,
Bölökbay, fierce beyond measure,
Lying tangled in disorder,
Standing far off, unable to reach,
Trading fire with muskets.
Standing set against each other,
Unable to close for lance-play,
Striking at each other with muskets.
Many a khan who met his match died,
The soul whose hour had come died.
The clouds veiled in the sky,
The lame master Bölökbay,
His worldly goods snatched away,
To Kayıpçı Mountain,
His forty kalças trailing behind him,
Fleeing death and escaping,
Called dead – not in any grave,
Called living – not in any count,
Seeing his days just so.
Leather trousers at his waist,
Bölökbay with his forty kalças,

Kaplan yetim geldiğinde,
Kaygının hepsini dağıtıp,
Yedeklerindeki boz toklu
Baabedin'e kurban kesip.
Hazineden kürk giyip,
Kaygısız aş içip,
Sönen ateşi harlanıp,
Ölen canı dirilip,

When the tiger orphan came,
Scattering all of his sorrow,
The grey yearling from their led beasts
Slaughtering as offering to Baabedin.
Donning a fur robe from the treasure,
Drinking food free of care,
The fire gone out blazing up,
The soul that died reviving,

Kopanı ulanıp,
Saçılanı derlenip,
Dizleri yere bükülüp,
Gözünün yaşı on dere,
Kırk kalçayla Bölökbay
Kanıkey'e koşup.
Yaslı topal ne yapsın,
Ak sakalı seyrelip,
İki gözden akan yaş
Köprücükten aşağı dökülüp,
Bölökbay geldi görüşüp:
«Kurbanın olayım Kanıkey,
Han hanımı, kulunum!
Temir han'ın şehrine
Sürgün gidecek sen miydin?
Kayıpçı Dağı'na,
Sığınak bulamayıp bocalayıp,
Kaçıp gidecek ben miydim?
Kuday'ın Kadir gecesi mi,
Kör talihli canı sevindirip,
Hanışın geleceği gün mü?
Kayıpçı'da gezerken,
Garip olup çok dolaştım.
Han Hanışı, bahtı kara,
Seni öldüğümde görürüm derdim!
Kanıkey'in kendisi mi?
Sağ salim geldiği an mı?»
Bölökbay ile kırk kalça
Ağlayıp geldi bunu söyleyip,
O ara çok geçmedi,

The severed bound anew,
The scattered gathered in,
His knees bent to the ground,
The tears of his eyes ten streams,
Bölökbay with his forty kalças
Running to Kanıkey.
What could the mournful lame one do,
His white beard grown sparse,
The tears flowing from both eyes
Pouring down past his collarbone,
Bölökbay came and met her:
«Let me be your offering, Kanıkey,
Khan's lady, my foal!
To Temir khan's city
Was it you who would go into exile?
To Kayıpçı Mountain,
Finding no refuge, floundering,
Was it I who would flee away?
Is it Kuday's Night of Power,
Gladdening the blind-fated soul,
Is it the day the khan's lady would come?
While roaming in Kayıpçı,
I wandered much as a stranger.
Khan's Lady, black of fortune,
I said I would see you only in my dying!
Is it Kanıkey herself?
Is it the moment she came safe and sound?»
Bölökbay and the forty kalças
Came weeping, saying this,
Not long passed in that while,

Onu şöyle bırakalım,
Beri yanından başlayalım.
Sultan Manas kankora,
Erliğiyle coşana,
Otuz dört yaşında kavuşan.
Gökten yıldız yerinden oynadı,
Manas ile on iki kez dost olup, Fesat söze kanmaz,
Düşmanla birlikte savaşan,
Kırgını birlikte kıran,

Şenlikte birlikte duran.
Keşfe birlikte çıkışıp,
Kavgaya birlikte girişip,
Çampan'dan* yılkı alışan,
Ölüme birlikte varışan,
Manas, Bakay diye anılıp,
İkisi asra destan salışan,
Bunca halkın padişahı,
Çin'e kırgın salışan.
Kaplan Manas arslan ile
Sağlığında yoldaştı,
Ölümünde imandaştı.
Erliği emsalsiz coşkun,
Padişah Manas sultana
Destek olup kavuşan.
Şanlı Manas'ı
Uğraşa uğraşa kale eden,

Savaşa savaşa devlet eden,
Şanlı Manas'ı
Ağır, çetin bir han eden.

Amcası Bakay ihtiyar –
Üstün bilge bir evliya.
Amcası Bakay – ölçüsüz er,
Öbür dünyaya giden Manas'tan
Üstün bilge bu bir arslan,

Let us leave him thus,
Let us begin from this side.
Sultan Manas the kankor,
Him who surged with manhood,
He who joined him at thirty-four.
The stars shifted from their place in the sky,
Twelve times become friends with Manas,
He is not fooled by words of mischief,
He who fought the foe together,
Who broke the slaughter together,

Who stood in the feasting together.
Riding out on scouting together,
Plunging into battle together,
Winning herds from Çampan together,*
Going to death together,
Remembered as Manas and Bakay,
The two casting an epic across the age,
Padishah of all this people,
Loosing slaughter upon China.
With tiger Manas the lion
He was comrade in his life,
Brother in faith in his death.
His manhood matchless and surging,
To padishah Manas the sultan
He who joined him as a support.
Glorious Manas
He who, striving and striving, made a fortress,
Warring and warring, made a state,
Glorious Manas
He who made a grave and formidable khan.
His uncle Bakay the elder –
A saint of surpassing wisdom.
His uncle Bakay – a man beyond measure,
Than Manas who went to the other world
A lion of superior wisdom,

Çare bulmakta fazlasıyla,

Arslan Bakay kemenger.
Bozkurdun halini sorarsan,
Gök vaşak börkünü giyip,
Gök ala kalkan oynatan,
Beline mücevher* kuşanan,
Ayağını üzengiye dayayan,
Bay'ın oğlu Bakay han,
Bal ile ağzını çalkalayan.
Ansızın* söz bulan,
Karanlıkta göz bulan.
Karanlıkta bozkır tilkisinin
İzine düşse yanılmaz.

Öne katsa uğuru ak,
Gözetleyip yürüse tümen asker gibi.

Arslan Bakay ihtiyar –
Bu dünyaya bir Kuday'ın
Hakkıyla yarattığı evliya.
Dün, yaslı Manas öldüğünde, Kanıkey
böyle kalınca,
Göçüp gittiği yurdundan,

Semetey ile Kanıkey,
Bu ikisinin yüzünden,
Beş-Taş'ın başı Bek-Cayloo*,
Bahadır Bakay ihtiyar,
Beş yüz ocak halkıyla,
Sığınağa konup yatışıp,
Altı haramiyle o Bakay
On iki yıl atışıp,
O Manas öldüğünde
Töreliği bırakmış,
Deve güdüp, mal bakıp,
Bu yola baş koymuş,
Töresi Manas öldüğünde
Zillet yanına yönelmiş.

Abundant beyond measure in finding remedy,
Lion Bakay the kemenger.
If you ask after the grey wolf's state,
Donning his grey lynx-fur börk,
He who sets the grey dappled shield in play,
Who girds jewels at his waist,*
Who braces his foot in the stirrup,
Bay's son Bakay khan,
Who rinses his mouth with honey.
Who finds the word unbidden,*
Who finds his eye in the dark.
If in the dark he falls upon the trail
Of the steppe fox, he does not err.

If he drives before him, his luck is white,
If he walks keeping watch, he is like a tümen of soldiers.
Lion Bakay the elder –
A saint whom one Kuday created
By His own right for this world.
Yesterday, when mournful Manas died,
When Kanıkey was left so,
From the homeland whence he wandered away,
Semetey and Kanıkey,
For the sake of these two,
Bek-Cayloo at the head of Beş-Taş,*
Bahadır Bakay the elder,
With five hundred hearths of people,
Settling and lying in the refuge,
That Bakay with the six haramis
Trading fire twelve years,
When that Manas died
He had left off his töre's station,
Herding camels, tending stock,
He had given his head to this road,
When his töre Manas died
He had turned toward abasement's side.

Ordoyu görüp coşup,
Beş yüz ocak halkıyla,
Argın, Kırgız karışık,
Bu da geldi hepsi.
Kanıkey'e kavuşup,
Yaslı Bakay amcanın
Endamı ve heybeti,
Ata binmiş kameti
Daha da üstün görünüp.
Göçün önünde ışıldayıp,
Göçmen kaz gibi öterek,
Kökçolok ile davranıp,
Gök kaplan gibi atılıp,
Görecek olsan o zaman,
Bir Kuday'a yalvarıp,
Töre Bakay gelmekte.
Çocuğu gelip, Kanıkey
Bakay han'ı gördüğünde,
Laf söylemeden, dil dökmeden,

Seeing the ordo, overcome,
With five hundred hearths of people,
Argın and Kırgız mingled,
He too came, all of them.
Reuniting with Kanıkey,
Mournful uncle Bakay's
Stature and majesty,
His bearing mounted on horseback
Appearing more surpassing still.
Gleaming at the head of the caravan,
Calling like a migrating goose,
Bearing himself with Kökçolok,
Springing like a grey tiger,
Were you to see him then,
Pleading with the one Kuday,
Töre Bakay comes riding.
Her child having come, Kanıkey,
When she saw Bakay khan,
Without speaking a word, without pouring out speech,

Nasipsiz kalan Kanıkey,
Ne kadar haysiyetli, gördün mü,
Kuday'a sesi duyulup,
Bakay'ın yüzüne bakamayıp,
Gözünü örtüp yığılıp.
Büyük annesi Çıyırdı
Bakay'ı karşılayıp aldı.
Çıyırdı'yı gördüğünde,
Ağlaya ağlaya kahrolup,
Çıyırdı'ya yalvarıp.
Çıyırdı'yı gördüğünde,
Gönlü fena parçalanıp,
Amcan Bakay ihtiyarın
Gözünün yaşı dökülüp:
«Doksan beşinde ihtiyar,
Dağ gibi olmuş evliya!
Oğuldan birini arslan doğuran,
Kızdan birini arslan doğuran,

Kanıkey left without her portion,
How full of dignity, have you seen,
Her voice heard by Kuday,
Unable to look at Bakay's face,
Covering her eyes, collapsing in a heap.
His grandmother Çıyırdı
Received Bakay in welcome.
When he saw Çıyırdı,
Weeping and weeping, stricken with grief,
Pleading with Çıyırdı.
When he saw Çıyırdı,
His heart torn cruelly to pieces,
Your uncle Bakay the elder's
Tears pouring down:
«An elder of ninety-five,
A saint become like a mountain!
Who of sons bore one a lion,
Who of daughters bore one a lion,

Ak baybiçe ihtiyarım,
Altın rahimli evliyam!
On iki yaşını dolduranadek
Deve güdüp gün görüp,
Bu halim kötü mü?
Temir han'ın şehrine
Sürülüp varıp geri dönen
Denizim, anam, esen misin?
Han oğlunun ailesi,
Anacığım, kaçıp gezmek reva mı?!

Hakk'a çevirdin yönünü,
Dolanıp bulmuşsun,
O bildik Talas yurdunu!
Cılgın'lı Keñ-Kol'u, geniş Talas'ı,
Ovanı gördün, anacığım!
Deve güden koca garibi,
Oğlunu gördün, anacığım!
Yavrun Manas'tan kalan geniş ordoyu,

Kaleni gördün, anacığım!»

My white baybiçe, my elder,
My saint of the golden womb!
Until he filled his twelfth year
Herding camels, seeing his days,
Is this state of mine evil?
To Temir khan's city
Driven forth and now returned –
My sea-deep one, my mother, are you well?
The family of a khan's son,
My dear mother, is it fitting to roam in flight?!

You turned your face to the Truth,
Wandering round you have found it,
That familiar homeland of Talas!
Keñ-Kol with its Cılgın, broad Talas,
You have seen the plain, my dear mother!
The old wretch who herded camels,
You have seen your son, my dear mother!
The broad ordo left from your child Manas,
You have seen your fortress, my dear mother!»

Yaslı Bakay ihtiyarın
Kuday'a sesi duyulup,
Kökçolok'un üstünden
Devrilip Bakay yıkılıp.
Çıyırdı'nın, Bakay han,
Göğsüne başını koydu idi,
Göğsünden bir koklayıp,
«Ah, anacığım» deyip koklayıp,

Gökteki bulut gibi
Coşup taşıştıkları yer bu,
Sürgün gezen zavallıların
Kavuşuştukları yer bu!
Yetim ile dul kalanı
Yetişip Bakay gördüğünde,
Amcan Bakay, o koca ağlayıp,

Mournful Bakay the elder's
Voice was heard by Kuday,
From the back of Kökçolok
Bakay toppled and fell.
Upon Çıyırdı's breast, Bakay khan
Laid down his head,
Breathing in once from her breast,
Saying «Ah, my dear mother», breathing her in,

Like the cloud in the sky –
This is the place they surged and overflowed,
Of the poor wretches roaming in exile,
This is the place they were reunited!
The orphan and her who was left widowed
When Bakay reached and saw them,
Your uncle Bakay, that old one, weeping,

Argın, Kırgız hepsi ağlayıp.
Esenkan kızı Burulça,
Ay cañ-cuñ kızı Birmıskal,
İki dul birden ağlayıp,
Bunlara bakıp otururken*
Başı dertli çokça ağlayıp.
Bahadırdan kalan yavrucaklar:
Biri – Almambet'in Külçoro'su,
Biri – han Çubak'ın Kançoro'su,
İkisi geldi görünüp,
Kanıkey'i gördüğünde
Gözünün yaşı dökülüp.
Bu yetimleri gördüğünde,
Yaslı anan Kanıkey'in
Gönlü gidip parçalanıp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Kaburga kemiği sökülüp,
Gözünün yaşı dökülüp.
Burnunun suyunu çekemeyip,
Gözünün yaşını dindiremeyip.
Yetimleri görüp feryat edip,
Bıldırcın gibi zavallı gözden
Bölük bölük yaş gidip,
«Yamaçtan sızlayan pınar diye, Yüreği yağlı olsun diye,

Argın and Kırgız all weeping.
Esenkan's daughter Burulça,
Ay cañ-cuñ's daughter Birmıskal,
The two widows weeping at once,
While sitting looking upon these,*
Her troubled head weeping much.
The little ones left from the bahadırs:
One – Almambet's Külçoro,
One – khan Çubak's Kançoro,
The two came into view,
When they saw Kanıkey
The tears of their eyes pouring down.
When she saw these orphans,
Your mournful mother Kanıkey's
Heart went and was torn to pieces,
The tears of her eyes pouring down,
Her rib-bones wrenching loose,
The tears of her eyes pouring down.
Unable to draw back the water of her nose,
Unable to stem the tears of her eyes.
Seeing the orphans, wailing aloud,
From her poor eyes like a quail's
Tears going in stream after stream,
«Saying, a spring seeping from the slope,
Saying, may his heart be sleek with fat,

Ölümünde gördüğüm yavrucak diye,
Tulpardan kalan tırnaklar,
Doğandan kalan çıralar,
On iki yıl can besleyip,
Kahrını kaygını yiyip geldim,
İki eş yetimi
Ne zaman beslerim diye geldim!» –
Deyip, böylece Kanıkey,
Yamaçta altı tümen yılkıdan,
Doksanar doksanar sürdürüp getirtip,
Ak boz kısraktan altı yüzünü
Ay tuynağına kurban ettirip,

Saying, the little one I saw in his dying,
Hooves left from the tulpar,
Pine-torches left from the falcon,
Twelve years nourishing the soul,
I came eating anguish and sorrow,
Saying, when shall I nourish
The two fellow orphans – so I came!» –
Saying this, thus Kanıkey,
From the six tümen of horses on the slope,
Having them driven in, ninety by ninety,
Six hundred of the white-grey mares
Having offered in sacrifice to the Moon's hoof,

İnsanın akıl ermez düşünü kurup,

Külçoro ile Kançoro,
Bu ikisine toy verip,
Argın, Kırgız karışık
Konup kaldı, gördün mü!
Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup kaldı, gördün mü!
Kankor Manas sağmışçasına,
Bu Talas'ın boyuna
Bereketin tamamı
Dolup kaldı, gördün mü?!
O zaman Manas'ın oğlu yetimi
Altından dokunmuş büyük kilim,
Ulu kilime koydular şimdi,
Altın tacı giydirip,
Altın tahta çıkarıp,
«Âmin!» deyip, Talas'a
Han kaldırıp aldılar şimdi.
Yetim gelip yetişip,
Yurduna böylece kavuşup,
Manas'ın oğlu, o kaplan,
Sultan olup kaldı şimdi!
Kırk kısır kısraktan,
Yaslı anan Kanıkey,
En arısını kestirip,
Hazinesini pırıl pırıl açtırıp,

Devising a design past man's understanding,
Külçoro and Kançoro –
Giving a toy-feast for these two,
Argın and Kırgız mingled
Settled and stayed, have you seen!
Days of kumis, nights of maidens
It came to be, have you seen!
As if kankor Manas were alive,
Along this Talas
The whole of abundance
Filled it full, have you seen?!
Then Manas's son, his orphan –
A great carpet woven of gold,
On the great carpet they set him now,
Placing the golden crown on him,
Raising him to the golden throne,
Saying «Amen!», over Talas
They raised him up as khan now.
The orphan come and come of age,
Thus reunited with his homeland,
Manas's son, that tiger,
Became sultan and remained now!
From the forty barren mares,
Your mournful mother Kanıkey,
Having the purest slaughtered,
Having her treasure opened gleaming bright,

Külçoro ile Kançoro,
Bu ikisini doyurup,
Sıradan çapan giydirmeden,
Yetimliğini bildirmeden,
Kazı kesip, yele yağı verip,
Rakı çalkayıp, bal verip,
Arslan anan Kanıkey
Böyle besledi çocukları.
Sağ memesini çıkarıp,
Yürekli anan Kanıkey

Külçoro and Kançoro –
Feeding these two their fill,
Not clothing them in common çapan,
Not letting their orphanhood be known,
Cutting kazı, giving mane-fat,
Churning arak, giving honey,
Your lion mother Kanıkey
Thus nourished the children.
Drawing out her right breast,
Your stout-hearted mother Kanıkey

Külçoro'yu emzirip,
Sol memesini çıkarıp,
Sultan* anan Kanıkey
Kançoro'yu emzirip,
Külçoro'nun emdiği sağ memeden
Helal ağız sütü çıkıp,
Kançoro'nun emdiği yandan
Kara kızıl kan çıkıp,
Bu alameti gördüğünde,
Kanıkey'den can çıkıp:
«İşte bu duran Külçoro,
Yadigâr kalan Kançoro,
Dönmez senin küheylanın,
Anlarım ki bana yüz gerek!
Kıyamete gidenedek,
Manas'ın oğlu Semetey,
Birlikte yürüyecek akraban.
Hayvan imiş demez mi,
Kançoro'nun emdiği yanımdan,
Hayvanla insan arası,
Kara kızıl kan çıktı,
Canavar imiş demez mi!
On iki uzvum sızlayıp,
Ben çocuğa varanadek,
Ben bahtsızdan can çıktı.
Yumak yumak ipeğim,
Yumağını çözsem ayrılmaz,
Bu tükenesice Kançoro
Sağ kalıp büyürse,
Doğru yürüyecek çocuğa benzemez.
Yeşil ala ipeği
Boydan boya didiklesem ayrılmaz,

Zar zor edip büyürse,
El olacağı görünmez!»
Memeyi emip dururken,
Anacığın fena yandı,

Seksen damarı sızlayıp,

Suckling Külçoro,
Drawing out her left breast,
Your sultan mother Kanıkey*
Suckling Kançoro,
From the right breast Külçoro sucked
Pure, lawful first-milk coming forth,
From the side Kançoro sucked
Dark red blood coming forth,
When she saw this omen,
The soul went out of Kanıkey:
«This Külçoro standing here,
Kançoro left as a keepsake,
Your racer will not turn back,
I understand: I must have a hundred!
Until the going to doomsday,
Manas's son Semetey,
Your kin who will walk beside you.
Will they not say he was a beast –
From my side where Kançoro sucked,
Something between beast and man,
Dark red blood came forth,
Will they not say he was a monster!
My twelve limbs aching,
Until I reach the child,
The soul went out of me, the luckless.
My silk, skein upon skein,
Unwind the skein and it will not part,
If this doomed wretch Kançoro
Stays alive and grows,
He is not like a child who will walk straight.
The green dappled silk –
Though I pick it apart end to end it will not part,
If he grows, barely managing,
No sign he will become one of the people!»
While he was sucking at the breast,
Your dear mother burned terribly,

Her eighty veins aching,

Yazgının hali belli oldu.
«Başımıza büyük iş açarız belki,

Kıymetlim yetimim, sözümü dinle,
Kepçeyle ölçüp ağı verip,
Kaşık ile su verip,
İşte bu duran çocuğu
Sessizce yok edelim bari!
Kara dağda yayan sis,
Yel değse de dağılmaz,
Bir yolunu bulup önlem almazsan,
Sessizce yok edip koymazsan,
Düz yürüyecek çocuğa benzemez».

Semetey o zaman şunu söyler:
«Bu sözünü kim duysun,
Bir karanlık gece duysun.
Kazılmış kara mezar duysun,
Bundan başka kim duysun!
Ayaş babam Çubak'tan,
Yiğit hanın öz kendinden,
Doğmadan dibe çökeydim,
Çocuklardan korkup gezeceğime,
Diri gezmeden öleyim!
Külçoro ile Kançoro –
İkisi benim akrabam.
Küçük çocuğu öldür deyip,
Bu ne yaptığın senin?» –
Böyle deyip, yetim olmadı.
Her yanı dengince çıkıp,
Babasına çekmiş arslan çıkıp.
Altın tacı giymesi,

Altın tahta çıkması,
On dört yürük at hazırlayıp,
Ok işlemez zırh kuşanıp,
Orta Keñ-Kol'u yurt tutup,
Tükendikçe tüten,
Öz kazanat er çıkıp,

The state of destiny became plain.
«Perhaps we bring great trouble on our heads,
My precious orphan, heed my word,
Measuring with a ladle, giving poison,
Giving water with a spoon,
This child standing here –
Let us quietly do away with him, then!
The mist walking on the black mountain
Does not scatter though the wind strike it,
If you do not find a way and take measure,
If you do not quietly do away with him,
He is not like a child who will walk straight».
Semetey then says this:
«Who should hear this word of yours,
Let a dark night hear it.
Let the dug black grave hear it,
Who else should hear it!
Than my sworn father Çubak,
Than the brave khan's own self,
Would I had sunk to the depths unborn,
Rather than walk in fear of children,
Let me die before I walk alive!
Külçoro and Kançoro –
The two of them are my kin.
Saying kill the little child –
What is this that you have done?» –
Saying so, he did not become an orphan.
Every side of him coming out matched,
Coming out a lion taking after his father.
His donning the golden crown,

His mounting the golden throne,
Making ready fourteen swift steeds,
Girding on armor no arrow could pierce,
Making middle Keñ-Kol his home,
Smoking on though all be spent,
Coming out a man of his own winnings,

Yaptığı işi doğru çıkıp,
Manas'a çekmiş han çıkıp,
Talas'a kurulmuş kale olup,
Kara kılı tam ortadan yaran

Kerametli bir can olup,
At yorup, yer dolaşıp,
İt salıp, kuş uçurup,
Canı sıkılsa karaca avlayıp,

BAYMIRZA'NIN ÖLÜMÜ,
SEMETEY'İN SARIKAN'I
ABIKE İLE KÖBÖŞ'E HABERE
GÖNDERMESİ, ORADAKİ
KAVGADA ÜRBÜ, KIRGILÇAL VE
TAZBAYMATLARIN
SARIKAN ELİYLE ÖLÜMÜ
Kara-Buura'da, Çatkal'da
Kırgız kaygısız yayılıp yatarken,
Geniş Taşkent'i yurt edinen,
Kurumlu er denen,
Üstünlüğünü kimseye vermeyen,
Boz ala hilalli tuğ alan,
Boz tulpar aygır ata binen,
Kara dilini bileyen,
Han önünde şakıyan,
Ak sakalını salındıran,
Sözün inceliğini gözeten,
Yürük hatip, söz ustası
Han Baymırza ölmüş,
Geri dönülmez dünyayı
O ihtiyar görmüş.
Kıl bıyığı sarkıp,
Kıyamete doğru yola düşüp,
Patlak gözü fildır fildır,

Sıkılmadıkça Talas'ta
Özgürce oynayıp yatışıp.
Argın, Kırgız karışık,

The deeds he did coming out true,
Coming out a khan taking after Manas,
Becoming a fortress founded on Talas,
Splitting the black hair right down the middle,
Becoming a soul of wondrous grace,
Wearying horses, roaming the land,
Loosing hounds, flying hawks,
Hunting roe deer when his soul grew restless,

BAYMIRZA'S DEATH, SEMETEY'S SENDING SARIKAN TO ABIKE AND KÖBÖŞ WITH WORD, AND IN THE FIGHT THERE THE DEATH OF ÜRBÜ, KIRGILÇAL AND THE TAZBAYMATS AT SARIKAN'S HAND
In Kara-Buura, in Çatkal,
While the Kırgız lay spread out carefree,
He who made broad Tashkent his home,
Called the man of proud bearing,
Who yielded his supremacy to no one,
Who took the grey dappled crescent banner,
Who mounted the grey tulpar stallion,
Who whetted his black tongue,
Who trilled before the khan,
Who let his white beard sway,
Who minded the fineness of the word,
The fleet orator, master of speech,
Khan Baymırza has died,
The world from which none return –
That elder has seen it.
His wiry mustache drooping,
Setting out on the road toward doomsday,
His bulging eyes darting round,

Unwearied, in Talas
Playing freely and lying at ease.
Argın and Kırgız mingled,

Keñ-Kol boyunca konuşup,
Bahadır Manas bozkurdun
Sağ olduğu zamanki gibi olup,
Cılgın'lı Keñ-Kol'da, geniş Talas'ta
Boyuna konup yerleşip,
En yoksul denenler bile
Binden kısrak bağlayıp,
Gelini deve yavrusu bağlayıp,
Kocakarısı kuyruk yağı çiğneyip,
Gürül gürül konup oturup,
Manas'ın sağ olduğu zamanki gibi olup.

Öbür dünyaya doğru yola düşüp,

Doksan beşinde can imiş,
Dolu dolu görmüş yaşlı imiş.

İhtiyara danışıp,
Amcası Bakay, uğru ak,
Sarıkan gibi sultanını,
Yaşlanmışlardan Kanıkey'i,
Kocamışlardan Çıyırdı'yı,
Eştek'lerden Camgırçı'yı,
Akıllı hanları topladı şimdi.
Üyürmönün-Sazı'na
Yığılıp toplantı yapışıp,
Çogulmanın-Sazı'na
Toplaşıp duruşup.
Sözü ortaya koyuşup,
Enine boyuna tartışıp,
Akıl yarıştırıp buluşup,
Hikmetle söze dolanıp,

Settling all along Keñ-Kol,
As it was in the time when bahadır Manas
The grey wolf was alive,
In Keñ-Kol with its Cılgın, in broad Talas,
Settling and dwelling along it,
Even those called the poorest
Tethering mares by the thousand,
Their brides tethering camel calves,
Their old women chewing fat of the tail,
Settling and sitting in thriving throngs,
As it was in the time when Manas was alive.

Setting out on the road toward the other world,

He was a soul of ninety-five,
He was an elder who had seen life full to the brim.

Taking counsel with the elder,
His uncle Bakay, white of fortune,
His sultan the like of Sarıkan,
Of those grown old, Kanıkey,
Of those grown aged, Çıyırdı,
Of the Eşteks, Camgırçı,
He gathered the wise khans now.
At Üyürmönün-Sazı
Massing and holding assembly,
At Çogulmanın-Sazı
Gathering and standing together.
Setting the word in their midst,
Debating it through length and breadth,
Meeting in contest of wits,
Winding the word with wisdom,

Yaslı Bakay söze başlayıp:
«Altı aylık yol yürüse,
At esirgemeden bolca gitse,
Asili, sakar küheylanın,
Ciğeri yarılıp ödü çıksa,
İyi gelir karaltısı akrabanın.

Mournful Bakay beginning to speak:
«Though one ride a six months' road,
Though one go far, not sparing the horse,
Though the noble, blazed racer's
Liver split and its gall burst out,
The silhouette of kin does one good.

Kaz dolaşamaz kaya olur,
Kara gün dostun, akraban,
Baksan, ulu* dağ olur.
Karaltım yetimim, sözümü dinle,
Altı yürük at verip,
Avuç kadar mektup verip,
Abıke, Köböş akrabalara
Esirgemeden haber salalım,
Akıl edip bunu yapalım.
Akrabanın akraba olduğunu
İşte böyle görelim,
Sonra Baymırza'yı gömelim.
Altı ay binilse yorulmaz,
Ejderha gibi küheylanı
Küheylan edip alalım,
Abıke ile Köböş'ü
Akraba edip alalım.
Geniş Talas'ı boydan boya
Kaplayarak onlar konsa,
Geniş Keñ-Kol'u kıyılayıp,
Gerine gerine biz konsak,
Baş parmaklı sokulabilir mi,
Tırnaklı bana dokunabilir mi,
Yol bulup düşman gelebilir mi?»
Bakay durdu bunu söyleyip.
Kanıkey durup şunu söyler:
«Kırk çoronun eğrisi.
Kırgılçal, o kakşaal, öldü mü?
O kakşaal ölmedikçe,
Kıyametin yüzünü görmedikçe,
Harami Kırgılçal, o ahmak, yok olmaz,
Kıyamete giden han atam

O ahmak durdukça,
Altısının işi düzelmez.

Kırgılçal ile kırk çora –
Gözlerinde çakırlık belirir,
Güçleri yeterse o itler

It becomes a crag no goose can round,
Your friend of the black day, your kin,
If you look, becomes a mighty mountain.*
My silhouette, my orphan, heed my word,
Giving six swift steeds,
Giving a letter a palm's breadth wide,
To the kinsmen Abıke and Köböş
Let us send word without sparing,
Let us use our wits and do this.
That kin is kin indeed –
Let us see it just so,
Then let us bury Baymırza.
Unwearied though ridden six months,
The racer like a dragon –
Let us take him and make him our racer,
Abıke and Köböş –
Let us take them and make them kin.
If they settle covering broad Talas
From end to end,
If we settle skirting broad Keñ-Kol,
Stretching at our ease,
Can any with a thumb steal in,
Can any with claws touch me,
Can a foe find a road and come?»
Bakay stopped, having said this.
Kanıkey stands and says this:
«The crooked one of the forty choros.
Kırgılçal, that kakşaal – is he dead?
So long as that kakşaal has not died,
So long as he has not seen doomsday's face,
The harami Kırgılçal, that fool, will not vanish, My khan father gone to doomsday –
So long as that fool remains,
The affairs of the six will never come right.

Kırgılçal and the forty çoras –
A steel-grey glint appears in their eyes,
If their strength suffices, those dogs

Seni devirmeye kalkarlar.
Gözlerinde yabancılık olur,
Sözlerinde ellik olur,
Bambaşka akıllar kurup,
Güçleri yeterse bu itler
Seni bölmenin peşine düşerler.
Kırgılçal domuz ölmedikçe,
Kıyametin yüzünü görmedikçe,
Geniş Talas bize yurt olmaz,
Altı ağan bize el olmaz.»
Anası söyleyince bu sözü,
Onmaz yetim boyun eğmedi,
Soyundan sopundan beri
Söz dinlemez boz yeleliler,
Söz dinlemezin dölüydü,
Anası söylese de dinlemedi,
Er Semetey bahadırın,
Sözüne kulak asmadı.
Han Sarı han amcasını
Altı ağaya Semetey
Ulak diye koşturmak istedi,
Burmalı tunç mızrağı
Ucundan tutup çevirdi,
Ok geçmez kaftanı giydirip,
Ok yetişmez ata bindirip,

Çanak gözlü amcanı
Altı ağaya gönderdi.
«Abıke, Köböş – iki ağam,
Çıybıt, Koçkor – dört ağam,
Adıbay, Kölbay – altı ağam,
Babamdan kalan miraslar,
Kırk çoranın hepsi,
Kırgıl başta, yaşlısı,
Atanın ruhunu sayarlarsa,
Bir kişi kalmadan gelsinler de!

Aziz amcam Baymırza'ya

Will rise up to overthrow you.
Estrangement will be in their eyes,
Alienness will be in their words,
Devising minds altogether other,
If their strength suffices, these dogs
Will set out to divide you.
Until Kırgılçal the swine is dead,
Until he has seen the face of doomsday,
Broad Talas will be no homeland for us,
Your six elder brothers will be no kin to us.»
When his mother spoke this word,
The luckless orphan did not bow his neck,
From all his line and lineage
The grey-maned ones heed no word,
He was the seed of the unheeding,
Though his mother spoke, he did not listen,
Er Semetey the batyr, he,
Lent her word no ear.
Khan Sarı khan, his uncle,
To the six elder brothers Semetey
Wished to send galloping as messenger,
The twisted bronze lance
He gripped by the point and turned,
Dressing him in the arrow-proof kaftan,
Mounting him on the horse no arrow overtakes,
Your bowl-eyed uncle
He sent to the six elder brothers.
«Abıke, Köböş – my two elder brothers,
Çıybıt, Koçkor – my four elder brothers,
Adıbay, Kölbay – my six elder brothers,
Legacies left from my father,
All of the forty çoras,
Kırgıl at their head, their elder,
If they honor the father's spirit,
Let them come, not one man staying behind!

For my dear uncle Baymırza

Bir avuç toprak atsınlar de,
Akraba olup kalsınlar de!
Ahaliyi toplasınlar de,
Sıkı sıkıya hizmet etsinler de!
Akrabalıkları gerçekse,
Tuğun dibinde dursunlar de,

Bu hizmeti görsünler de!
Kısrak başta beş dokuzu
Yas aşına kaynatıp,
Bol mal mülkü, sarı altını
Törenine yaysınlar.
At başta altı yüzü
Devranına bağlatıp,
Hocayla mollanın
Gönlünü böylece hoş edip,
Bu Baymırza öldü – diye,
Kıyameti gördü – diye,
Bu bayı gömerlerken,
İnsan aklına gelmez düzen kurup,
Kalabalık, gürültülü toy edip,
Kara yolu tozutup,
Küheylan atları hazırlatıp,
Yarış alayını sağlamca kurup,
Uzaklara sürdürüp,
Baymırza'nın sayısız yılkısından
Yarısını bölüp alalım,
Yarış ödülüne koyalım!
Doksan beşinde bir kocaymış,
Hizmetini böylece görelim.
Tuğun dibinde duralım,
Kalabalık halka nam salıp,
Ortalığı çalkalandıralım,
Onunla böylece vedalaşalım! İki hörgücünü dikleştirip,
Ancıyan'ın atkısı kalın sarı alacası,
Yük götürür lök deve veririm,
Buhara'nın pahası ağır kara alacası,
Törenine yığalım,

Say: let them cast a handful of earth,
Say: let them remain as kinsmen!
Say: let them gather the people,
Say: let them serve steadfastly!
If their kinship is true,
Say: let them stand at the foot of the standard,
Say: let them perform this service!
Five nines with a mare at their head
Let them boil for the funeral meal,
Abundant goods and yellow gold
Let them spread out for his rites.
Six hundred with a horse at their head
Let them tether for his passing feast,
Of khoja and mullah
Thus gladdening the hearts,
This Baymırza has died – saying,
He has seen doomsday – saying,
While they bury this bay,
Devising order no man's mind conceives,
Holding a crowded, clamorous toy,
Raising dust on the black road,
Having the courser steeds made ready,
Setting the racing train up soundly,
Driving them to far places,
From Baymırza's countless herds
Let us divide and take the half,
Let us set it as the race's prize!
An elder of ninety-five he was,
Thus let us perform his service.
Let us stand at the foot of the standard,
Spreading fame among the crowded people,
Let us set all astir,
Thus let us bid him farewell! Its two humps standing erect,
Ancıyan's thick-wefted yellow motley cloth,
I will give a load-bearing lök camel,
Buhara's black motley heavy in price,
Let us heap them for his rites,

Böylece hizmet edelim.
Eceli gelen kul ölmez mi,

Yâri yoldaşı gömmez mi,
Sağ olan gününü görmez mi!
Temir han'ın şehrinde
Sürgün gezip büyüyen
Yetimin yüzünü görsünler – diye,
Altı ağam buraya gelsin – diye.

Yamaç yamaca komşu tepeleriz,
Babamız bir, aynı yuvadanız,
Kusur benden çıktıysa eğer,
Hakka boynumu uzatayım,
Altı ağam gelsin yanıma,
Anacığımı armağan edeyim.
Baymırza'nın büyük töreni,
Büyük törende dursunlar de,
Söyleyiver Abıke, Köböş ağaya,
Kardeşlik etsinler de.
Yılkıdan armağan edeyim
Taytoru gibi malımı,
Suçuma karşılık sunayım
Amcam Bakay ihtiyarımı.
Esirgemeden armağan edeyim
On iki yaşındaki canımı!
Semetey'in apak, temiz niyeti de,
Doksan yaşına vardığında
Baymırza'nın dünyadan göçüşünün
toyu de!
Koşuşarak akrabalar
Toprağını atsınlar de,
Deve başta dokuzu
Payına alsınlar de!
Baymırza'nın töreni için
El obadan çok veririm.
Alt dudağı sarkanlara,
Yırtışına kızıl altın sırma
veririm,

Thus let us do him service.
Does not the slave whose hour has come die,

Do not friend and companion bury him,
Does not the living see his day!
In Temir khan's city
Grown up wandering in exile –
Let them see the orphan's face – saying,
Let my six elder brothers come here –
saying.
We are hills neighboring slope to slope,
Our father is one, we are of one nest,
If the fault has come from me,
Let me stretch out my neck to justice,
Let my six elder brothers come to my side,
I will offer my dear mother as a gift.
Baymırza's great rites –
Say: let them stand at the great rites,
Just tell brother Abıke and Köböş,
Say: let them act as brothers.
From the herd I will give as gift
My treasure the like of Taytoru,
In payment for my fault I will offer
My uncle Bakay, my elder.
Without sparing I will give as gift
My own life of twelve years!
And Semetey's pure white, clean intent:
When he had reached his ninetieth year,
Of Baymırza's passing from the world
say it is the toy!
Say: let the kinsmen, hastening,
Cast earth upon his grave,
Say: nine head with a camel first
Let them take as their share!
For Baymırza's rites
I will give much from the people and camps.
To those whose lower lips hang slack,
For their rending, braid of red gold
I give,

Nice mal mülkü ben veririm.
Çanak gözlü Sarıkan,

Sultan amcam, dinleyiver!
Ters konuşup zor kullanırlarsa,
Han ağam sana iş açarlarsa,

Baymırza'nın hizmetine
Zorla alırım kısrağını,
Bağlarım devesini,
O zaman yakınıma gelirlerse,
Beynini dağıtırcasına yumruklarım!

Sıkıya alırsam söküp çıkarırım
Ta derinlerdeki kinini!
Sakın gecikip kalmasınlar,
Gecikeceklerse çekişip,
Çekişecek yerini hazırlasınlar,
Hele, tek kişi gecikip kalmasın.
Gökyüzündeki bulut gibi
Ağırdan alıp durmasınlar,
Ağırlık koyup güç gösterirlerse,
Mızraklaşacak yerini hazırlasınlar!

Selamla söylediğim sözüm bu,
Sarı amcam, iyice dinleyiver!
Dolandırmadan yüzüne söyle,
Altı ağamın gözüne söyle.
Şuutu kulun yüzüne söyle,
Kırk çoranın önüne söyle!
Eli güçlü Bayçoro –
Babamdan kalan emanettir,
O soylu bahadıra söyle.
Kırkların başı Kırgılçal,
Yurt bozan kâfire söyle.
Iraman'ın Irçuul'una söyle,
Falcı kara Tölök'e söyle,
Ata oğuldan yaşlıya söyle,
Kırk çoranın hepsine söyle!

Many goods and chattels I will give.
Bowl-eyed Sarıkan,

My sultan uncle, listen well!
If they speak crossly and use force,
If, my khan brother, they make trouble for you,
For Baymırza's service
I will take their mares by force,
I will tether their camels,
Then if they come near me,
I will pound them as if to scatter their brains!
If I press them hard I will tear out
The rancor in their very depths!
Let them by no means linger late,
If they mean to linger, quarreling,
Let them prepare their quarreling-ground,
Mind, let not a single man stay behind.
Like the cloud in the sky
Let them not stand dallying slow,
If they hang heavy and show force,
Let them prepare their lance-fighting ground!
This is my word spoken with greeting,
My uncle Sarı, listen closely!
Speak it to their faces without winding,
Speak it to my six brothers' eyes.
Speak it to the face of the slave Şuutu,
Speak it before the forty çoras!
Strong-handed Bayçoro –
He is a trust left from my father,
Speak it to that noble batyr.
Kırgılçal, head of the forty,
Speak it to that yurt-wrecking infidel.
Speak it to Iraman's Irçuul,
Speak it to the soothsayer, black Tölök,
Speak it to the eldest of father and son,
Speak it to all of the forty çoras!

Akıl bulan Abıke
Akıllı doğmuş bir erdi,
Köböş ağam ise kabara kabara,
Gömülü kara toprak gibiydi.
Çok görmüş evliyam,
İnsandan uğurlu doğmuş ihtiyarım!
Altındaki bindiği –
Köböş ile Kırgılçal

Abıke the finder of counsel
Was a man born wise,
But my brother Köböş, ever swelling,
Was like buried black earth.
My saint who has seen much,
My elder born more blessed than men!
The mount beneath him –
Köböş and Kırgılçal

Huyu kötü birer itti,
İleri geri söz söylerlerse,
O itlerle bir olma sen.
Eey, Sarı han amcacığım!
Kaptırırsan kara lekedir,

Abıke ile Köböş'e
Elçi olarak gidiyorsun,
Amcacığım, canın şimdi emanet!»
İşte o zaman Sarı han
Gök demir zırhı bürünüp,
Gök kaplan gibi atılıp,
Narkesken kılıcını kuşanıp,
Her silahını donanıp,
Bir ileri bir geri dolanıp,
Cenk pusatını hazırlayıp,
Üstün, hatipçe sözü var,
Çanak gibi gözü var.
Görecek olsan Sarı amcanı,
Karşısından gelen can
Heybetinden ürküp o anda
Yüreği fena bölünür,
Ardından bakacak olsa,
Ulu dağ gibi görünür.
Sırlı mızrağını yerleştirip,
Aybaltasını çapraz kuşanıp,
Bir yanına astığı –
Alengir yay, sırlı ok,
Amcanız Sarı han
Âleme destan salar.

Were dogs of evil temper each,
If they cast words back and forth,
Do not make one with those dogs.
Eey, Sarı khan, my dear uncle!
If you let yourself be caught, it is a black stain,
To Abıke and Köböş
You go as envoy,
Dear uncle, your life is now in trust!»
Then it was that Sarı khan
Wrapped himself in grey-iron armor,
Springing like a grey tiger,
Girding on his sword Narkesken,
Arraying his every weapon,
Pacing forward and back,
Making ready his gear of war,
He has speech surpassing, orator-fine,
He has an eye like a bowl.
Were you to see your uncle Sarı,
The soul that comes to face him,
Startled at his grandeur, in that instant
His heart is sorely riven,
Were one to gaze after him,
He looms like a mighty mountain.
Setting his lacquered lance in place,
Slinging his moon-axe crosswise,
Hung at his one side –
The alengir bow, lacquered arrows,
Your uncle Sarı khan
Casts his legend over the world.

Gök demirden tolgası
Başına geçirilip giyili.
Amcanın halini sorarsan,
Er yapılı, yayvan göğüslü,
Gök demirden kaftanı varmış.
Yedi asırlık düşman gelse,
Tek başına dalıp bir vuran,
Üstün küheylan Tuuçunak –

His helm of grey iron
Is drawn down and worn upon his head.
If you ask of your uncle's state,
Built like a man of war, broad-chested,
He had a kaftan of grey iron.
Should a foe of seven centuries come,
He plunges in alone and strikes one blow,
The peerless courser Tuuçunak –

Kara soylu asil at,
Kalbur ciğerli, tunç bilekli,
Keşfe binilse yorulmaz,
Orduğa binilse yıpranmaz,
Kazma tırnaklı, geniş sağrılı,
Endamlı Tuuçunak.
Yanılıp bir ok değmezse,
Boş yere eceli yetmezse,
Çarpışmaya binilse kaygılanmaz,
Kayıptan gelme küheylan Tuuçunak.
Altındaki bindiği –
Küheylan Tuuçunak'ı –
Ordudan çıkıp ayrılıp,
Ulu dağ gibi görünüp,
Yakışığıyla ata binip,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümleyip,
Yüzünden zehri dökülüp,
Gayreti güçlü, çehresi zehir,
Yiğitliği paha biçilmez aziz can.
Önceleri kömürcü olup kurum
kesilmişti, Pirincini güzlük eken,
Semetey'e katılınca,
Belaların hepsi çözülüp,
Argın'a sultan, dev olmuştu.
Araya elçi gittiği yer bu işte.
Yokuş yerde gerdirip,
Engebeye vardığında,
Ağzını salıverip,
Geniş Ürbüs boyuna –
Abıke, Köböş'ün yattığı yere,

A noble horse of black stock,
Sieve-lunged, bronze-fetlocked,
Ridden to scout, he does not tire,
Ridden to the horde, he does not wear,
Pick-hoofed, broad-cruppered,
Shapely Tuuçunak.
If no stray arrow strikes him,
If his hour does not come in vain,
Ridden into battle, he knows no fear,
Tuuçunak, courser come from the unseen.
The mount beneath him –
His courser Tuuçunak –
Going out and parting from the horde,
Looming like a mighty mountain,
Mounting the horse in all his comeliness,
Knotting tight its horsehair tail,
Venom pouring from his face,
His zeal strong, his countenance venom,
A dear soul, his valor beyond price.
Once he had been a charcoal-burner, caked
in soot, Who sows his rice as autumn crop,
When he joined with Semetey,
All his troubles were unbound,
He became sultan and giant to the Argın.
This is where he went as envoy between.
Stretching him taut on the rise,
When he reached the rough ground,
Giving him free rein,
Along the broad Ürbüs –
To where Abıke and Köböş lay,

Çanak gözlü Sarı han
Dörtnala sürüp varmıştı.
Kazılıp duran hendeği gör,
Kaynayıp duran orduyu gör,
Ak alemli tuğu gör,
Haykırışan gürültüyü gör!
Duman inip köşe köşe olup,
Halk toplanıp bilenip,
Saf tutup dalgalanıp,
Han Köböş'ün ordusu –

Bowl-eyed Sarı khan
Arrived riding at full gallop.
See the trench dug and waiting,
See the horde seething there,
See the standard with white finial,
See the clamoring uproar!
Smoke settling, corner on corner,
The people gathering, whetted keen,
Drawn up in ranks and surging,
Khan Köböş's horde –

Kalın ordu kuşatıp kıpırdaşmakta.
Boz alacalı kızıl tuğ,
Bağırışı çok, curcuna,
Ak alaca bayrak, kızıl tuğ,
Aç haykırış, curcuna.
Nişancıları çömelip,
Mızraklıları göz belertip,
Aybaltalıları kuşanıp,
Abıke ile Köböş'ün
Kalın ordusu hazırlanmakta.
Yedi alem tuğ olup,
Yeri ezen ordu olup,
Toplanan asker bol olup,
Abıke, Köböş yalnız değil,
Yer yerden gelen ordu olup,
Yeri ezen bolluk olup.
Hani, Semetey Buhara'ya gittiğinde,
Eki-Kemin'i yurt edinen,
İkiz kara at bağlayan,
Pirincinin demetini
Atına asıp bağlayan,
Kara dilini bileyen,
Han önünde şakıyan,
Çaylak toplayıp kuş eden,
Derme çatmayı toplayıp yurt eden,
Kara ormanı mal edinen,
Kara mağarasını ev edinen
Eybit kelin oğlu er Ürbü,

The thick horde rings round, astir.
The red standard, grey-motley,
Much shouting, a tumult,
White-motley banner, red standard,
Hungry outcry, tumult.
Their marksmen crouching,
Their lancers glaring wide-eyed,
Their moon-axe men girded,
Of Abıke and Köböş
The thick horde is making ready.
Seven-finialed standards raised,
A horde that crushes the earth,
The gathered soldiers plentiful,
Abıke and Köböş are not alone,
Hordes come from every quarter,
An abundance crushing the earth.
Why, when Semetey went to Buhara,
He who made Eki-Kemin his homeland,
Who tethered twin black horses,
Who hung the sheaf of his rice
Bound fast upon his horse,
Who whets his black tongue,
Who warbles before the khan,
Who gathers kites and calls them hawks,
Who gathers rabble and calls it a people,
Who takes the black forest for his wealth,
Who makes his black cave his house –
Er Ürbü, son of the bride Eybit,

Abıke, Köböş, altı haram
Ürbü'ye haber salmışlar,
Ürbü'nün ordusunu toplayıp,
Talas'a yığıvermişler.
Sarı-Arka'yı yurt edinen,
Ağırbaşlı, çetin er denen,
Darısını taş gibi ağartan,
Karısını kız diye öven,
Keregesi ağaçtan,
Uzak atası Alaç'tan,

Abıke, Köböş, the six profane
Sent word to Ürbü,
Gathered Ürbü's horde,
And heaped it upon Talas.
He who made Sarı-Arka his homeland,
Called a grave and hardy man,
Who bleaches his millet white as stone,
Who praises his wife as a maiden,
His lattice-walls of wood,
His far forefather from Alaç,

Aydarkan'ın er Kökçö'sü,
Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Ekşi ayranlı, gök kurutlu,
Haykırışan Kazak'tan,
Ümötöy ordusunu almış,
Abıke, Köböş haramlar
Bunu da toplayıvermişler.
Düşmanlık güden hanları,
Ok atan canları,
Hepsini toplayıvermişler.
Altın taçlı Muzburçak,
Muzburçak oğlu Buyanbek,
«Babanın öcünü al – diye,
Ak boz kısrak kesişip,
Manas'ın oğlu yetimi
Kurban diye boğazla» – diye,
Göğüs göğüse koyuşup,
Onu da toplayıvermişler.
Eteklerdeki Şıgaykan,
Onun oğlu Çınkoco,
Onun da işi sağlam bir Koco, Yedi atası kâfir – diye,
«Manas'ın oğlu yetimi
Kurban diye boğazlarım – diye,
Geçmeyen öcümü alırım» – diye,

Yer yarılırcasına uğuldayıp.
O da toplanıvermiş.

Aydarkan's er Kökçö,
Kökçö's son Ümötöy,
With sour ayran and grey kurut,
Of the clamoring Kazak,
Ümötöy has taken his horde,
The profane Abıke and Köböş
Have gathered him in as well.
The khans who nurse enmity,
The souls who shoot the arrow,
They have gathered them all.
Gold-crowned Muzburçak,
Muzburçak's son Buyanbek,
«Take your father's vengeance – saying,
Slaughtering a white-grey mare in pact,
The orphan son of Manas
Slaughter as a sacrifice» – saying,
Pressing breast to breast in oath,
Him too they have gathered in.
Şıgaykan of the foothills,
His son Çınkoco,
He too a Koco of firm resolve, His seven forefathers infidel – saying,
«The orphan son of Manas
I will slaughter as a sacrifice – saying,
I will take my unspent vengeance» – saying,
Roaring as if the earth would split.
He too has gathered in.

Altı-Şaar'ı yöneten,
Ezelden Manas'a düşman
Göçmen hanı Alabek,
Onun ordusunu almışlar.
Ürbüs boyunca konmuşlar,
Boz alaca bayrak, tuğ çekip,
Karınca gibi dolmuşlar.
Hanlarının hepsi,
Halkı yöneten yaşlısı,
Ala kaftanlı hocası,
Ders okuyan mollası,
Abıke, Köböş ordusu,
Ordusunda azgınlaşıp,
Onların hepsi buluşup,
Ölümüne ant içip,
Sözü sağlama bağlayıp,

He who rules Altı-Şaar,
Foe to Manas from of old,
Alabek, khan of the nomads,
His horde they have taken too.
They have camped along the Ürbüs,
Raising grey-motley banner and standard,
They have swarmed like ants.
All of their khans,
The elders who rule the people,
Their khoja in motley kaftan,
Their mullah reciting lessons,
The horde of Abıke and Köböş,
Growing frenzied in its ranks,
All of them meeting together,
Swearing an oath unto death,
Binding their word fast,

Manas'ın biricik yetimini
Toplanıp yakalamaya,
Kurban diye boğazlamaya,
Sesini soluğunu kesmeye,
Öldürüp canına kıymaya,
Yangın sönmüşçesine söndürmeye,
Gelen hanların hepsi,
Akılda usta yaşlısı,
Sözü sağlama bağlayıp,
Ölümüne ant içip,
Ak buğday ununu çiğneşip,
Kelâm-ı Şerif'e el basıp,
At başı kadar ak Kur'an'la,

Manas's only orphan
To gather and seize,
To slaughter as a sacrifice,
To cut off his voice and breath,
To kill him and take his life,
To quench him as a fire is quenched,
All of the khans who came,
Their elders masterful in cunning,
Binding their word fast,
Swearing an oath unto death,
Chewing white wheaten flour together,
Laying hands on the Holy Word,
With the white Kur'an big as a horse's head,

Manas'ın oğlu yetimi
Tutup kesmeyecek kişiye
Sözünün eri bahadır – diye,
Homurdanıp uğuldayıp,
Onların uğultusundan,
Hem de Köböş'ün yanında
Kırk çoranın hepsi,
Kırgıl başta, yaşlısı,

The orphan son of Manas –
To the man who will not seize and cut him,
«Batyr true to his word» – saying,
Growling and droning,
From the drone of them,
And moreover at Köböş's side
All of the forty çoras,
Kırgıl at their head, their elder,

Mızrakçının en ustası,
Akılda usta yamanı,
Fil yapılı aslanları,
Canını esirgemeyen erleri,
Taştan geri dönmeyeni,
Ölüm dense caymayanı,
Geniş göğüslü ereni,
Kurumlanan koç yiğidi –
Kaynayan ordunun içine
Han Sarı han geliverdi.
Han Manas'ın çorası
Kaplan Şuutu ne yapsın,
Sarı han'a şunu söyler:
«Allah'ın saldığı buyruğu

The most masterful of lancers,
The fell one masterful in cunning,
Their lions built like elephants,
Their men who do not spare their lives,
He who turns not back from stone,
He who flinches not at the word death,
The broad-chested champion,
The proud ram-hero of them –
Into the seething horde
Khan Sarı khan came riding.
Khan Manas's çora,
What should the tiger Şuutu do,
He says this to Sarı khan:
«The decree that Allah has sent

Görmeye gelmişsin demek,
Ecelinden önce bunların elinde
Ölmeye gelmişsin demek!
İyice azıttı bu itlerin
Kazıp koyduğu hendekleri,
Hazırlanıp yatıyor, gördün mü,
Basıp geçecek orduları.
Baymırza gibi ihtiyara
Varıp hizmet edecek değiller,
Manas'ın oğlu yetime
Akraba olup duracak değiller.
Taşlı yerden sıyrılıp git,
Manas'ın oğlu yetime
Varıp selam söyleyiver.
Kazılmış derin hendek geldi,
Kaynayan kara dert geldi,
Manas'ın oğlu yetimi
Şunlar basıp geçerse,
Ne hal olur? – diye,
Dudağını ısırıp çiğneyip,
Aziz başa zor geldi.
Yok yere dava geldi,
Semetey gelirse keserim – diye,

You have come to see, it seems,
Before your hour, at these men's hands,
You have come to die, it seems!
They have run quite wild — these dogs'
Trenches dug and set,
Lying in readiness — have you seen? —
Their hordes that will trample through.
To an elder such as Baymırza
They will not go and do service,
To the orphan son of Manas
They will not stand as kinsmen.
Slip away from this stony place,
To the orphan son of Manas
Go and carry greeting.
A deep-dug trench has come,
A seething black woe has come,
The orphan son of Manas –
If these men trample over him,
What will become of us? – saying,
Biting and chewing his lip,
Hardship came upon the dear head.
A quarrel came for nothing,
If Semetey comes I will cut him down –
saying,

«Köböş!» diye nara atıp.
Sesini kesip koyarım – diye,
Dört yandan çetin düşman geldi. Sözü
sağlama bağlayıp,
Sarı-Arka'ya ulak saldılar,
Kazak oğlunu getirttiler,
Altı-Şaar'a ulak saldılar,
Alabek ordusunu getirttiler.
Eki-Kemin'i yurt edinen,
Canavar gibi er denen
Er Ürbü'ye vardırdılar,
Onun ordusunu getirttiler,
Muzburçak'ın Buyanbek'i,
Bunun ordusunu getirttiler.
«Kazıp koyduğu hendeği var,
Böyle kaynayan ordusu var,
Kırgız'ın yurdu sevinmişti.
Büyücü dilli hatibi var,
Kuzusunu ineğe emzirten,
Sarı amcam, dinle sözümü,
Rakı ile kımızını
Kandırıp gidecek nicesi var.

Roaring the war-cry «Köböş!»
I will silence his voice – saying,
From four sides the hardy foe has come.
Binding their word fast,
They sent a courier to Sarı-Arka,
They fetched the Kazak's son,
They sent a courier to Altı-Şaar,
They fetched Alabek's horde.
He who made Eki-Kemin his homeland,
Called a man like a wolf-beast,
They sent to Er Ürbü,
They fetched his horde,
Muzburçak's Buyanbek,
His horde they fetched as well.
«He has his trench dug and set,
He has his horde thus seething,
The Kırgız homeland had rejoiced.
He has his orator of sorcerer's tongue,
Who suckles his lamb upon the cow,
My uncle Sarı, hear my word,
On his raki and his kumis
Many will drink deep and go their way.

Aldatmacasına kanma,
Ordusuna girme,
Attan inip durma,
Boş yere ölüp kalma.
Aybaltanı hazır et,
Kılıcını bileyip kuşan,
Nasıl zaman, nasıl gün,
Nasıl bir gece olacak ki?
Rakı içip coşup,
Erlerin hepsi
Abıke, Köböş katında
Kudurmuşçasına çırpınmakta.
Kımız içip kızışıp,
Kemiği teni ısınıp,
Şakağından terini silip,
Manas'ın oğlu yetime

Do not be fooled by his deceit,
Do not enter his horde,
Do not dismount and linger,
Do not die and lie there in vain.
Make ready your moon-axe,
Whet your sword and gird it on,
What a time, what a day,
What kind of night will it be?
Drinking raki, growing wild,
All of the men
In the presence of Abıke and Köböş
Are thrashing as if gone rabid.
Drinking kumis, heating up,
Bone and flesh grown warm,
Wiping sweat from their temples,
Against the orphan son of Manas

Hınçlanıp yeri yumruklayıp,
Ateş gibi gözleri parlaşıp,
Kabzasını tutup bağırıp,
Yerinde duramayıp kudurup,
Yerli yersiz laf edip,
Avaz avaz haykırarak
Curcunaya dalmışlar,
Onmaz biçimde iyice
Kalabalığa karışmışlar.»
Uğuldaşıp dururlarken,
Yiğit Şuutu varmış.
Şuutu'nun söylediği söz bu,
Meclisin ortasında
Şuutu şöyle dedi işte:
«Boz aygıra binip tuğ alan,

Endamını görüverince
Eşiğinden bolluk akıtan.

Raging, pounding the earth with fists,
Their eyes flashing like fire,
Gripping hilts and shouting,
Unable to stand still, gone mad,
Talking sense and nonsense,
Crying out at the top of their voices,
They have plunged into tumult,
Past all mending, utterly,
They have merged into the throng.»
While they stood droning together,
The valiant Şuutu arrived.
This is the word that Şuutu spoke,
In the midst of the assembly
Thus indeed said Şuutu:
«He who rode the grey stallion and took the standard,
The moment you glimpsed his figure,
Who poured abundance from his threshold.

Kazana bir koyuşta
Kırk tayın etini kaynatan,
Yoksula, düşkün miskine
Aşını yemeğini seren,
Bay oğlu Baymırza –
O mirza ölmüş,
Dönüşü olmayan yola girip,
Kıyamet yurdunu görmüş.
Atı küheylan diye anılıp,
Avuç içi kadar mektup alıp,
Çanak gözünü parlatıp,
Koca Sarı han gelmiş.
Sarı han'ın halini sorma,
İnsandan tatlı sözü var,
Alnında kova gibi biricik gözü var.
Üşüşüverdiler hanına
Ok yetişmez ata binmiş,

Ok geçmez kaftan giymiş,
Gök zırh cübbesin bürünmüş,

At one filling of the cauldron
Who boiled the meat of forty colts,
For the poor, the fallen wretch,
Who spread out his food and fare,
Baymırza, son of a bay –
That mirza has died,
Setting out on the road of no return,
He has seen the land of doomsday.
His horse renowned as a courser,
Bearing a letter big as a palm,
His bowl-eye gleaming,
Old Sarı khan has come.
Do not ask the state of Sarı khan,
His speech is sweeter than man's,
On his brow one single eye like a pail. They thronged about their khan
He has mounted the horse no arrow overtakes,
He has donned the arrow-proof kaftan,
He is wrapped in his robe of grey mail,

Görecek olsan, Sarı han
Gök kaplan gibi atılgan.
Sağ küreği genişmiş,
Oyrat'ı bozacak aslanmış.
Mızrakçıların ustasıymış,
Emsalsiz yetkin, yamanmış.
Büyüklüğü dağın yarısı kadar,
Karşılaşan canı yenecek gibi.
Er yapılı, taş yürekli,
Heybeti sert, zehri güçlü,
Ejderha yüzlü bir görünüşü var –
Er Semetey bahadırın
Elçisi geldi, cevap ver!»
Bu haberi duyanlardan,
Hatip Ürbü, er bozkurt,
Dili şeker, içi zehir,
Koşarak çıktı ordudan.
Sarı han'ı görünce
Ateş gibi gözleri parladı,
Ölçüsüzce öfkesi kaynadı.
Cenk pusatını kuşanıp,

Were you to see him, Sarı khan
Springs like a grey tiger.
Broad was his right shoulder-blade,
A lion fit to break the Oyrat.
He was the master of lancers,
Peerless, consummate, fell.
His bulk the half of a mountain,
Like to vanquish any soul he meets.
Built like a man of war, stone-hearted,
His grandeur stern, his venom strong,
His look is that of a dragon's face –
Of Er Semetey the batyr
The envoy has come — give answer!»
Among those who heard this news,
Ürbü the orator, the grey-wolf man,
His tongue sugar, his heart venom,
Came running out of the horde.
When he saw Sarı khan
His eyes flashed like fire,
His wrath boiled without measure.
Girding on his gear of war,

Arkesken kılıcını bağlanıp,
Sarı han'ı yakalamaya,
Kurban diye boğazlamaya,
Ahir zamanı koparmaya,
Söze gelmeden onun
Başını kesip almaya
Ürbü gelir hazırlanıp,
O Ürbü'nün ardından
Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Muzburçak'ın Buyanbek'i,
Bunlar da gelir üşüşüp.
Kırk çoranın hepsi,
Yine gelir yakalamaya,
Kırgıl başta, yaşlısı,
Kaynayan ordunun hepsi.
Ordu basıp gelince,
Düşman olduklarını bildi artık.

Binding on his sword Arkesken,
To seize Sarı khan,
To slaughter him as a sacrifice,
To tear loose the end of days,
Before a word was spoken,
To cut and take his head,
Ürbü comes prepared,
And after that Ürbü
Kökçö's son Ümötöy,
Muzburçak's Buyanbek,
These too come swarming.
All of the forty çoras,
Come likewise to seize him,
Kırgıl at their head, their elder,
The whole of the seething horde.
When the horde came pressing on,
He knew now they were foes.

Düşman olduklarını bilince,
Telaşlanıp şaşmadan, aldırmadan,
Onların topunu
Yiğit amcan ne yapsın,
Topuğuna bile saymadan,
Basan ordunun önünde
Yaman Ürbü hazırlanıp,
Sarı han'ı tutup almaya,
Ürbü yaklaşıp kaldığında,
Mızrak boyu kala vardığında,
«Habere gelmiş ulaklardanız,
Söz bilenlerin biriyiz,
Ulak koşturan elçileriz,
Ara bulan elçileriz,
Biraz uzakça durunuz,
Oradan dinleyiniz!
Höykürerek koşuyorsunuz,
Bu yaptığınız kabalık olur.
Gönlümden geçirdim, düşmansınız,
Orada durunuz!
Ben haberci olarak geldim,

Knowing now they were foes,
Without flurry, dismay, or care,
The whole pack of them
What should your valiant uncle do,
Counting them not worth his heel,
Before the advancing horde
The fell Ürbü made ready,
To take and seize Sarı khan,
When Ürbü had drawn close,
When a lance-length remained,
«We are couriers come with tidings,
We are of those who know the word,
We are envoys who ride as couriers,
We are envoys who make peace between,
Stand back a little way,
And listen from there!
You come charging with a bellow,
This deed of yours is churlish.
I have judged it in my heart — you are foes,
Stand where you are!
I have come as a messenger,

Durup sözü dinleyiniz.
Pehlivanlarınız üşüşüyor,
Bağlayacakmış gibi bir haliniz,
Öfkeniz bambaşkaymış.
Suretin, heybetin,
Ata binmiş endamın,
Düşmanlık suretinde göründün!
Karşısına denk gelip,
Kımız içip haykırıp,
Rakı içip coşup,
Kudurup hepiniz çırpınıp,
Beni yakalamaya,
Kurban diye boğazlamaya,
Manas'ın oğlu yetimi
Baş aşağı dalıp vurmaya
Toplaşıp ordu yığıp,
Haykırtarak bolca yığıp,

Stand and hear the word.
Your champions come swarming,
Your look is as if you would bind me,
Your wrath is something other.
Your visage, your grandeur,
Your figure mounted on the horse,
You have shown yourself in enmity's guise!
Coming face to face with him,
Drinking kumis and crying out,
Drinking raki, growing wild,
All of you thrashing in frenzy,
To seize me,
To slaughter me as a sacrifice,
To fall on the orphan son of Manas
And strike him headlong down —
Massing and heaping a horde,
Heaping it thick with battle-cries,

Aldığınızı gördüm bugün,
Bozulmuş sizin suretiniz,
Bahadır taslağı Baymat'ın
İyice tuttu bizim cin!»
Gök demirden tolgası
Arkası yüksek, kaşı alçak –
Uçup yere düşüverdi.
Altındaki Tuuçunak,
Tuuçunak'a bir vurup,
Sırlı mızrağı ele alıp,
Dizgini çevirene dek,
Er Ürbü'ye saldırıp,
Usta olan Sarı han
Er Ürbü'ye yetişmişti.
«Bağrın bu yanki yüzü – diye,
Başını kesip geçmişti,
Ciğerin bir yan ucu – diye, Kökçö'nün oğlu Ümötöy
Kaburganın kaşı – diye,
Kayarsa düğme kadar öteye,
Yüreğinin başı» – diye,
Usta olan Sarı han
Oktan önce yetişmişti,
Yetiştiği yerde Ürbü'yü
Sertçe vurup geçmişti.
Tam yerinden sapladı Sarı han,
Paramparça oldu Ürbü han.
Algara atın üstünden

I have seen today what you have raised,
Your visage is corrupted,
Baymat, that sham of a batyr –
Our jinn has seized him hard indeed!»
His helm of grey iron —
High at the back, low at the brow –
Flew off and fell to the ground.
Tuuçunak beneath him,
Striking Tuuçunak one blow,
Taking the lacquered lance in hand,
Before the rein could be turned,
Charging upon Er Ürbü,
Sarı khan the master
Had overtaken Er Ürbü.
«This near face of your breast – saying,
He had struck off the head and passed,
One side edge of your liver – saying,
Kökçö's son Ümötöy
The brow of your rib – saying,
If it slips a button's breadth aside,
The crown of your heart» – saying,
Sarı khan the master
Had arrived before the arrow,
And where he overtook him, Ürbü
He struck hard and passed on.
Sarı khan drove it home in the very spot,
Ürbü khan was torn to shreds.
From the back of the horse Algara

Fırlayıp gitti tepetakla,
Ardındaki kürek kemiğinden
Sarı han'ın mızrağı
Çıkıverdi ucunu gösterip.
Er Ürbü'nün işini bitirip,
Öte yana geçiverdi,
Tazbaymat'a yetişti.
Yorulmadı Sarı amcan,
Mızrakla çaprazlayıp,
Tam vurup geçiverdi.

He hurtled off headlong,
Through the shoulder-blade at his back
Sarı khan's lance
Burst out, showing its point.
Finishing off Er Ürbü,
He passed to the other side,
He overtook Tazbaymat.
Your uncle Sarı did not tire,
Crossing him with the lance,
He struck true and passed on.

Tazbaymat, Manas çorası,
Hangi düşmanla yüzleşse,
Teke tek çıkmak âdetiydi.
Sarı han mızrak salınca,
Sarı han'ın mızrağı
Öne geçip önce yetişti,
Fena şaşırıp Tazbaymat,
Kalkanı eline alana dek,
Canını koruyana dek,
Çevik olan Sarı amcan,
Narkesken'i kınından sıyırıp,
Oktan önce yetişmişti,
Yetiştiği yerde Baymat'ın
Böğrüne çullandı,
Muzburçak oğlu Buyanbek –
Bu yanından davrandı.
Han Manas'ın kırk çorası
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Dört bir yandan çullandı.
«Tut kel'i, tut» – diye,
«Yakalayıp gebert» – diye,
Kırgılçal gelir bağırarak,

Tazbaymat, Manas's çora,
Whatever foe he faced,
His custom was to meet him one to one.
When Sarı khan let fly the lance,
Sarı khan's lance
Outstripped him and arrived the first,
Tazbaymat, sorely startled,
Before he could take up his shield,
Before he could guard his life,
Your nimble uncle Sarı,
Drawing Narkesken from its sheath,
Had arrived before the arrow,
And where he overtook him, on Baymat's
Flank he fell,
Buyanbek, Muzburçak's son –
Moved in from this side.
Khan Manas's forty çoras
Drew their bows like rain,
Shot their arrows like hail,
Fell on him from all four sides.
«Seize the bald one, seize him» – saying,
«Catch him and finish him» – saying,
Kırgılçal comes shouting,

«Köböş!» diye nara atarak.
(Padişah Manas'ın adı sönmüş,
Kırgılçal'ın ne yapsın?
«Köböş dev» olup çıkmış.)
Narkızıl'ın üstünden
Kırkların başı Kırgılçal,
Kırkında şımarmış deli koca,
Bin türlü fesat düşünen,
Küheylan Manas onun
Bozduğunu hiç ummamıştı.
Yiğit Sarı ne yapsın,
Kırgılçal'a doğruca,
Bir aşağı bir yukarı bakmadan,
Ölürüm diye saymadan,
Ölçüsüz bahadır Sarı han,

Roaring the war-cry «Köböş!»
(The name of padishah Manas has died
out, What should that Kırgılçal do?
«Köböş the giant» it has become.)
From the back of Narkızıl
Kırgılçal, head of the forty,
A mad elder grown wanton at forty,
Devising a thousand kinds of mischief,
Courser Manas of him had never
Once dreamed he would turn corrupt.
What should valiant Sarı do,
Straight at Kırgılçal,
Without a glance up or down,
Not reckoning that he might die,
Sarı khan, batyr beyond measure,

Altındaki Tuuçunak'a
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağdan soldan mahmuzlayıp,
Yetkinmiş Sarı han,
Kırgılçal'a yetişti artık.
Âleme kavga salıp,
Paylaşan amcan değil mi,
Her düşmanla tutuşup,
Pişmiş amcan değil mi!
Kırgılçal'ı görünce,
Çevresine bakmadan,
Canını hiç esirgemeden,
Sağa sola bakınmadan,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Kükreyip bağırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
«Sakalın orta yüzü – diye,
Aş geçidin kıyısı» – diye,
Yaman amcan ne yapsın,
Senin bildiğin Kırgıl'ı
Yetişip vurup geçmişti.
Kıpırdamadan, kılını oynatmadan,
Nişanladığı yerden şaşmadan,
Abıke başta, altı bin
Mızrağın ucu dalıp,
Aş geçidine yetişmişti,
Ağız omuru ile kara kuşu

To Tuuçunak beneath him
Laying the whip right and left,
Spurring from right and left,
Consummate was Sarı khan,
He overtook Kırgılçal at last.
Casting strife across the world,
Is he not your uncle who dealt it out,
Grappling with every foe,
Is he not your uncle seasoned hard!
When he saw Kırgılçal,
Without a look around him,
Not sparing his life at all,
Without a glance to right or left,
Not sparing his life by a hair,
Roaring and shouting,
Casting the war-cry «Manas!»,
«The middle of your beard – saying,
The edge of your gullet» – saying,
What should your fell uncle do,
That Kırgıl whom you know
He overtook, struck, and passed on.
Without a stir, without moving a hair,
Not straying from the spot he aimed at,
Abıke at their head, six thousand
Lance-points plunging in,
He had reached the gullet-pass,
The mouth-vertebra and the nape

Sıyırıp koparıp geçmişti.
Gürleyip yıkılıp gitmişti,
İki çora, bir bahadır
Han elinden ölüp gitmişti.
Tuuçunak'ını şahlandırıp,
Yiğit bahadır Sarı han,
Önüne geleni kırıp,
Bir ileri bir geri olup,
Doyasıya kana doyup,
Kara kana kanışıp,
Kaçmadan durup vuruşup,

He sheared and tore away and passed.
With a thunder he toppled and was gone,
Two çoras and one batyr
Died at the khan's hand and were gone.
Rearing up his Tuuçunak,
The valiant batyr Sarı khan,
Breaking all who came before him,
Surging forward and back,
Sated to the full with blood,
Glutted together on black blood,
Standing fast, fighting without flight,

Mızraklaşıp dövüşüp,
Haykırışıp duruşup,
Yay çekişip atışıp,
Kızıştıkça kızışıp,
Çinli ile Kırgız gibi
Yüz yüze gelip vuruşmakta.
Zahmet çekip duruşup,
Yüzleşip fena dövüşüp,
Bağdan aygır çekip binişip,

Yerden sırık kapışıp,
«Yâ, pirim!» – deyip vuruşup,
Fena bir savaş oldu artık.
Yayın oku vızıldayıp,
Temrenin oku ıslık çalıp,
Yedi kat çember kurup,
Amcanı yemek istediler.
Yedi kurt bir koyunu
Kapışsa leşini kor mu?
Yaman canlar bir kişiyi
Döverse leşini kor mu?
Köböş başta, beş bin can
Gırtlağına çullandı,
Bir yanından davrandı,
Sorma, Argın, Kırgız karışık,
Kırk çoranın hepsi

Sarı han'a çullandı.
«Tut kel'i, tut! – diye,
«Yakalayıp gebert! – diye,
«Tuuçunak'ını eyerle! – diye,
«İki gözünü oy!» – diye,
Ak alemli tuğ olup,
Haykırışan curcuna olup,
Savrulan çalı çırpı gibi,
Hangisinin hangisi olduğu bilinmeden,
Koyu bir savaş oldu artık.
Manas'tan kalan çoralardan
Tazbaymat, ihtiyar Kırgıl ölüp,

Lance against lance, battling,
Crying out and standing firm,
Drawing bows and trading shots,
Heating hotter as it heats,
Like Chinese and Kırgız
They fight now face to face.
Enduring toil, standing firm,
Facing off, fighting foul and hard,
Pulling stallions from the tether-line to mount,
Snatching poles up from the ground,
Fighting with the cry «Yâ, my pir!»,
It became a dire battle indeed.
The bow's arrow whining,
The barbed shaft whistling,
Forming a circle seven deep,
They sought to devour your uncle.
When seven wolves fall on one sheep,
Do they leave the carcass be?
When fell souls beat one man,
Do they leave his carcass be?
Köböş at their head, five thousand souls
Fell upon his throat,
Moved in from one side,
Ask not — Argın and Kırgız mingled,
All of the forty çoras

Fell upon Sarı khan.
«Seize the bald one, seize him! – saying,
«Catch him and finish him! – saying,
«Saddle his Tuuçunak! – saying,
«Gouge out his two eyes!» – saying,
Standards with white finials massed,
A clamoring tumult risen,
Like brushwood flung on the wind,
None knowing which man was which,
It became a thick-pressed battle indeed.
Of the çoras left from Manas,
Tazbaymat and old Kırgıl dying,

Çağırıp getirdikleri hanlardan
Hatip Ürbü, o da ölüp,
Bu üçü birden öldü – diye,
Sertçe daldı Abıke.
Abıke'yi sorarsan,
Üstün nişancı bir ermiş,
Köböş'ün halini sorarsan,
Gümbür gümbür bir şeymiş.
Han Manas'ın kırk çorası,
Börk al dense baş kesen,
Kan dök dense beyin döken,
Su iç dense zehir içen,
Mızrakçıların ustaları,
Düşmanın çaresini bilen yamanlar,
Sığınılan Bakay yok,
«Köböş!» diye nara atıp,
Kırk çora mızrak saldı artık,
Tuuçunak ile Sarı han
Ortalarında kaldı artık!
Tuuçunak'ın halini sorma,
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Çölde kulanı kovsa kaçırtmaz,

Bunlarla boğuşup durursam
Öyle kuşatan düşmanı görünce
Haram ölecekmişim.
Eşsiz küheylan, akıllı, usta.
Mızrak salınsa kılı kıpırdamaz,
Binek gücü de var,
Ağzı salınsa fırtına gibi,
Yürüklüğü de var.

Yortmasına yel yetişmez,
Yel kayıbı gibi bir hayvan,
Yürüyüşüne mal yetişmez,
Bambaşka yürük bir hayvan.
Gökten Allah'ın günü kararsı,
Haramlar kuşatıp girince,
Başına altmış müşkül

Of the khans they had summoned in,
Ürbü the orator, he too dying,
These three have died at once – saying,
Abıke plunged in hard.
If you ask of Abıke,
He was a marksman surpassing,
If you ask the state of Köböş,
He was a thing of thunderous din.
Khan Manas's forty çoras,
Told "take his cap," they cut the head,
Told "shed blood," they spill the brains,
Told "drink water," they drink venom,
The masters of the lancers,
Fell ones who know the foe's undoing,
Bakay the refuge is not there,
Roaring the war-cry «Köböş!»,
The forty çoras now let their lances fly,
Tuuçunak and Sarı khan
Were left now in their midst!
Do not ask the state of Tuuçunak,
His tail is sparse, his mane is scant,
Chasing the kulan in the desert, he lets none escape,
If I keep grappling on with these,
Seeing such an encircling foe,
It seems I shall die unhallowed.
A peerless courser, wise and deft.
Let lances fly, not a hair of his stirs,
He has strength for the saddle too,
Given his head, he is like a storm,
He has swiftness too.

No wind can catch his trot,
A beast like the wind's own phantom,
No beast can match his pace,
An animal swift beyond all kind.
Allah's day darkened from the sky,
When the profane closed in around,
Sixty hardships upon his head

bir anda geldi.
Kazılmış hendek oldu,
Haramların hepsi depreşti,
Göreceği koyu dert oldu,
Çevresine bakınsa –
Kuş kurtulmaz ağ oldu.
Güneş tutulup karardı,
Sarı amcanın başına
Altmış kaygı bir anda geldi.
Haramlar basıp kaldı,
Sarı amcanın başına
Ahir zamanı saldılar.
«Bu itlerin eline
Düşersem haram mı ölürüm,
Kıyametin yüzünü mü görürüm?
Boz alaca sakin körpemi,
Boz atmaca çolpanımı,
Semetey'i görür müyüm?
Arka kıldığım Argın yok,
Şerefsizce mi ölecekmişim?
Ulak olurum – diye,
Vurulup düşecekmişim,
Araya girerim derken,
Canımı aldıracakmışım.
Körpe enik gibi sızlanıp,
Zar zor ölecekmişim.
Bunlarla boy ölçüşe ölçüşe

Denkleşeyim deyip ne edeyim,
Denizim, yetim Semetey,

Tezce kaçıp gideyim,
Daha helalce öleyim,
Asil Bakay amcamın,
Onun yüzünü göreyim.
Derdimi söyleyip sızlanıp,
Ondan sonra öleyim!» –
Deyip, böylece, Sarı han,
Kara kayış kamçısını –

came in one instant.
There was the dug trench,
All of the profane bestirred themselves,
Thick woe became his lot,
If he looks about him –
It was a net no bird escapes.
The sun was seized and darkened,
Upon your uncle Sarı's head
Sixty sorrows came in one instant.
The profane pressed down upon him,
Upon your uncle Sarı's head
They loosed the end of days.
«If I fall into the hands
Of these dogs, shall I die unhallowed,
Shall I see the face of doomsday?
My grey-motley gentle fledgling,
My grey sparrowhawk, my morning star,
Shall I see Semetey again?
The Argın I leaned on are not here,
Am I then to die without honor?
I will be courier – saying,
It seems I am to be struck down,
Meaning to stand between,
It seems I am to lose my life.
Whimpering like a tender whelp,
It seems I am to die in misery.
Measuring myself against these, over and over —
What use to try to match them all,
My ocean, the orphan Semetey,

Let me swiftly flee away,
Let me die a more hallowed death,
Of my noble uncle Bakay –
Let me see his face.
Telling my woe, lamenting,
Then let me die!» –
So saying, then, Sarı khan
His whip of black rawhide –

Vursa kulak sağır olsun,
Kavrayıp çevirerek,
Çınlatırcasına küheylanın
Bağrına çekip indirdi.
Kalın örülmüş ak dizgin –
Tuuçunak'a denk dizgin,
Gevşetip ağzını koyuverdi,
Bahadır hanın Tuuçunak'ı
Başını yere eğmişti,
Dağ koyunu gibi adım açmıştı,

Ardından tozu savrulup,
Dört ayağın koparttığı kesek
Mızrak boyu vınlayıp,
Bastığı yer un ufak olup,
İlkin bir gören oldu,
Ondan sonra bir daha gördüler,
Ondan sonra kim gördü?
Aman deyip demeyene dek,
Göz açıp kapayana dek,
Gökte gök ala bulut tutuldu, Kaynayan tümen düşman gördüm.
Bozkurt doğmuş Sarı han
Göz göre göre kaçıp kurtuldu.
Çaçıkey'in hisarına,
Kanıkey'in ordosuna,
Tört-Kül'ün aşağı yanına,
Töre Bakay'ın yanına,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Sarı amcan vardı Talas'a.
Altındaki Tuuçunak
Eti kızışıvermiş,

Huysuzlanıp silkinip,
Eri ölmüşçesine çırpınıp,
Başını yere eğmiş,
Üstündeki Sarı han
Toparlayıp ağzını çekemeden,

A blow to deafen the ear –
Gripping and whirling it,
Ringing, upon the courser's
Breast he brought it down.
The white rein thickly plaited –
A rein to match Tuuçunak,
He slackened it and gave him his head,
The batyr khan's Tuuçunak
Had bowed his head to the ground,
Had stretched his stride like a mountain sheep,

The dust whirling behind him,
The clods torn up by his four hooves
Whizzing a lance-length high,
The ground he trod crumbling to meal,
At first there was one who saw him,
After that they saw him once again,
After that, who saw him at all?
Before a man could cry mercy or no,
In the blink of an opening eye,
The grey-dappled cloud caught in the sky, I saw a seething myriad of foes.
Sarı khan, born a grey wolf,
Fled and escaped before their very eyes.
To Çaçıkey's fortress,
To Kanıkey's ordo,
To the lower side of Tört-Kül,
To the side of Bakay the töre,
When the dawn broke pale,
When light touched the earth,
Your uncle Sarı reached Talas.
Tuuçunak beneath him,
His flesh had overheated,

Fretting and shuddering,
Thrashing as though his master were dead,
He bowed his head to the ground,
Sarı khan upon him,
Unable to gather and rein in his mouth,

Helak olup kalıvermiş.
Allak bullak toz olmuş,
Bütün bedeninin her yanı
Kara koyu kan olmuş.
Sarı han'a bakarsan –
Sallanıp duran iki kolu
Kalkamayıp felç olmuş,
Küçük çadır gibi aziz baş,
Yıkılası şu dünya,
Kara koyu kan olmuş.
Bozkurt Bakay söz sorar,
Zulmün halini sıkı sorar:
«Ay, Sarı han bahadırım,
Neler gördün?» – diye sorar.
Görüp bildiklerini
Anlatmaya durdu Sarı han:
«Arslan Bakay, sözümü dinle,
Argın ile Kırgız'ı
Görmeye gelmişiz meğer,
Araya girip Sarı han
Ölmeye gidiyormuşum meğer.
Kaz dönemez yalçın kaya gördüm,
Ürbüs'e çıkan yer gördüm,
Abıke, Köböş erlerini gördüm.
Çekemeyen kalabalık
Canları toplayıvermiş,
Ciğer deşip öd alacak
Hanları toplayıvermiş,
Kazılmış hendek olup,
Tümen tümen ordusu depreşip,
Yedi alem tuğ gelir,
Yeri ezen ordu gelir.
O ordu basıp geçerse,

Aziz cana zor gelir.
İkimizi de, han ağa,
Eline geçirse alacak gibi,

Manas'ın biricik karaltısını

Was left spent and undone.
All was churned-up dust,
Every part of his whole body
Had become thick black blood.
If you look at Sarı khan –
His two arms hanging limp
Cannot rise, are palsied,
The dear head like a little tent,
This world worthy of ruin,
Had become thick black blood.
Bakay the grey wolf asks for word,
Asks closely how the outrage stands:
«Ay, Sarı khan, my batyr,
What things have you seen?» – he asks.
All he had seen and learned
Sarı khan set out to tell:
«Lion Bakay, hear my word,
The Argın and the Kırgız
We had come to see, it seems,
Stepping in between, Sarı khan —
I was going to my death, it seems.
I saw sheer crags no goose can round,
I saw the ground that climbs to Ürbüs,
I saw the men of Abıke and Köböş.
The envious multitude
Has gathered souls together,
To pierce the liver and take the gall
It has gathered in its khans,
With trenches dug and set,
Its hordes astir by myriads,
Seven-finialed standards come,
A horde that crushes the earth comes.
If that horde tramples through,

It goes hard with the dear soul.
Both of us, khan brother,
Should they lay hands on us, they would take us,
The only shadow left of Manas

	Susturup yok edecek gibi.	*They would silence and blot out, it seems.*
	Bölük bölük bağırışıp,	*Shouting troop on troop,*
	Yurdu Tanrı çarpmış,	*God has stricken that people,*
	«Köböş!» diye nara atıp,	*Roaring the war-cry «Köböş!»,*
	Küheylan atlarını donatıp,	*Arraying their courser steeds,*
	Çin'den düşman gelmişçesine	*As though the foe had come from Çin,*
64390	Mızraklarını kuşanıp,	*Girding on their lances,*
	Saf tutup dalgalanıp,	*Drawn up in ranks and surging,*
	Yere yayılıp kıpırdaşıp.	*Spreading over the earth, astir.*
	Mızraklısı ayrılıp,	*Their lancers set apart,*
	Cellat sureti görünüp,	*The visage of headsmen showing,*
	Toplanmış kalın ordu	*The gathered thickset horde*
	Yeri titretip yayılmakta,	*Spreads out, making the earth tremble,*
	Kazakların hanı Kökçö,	*Kökçö, khan of the Kazaks,*
	Onun oğlu Ümötöy,	*His son Ümötöy,*
	Muzburçak'ın Buyanbek'i,	*Muzburçak's Buyanbek,*
64400	Ürbü'nün ordusu da var,	*Ürbü's horde is there as well,*
	Altı-Şaar'ın Alabek'i,	*Altı-Şaar's Alabek,*
	Onun ordusu da var.	*His horde is there as well.*
	Mızraklısını donatıp,	*Arraying their lancers,*
	Aybaltalıların hepsini	*All of the moon-axe men*
	Kıyı köşesine tutturup,	*Posted along the edges and corners,*
	Nişancılarını hazır edip,	*Making ready their marksmen,*
	Ortasına yaymışlar,	*They have spread them through the middle,*
	Türlü türlü bölünüp,	*Divided in sundry bands,*
	Suratları soğuk görünüp.	*Their faces showing cold.*
64410	Yayılıp kaynayıp bölünüp,	*Spreading, seething, dividing,*
	Cellat suretleri görünüp,	*Their headsmen's visages showing,*
	Utanmadan karşı durursak,	*If we shamelessly stand against them,*
	Basıp geçecek ordu gelir,	*A horde comes that will trample through,*
	Kara gün, cana zor gelir.	*A black day comes, hard on the soul.*
	Şimşek gibi çakıp görünüp,	*Flashing into view like lightning,*
	Yayılıveren, bölünen,	*Spreading sudden, dividing,*
	Kılıçlısı kıyısında,	*Their swordsmen at the edge,*
	Kıymetlim Bakay, dinleyiver,	*My precious Bakay, listen well,*
	Çetinleri ön yüzünde.	*Their hardiest at the fore.*
64420	Mızraklısı kıyısında,	*Their lancers at the edge,*
	Arslanları ön yüzünde,	*Their lions at the fore,*

Karınca gibi kaynaşıp,
Yayılıp çıkıp gelmekte,
Kurtçuk mu nedir bilinmeden,
Kaynayıp çıkıp gelmekte.
Yay çekenin ustasını
Yine ayırıp almışlar.
Gayreti olan yamanını
Başka bölüp almışlar,
Pehlivanlarının hepsini
Ayrı ayrı koymuşlar.
Hepsini ardından sürüp
Köböş güdüp gelmiş.
Kalabalık Çinli Kakan'a
Gaza edecekmiş gibi,
Kara basmış, altı haramı,
Tanrı çarpmış onları.
Abıke, Köböş iki haram,
Adını sayarsak altı haram,
Han Manas'ın kırk çorası,
Kırkı kırk yerden gelme –
it, domuz –
Ata ruhuna dönüp bakmaz oldu.

Kartal Manas sağken
Kırkı âlemi bozan yâren yoldaştı.

Bayrak tutup tuğ çekip,
«Köböş han!» diye çığrışıp,
Borunun sesi güm güm ötüp,
Zurnanın sesi tak tak vurup,
Orduyu başlatıp yol açar,

Korkmaz oldular ata ruhundan,
Manas'ın yetimine el kaldırırlar.

Ay karanlığa bürünürse,
Gece nice olurdu?
Ağa Bakay, çare bul,
Bu yetimi basarlarsa,

Swarming like ants,
They come spreading forth,
None knowing if they are grubs or what,
They come seething forth.
The masters of the bow
They have set apart again.
Their fell ones full of zeal
They have drawn off separately,
All of their champions
They have posted each apart.
Driving them all from behind,
Köböş has come herding them.
As if against the teeming Chinese Kakan
They would wage holy war,
A dark doom rides the six profane,
God has stricken them.
Abıke, Köböş — two profane,
Counting their names, six profane,
Khan Manas's forty çoras,
The forty come from forty places –
dogs and swine –
Have ceased to look back to the father's spirit.
While the eagle Manas lived,
The forty were comrades who shattered the world.
Holding banners, raising standards,
Shrieking «Köböş khan!»,
The horn's voice booming boom on boom,
The zurna's voice striking tak on tak,
They set the horde moving and open the road,
They fear the father's spirit no more,
They raise their hands against Manas's orphan.
If the moon is wrapped in darkness,
What would become of the night?
Elder Bakay, find the remedy,
If they trample this orphan down,

Gün nice olurdu?

Şaşmadan değen ok gelirse,
Öfkeyle gelen topluluk gelirse,
Dertli kelin bendim,
Bunca düşmanın çaresini
Bulan Bakay sendin.
Kopanı ulayan,
Saçılanı toplayan
Bozkurt Bakay sendin,
Bozkurdun Manas ile denktin.» Döven
Bakay bendim.

Sarı han böyle deyince,
Bakay kalkıp şunu söyler:
«Ee, Sarı han, yaşıtım!
Geyik aşamaz kaya görmüş
Yaman Bakay işte burada,
Yeryüzüne kızılca kıyamet

Salan Bakay işte burada.
Kaplan Manas sağken,
Kâfirin malını saçarken,
Din İslam'ın yolunu açarken,

Eey, Sarı han, yaşıtım!
Cehennemi bugün çektirdin,
Abıke, Köböş it ile
Kocamışken bu Bakay
On iki yıl atıştım.
Eski günleri andırdın.
Hani benim öldüğüm,
Asil Manas'ın yanında
Kıyamet yüzünü gördüğüm?

Bakay'ın öleceği çağda,
Kökü bir kardeşin
Mekke'deki büyük imamı
Ölçüsünü görüp dururuz,

What would become of the day?

If the arrow comes that strikes unerring,
If the host comes that comes in wrath,
The woeful bald one was I,
For so many foes the remedy —
The Bakay who found it was you.
Joining what was severed,
Gathering what was scattered —
The grey wolf Bakay was you,
You were the peer of the grey wolf
Manas.» The Bakay who smote them was I.
When Sarı khan spoke thus,
Bakay rises and says this:
«Ee, Sarı khan, my agemate!
He who has seen crags no deer can cross —
The fell Bakay is here before you,
Who loosed red doomsday upon the earth —
That Bakay is here before you.
While the tiger Manas lived,
While we scattered the infidel's wealth,
While we opened the road of the faith of Islam,
Eey, Sarı khan, my agemate!
Today you have made me taste hell,
With the dogs Abıke and Köböş,
Though grown old, this Bakay
Twelve years I traded blows.
You have called the old days to mind.
Where is the death I should have died,
At noble Manas's side,
Where the doomsday face I should have seen?
In the season when Bakay must die,
Of the brother of one root
The great imam in Mekke —
We see and keep his measure,

Ecel gelirse ölürüm – diye,
Ölçüsünden saparsa,
Bir avuç Müslüman'a
İmam kılıveririm – diye,
Arap yurdundan o gelmişti.
Bir avuç Müslüman
Kurt gibi kaynayıp yurt dolmuştu,
Katagan'ın hanı Koşoy,
Tuğ tutan o olmuştu.
Kartal Alma'm işte oradaydı,
Altmışın en seçkini,
Kırk çoranın çetini
Çubak, Sırgak da birlikteydi.
Kakan'ın eli kalabalık yurt –

If my hour comes, I die – saying,
If he strays from his measure,
For a handful of Muslims
I will make him imam – saying,
From the Arab land he had come.
A handful of Muslims
Seethed like wolves and filled the land,
Koşoy, khan of the Katagan,
It was he who held the standard.
My eagle Alma was there indeed,
The choicest of the sixty,
The hardiest of the forty çoras,
Çubak and Sırgak were there together.
Kakan's land is a teeming country –

Çokluğunu görsen kara kurt gibi.
Kanlı kana kandık,
Kaçmadan altı ay vuruştuk.
Teke tek meydana çıkıp,
Yedi ay durmadan dövüşüp,
Kara-Şaar'ı, Kambıl'ı
Kuşatan Bakay bendim,
Çatırdatıp Mançu'yu,
El değene kıyameti
Salan Bakay bendim,
Bütün yeryüzünü baş eğdirip
Alan Bakay bendim.
Eceli gelen kişi ölmez mi,
Allah'ın saldığı buyruğu
Ben zavallı da görmez miyim!
Basıp gelen ordu varsa,
Hesabını Bakay vermez mi!
Bozkurdum Manas ölünce,
On iki yıl yattım,
Savaşı ondan sonra ederiz.
Kazak oğlu kâfire,
Haykırışan yoksula,
Tutarsak kırgın ederiz.
Dövüşürsek kırgın kopar,

See their numbers — like black worms.
We glutted ourselves on blood for blood,
Six months we fought without flight.
Going out one to one on the field,
Seven months battling without pause,
Kara-Şaar and Kambıl —
The Bakay who besieged them was I,
Who made the Mançu crack,
On all his hand could reach, doomsday —
The Bakay who loosed it was I,
Who bowed the whole earth's head —
The Bakay who took it was I.
Does not the man whose hour has come die,
The decree that Allah has sent —
Shall not I, poor wretch, see it too!
If a horde comes pressing on,
Will not Bakay give its reckoning!
When my grey wolf Manas died,
Twelve years I lay still,
The war we shall make after that.
On the infidel sons of the Kazak,
On the clamoring poor,
If we lay hold, we make a slaughter.
If we fight, slaughter breaks loose,

Bize kardeş nereden bulunur?
Mızraklaşacak ordu gelirse,
Kara cana zor gelirse,
O zaman kırgın salalım,
Manas'ın oğlu yetimi
Çekip kurtaralım» –

Deyip, böylece, ulu Bakay,
Manas'tan kalan davulu
Alıverip eline,
Tam ortasından vurmuştu,
Argın ile Kırgız'ı
Bir kişiyi bırakmadan toplamıştı,
Bakay'ın oğlu Baytaylak,
Bundan önce at sürüp düşmana girmemiş, Şayımbet pehlivan o da gelip.
Düşman düzenini bilmez henüz.
Sarı han'ın Kalık'ı,
Din Müslüman uğruna dövüşüp,
Kalday'ın tuğunu devirdiğinde
Halka değen ışığıydı.
Ok yetişmez ata binişip,
Ok geçmez kaftan giyişip,
Mızrağını alıp hazırlanıp,
Aybaltasını kuşanıp,
Cenk giysisini giyinip,
Bu da geldi sevinerek.
«Ecelim gelirse ölürüm – diye,
Manas'ın oğlu yetime
Arka olurum» – diye,
Eştekler'in Camgırçı'sı,
İtibarlı bir handı,
Küheylan Manas bozkurda
Arka olmuş bir candı.

Malı bir, ağılı ortak,
Aşı bir, sofrası ortak
Camgırçı'nın Şayımbet'i,

Where then shall brothers be found for us?
If a horde comes to cross lances,
If it goes hard with the poor soul,
Then let us loose the slaughter,
The orphan son of Manas
Let us pull free and save» –

So saying, then, great Bakay
The drum left from Manas
Took up into his hand,
Struck it in the very middle,
The Argın and the Kırgız
He gathered, leaving not one man,
Bakay's son Baytaylak,
Who never before had ridden his horse against the foe, Şayımbet the champion, he too coming.
He does not yet know the foe's array.
Sarı khan's Kalık,
Who fought for the Muslim faith,
When he toppled Kalday's standard
Was the light that touched the people.
Mounting horses no arrow overtakes,
Donning arrow-proof kaftans,
Taking lances and making ready,
Girding on their moon-axes,
Clad in their raiment of war,
He too came rejoicing.
«If my hour comes, I die – saying,
To the orphan son of Manas
I will be a backing» – saying,
The Camgırçı of the Eştekler,
He was a khan of good repute,
To the grey wolf, courser Manas,
A soul who had been a backing.

Their wealth one, their fold in common,
Their food one, their table in common —
Camgırçı's Şayımbet,

Boz alaca bayrak, tuğ alıp,
Bağıra çağıra gürültü salıp,
«Ecel gelirse ölürüm – diye,
Manas'tan kalan yetime
Arka olurum» – diye,
Hep han çocukları,
Cellat gibi canları,
Bakay başta, yaşlısı,
Tuuçunak'lı Sarı han,
Erlerin hepsi
Cenk pusatını kuşanıp,
Semetey'e el kaldırırlarsa,
Topunu basıp geçmeye
Erlerin hepsi hazırlandı.
Cılgındı'nın ovasına,
Geniş Talas'ın boyuna
Yüzer yüzer bölünüp,
Hepsi arslan gibi görünüp.
Atın başını çevirmişti,
Hepsi pusup durmuştu.
Onu şimdilik böyle bırakalım,
Basıp gelen kalın ordudan,
Ondan haber başlatalım.

Taking grey-motley banner and standard,
Loosing uproar with shout on shout,
«If the hour comes, I die – saying,
To the orphan left from Manas
I will be a backing» – saying,
All of them children of khans,
Souls like headsmen,
Bakay at their head, their elder,
Sarı khan of Tuuçunak,
All of the men
Girding on their gear of war,
Should hands be raised against Semetey,
To trample the whole pack through,
All of the men made ready.
On the plain of Cılgındı,
Along the broad Talas,
Divided hundred by hundred,
All of them looking like lions.
They had turned their horses' heads,
They had all lain in ambush.
Let us leave that so for now,
Of the thick horde pressing on —
Let us begin the tale from there.

ABIKE, KÖBÖŞ VE CAKIP'IN ÖLÜMÜ

Abıke, Köböş – iki haram,
Çıybıt, Koçkor – dört haram,
Hani, altı haram toplanıp,
Acıbay, Kölbay – altı haram,
Talas'tan göçümü vurup,
Manas'tan kalan kırk çora,
Karılıkları kurusun,
Han kaldırıp Köböş'ü,
Düşman handan ordu yığıp, Söyleyip durduğu sözü var,
Ordusunu kalın, bol yığıp,

THE DEATH OF ABIKE, KÖBÖŞ AND CAKIP

Abıke, Köböş – two profane,
Çıybıt, Koçkor – four profane,
Why, the six profane gathered,
Acıbay, Kölbay – six profane,
Striking my caravan out of Talas,
The forty çoras left from Manas,
May their dotage wither,
Raising Köböş up as khan,
Heaping hordes from hostile khans, There is the word he keeps on saying,
Heaping his horde thick and plentiful,

Yerin üstünü çiğnetip,
Yeri kaplatıp yaydırıp,
İnsan dolup dalgalanıp,
Curcuna içinde kaynaşıp,
Mızraklısını yayıp,
Ardını kırk çoraya sürdürüp, Tepeden akan pınarı,
Yorulmak bilmez yol gelir,
Çiğneyip geçecek ordu gelir,
Boz alaca bayrak, tuğ gelir,
Bağırış çağırış gürültü gelir.
Bölük bölük ayrılır,
Bakıp dururken Kanıkey,
Aziz anan, o yavuzun,
Gözünün yaşı dökülür.
Bıldırcın gibi aziz gözden
Bölük bölük yaş gidip,
Kara üzüm gibi aziz gözden
Kamçı boyu yaş gidip:
«Kurban olayım Yaradan,
Kazar mı ki çukurumu?
Arka edindiğim yetimi
Tutup boğazlayıverip,
Kaynatır mı ki çilemi?
Boz alaca sakin körpemi,
Boz atmaca çolpanımı
Basarlarsa Tanrı çarpar – diye,

Allah neler eder – diye.
Bu altı haram durdukça,
Geniş Talas bize yurt olmaz, Arslan doğmuş yetimin

Bu Kırgız bize el olmaz,
Haramlardan alamadan gittim öcümü!

Tükenmez itlerin
Mızrak boyu kini var.
Ben bu yerden kaçarken,

Letting them trample the face of the earth,
Covering and overspreading the land,
Men filling it, surging,
Swarming amid the tumult,
Spreading out their lancers,
Driving the rear on with the forty çoras,
The spring that flows from the hilltop,
A road comes that knows no weariness,
A horde comes that will trample through,
Grey-motley banner and standard come,
Shouting, crying uproar comes.
It parts troop by troop,
As Kanıkey stood watching,
Your dear mother, that valiant one —
The tears of her eyes spill down.
From dear eyes like the quail's
Tears go in stream on stream,
From dear eyes like black grapes
Tears go a whip-length long:
«Let me be Your offering, Creator,
Will he dig my pit for me?
The orphan I have made my backing —
Seizing and slaughtering him,
Will he set my torment boiling?
My grey-motley gentle fledgling,
My grey sparrowhawk, my morning star —
If they trample him, God will strike – saying,
What things will Allah do – saying.
While these six profane remain,
Broad Talas will be no homeland for us,
Of the orphan born a lion

These Kırgız will not be kin to us,
I left without taking my vengeance on the harams!
Those dogs unending
bear hatred a lance-length deep.
When I fled from this place,

Talas'tan dağıttı varımı,
Kadınlığım kurusun,
İtlerden alamadan gittim derdimi!

Yine üstüne mi çöker acep,
Ninniyle büyüttüğüm çerağı
Böyle mi vurur Tanrı acep?»
Ne kadar söylese de Kanıkey,
Söz dinlemezin soyu –
Söz dinlemedi Semetey,
Derin derin uyur, kıpırdamaz,
Abıke ile Köböş'ün
Nice kalabalık ordusunu
Tırnağına denk tutmaz.
Çocuk töre, o kaplan
Yatıverdi aldırmadan.
Kapılı büyük ordaya,
Kanadı demirden korunağa,
Kız gelinin oyununa,
Yatıverdi o zaman
Çaçıkey'in koynuna.
İki anası birden ağlar,
«Kalk, çocuğum» diyemeden,
Şahin doğmuş yaramazın
Gönlünü hiç kırmadan.
«Ey çocuğum» diyemeden,

Asla gönlünü kırmadan.
İki anası birden ağlayıp,
Manas'tan kalan yadigârın
Kaygısını, derdini yiyip ağlayıp.
Bu zavallı anan Kanıkey:
«Haramlar gelip savaşırsa,
Nasıl olur zaman?» deyip,
«Ne olur, öleceğim çağda gördüğüm
yavrum?» deyip, Ön kaşı ak altından,

Arka saçını ona bölüp,
Ören yengen değil mi.

they scattered all I had from Talas,
may my womanhood wither,
I left without settling my grief upon those dogs!
Will it fall upon him once again, I wonder,
the lamp I raised with lullabies —
does God strike like this, I wonder?»
However much Kanıkey might speak,
he is of the breed that heeds no word –
Semetey heeded not her word,
he sleeps deep and deeper, does not stir,
of Abıke and Köböş
the whole vast teeming army
he counts not worth his fingernail.
The boy-lord, that tiger,
lay down and paid no heed.
In the great gated orda,
in the stronghold winged with iron,
amid the play of girls and brides,
he lay down then and there
in Çaçıkey's embrace.
His two mothers weep together,
unable to say «Rise, my child»,
of the falcon-born young rascal
never once wounding his heart.
Unable to say «O my child»,

never breaking his heart at all.
His two mothers weeping together,
for the keepsake left from Manas
consumed with care and grief, they wept.
Your poor mother Kanıkey:
«If the harams come and make war,
what times will come upon us?» saying,
«What will become of the babe I beheld
in my dying season?» saying, Its front bow of white gold,
her back hair parted into ten,
is she not your yenge who braided it?

Ayköl Manas sağken
Her biriyle boğuşup,
Düşman yönüne pek yatkın,
Alışmış yengen değil mi.
Nice aslanla savaşıp,
Han Manas sağken
Görmüş yengen değil mi.
Ordu basıp gelmeden,
Abıke, Köböş, altı haram
Toplanıp basıp gelmeden,
Küheylan olmuş Buurul'a
Alıp gemini taktırıp,
İçi ipek işlenmiş,
Yedi yıl durmadan dikilmiş,
Atabayça sup çulunu
Küheylan olmuş Buurul'a
Ok yanılıp değmesin diye,
Abayı kumaşıyla örttürüp.
O örtünün üstünden
Sahtiyan terlik, gök teyelti
Bunu koyup feryat edip,
Zavallı anan Kanıkey
Bir Tanrı'ya ağlayıp yakarıp.
Silaha pusata davranıp,
«Yalnızımı, Tanrım, koru!» deyip,
Yaradan'a yalvarıp.
Küheylan olmuş Buurul'a
Adanıp gelmiş emanet,

While Ayköl Manas yet lived
she grappled with every foe,
well-versed in facing the enemy,
is she not your yenge grown used to it?
Having battled many a lion,
while Khan Manas yet lived,
is she not your yenge who has seen it all?
Before the army came pressing down,
before Abıke, Köböş, the six harams
gathered and came pressing down,
on Buurul become a peerless courser
she took the bit and had him bridled,
its lining worked with silk,
stitched seven years without pause,
the Atabayça silken horse-cloth
on Buurul become a courser —
lest a stray arrow strike him,
she had him draped in abayı cloth.
And over that covering
a morocco pad, a gray-blue felt,
she laid them on, lamenting,
your poor mother Kanıkey
wept and pleaded to the One God.
She reached for arms and armor,
«Guard my only one, my God!» saying,
she implored the Creator.
For Buurul become a courser,
a trust vowed and handed down,

Fil derisiyle kaplanmış,
On beş yıl böylece,
Yaman Bakay saklamış.
Kaşı yere değmemiş,
Abdestsiz adam binmemiş,

Kadrini başkası bilmemiş,
Almambet'in yaptığı Akkañkı –
Her küheylana denk eyer,
Arka kaşı som gümüş,

covered over with elephant hide,
fifteen years it lay so,
fierce Bakay had kept it safe.
Its pommel never touched the ground,
no man unwashed for prayer had mounted it,
no other knew its worth,
Akkañkı, made by Almambet –
a saddle fit for any courser,
its hind bow of solid silver,

İki yanı pek demir,
Yiğit Alma sultandan
Armağan kalan Akkañkı,
Haramlardan ürküp,
Aslan anan Kanıkey
Arbuudan'ı eyerledi.
Süsleyip sıkı çektirip,
Ayı postu, aybıştan
Akkañkı'nın üstüne
Denk getirip bağlatıp.
Kolanı sırma işlemeli,
Kuskunun ayası
Mücevher taşlı, aynalı.
Zavallı ananın, bahtsızın
Gönlü fena bölündü.
«Habersiz yatan yavrumu
Haramlar basıp geçer diye,
Eceli boşuna erişir» diye,
Zavallı deli yürek ananın
Zerrece gücü kalmadı,
«Kıymetlim, yetim biner» diye,

Arbuudan'ı hazırladı.
Yakası altın, yeni tunç,
Çift badanalı, boncuk gözlü,
Cenkte giyilse mızrak geçmez,
«Bunu yetim giysin» diye,
Akolpok'u hazırladı.
Zavallı anan Kanıkey
Manas hanın Akkelte'si,

Kuşanılınca, o can yoldaşı,
Omuz başının aynası,
Tutuşan düşmana atılınca,
Emanet canın avuncu,
Canlı tüfek Akkelte,
Zavallı anan Kanıkey
Kazıyıcıyla kazıyıp,
Kızıl kumla ovalayıp,

its two flanks of hardened iron,
from the valiant sultan Alma
Akkañkı left behind as gift,
startled by fear of the harams,
your lion mother Kanıkey
saddled Arbuudan.
Adorning him, cinching tight,
a bear's pelt, an aybış-felt
upon Akkañkı
she set even and had them bound.
The girth was worked with gold thread,
the palm of the crupper
jeweled and set with mirrors.
The poor mother's, the luckless one's
heart was sorely torn.
«My babe who lies unknowing —
the harams will overrun him,
his death will come for nothing,» thinking,
the poor wild-hearted mother
had not a grain of strength remaining,
«My precious one, my orphan will ride
him,» saying,
she made Arbuudan ready.
Its collar gold, its trim new bronze,
double-layered, beaded-eyed,
worn in battle, no lance can pierce it,
«Let the orphan wear this,» saying,
she made the Akolpok ready.
Your poor mother Kanıkey —
Khan Manas's Akkelte,

once girded on, that comrade of the soul,
the mirror of the shoulder's crest,
when fired at the grappling foe,
the solace of the mortal soul,
the living gun Akkelte —
your poor mother Kanıkey
scoured it with a scraper,
rubbed it with red sand,

Çekiyle çekip düzeltip,
İçini temizleyip arıtıp,
Zavallı anan, bahtı kara,
Kutudaki barutu
Gürül gürül doldurup,
Fişeklikten ok alıp,
Akkelte'nin ağzına
Gümbürdeterek vurdu işte,
Cenk pusatını hazır edip,
Çıyırdı tutup durdu işte.
Yele gibi kara saçı
Tepeye sımsıkı düğümleyip,
Erkek giysisini giyinip,
İrkilip namazın kılıp,
Kara sakar argımağı
Orda içinde eyerleyip,
Cenge girecekmiş gibi,
Kaplan anan davranıp,
«Kavga ondan çıksın» diye, Kara bayır
at binmiş,

Yaradan'a yalvarıp,
Uyuyup yatar Semetey,
Hazırlanır durur Kanıkey,
Bunu böylece bırakalım,
Beri yanından başlayalım.
Boz alemli kızıl tuğu –

Er Koçkor'a tutturup,
Ordunun ardını kılıçlayıp
Köböş hana sürdürüp,
Aybaltalılar kıyısında,
Aslan Köböş önünde,
Ak sancak, kızıl tuğ

Haykırışan gürültü patırtı,
Tüfek atan avcıları
Kıyıya ayırıp almış,
Altı bin kadar orduyla

drew it true with the hammer,
cleansed and purified its bore,
your poor mother, black of fortune,
the powder from its case
poured in with a rumbling rush,
took a ball from the cartridge-belt,
into Akkelte's muzzle
she rammed it home with thunder,
made ready the gear of war,
and stood by, supporting Çıyırdı.
Her black hair like a mane
she knotted tight upon her crown,
she dressed herself in a man's garb,
rousing herself, performed her prayer,
the black blaze-marked argımak
she saddled within the orda,
as if she would enter battle,
your tiger mother made herself ready,
«Let the quarrel come from them,»
saying, He mounted a dark home-bred
horse,
imploring the Creator,
Semetey lies sleeping still,
Kanıkey keeps making ready,
let us leave this as it is,
let us begin from the other side.
The red banner with gray-crested standard
–
he had Er Koçkor bear it,
sword-driving the army's rear
he had Khan Köböş press them on,
the moon-axe bearers at the flank,
lion Köböş at the front,
white standard, red banner —

a clamoring din and uproar,
the riflemen, his shooters,
he set apart along the flank,
with an army of some six thousand

Abıke yürüyüvermiş.
Altı bin kadar avcısını
Kıra ayırıp almış,
O avcıların başbuğu
Abıke oluvermiş.
Onun beri yakasında,
Yılkısının hepsi
Tümü birbirine eş kula,
Alnında muska nişanlı,
Hepsi tulpar, gök sakar,
Ağıtını söyleyip böğüren
Kazak ordusu bir başka.
Ürbü'sünden ayrılıp,
Ah çekip kederlenip,
Yeniden yağacak bulut gibi
Öteye beriye dolanıp,
Kara balta, zülfikâr
Yanlarına kuşanıp,
Yer dumanlanıp gümbürdeyip,
Haykırışı taş yarıp,
Çığlığı, gürültüsü baş yarıp,
Kıpçak ordusu bir bölük.
Kara ok geçmez kürk giymiş,
En yürekli, zehri güçlü,
Rast geleni dümdüz etmiş,
Muzburçak'ın Buyanbek'i
Sapmadan gelir orduyla
Bu da dört bin orduyla.
Altı-Şaar'ın Alabek'i,
Aygır, katır, at binip,
Sakallarını kabartıp
Birbirine söylenip,
«Ağalaşıp» kükreyip,
Becerikli geçinip kuşanıp,

Kara çomak, aybalta
Yanlarına kuşanıp,
Sakallarını yayıp,
Açık göğsünü kabartıp,

Abıke came marching on.
Some six thousand of his marksmen
he drew apart upon the steppe,
and chieftain of those marksmen
Abıke himself became.
On the hither side of him,
the whole of his horse-herd
all matched duns, each like the other,
an amulet-blaze upon each brow,
all tulpars, gray with blazes,
bellowing forth their dirge —
the Kazak army stands apart.
Parted from their Ürbü,
sighing, bowed with sorrow,
like a cloud about to pour again
wheeling this way and that,
black axe and zülfikâr blade
girded at their sides,
the earth in smoke and thunder,
their war-cry splitting stone,
their scream and clamor splitting skulls,
the Kıpçak army is one host.
Clad in a coat no black arrow pierces,
the boldest-hearted, strong of venom,
he flattened all who crossed his path,
Muzburçak's Buyanbek
comes unswerving with his army —
he too with four thousand strong.
Alabek of Altı-Şaar,
riding stallions, mules, and horses,
puffing out their beards,
muttering each to each,
roaring, playing «elder brothers»,
girding up, each posing as the able one,

black mace and moon-axe
girded at their sides,
spreading wide their beards,
puffing out their bared chests,

Sıbızgısını çaldırıp,
Semere binmiş pehlivana
Hep bir ağızdan ır söyletip,
Alabek basıp gelmiş.
Abıke ile Köböş'ün
Diline uyup, bunları
Tanrı çarpıvermiş.
Kum-Kıya'yı kıyılayıp,
Kaynaşıp çıkıp gelmekte.
Karınca gibi kaynaşıp,
Kaynayıp çıkıp gelmekte.
Ordunun hepsini kırk çora –
Becerikli olan zavallılar
Sürüp çıkıp gelmekte.
Taş-Moynok'un yamacını
Aşıp çıkıp gelmekte,
Koca Talas'ın yamacını
Kalabalık asker kaynaşıp,
Basıp çıkıp gelmekte.
Mızrağın ucu dikilip,
Adamın başı belirip,
İşe yaramazı içeride,
İşe yarayanı kıyıda,
Kaçkınları içeride
Yiğitleri kıyıda,
Baksan göze ilişmez, –
Tanrı yüzünü göstermesin,
Hangisi olduğu bilinmez.
Kamışa bak, sele bak,
Kaynayan kalabalık ele bak.
Bayrakla yürüyenler
Yeri bozup çiğneyip,
Manas'ın yalnız yetimini
Yiyecekmiş gibi üşüşüp.
Davulu güm güm vurup,

having their sıbızgı-pipes played,
to the pehlivan mounted on a packsaddle
they sang their songs with one voice,
Alabek came pressing on.
Of Abıke and of Köböş
heeding the tongue, all these men
God struck with sudden curse.
Skirting along Kum-Kıya,
they come swarming forth.
Swarming like ants,
they come seething forth.
The whole army the forty çoras –
the able-handed wretches –
come driving forth.
Over the slope of Taş-Moynok
they come crossing forth,
over the slope of great Talas
the teeming soldiers swarm,
they come treading forth.
Lance-points bristling upright,
men's heads looming into view,
the worthless in the middle,
the worthy at the edges,
the runaways within,
the brave men at the flanks,
look, and the eye cannot take them in, –
may God never show such a sight,
none can tell who is who.
Look at the reeds, look at the flood,
look at the seething, teeming host.
Those marching under banners
churn and trample up the earth,
round Manas's only orphan
they swarm as if to devour him.
Beating the drum boom on boom,

Hepsini birden ant çarpıp,
Abıke, Köböş ordu sürüp,
Altı haramın hepsi

the oath's curse striking all at once,
Abıke and Köböş drive the army,
all of the six harams

Gelen orduyu toplu sürüp,
Manas'ın yalnız yetimine
Sataşır oldu, şoru kaynayıp.
Alacağını alıp kaçar gibi,
Ahmağı Tanrı işte çarptı,
Ak hazine saçar gibi,
Yer dumanlanıp buğulanıp,
Semetey'in ordasına
Ordu girmek oldu yaklaşıp.
Han Manas'ın kırk çorası
Gerçekten Tanrı çarptı işte,
İkircikli olup durdu işte.
Darmadağın oluşup,
Araları açılıp kaynaşıp,
Biri birini yakalayıp,
Sözü ortaya koyuşup,
Gürültüyle dalgalanıp.
Boy boy, soy soy bölünüp,
O gelen çoraların
Temiz niyetli iyisi –
Gözünün yaşı dökülüp.
Soy soy toplaşıp,
Sohbete koyulup,
Dizgin çekip duruşup,
Eskiyi yâd edip,
Gerekçe döküp tartışıp,
Birbirine takışıp,
Ara yerde duruşup,
Çoraların bir nicesi
Abıke ile Köböş'e
Amansızca fena sövüp.
Darmadağın oluşup,
Kızarışıp duruşup,
Bölük bölük kırk çora
Bölünüşüp dururken,
Haramın yabancılığı

Görünüşüp dururken,
Gönlü fena bölünüp,

drive the gathered host as one,
at Manas's only orphan
they came to strike, their doom a-boil.
As if to seize their due and flee,
the fools God struck indeed,
as if to scatter the white treasure,
the earth in smoke and steaming haze,
toward Semetey's orda
the army drew near to break in.
Khan Manas's forty çoras —
truly God had struck them,
they stood in two minds, wavering.
Scattered in disarray,
rifts opening, seething among them,
seizing hold of one another,
casting words into the midst,
surging with an uproar.
Splitting clan by clan, line by line,
of those çoras who had come,
the good of honest purpose –
their tears came pouring down.
Gathering line by line,
falling into counsel,
reining in and standing off,
calling old days to mind,
pouring out reasons, arguing,
wrangling with one another,
standing in the space between,
a good number of the çoras
at Abıke and at Köböş
cursed foully without mercy.
Scattered in disarray,
flushing red, standing at odds,
troop by troop the forty çoras
while they stood divided,
the haram's estrangement

while it stood plain to see,
their hearts sorely torn,

Gözünün yaşı dökülüp,
Biri koca keçe kalpaklı er Şuutu,
Biri Iraman'ın Irçıuul'u –
Uçkuru püsküllü, kırk dertli
O Irçıuul ne yapsın,
Hızırlı Manas eri anlatır,
Yürek yaran derdi söyler:
«Atanızın körü, kırk çora,
Ata ruhunu ne zaman bileceğiz?
Ruhu aziz Manas'ın
Tuzuna nasıl işeriz?
Çocuğuna el kaldırıp,
Hangi murada ereriz?
Kırkımız kırk yerden gelme
it idik, Kargaşa salıp sataştık.

Domuz gibi kudurup gideriz.
Ruhu aziz Manas'ın
Ruhu hazır durmaz mı,
Ruhu bizi çarpmaz mı!
Işık yüzlü bozkurt Manas'ın
Yalnız oğlu Semetey,
Ona el kaldırsak onar mıyız?

Atanızın körü, kırk çora,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın
Ruhu bizi çarparsa nice olur?

Bahadır Manas sağken,
Düşünün bir, kırk çora,
Şen şakrak gezerdik.
Bütün kunduz derisini
Yarıp bölüştürüverip,
Paça kürküne koyardık,
Kunduz şöyle dursun, kuzu postu yok,
Kuruyup kaldığın çağ bu!
Atanızın körü, kırk çora,
Yurtta kalmış enik gibi
Uluduğun çağ işte bu.

their tears came pouring down,
one was er Şuutu of the great felt kalpak,
one was Iraman's Irçıuul –
tassel-corded, bearing forty sorrows,
what could that Irçıuul do,
he tells of Hızır-guarded Manas the man,
he speaks the grief that splits the heart:
«A curse upon your fathers, forty çoras,
when will we know the father's spirit?
Of Manas whose spirit is holy
how can we piss upon his salt?
Raising our hands against his child,
what goal could we attain?
Forty of us, come from forty places —
dogs we were, We sowed havoc and picked the fight.
Like swine we run rabid to our end.
Of Manas whose spirit is holy —
does his spirit not stand near,
will his spirit not strike us down!
Of light-faced gray-wolf Manas
the only son, Semetey —
if we raise hands against him, shall we prosper?
A curse upon your fathers, forty çoras,
if Manas who passed to the other world
strikes us with his spirit, what will become of us?
While bahadır Manas lived,
think on it, forty çoras,
we roamed in mirth and gladness.
The whole of the beaver pelts
we slit and shared among us,
we set them on our cuff-fur coats,
beaver aside — now not even lambskin,
this is the season you are left withered!
A curse upon your fathers, forty çoras,
like a whelp left behind in camp
this is the season of your howling.

Daha dün, Manas sağken,

Canımız sıkılsa karaca vururken,
Sıkılmazsak Talas'ta
Özgürce oynayıp yatarken,
Kaplan Manas sağken,
Hunhârın esen çağında,
Atanızın körü, kırk çora,
Varıp aldın Oogan'ı,
Margalañ nereden sağ kaldı?
O Manas sağken
Yağmalayıp bozup, usta kızlar aldık.
Yüksük ağızlı, boto gözlü,
Salınan güzellerden
Seçe seçe kız aldık.
Ok geçmez bedel kürkünü
Bir günde beşer giydik,
Tufan suyu ulaşmaz Beecin'e
Düşmana birlikte kılıç çaldık,
Davayı birlikte güttük,
Yaman Manas sağken
Ortasını yarıp yol açtık,
Ombu'yu bozup ganimet aldık,
O Manas göçeli –
Ganimet şöyle dursun, bez bulamadan,
Hangi yerde güçlü olduk,
Altı harama hor olduk.
Rus'tan geldik bir çora,
Kıtay'dan geldik bir çora,
Kırım'dan geldik bir çora,
Kırkımız kırk yerden gelme
it idik,
İt değilsek hangi kişiydik?
Bu Manas'a geldiğimizde,
Atsız geldik bir çora,
Atsız gelen çoraya
Arkar ayaklı, tunç bilekli
Halis tulpara bindirdi.
Kürksüz geldik bir çora,

Only yesterday, while Manas lived,

when bored we would shoot the roe-deer,
and when not bored, in Talas
we sported free and lay at ease,
while tiger Manas lived,
in the blood-shedder's hale season,
a curse upon your fathers, forty çoras,
you went and took Oogan,
how did Margalañ survive you?
While that Manas lived
we plundered, wrecked, took skillful girls.
Thimble-mouthed, boto-eyed,
from among the swaying beauties
we took girls, picking and choosing.
Coats of price no arrow pierces
we donned five apiece in a single day,
to Beecin the flood-waters cannot reach
we struck the foe with swords together,
we pressed the cause together,
while fierce Manas lived
we split their center, opened the road,
we broke Ombu and took the spoils,
since that Manas passed away –
spoils aside, not finding even cloth,
in what place have we been strong?
We fell despised before six harams.
From the Rus came one çora,
from Kıtay came one çora,
from Kırım came one çora,
forty of us, come from forty places —
dogs we were,
if not dogs, what men were we?
When we came to this Manas,
one çora came without a horse,
and to the horseless çora
arkar-footed, bronze-fetlocked,
he gave a trueborn tulpar to ride.
One çora came without a coat,

Kürksüz gelen çoraya	*and to the coatless çora*
Kürkün iyisini giydirdi,	*he gave the best of furs to wear,*
Evsiz geldik bir çora,	*one çora came without a home,*
Evsiz gelen çoraya	*and to the homeless çora —*
Tündüğü altın, çemberi tunç,	*its tündük gold, its hoop of bronze,*
Oğlu yalnız Semetey	*his only son Semetey —*
Koca ordaya buyur etti,	*he bade him enter the great orda,*
Kadınsız geldik bir çora,	*one çora came without a wife,*
Kadınsız gelen çoraya	*and for the wifeless çora*
Kırmızı gömlekli, ince belli,	*red-bloused and slender-waisted,*
Süzülen boto gözlü,	*with languid boto eyes,*
Kızın güzelini derletti,	*he had the fairest girls assembled,*
Molla ile hocaya	*by mullah and by hoca*
İvedi nikâh kıydırdı,	*he had the marriage sealed in haste,*
Alıverdi er Manas.	*er Manas got him wed.*
Malsız geldi bir çora,	*One çora came without herds,*
Malsız gelen çoraya	*and to the herdless çora*
Kırlarda yılkı, ala başlı,	*horse-herds on the steppe, pied-headed,*
Argımak, küheylan karışık	*argımaks and coursers mingled —*
Malını verdi han Manas.	*Khan Manas gave of his wealth.*
Atanızın körü, kırk çora,	*A curse upon your fathers, forty çoras,*
Hızırlı Manas ölünce	*when Hızır-guarded Manas died*
Hepimiz ölmüşüz meğer.	*we all had died, it seems.*
Ense tüyünü kabartıp,	*Bristling the napes of our necks,*
Hayvan olmuşuz meğer.	*we had turned to beasts, it seems.*
«Tuyt» denen yana koşturan Atışa girip karşı durmam.	*Racing wherever «Tuyt» is called, I will not enter the fray against him.*
Tazı olmuşuz meğer.	*we had become tazı hounds, it seems.*
Abıke ile Köböş'ü	*Raising Abıke and Köböş*
Han kaldırıp murat diye	*as khans and calling it our goal,*
Ermişiz meğer.	*we attained it, so it seems.*
Öbür dünyaya göçen Manas'ın	*At the spirit of Manas passed to the other world*
Ruhuna ok atıp,	*we loosed our arrows,*
Hayvana dönüşüp,	*we turned into beasts,*
İnsanlık suretinden	*and from the shape of humankind*
Çıkıp gitmişiz meğer.	*we had passed away, it seems.*
Tuzu ağır Manas'ın,	*Manas whose salt weighs heavy —*

Tuzuna nasıl işeriz?
Manas'ın şahin oğluna,
Hangi yüzle el kaldırırız?
Tanrı'ya bıraktım, kırk domuz,
Ahmak olduk hepimiz!
Kuşağa düğümlenen ahit hani?

how can we piss upon his salt?
Against Manas's falcon son,
with what face do we raise our hands?
I leave you to God, forty swine,
fools we have become, all of us!
Where is the pledge knotted in the sash?

Kucaklaşıp dost olan
Tanrı adına içilen ant hani?
Bahadır bozkurt Manas'ın
Oğluna ok atıp nasıl gireriz?
Tanrı'dan korkmaz kırk domuz
Çocuğa nasıl el kaldırırız?
Çocukla vuruşup,
Hangi murada ereriz?
Söylenen söz gerçekse
Kara eşek olup gideriz.
Manas'ın yalnız oğluna
Sataşan adam onar mı?
Şahin, bozkurt Manas'ın
Tuzuna kara kastı olan,
Doğru Müslüman olur mu?
Senin bu sözünü bilmem ben,
Manas'ın yalnız oğluna
Başım kesilsin, dokunmam.
Atışıp gidip telef olmam,
Öbür dünyaya göçen bozkurdun
Ruhuna yabancı düşmem,
Şimdi gelen yetime
Bu sözünü bilmem ben,
Küheylan, bozkurt Manas'ın
Yalnızına dokunmam.
Çaylak idi aslınız,
Zavallı Manas öleli
Derme çatma oldunuz hepiniz.
Bozkurt Manas sağken
Düşman ardına düşerdik,
Abıke, Köböş geleli,
Düşman şöyle dursun, dava bulamadan

Embracing, become sworn friends —
where is the oath drunk in God's name?
Of bahadır gray-wolf Manas —
how do we charge, loosing arrows at his son?
Forty swine who fear not God,
how do we raise hands against a child?
Trading blows with a child,
what goal could we attain?
If the spoken word be true,
we shall end as black donkeys.
The man who strikes at Manas's
only son — shall he prosper?
Of falcon, gray-wolf Manas —
he who bears black intent against his salt,
can he be a true Muslim?
This word of yours I will not know,
Manas's only son —
let my head be cut off, I will not touch him.
I will not go trade shots and perish,
to the spirit of the gray wolf passed beyond
I will not fall a stranger,
to the orphan now arrived —
this word of yours I will not know,
of courser-swift gray-wolf Manas
I will not touch the only one.
Kites you were by origin,
since poor Manas died
you have all become patchwork rabble.
While gray-wolf Manas lived
we chased upon the enemy's heels,
since Abıke and Köböş came,
foes aside, finding no cause at all,

Helak olduk, kocadık.
Atanızın körü, kırk çora,
Ayköl Manas öleli
Namlı Manas han ölüp,

Kırk çoranın hepsi ölüp,
Atanızın körü, kırk çora!
Kırkımız kırk yerden gelme
halk idik. Şuutu kul da birlikte durdu,

Biri birinin sözünü dinlemez,
Biri birini çekemez,
Hırlaşan it idik.
Çelik gibi keskin olamadan,
Derme çatmaydık, yurt olamadan,
Başı çeken Abıke, Köböş kurt
kapamaz, Meğer arka edinmişsin!
Kurt kapan asil Manas'ı
O haram gezer çekemeyip.
Bahadır Manas sağken
Yılkının kısır tayını yiyip,
Sağrının karış yağını yiyip,
Rakıya doyup coşup,
Her bir düşmana atılıp,
Kımız içip kızışıp,
Kemiği teni ısınıp,
Şabıyat oynayıp, şan salıp,
Yatar değil miydin, kırk çora,
Geniş Talas'ta şan salıp.
Vebali ağır kırk çora,
Ayköl Manas sultanın
Yalnızına el kaldırıp,
İşte olduk kırk domuz.
Gaza kılan Semetey
Vadi suyunun pınarı,
Kaplan Manas sultanın
Ölürken gördüğü çerağı.
Basıp gaza edecek gibi,
Çarpışıp duracak gibi,

we perished and grew old.
A curse upon your fathers, forty çoras,
since Ayköl Manas died,
famed Khan Manas being dead,

all the forty çoras dead,
a curse upon your fathers, forty çoras!
Forty of us, come from forty places —
a folk we were. Şuutu the slave stood with him too,
none would heed another's word,
none could bear another's sight,
snarling dogs we were.
Never grown keen as steel,
we were patchwork, never a people,
Abıke and Köböş at the head can seize no wolf, So you have taken them for backing!
Noble Manas, the wolf-catcher —
that haram goes about in envy of him.
While bahadır Manas lived,
we ate the barren mare's colt of the herd,
we ate the croup-fat a hand-span thick,
sated with rakı, exulting,
hurling ourselves at every foe,
drinking kumis, growing heated,
bone and flesh warming through,
playing şabıyat, spreading fame,
did you not lie at ease, forty çoras,
in wide Talas, spreading fame?
Forty çoras heavy with sin,
of Sultan Ayköl Manas
raising hands against his only one,
so we became forty swine.
Semetey who wages holy war,
wellspring of the valley's waters,
of Sultan tiger Manas
the lamp beheld while dying.
As if to press home holy war,
as if to stand and clash,

Kara puslu dağ değil,
Ne Kalmak'tan gelen düşman,
Kızıl puslu dağ değil,
Haykırıp gaza edecek gibi,
Ne Kıtay'dan gelen düşman,
Göz kırpmayan ervah önünde
Kırk çora domuz sağ kalmaz» –

Deyip, böylece, er Irçıuul,
Eski günleri yâd etti,
İçi yanıp tütüp,
Kırk çoranın kalanı
Bu ikisine sövüp saydı.
«Manas'ın yalnız yetimini
Kendine siper etmişsin,
Kaçak kadın Kanıkey
Manas'ın oğlu hayır etmez,
Hepimizi sağ komaz.
Irçı ile Şuutu kul,
Önce ikinizi yakalarız,
Kurban diye keseriz,
Manas'ın oğlu yetimden
Sonra öcümüzü alırız!».
Bunlar böyle deyince,
Şuutu kalkıp şunu söyler:
«Manas'ın oğlu yetime
Atanızın körü, kırk çora,
Dosdoğru dalıp mızrak uzattınız,
Görene ve işitene
Kendinizi gerçekten rüsva ettiniz!
Tövbe! Tövbe! yüzüne,
Atanızın körü, kırk domuz!
Tilkiler koklasın etini,
Şimdi kim görsün senin yüzünü!?»
Irçıuul ile Şuutu kul
Sayısız hazine varlığını
Saçıp gitti bu ikisi,
Semetey'e sataşmadan,
Kendi yerlerine yönelip,

he is no black-misted mountain,
nor a foe come from the Kalmak,
he is no red-misted mountain,
as if to cry out in holy war,
nor a foe come from Kıtay,
before the unblinking spirits
the forty çora swine will not survive» –

So saying, er Irçıuul
called the old days back to mind,
his heart burning and smoldering,
and the rest of the forty çoras
heaped curses on these two.
«Manas's only orphan
you have made your shield,
Kanıkey the runaway woman —
Manas's son will bring no good,
he will leave none of us alive.
Irçı and Şuutu the slave,
first we will seize the two of you,
we will slaughter you as offering,
then on the orphan, Manas's son,
we will take our vengeance after!».
When they had spoken so,
Şuutu rose and spoke this word:
«At the orphan, Manas's son,
a curse upon your fathers, forty çoras,
you charged straight in with lances leveled,
before all who see and hear
you have truly disgraced yourselves!
Repent! Repent! Shame on your face,
a curse upon your fathers, forty swine!
Let the foxes sniff your flesh,
who now would look upon your face!?»
Irçıuul and Şuutu the slave —
their countless treasured wealth
these two scattered wide and went,
without harrying Semetey,
turning toward their own places,

Kaçıp gitti bu ikisi.
Tan ağarıp sökünce,
Yere ışık değince,
Gökten terazi yıldızı batınca,
Tan kabarıp atınca,
Tanın ışığı ayrılıp,

these two fled and went their way.
When dawn paled and broke,
when light touched the earth,
when the Scales-star set from the sky,
when dawn swelled up and burst,
the dawn-light parting clear,

Yere aydınlık görünüp,
İşte tam böyle bir vakitte,
Gök ala bayrak görünüp,
Ordu çığrışıp bölünüp,
Türlü türlü el basıp,
Sırasını bozmadan ordu basıp.
Hayvanın dişi işlemez,
Öfkelenip bağırıp,
«Köböş!» diye nara atıp,
Kudurmuş it gibi azıp,
Kırk çora gelir coşup,
Abıkeler gürültü koparıp,
Toprak uçup, toz yanıp,
Akın akın üşüşüp,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Savrulan diken topu gibi,
Saldırıp savaş açtı işte,
Sıkıca kuşatıverdi işte,
Kıyameti kopardı işte.
Aç haykırış, gürültü salıp,
Akın akın uğultu salıp,
Kerney sesi güm güm ötüp,
Davul sesi takırdayıp,
Aç haykırış, gürültü salıp,
Yağmur gibi yay çekip, Karşı karşıya gelişip,
Dolu gibi ok atıp,
Han Manas'ın kırk çorası
Yetkin beli kuşanıp,
Celmoguz gibi saldırıp.
Topluca karşı duruşup,
Can esirgemeden vuruşup,

brightness showing on the earth,
at just such an hour as this,
the gray-pied banner came in sight,
the army clamoring, dividing,
peoples of every kind pressing on,
the army pressing rank on unbroken rank.
No beast's tooth can bite them,
raging and roaring,
bellowing the war-cry «Köböş!»,
run wild like rabid dogs,
the forty çoras come in frenzy,
the Abıkes raising uproar,
soil flying, dust ablaze,
swarming wave on wave,
may God never show such a sight,
like a whirled ball of thistle,
they charged and opened war,
they clamped the siege in tight,
they loosed the very doomsday.
Hungry war-cries, spreading din,
wave on wave a droning roar,
the kerney horn booming loud,
the drum-beat rattling on,
hungry war-cries, spreading din,
drawing bows like rain, Coming face to face,
loosing arrows thick as hail,
Khan Manas's forty çoras
girding their able loins,
attacking like Celmoguz.
Standing against them all as one,
fighting with no thought for life,

Çaçıkey'in hisarında,
Kanıkey'in ordasında
Han Manas'ın kırk çorası
Çepeçevre sardılar,
Ortalarına aldılar.
Kakan ile çarpışıp,
Usta olmuş kırk çora,
Zavallı Manas sağken,
Nice düşmanla mızraklaşıp,

at Çaçıkey's citadel,
at Kanıkey's orda,
Khan Manas's forty çoras
wrapped it round on every side,
took it into their midst.
Having clashed with the Kakan,
the forty çoras grown masters,
while poor Manas yet lived,
having crossed lances with many a foe,

Ünlü olmuş kırk çora.
Ateş gibi gözleri parlaşıp,
Kan içiciliği tutup,
Aç haykırış, kuru nara,
Tutuşsa insanın gücü yetmeyen,

the forty çoras grown renowned.
Their eyes flashing like fire,
their blood-thirst taking hold,
hungry war-cries, hollow roars,
whom no man's strength can match at grips,

Kırk çora girdi kükreyip,
Yalnız Semetey'e söylenip:
«Temir hanın şehrine
Sürgün gitmiş yetimi
Çiğneyip yakalayın,
Yol üstünde sürükleyip
Kurban diye kesin,
Kanıkey'i sürükleyip,
Azgın köpeklere parçalatın.
Bakay kocayı dövüp,
Deve ardına bağlayın,
Fitne salan Sarı taz'ın
Gözünü oyup alın!
Yakala, yakala, yakala! deyip,
Yetim kulu bağlayın!» deyip,
Geniş ordaya dokunamayıp,
Ne çocuğa cesaret edip girebilip,
Tüfekle atışıp,
Giremeyip duruşup,
Tüfekle vuruşup,
Şaşkına dönen kırk çora,
Aran ağızlı sırlı ok,
Bunun savaşı ilginç hikâye,

the forty çoras charged in roaring,
railing at Semetey the lone one:
«To Temir Khan's city
the orphan who went in exile —
trample him down and take him,
drag him along the road
and slaughter him as offering,
drag Kanıkey away,
let savage dogs tear her apart.
Beat old Bakay,
bind him behind a camel,
and of Sarı taz the sower of discord
gouge out his eyes and take them!
Seize him, seize him, seize him! crying,
Bind the orphan slave!» crying,
yet they could not touch the wide orda,
nor dared they enter at the child,
trading rifle-fire,
standing off, unable to break in,
battling with rifles,
the forty çoras dazed and reeling,
the secret shot, wide-mouthed as a corral,
this battle is a wondrous tale,

Hepsi Manas'tan kalma er kişi
Alıp hemen yüz kez atıp,
Gök çubuk tüfek, ak hançer,
Öncüyü keskin tüfek ile
Sesini sese katıp,
Gürleterek sıkı atıp,
Can esirgemeden ateş edip dururken
Ellerindeki kelteler
Sesine sesi katılıp,

all of them men left from Manas
seized and fired a hundred times,
gray-barreled rifles, white daggers,
the vanguard with keen rifles,
adding voice to voice,
firing hard with thunder-peals,
while they fired with no thought for life,
the kelte guns within their hands,
sound joining upon sound,

Ağzından duman fışkırıp.
Çeliğin oku vızıldayıp,
Değdikçe gedilip,
Ordanın bağrı ufalanıp.
Tüfeğin sesi yaygaralanıp,
Yayın oku takırdayıp,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Kavrulan nohut gibi,
Can esirgemeden duruşup,
Hep birden vuruşup,
Kırk çora önde, hepsi
Hep birden basıverdi işte,
Yetiminin ordasını,
On iki kez kuşatıp geçti işte,
Okun hâli o zaman
Çembere çıkıverdi işte,
Pusa bak, kora bak,
Buyruğu güçlü Kudret'in
Sapmadan değdirdiği oka bak!
Onlar kuşatıp gelince
Boz pus, yanan toz,
«Yalnızım nice olur?» deyip, Uykudan
irkilip uyanıp,
Ağlayıp durur iki can.
«Kımıldamayan yetimi
Ansızın basıverirler diye,
Ölürken görülen yetimin,
Eceli boşuna erişir» diye,
Demin o yiğit anan Kanıkey

smoke spurting from the muzzles.
The steel shot whining past,
notching wherever it struck,
the orda's breast crumbling away.
The rifle's voice in clamor,
the bow's arrows rattling down,
may God never show such a sight,
like chickpeas roasting on the fire,
standing with no thought for life,
all fighting as one,
the forty çoras foremost, all of them
pressed in all at once,
the orphan's orda
twelve times they ringed and swept it,
and then the flight of the shot
rose to the very hoop above,
look at the mist, look at the embers,
look at the shaft the mighty Power's
command sent home unswerving!
When they came closing in the ring,
gray haze and burning dust,
«What will become of my only one?»
saying, Starting awake from sleep,
the two souls stand there weeping.
«The orphan who will not stir —
they will fall on him unawares,
the orphan seen at the hour of death —
his doom will come for nothing,» thinking,
just then your valiant mother Kanıkey,

Gönlü fena bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Yerinden fırlayıp koşup,
Başına altmış düşünce birden gelip.
Akolpok'u giyinip,
Yiğit anan Kanıkey
Bahtsızın hâlini sorma,
Almambet'in Sır tüfeğini
Alıverip eline,
Sağa eğilip bir atıp,
On kadarını serip,
Sola eğilip bir atıp,

her heart sorely torn,
her tears came pouring down,
God's day clouding over in the sky,
Springing from her place and running,
sixty thoughts crowding at once upon her
head. Donning the Akolpok,
your valiant mother Kanıkey —
ask not the luckless woman's state,
she took Almambet's Sır rifle
up swiftly in her hand,
leaning right she fired once,
laying low some ten of them,
leaning left she fired once,

Sultanlarını devirip,
Kadınlığını belli etmeden,
Abıke, Köböş itleri
O ordaya sokmadan,
Er yapılı, emsalsiz er,
Değerli anan Kanıkey
Eşsiz yiğitlik etti işte,
Tanrı'dan dileyip durdu işte,
Zavallı anan Kanıkey
Büyük heybet gösterdi işte.
O zaman Manas'ın oğlu, o yaman,
Mışıl mışıl aldırmadan,
Çocuk töre, koca yiğit
Uzattığı ayağı çekilmez,
Yumduğu gözü açılmaz.
Derin uyur, aldırmaz,
Kuşatıp yatan düşmanı
Tırnağına denk tutmaz.
O zaman Çaçıkey'in hisarında,
Kanıkey'in ordasında,
Öğleye yakın olunca
Sağ yanına dönüp,
Gerinip sıkılıp,
Gök kaplan gibi gerinip,
Elini suya daldırıp,

toppling down their sultans,
never betraying she was woman,
the dogs of Abıke and Köböş
she let not into that orda,
built like a man, a peerless brave,
your precious mother Kanıkey
wrought valor without equal,
kept praying to God the while,
your poor mother Kanıkey
showed forth a mighty awe.
Then Manas's son, that fierce one,
breathing soft, oblivious,
the boy-lord, the great brave —
the leg he stretched will not draw in,
the eye he closed will not come open.
He sleeps deep, unheeding,
the foe that lies encircling
he counts not worth his fingernail.
Then at Çaçıkey's citadel,
at Kanıkey's orda,
when it drew on toward noon,
he turned upon his right side,
stretched himself and tautened,
stretched like a gray tiger,
dipped his hand into the water,

El abdestini alıp,
Bir Tanrı'ya yalvarıp.
İrkilip namazını kılıp,
Arbuudan'ı eyerleyip,
Yaradan'a yalvarıp,
Manas'tan kalan Boz kise'yi
Alıp beline dolayıp,
Cenk pusatını kuşanıp,
Törenin oğlu yaramazın
Yeniden yağacak bulut gibi,
Öfkesi yüzüne vurup.

Gökten inen altı çelikten
Kılıcın en sağlamı –
Manas'ın aldığı Zulpukor,
Haykırıp kından çıkarılsa,
Kan içmeden boş gezmeyen,
Kana iyice doymasa,
Zorlasan da kına girmeyen.
Sallansa boş dönmeyen,
Öfkeyle sallansa,
Keskinliği göze görünen,
Çalınsa fil ikiye bölünen.
Kan içe içe pekişen,
Onu taşıyan han Manas –
«Kan içen Burut» diye anılan.
Keskinliği yurtça denenmiş,
Babası Manas'tan kalma mirası).
Güderi kılıp taktırıp,
Öfkelenip yerleşip,
Zulpukor'u kuşanıp.
Haberin var mı acaba,
Ayaş baban Bölökbay
Gökten Altaykan yıldızını
oynatmış, Özellikle isteyip adanıp,
Döötü ile Bölökbay
Altmış kez dost olmuş.
Bir Tanrı'ya zâri zâri ağlayıp.
«Gelirse yetim alsın diye,

made the ablution of his hands,
and implored the One God.
Rousing, he performed his prayer,
saddled Arbuudan,
implored the Creator,
took the Boz kise left from Manas
and wound it round his waist,
girded on the gear of war,
the lordling's son, the young fierce one —
like a cloud about to pour again,
his wrath rose beating in his face.

Of the six steels come down from heaven,
the stoutest of all swords –
Zulpukor that Manas won,
if drawn from the sheath with a cry,
never idle till it drinks of blood,
if not well sated with blood,
it will not sheathe though you force it.
Swung, it never turns back empty,
swung in wrath,
its keenness plain before the eye,
struck, it cleaves an elephant in two.
Hardened by drinking blood on blood,
Khan Manas who bore it –
was named «the Blood-drinking Burut».
Its keenness proven before the people,
the heirloom left from his father Manas).
Fitting it with chamois straps,
settling in his wrath,
he girded on Zulpukor.
Have you heard the tale, I wonder —
your ayaş-father Bölökbay
made the Altaykan star of heaven
dance, With special wish and vow,
Döötü and Bölökbay
sixty times were sworn as friends.
Weeping sore before the One God.
«If he comes, let the orphan take it,

Sağ gelirse yetimim
Düşmana dehşet salsın» diye,
Emektar usta Bölökbay,
Yorulmadan uğraşan,
Döötü'yle ikisi birleşip,
Akbalta'yı yapmış.
Sapına altın kakma vurdurup,
Ağzına zehir sürdürüp,
«Benim baltam olsaydı» diye,
Gören alplar beğenmiş.
Çelikleyip ağzını çıkarıp,
«Değdiğinin hepsi
Kıvranıp ölüp gitsin» diye,

Ejderhanın zehrine
Altmış kez suvarıp.
Kömürüne gelince
Böyrökçö ormanı yok olup,
Körüğüne gelince,
Çok tosun kesilip.
Sapı yampiri gelir diye,
Irgay ile tavulgayı
Bükerek saplatmış,
Sap yarılıp gider diye,
Fil derisi kaplatmış.
Belaya uğrayıp gitmesin diye,
Elden çıkıp gitmesin diye,
Güz tekesi kestirmiş,
O tekenin derisini
Pehlivanlara gerdirip,
Bükerek getirtip,
El kayışı yapıp taktırıp,
Üstün usta Bölökbay
«Asil yetim alsın» diye,
Üstün kıldığı aybalta –
Alıverip yetimin,
Bir Tanrı'ya yalvarıp,
Beline sımsıkı dolayıp.
Canlı tüfek Akkelte –

if my orphan comes home alive,
let him strike terror in the foe,» saying,
the long-serving master Bölökbay,
toiling on unwearied,
he and Döötü joining hands,
they forged the Akbalta.
He had gold inlay set upon the haft,
had venom smeared along the edge,
«Would that this axe were mine,» saying,
the alps who saw it gave it praise.
Steeling it, he drew the edge,
«Let all it touches
writhe and die away,» he said,

in dragon's venom
he quenched it sixty times.
As for its charcoal,
the Böyrökçö forest was consumed,
as for its bellows,
many a bullock was slaughtered.
Lest the haft come crooked,
ırgay wood and tavulga
he bent and set them as the haft,
lest the haft should split away,
he had it sheathed in elephant hide.
Lest it come to harm and be lost,
lest it slip out of hand and go,
he had an autumn buck slaughtered,
and the hide of that same buck
he had the strongmen stretch out taut,
had it brought in twisted cords,
made a hand-strap and had it fixed,
the master beyond masters, Bölökbay —
«Let the noble orphan take it,» saying,
the moon-axe he made peerless –
the orphan took it swiftly up,
imploring the One God,
and bound it fast about his waist.
The living gun Akkelte –

Atılacaksa keskin odur,
Sarmaş dolaş düşman olsa,
Perişan eden mülk odur.
Kulağını duman tıkamış,
Nişanladıkça güçlenen.
Sesini duyan düşmanı
Perişan olmuş, ürküşüp,
Çınlayıp sesi çıkınca,
Yavrulu deve gibi böğürüp,
Yiğit sesini duyunca
Bakıp düşman duramayıp,
Geri kaçmış sızlanıp.

if there is firing, it is keenest,
should foes come tangled close entwined,
it is the treasure that lays them waste.
Its ear is stopped with smoke,
growing stronger with each aim.
The foe who hears its voice
is broken, scattering in fright,
when its ringing voice bursts out,
bellowing like a she-camel with calf,
when they hear the hero's voice
the foe cannot stand and gaze,
they have fled back whimpering.

Doğru oku rastlarsa,
Bir tutam kemiği kalmayan,
Karşısına düşman çıkmayan,
Akkelte'nin sesini duyunca,
Beecin'de Kıtay dalgalanmış,
Atılacaksa Akkelte –
Babası Manas'tan kalma mirası,
Boynuna kuşağını dolayıp,
Aslan doğmuş Semetey
Omzuna astı işte.
Boylu poslu yaman er,
Kasılıp duran düşmana
Kargaşa saldığı yer orası,
Babası ayköl Manas'tan
Üstün doğmuş yaman aslan.
Dizgin çekip doğrulup,
Aslanca atılmaya kurulup,
Akolpok'u bürünüp,
Görecek olsan Semetey
Ak kaplan gibi davranıp,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın
Ruhuna yalvarıp.
Ateş gibi gözü pek parlayıp,
Kan içiciliği sahiden tutup,
Kapı kanadı gibi yaman dişler
Darı tanesince gıcırdayıp,

If its true shot finds its mark,
not a handful of bone remains,
no foe dares stand before it,
hearing Akkelte's voice,
the Kıtay in Beecin heaved in waves,
if there is firing — Akkelte,
the heirloom left from his father Manas,
Winding his sash about his neck,
lion-born Semetey
slung it upon his shoulder.
A tall and stately fearsome man,
where the foe stands swaggering —
that is where he sows the havoc,
than his father Ayköl Manas
born the greater, fearsome lion.
Drawing rein, he straightened up,
set to spring as a lion springs,
wrapped in the Akolpok,
were you to see Semetey —
bearing himself like a white tiger,
to the spirit of Manas passed beyond
he made his supplication.
His eye flashing bold as fire,
blood-thirst gripping him in truth,
teeth fearsome as a door's great leaves
grinding fine as millet grains,

İki avurdundan gök alev –
Gök alev çıkıp fışırdayıp.
Başından cesaret taşıp,
Aslan sureti görünüp,
Çocuk töre, er kişi,
Babası ayköl Manas'ı
Hiç şaşmadan andıran aslan kişi,
Coşup kabarıp,
Ordanın kapı yanından
Anası Kanıkey'e görünüp.
Yalnızını görüverince,
Kocamışken Kanıkey,
İyice yaşlanmışken Çıyırdı,
İki anası birden ağlayıp,

from both his cheeks a blue-gray flame –
blue flame hissing as it burst.
Courage brimming from his head,
the lion's image showing forth,
the boy-lord, a man full grown,
his father Ayköl Manas
recalling past all doubt, that lion-man,
surging, swelling high,
from beside the orda's door
he came in sight of his mother Kanıkey.
Catching sight of her only one,
Kanıkey grown old,
Çıyırdı aged past her years,
his two mothers wept together,

O zaman kaplan anan Kanıkey
Kaygılanmış görünüp,
Gönlü gidip bölünüp.
İki anası el birlik,
Küheylan olmuş Buurul'u
Önüne çekip yedeğe alıp,
Yaradan tek Tanrı'ya
«Esirge, koru!» diye yalvarıp,
İki anası birden ağlayıp,
«Âmin!» deyip el açıp,
Çığlık atıp ağlaşıp sarılıp,
Has baybiçe zavallılar
Bir Tanrı'ya emanet edip.
«Vadili ırmak – pınarım,
Ölürken gördüğüm çerağım!
Tulpardan kalan tırnağım,
Soylu küheylan yaramazım!
Mızrağa taktığım flamam,
Ayköl'den kalan armağanım!
Yaramazım, senin yüzünden,
İki anacığın birden ağlayıp,
Değerli canı birlikte üzüp.
Tasadan kuru can çıkamadan,
Cehennemi yattık kıyılarda,

then your tiger mother Kanıkey
showed her face all careworn,
her heart failing, torn in two.
His two mothers hand in hand
led Buurul become a courser
up before him on the lead,
to the Creator, the One God,
«Have mercy, guard him!» they implored,
his two mothers weeping together,
«Amen!» they said with open palms,
crying out, embracing, weeping,
the true baybiçe, poor souls both,
gave him in trust to the One God.
«River of the valley – my wellspring,
my lamp beheld at the hour of death!
My hoof left over from the tulpar,
my highborn courser, my wild one!
My pennant fixed upon the lance,
my gift left over from Ayköl!
My wild one, for your sake
your two poor mothers weep together,
grieving their precious souls as one.
Our dry souls could not escape from sorrow,
we lay through hell on foreign shores,

Ölürken gördüğümüz çerağı
İki anan, biçareler, sarıp sarmalayıp.

Karanlık yurdu dolaşıp,
Yine geldik bu yere
Yetimim, sana sığınarak.
Sığınması kurusun,
Ölmeye gelmişiz meğer,
Ezelden düşman itlerden
Yine böyle horluğu
Görmeye gelmişiz meğer.
Kurbanın olayım yetimim,
Benim gördüğümü gördün mü?
Kazılı derin hendek gelir,
Kaynayan tümen ordu gelir,

Pus gelir, kor gelir,
Şaşmadan değecek ok gelir!
Abıke, Köböş zorlu gelir,
Kırk çora önde, yetimim,
Bir devre bedel ordu gelir,
Kahrolası cana zor gelir!
Yedi kurt bir tayı
Kapışsa leşini kor mu?
Bunca düşman yalnızı
Döverse leşini kor mu?
Cana denk tek at
Genç çocuk binecek oldu mu,
Yaradan, bir sana emanet!
Bundan böyle iyi zaman ver,
Yaradan tektir, ne edeyim
Yalnızımı esen kıl!
Evliya soylu denklerim,
Yalnızımı koruyup destekle,
Kıyamete göçen aslanlarım!
Sırgak, Serek ikiz er,
Almambet, Çubak denk er,
İşini, Tanrım, rast getirirsen,
Şu dördünüz birleşip,

the lamp we beheld at the hour of death
your two mothers, helpless ones, wrapped and swaddled.
Wandering through the land of dark,
we came again unto this place,
my orphan, seeking shelter in you.
A curse upon such shelter —
we came here but to die, it seems,
from dogs our foes since time began
such scorn as this once more
we came to suffer, so it seems.
Let me be your offering, my orphan,
have you seen what I have seen?
The deep-dug trench is coming,
the seething tümen host is coming,

the mist comes, the embers come,
the shaft that strikes unswerving comes!
Abıke and Köböş come in force,
the forty çoras foremost, my orphan,
a host worth a whole age is coming,
hard it falls on this accursed soul!
If seven wolves fall on one colt,
will they leave its carcass be?
If foes so many beat the lone one,
will they leave his body be?
The one horse equal to a life —
now the young boy means to ride,
Creator, to You alone the trust!
Grant good times from this day forth,
the Creator is One — what can I do —
keep my only one unharmed!
My peers of saintly lineage,
guard and uphold my only one,
my lions passed on to Judgment Day!
Sırgak and Serek, twin braves,
Almambet and Çubak, matched braves,
if You, my God, speed his affair,
you four now joining as one,

Yetimim gidiyor, destek olsanız!
Biri diri Talas'ım,
Sayısız Kıtay'a el salan
Evliya misali Manas'ım,
Yetimim gidiyor, gözet onu!
Kırk çilten, Kızır Nıyaz'ım
Yetime yoldaş oluver!»
Yan yana durdu iki anan,
El kaldırıp feryat edip,
«Âmin!» deyip el açıp,
Dua kıldı hıçkırıp.
Anasından dua alıp,
Şimdi yetim atlanıp,
Han babası Manas'tan kalma
sır mızrak, Aç haykırış, kuru nara,

Serçe uçmaz geniş vadide,

my orphan goes — oh, be his stay!
My Talas, one and living,
who laid his hand on countless Kıtay,
my Manas, a very saint,
my orphan goes — watch over him!
Forty çilten, my Kızır Nıyaz,
be companions to the orphan!»
Side by side your two mothers stood,
raising hands, lamenting loud,
«Amen!» they said with open palms,
and sobbed the prayer through their tears.
Taking his mother's blessing,
now the orphan mounted up,
left from his khan father Manas —
the secret lance, Hungry war-cries, hollow roars,
in the wide vale where no sparrow flies,

Bindiği Buurul küheylana,
Yüzleşmeye vardı heybetle,
Abıke, Köböş akrabaya,
Çare var mı, iş zor,
Allah Teala'nın kıldığına.
Derdini söyleyip, Semetey
Yine durdu feryat edip,
Abıke, Köböş akrabaya.
Buurul'a binip heybetle,
Dizgin çekip, yetimin
Dimdik durdu gövdesiyle.
Ne sarı engebeli dağ,
Çarpışacak sebep yok,
Ne Kıtay'dan gelen düşman,
«Çekişeceğin ben isem,
Padişahlı Kırgız eli işte,

İtlik olduysa kazara,
Başımı kesersen, ben işte!
Buurul at armağan, baş armağan,
Derin kazma çukurumu,

On Buurul the courser that he rode,
he went in awe to face them down,
his kinsmen Abıke and Köböş,
is there a remedy? — the case is hard,
against what God Most High has wrought.
Speaking his grief, Semetey
stood again lamenting loud
to kinsmen Abıke and Köböş.
Mounted in awe on Buurul,
drawing rein, the orphan
stood bolt upright in his frame.
No yellow rugged mountain here,
no cause at all for battle,
no foe come out of Kıtay,
«If I am the one you quarrel with,
here stands the Kırgız land with its padishah,
if by mischance some dog's deed passed,
cut off my head — here I am!
The Buurul horse a gift, my head a gift,
dig not my pit so deep,

Kalmak'tan beter saldırıp,
Kaynatma kara bahtımı!
Kökümüz bir, aynı yuvadanız,
Bitip tükenen ordunu dizginle,
Öfkenizi toplayın!
Anam Kanıkey'i armağan edeyim,
Altı ağa, birinize nikâhlayayım!
Temir hanın şehrinde
Sürgün gezip büyüyüp,
Dönüp yetim geleli
Yaramaz çıktı dedirtme,
Kurban olduğum ağalar,
Lanet getirmeyin başıma!»
Ağzını toparlayana dek,
Han Manas'ın kırk çorası
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Abıke'nin ordusu bir bölük,

attacking worse than any Kalmak,
boil not my black fate to the brim!
Our root is one, we share one nest,
rein in your host that swarms unending,
gather in your wrath!
My mother Kanıkey I will give as gift,
six elders — I will wed her to one of you!
In the city of Temir Khan
I grew up wandering in exile,
since the orphan came back home,
let none say he turned out ill,
elders for whom I'd give my life,
bring no curse upon my head!»
Before he could gather up his words,
Khan Manas's forty çoras,
drawing bows like rain,
loosing arrows thick as hail,
Abıke's army one division,

«Kökcal!» diye nara atıp,
Önünde hazırlanıp.
Köböş'ün ordusu bir bölük.
Bir baksa, Semetey
Boz ala flamalı tuğ çekip,
Bir kişi gibi görünüp,
Vaveylalı gürültü koparıp,
Köküne topluca erecekmiş gibi,
Tümüyle basıp geçecekmiş gibi.
Akın akın sürüşüp,
Yer sarsılıp kaynaşıp,
Onbaşısı dolanıp
Namlısı önünde,
Yiğitleri kıyısında,
Mızraklısı ayrılıp,
Düşmanlık sureti görünüp,
Kendileri sataştıktan sonra,
Kaplan bakıp durur mu,
Kan içenin soyu
Öylece bakarsa Tanrı çarpmaz mı!

bellowing the war-cry «Kökcal!»,
making ready at the front.
Köböş's army one division.
One look — and Semetey
raised the standard with gray-pied pennant,
seeming but a single man,
raising wails and uproar,
as if to reach their very root as one,
as if to trample all of them entire.
Driving on in wave on wave,
the earth quaking and seething,
their onbaşı wheeling round,
the famed ones at the front,
their braves along the flanks,
the lancers drawn apart,
the face of enmity revealed,
and once they had begun the strife,
will a tiger stand and stare?
The blood-drinker's own seed —
if he but stared, would God not strike him!

«Atanızın körü, altı ağam,
Bin adamın heybeti var,
Vebalin kendi boynuna,
Emeğin kara tepene!
Yumuşak kamış pişene dek,
Sataşan kişi sağ kalmaz,
Kır otunun çiçeği uçana dek
Sıkıca altı ay hor görsem,
Gaza yönüne kuşanmış,
Başımı çeksem olmuyorsun, Atışa
çıkacak düşman gelse
Hepiniz basmadan durmuyorsunuz,
Önüne katıp süren,
Anamı sunsam olmuyorsun,

Öfkesi gelince
İkişer ikişer basmadan durmuyorsunuz!

Azı dişine vurup çiğneyen,

Kazmak oldunuz hendekleri,
Yüzleşmeye yiğit varmayan,
Çarptırmak oldunuz büyükleri.
Karşısına çıkan sağ kalmayan.
Bozkurdun bozkurt olduğu,
Kalabalık orduya göründü.
Akraba diye esirgediğini,
Akrabası esirgemedi.
Öfkeye kapıldığında,
Koruyucusu tam dokuz,
Ele aldı çocuğu.
Kara benekli kaplan
Yanı başında atılıp,
Çolak bozkurt aslan

Bir baksa, Semetey
Bin kişi gibi görünüp.
Babası Manas töreden
Üstün doğmuş bozkurdun

«A curse upon your fathers, my six elders,
you bear the awe of a thousand men,
the sin be on your own neck,
your toil upon your own black crown!
Till the soft reed ripens through,
he who picks the fight will not live,
till the steppe-grass flower blows away
though I bore your scorn six months entire,
girded for the way of holy war,
though I draw back my head, you will not have it, Should a foe come out to trade fire
all of you will not rest from pressing in,
he who drives all before him,
though I offer my mother, you will not have it,
when his wrath comes on him
you will not rest from pressing in two by two!
He who champs and grinds with his back teeth,
you have taken to digging trenches,
no brave dares go to face him,
you have set the elders on to strike.
Whoever meets him does not live.
That the gray wolf is a gray wolf
was shown before the teeming host.
Him whom he spared as kin,
his kin did not spare in return.
When wrath took hold of him,
his guardians full nine in number,
took the boy into their charge.
The black-spotted tiger
springing at his very side,
the maimed gray-wolf lion —

one look — and Semetey
seemed a thousand men in one.
Than his father, lord Manas,
the gray wolf born the greater —

Hangi huyunu söyleyelim.
Heybeti ürperten kaplan,
Bakan yiğit şaşakalmış,
Sataşan nereden sağ kalmış,
Bileği kalın, taş yürek,
Kolay değil o kurt yürekli,
Opol Dağı gibi yaman.
Önünü verip saldırınca,
Ejderhanın sureti var,
Ardından bakıp süzülse,
Bununla çarpışan adam
onmaz,
Küheylan olmuş Buurul at
Yüz yüze gelince
Yiğidin hâlini söyleyeyim,
Belli suretini görünce,
Pek kederlenir Kırgız yurdu.
«Yiğide nasıl el kaldırırız?» –

İsteksiz durur zavallı yurt.
«Bozkurda nasıl sataştık» deyip,

Gönülsüz durur zavallı yurt.
Argın ile Kırgız'ın
Bulmuş meğer ilacını,

Ezip sürüp götürmüş,
Gönülsüz yurdun hepsini.
«Hunhârın oğlu yetime
Hangi yüzle sataştık?» deyip,
Abıke, Köböş zorbalığı.
Yurt utanıp sallanıp,
Kaçacakmış gibi kıpırdanıp,
Abıke'ye asker olup,
Çaresiz yurt çok gelmiş.
Bozkurdun oğlu yetimi
İyice sınayıp görmüş.
Bozkurdun oğlu yetime
Hasret çekip ölmüş.

which of his ways shall we recount?
A tiger whose awe sends shudders,
the brave who looked stood stunned,
how could his assailant live,
thick of wrist and stone of heart,
no easy mark, that wolf-hearted one,
fearsome as Mount Opol.
When he turns his front and charges,
he bears the image of a dragon,
gaze after him as he glides —
the man who clashes with this one
will not prosper,
the Buurul horse become a courser —
when they come face to face,
let me tell the hero's state,
seeing his manifest image,
the Kırgız land grieves sore.
«How can we raise hands against the
hero?» –
the poor folk stand unwilling.
«How did we come to bait the gray wolf?»
saying,
the poor folk stand halfhearted.
Of the Argın and the Kırgız
he had found the remedy, it seems,

he crushed and drove them all before him,
the whole unwilling folk.
«At the orphan, the blood-shedder's son,
with what face did we strike?» they said —
the tyranny of Abıke and Köböş.
The folk, ashamed, sway wavering,
stirring as if they meant to flee,
yet serving Abıke as soldiers,
the helpless folk had come in throngs.
The orphan, the gray wolf's son,
they had tried and proven well.
For the orphan, the gray wolf's son,
they had died of longing.

«Atanın körü, şu dünya,
Abıke, Köböş olmasa,
Birliği koyup bir yere,
Han kaldırıp bunu alsak,
Sağ yandaki Rus'u
Oyup verecek oğulmuş,
Sırt yandaki Kıtay'a
Kırgın salacak kulmuş,
Babası bozkurt Manas'tan
Üstün doğma buymuş!
Çocuğa savaş açması,
Tanrı'nın bizi çarpıp durması!
Ordu, üşüşüp bağlayın deyip,

Kaplan Manas ölünce,
Abıke, Köböş han çıktı,
Kahrından can çıktı.
Haramın sözünü dinlemezsek,
Bu ordusuna varmazsak,
«Altmış deveye çay ver deyip,
Köböş buyruk kılınca,
Altı bin semiz tay ver» deyip,
Kalabalık yurt bakıp durur mu,
Perişan edip hor kılar,
Çare bundan tükendi,
Abıke, Köböş – altı haram,
Kahrına nasıl dayanırız?
Hunhârın oğlu yetime
Hangi yüzle el kaldırırız?»
Kalabalık yurt gelir kıpırdanıp,
Birbirine fısıldayıp,

Sert söylemeye gücü yok.
Altı haramın horluğu –
Sürüp çıkıp gelmekte olan
Bozkurduna koca ordu bağırır,
«Köböş!» diye nara atıp.
Altı haramın hâlini sorma,
Sürüp götürecek malı yok,

«A curse upon it, this vile world —
were there no Abıke, no Köböş,
setting our union in one place,
if we raised him khan and took him,
the Rus upon the right hand
this son would carve out for us,
on the Kıtay at our back
this servant would loose slaughter,
than his father, gray-wolf Manas,
this is the one born greater!
That war was opened on the child —
it is God striking us again and again!
«Army, swarm on him and bind him,»
they say —
when tiger Manas died,
Abıke and Köböş rose as khans,
and the soul went out from grief.
If we heed not the haram's word,
if we come not to this army of his,
«Give tea for sixty camels,» saying,
when Köböş gives out the command,
«give six thousand fattened colts,» saying,
Will the teeming folk stand looking on,
he ruins us and holds us base,
all remedy is spent from this,
Abıke, Köböş – the six harams,
how shall we endure their spite?
At the orphan, the blood-shedder's son,
with what face do we raise our hands?»
The teeming folk come stirring on,
whispering each to each,

with no strength to speak out hard.
The six harams' contempt –
at the one who comes driving forth —
the great host shouts at its gray wolf,
bellowing the war-cry «Köböş!».
Ask not the state of the six harams,
they have no herds to drive away,

Semetey'den vazgeçecek
canı yok,
Kırk çora ile altı haram
Koca ordunun belalısı oldu
Geniş Talas'ın kıyısında,
Kaynaşıp çıkıp gelmekte,
Ordunun önünü kırk çora
Aybalta sallayıp kırk çora
Sürüp çıkıp gelmekte,
Argın, Kırgız içinde
Güç bela çıkıp gelmekte.
Haramların hepsinin ele başı,
Ahmağı, Köböş ihtiyarı:
«Sür orduyu, sür! deyip,
Bu Manas'ın yetimini
İki elini birden bağlayıp,
İki gözünü birden oyup,
Yol üstünde sürükleyip,
Azgın köpeklere parçalatın deyip,
Böylece öcü alın!» deyip,
Çokluğundan yer kaynayıp,
Saldırıp koca ordu el attı.
Biri birini geride bırakıp,
Toprak uçup, toz kaplayıp,
Savrulan diken topu gibi,
Hangisi olduğu bilinmez,
Tanrı yüzünü göstermesin,

to turn away from Semetey
they have no heart,
the forty çoras and six harams
became the great host's bane
along the edge of wide Talas,
they come swarming forth,
the army's van the forty çoras —
swinging moon-axes, the forty çoras
come driving forth,
amid the Argın and Kırgız
they come forth with grievous toil.
Ringleader of all the harams,
the fool of them, old Köböş:
«Drive the army, drive! he cried,
this orphan of Manas —
bind both his hands together,
gouge out both his eyes at once,
drag him along the road,
let savage dogs tear him apart, he cried,
and take the vengeance so!» he cried,
the earth a-boil with their numbers,
the great host charged and laid on hands.
Each outstripping each in turn,
soil flying, dust enveloping,
like a whirled ball of thistle,
none can tell who is who,
may God never show such a sight,

Boz alaca sancak, kızıl tuğ,
Boy boyu yükselen çığlık, gulgule!
Dört bir yanından yetimin
Yayın oku vızıldayıp,
Dolu gibi ok yağdırıp,
Manas'tan kalan kırk çora
Teke tek karşı durup,
Orduyu basıp çığrışıp,
Mızrağın başı çarpışıp,
Hay huy ile at salıp,

Gray-dappled banner, crimson standard,
Cries rising rank on rank, a clamoring din!
From all four sides at the orphan
The bow's arrows came whistling,
Raining arrows down like hail,
The forty choro left from Manas
Stood against him man to man,
Storming the host with battle-cries,
Spearhead crashing against spearhead,
Spurring horses with whoop and halloo,

Yiğitler yarışıp,
Basıp yetişti kalın ordu
Semetey'in üstüne üşüşüp.
Genç töre Semetey
Arbuudan'ın sağrısına bir vurup,
Orta yerini er Semeñ
Dalıp girdi sayısız orduya
Semetey gerçekten saldırıp.
Çevresini Sarı Han
Semetey saldırdığında
Eceli yeten can ölüp,
Karmakarışık mızraklaşıp,
İt dalaşı gibi dövüşüp,
Toz duman birbirine girip,
O an aziz anan Kanıkey, Çare
bulamayıp feryat ederek.
Sağlamca eyerleyip binmişti,
Urgan gibi gür kara saçını,
Tepesine sımsıkı düğümlemişti,
Semetey'in eski börkünü
Başına bastırıp giymişti.
«Ecelim yetse ölürüm – deyip,
Mızraklarını fırlatıp,
Azabım varsa görürüm – deyip,
Attan iniverip,
Ayköl'den kalan yetime
Dayanak olurum» – deyip.
Önüne gelen halkı bu,
Aybaltayı alıp oynatıp,

Kırk çoranın kimini
Vurup düşürüp yere serip,

Böğründen atılıp,
Kanıkey daldı hamle edip.
Tuuçunak'ı şahlandırıp,
Rast geleni kırıp geçirip,
Sarı Han girdi bir yandan.

The warriors vying with one another,
The thick host pressed on and reached him,
Swarming down upon Semetey.
The young töre Semetey
Struck Arbuudan once on the croup,
And into the very midst the hero Semeñ
Plunged into the numberless host —
Semetey attacking in true earnest.
All around its edges Sarı Han,
While Semetey pressed the attack,
Souls whose hour had come lay dying,
Spears tangling in wild confusion,
Fighting like dogs in a dogfight,
Dust and smoke rolling into one,
In that hour your dear mother Kanıkey,
Finding no remedy, crying out in anguish.
Had saddled up firmly and mounted,
Her thick black hair like a plaited rope
She had knotted tight upon her crown,
Semetey's old fur cap
She had pressed down upon her head.
«If my hour has come, I die – saying,
Hurling their spears aside,
If torment is my lot, I shall meet it – saying,
Leaping down from the horse,
For the orphan left from Ayköl
I shall be a pillar of support» – saying.
Whatever folk came before her,
She took up the moon-axe and made it dance,
Some of the forty choro
She struck and felled and stretched on the ground,
Charging in from the flank,
Kanıkey plunged into the fray.
Rearing up Tuuçunak,
Cutting down whoever crossed his path,
Sarı Han drove in from one side.

Hanım Manas'tan kalan mirastır.

My khan — he is the legacy left from Manas.

Bakay'ın oğlu Baytaylak,
Sarı Han'ın Kalık'ı,
Camgırçi'nın Şayımbet'i –
Bunlar girip vuruşup,
Yetime arka çıktılar,
Mızrak salıp vuruşup,
İki yurt artık yüz yüze gelip,
Kavrayıp mızrağı
Birbirine uzatıp,
Kıyamet gibi savaş koptu artık.
Han Semetey, kan içici er,
Kıyameti kopardığı o yer,
Oyup gelip vurmuştu,
Kırıp geçirip gelmişti,
Tam ortasını Kanıkey
Kuşatıp sürüp girmişti.
Bunların kahrına dayanamayıp,
Bölünüp sayısız ordu darmadağın,

Semetey ile Kanıkey –
Bu ikisini görünce
Sürülüp gelen zavallı yurt,
Argın, Kırgız karışık
Biri kalmadan ayrılıp.
Boyunlarına kuşak asıp,
Genç töre yiğitçiğe
Halkın sözü şu:
«Ey boz alaca, gürbüz yavrum,
Boz atmacam, çoban yıldızım!
Padişahlık süreceğin yer işte,

Baş keseceksen, biz işte!
Kazma derin hendeğimi,

Kaynatma kara bahtımı!
Baban Manas öldüğünde,

Bakay's son Baytaylak,
Sarı Han's Kalık,
Camgırçi's Şayımbet –
These plunged in and fought,
They stood behind the orphan,
Thrusting spears and fighting,
The two peoples now met face to face,
Gripping fast the spear
And thrusting it at one another,
A battle broke out now like Judgment Day.
Khan Semetey, blood-drinking hero,
That place where he loosed the Judgment,
He had come gouging and striking,
He had come cutting all to pieces,
Its very center Kanıkey
Had encircled and driven and entered.
Unable to bear their fury,
The numberless host split and scattered in rout,
Semetey and Kanıkey –
When they beheld these two,
The poor driven people,
Argın and Kırgız mingled together,
Broke away, not one remaining.
Hanging sashes about their necks,
To the brave young töre
The people's word was this:
«O gray-dappled, sturdy child of mine,
My gray hawk, my shepherd's star!
Here is the land where you shall reign as padishah,
If you would cut off heads, here we are!
Do not dig my ditch too deep,

Do not set my black fate boiling!
When your father Manas died,

Kaygıyı yurdu gördüğünde,
Altı haram bize han kesildi, Kaçmadan savaşa girişti.
Kahrından can çıktı.
Vergi salgın çok saldı,
En önce malı aldı.
Kargaşayı başlattı,
Karşılık vereni,
Kahırlanıp altı haram
Tümüyle kırıp attı.
Haraç salıp tay aldı,
Vergisine dayanamayıp,
Babandan kalan zavallı halk
Beycin'e varıp kırılan – diye,
Kaça kaça dağıldı.
Deniz yetim, sözü dinle!
Konarsan Talas yeri işte,
Babandan kalan halk işte!
Öldürüp dökeceksen kan işte,
Kalabalık Kıpçak üşüşüp,
Feryat ettirip, yetimim,
Kıyıverirsen can işte!» –
Yanından üşüşüp,
Halk böyle söyleyip durdu.
Han Semetey gökyelen
Böyle diyen halkı görünce,
Gönlü gitti bölünüp,
Gözünün yaşı döküldü.
Argın, Kırgız karışık
Attan inip hep birden,
Semetey'e baş eğip,
Onar beşer dağıldı,
Oyron'un oğlu yetimi
Dayanak edinip gittiler.

Argın, Kırgız ayrılıp,
Kendiliğinden girdi eline.

Manas'ın oğlu yetimin

When the land beheld its sorrow,
The six harams made themselves khans over us, They joined battle without fleeing.
The soul went out of us from their tyranny.
They levied tax and tribute heavily,
First of all they took the herds.
They set the turmoil loose,
And whoever answered back,
The six harams in their wrath
Cut down utterly and cast away.
They levied tribute and took the colts,
Unable to bear their taxes,
The poor folk left from your father —
Gone to Beecin and perished – they say,
Scattered, fleeing and fleeing again.
Deniz's orphan, hear the word!
If you would settle, here is the land of Talas,
Here is the folk left from your father!
If you would kill and spill it, here is blood,
The crowding Kıpçak swarming in,
Making us wail, my orphan,
If you would cut it down, here is life!» –
Swarming about his side,
Thus the people spoke and spoke.
Khan Semetey the gray-maned,
When he saw the people speaking so,
His heart went out, torn asunder,
The tears poured from his eyes.
Argın and Kırgız mingled together
Dismounted all as one,
Bowing their heads to Semetey,
They scattered by tens and fives,
The orphan son of Oyron
They took as their pillar and went their way.
Argın and Kırgız broke away
And came into his hand of their own accord.
Of the orphan son of Manas

Halisliği görünüp,
Göçüp varıp Semetey
Talas gibi yer buldu,
Manas'ın oğlu yaman er

Argın, Kırgız halkı buldu.
O zaman Sarı-Arka'nın Kazağı,
Teyzeoğlu Ümötöy,
Cediger'in Ürbü'sü,
Ürbü'nün öcünü almaya
Yanından saldırıp,
Kalabalık kara Cediger
Kaçmadan savaşa girişti.
Kıpçakların Muzburçak'ı,
Muzburçak'ın oğlu – Buyanbek
Tuğ kaldırıp önder olup,
«Doğan babam Muzburçak
Manas'ın elinden gitti – diye,
Babamın öcünü alırım – diye,
Manas'ın oğlu yetimi
Kurban edip keserim» – diye,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Kalabalık Kıpçak hazırlanıp,
Kahırlanıp bağırıp,
«Muzburçak!» diye nara atıp,
Kıpçak ordusu girdi işte.
Kahırla gümbürdeyip,
Sövüp sayıp gürleyip,
Kendi kendine coşup,
Kendi kendine söylenip.
Karmakarışık itişip,
Biri birine sövüp sayıp,
Höykürüp gümbürdeyip,
Zırh zırha çarpıp güpürdeyip,
Horozlanıp dikleşip,
Çomaklarını hepsi
Omuzlarına vurup,
Coşkuya kapılıp hızlanıp,
Sövüşerek atışıp,

The pure nobility shone forth,
Migrating there, Semetey
Found a land like Talas,
The son of Manas, that fearsome hero,

Found the Argın and Kırgız people.
Then the Kazakh of Sarı-Arka,
His aunt's son Ümötöy,
And Ürbü of the Cediger,
To take revenge for Ürbü
Attacked from his flank,
The crowding black Cediger
Joined battle without fleeing.
The Muzburçak of the Kıpçaks —
Muzburçak's son, Buyanbek,
Raised the standard and took the lead,
«My father by birth, Muzburçak,
Perished at the hand of Manas – saying,
I shall take my father's revenge – saying,
The orphan son of Manas
I shall slaughter as a sacrifice» – saying,
May God never show him His face,
The crowding Kıpçak made ready,
Shouting out in their fury,
Raising the war-cry «Muzburçak!»,
The Kıpçak host charged in, behold.
Thundering with wrath,
Cursing and reviling and roaring,
Working themselves to frenzy,
Muttering each to himself.
Jostling in wild confusion,
Cursing and reviling one another,
Bellowing and thundering,
Armor clashing on armor with a clang,
Strutting and bristling like cocks,
Their cudgels all of them
Slung up upon their shoulders,
Swept away with frenzy, quickening,
Trading curses, trading shots,

Katırları anırıp,

«Kaçma!» – diye birbirine
Takool* olup gümbür gümbür.
Kuşağını sarık gibi dolayıp,
«Ya Kuday!» diye yalvarıp,
Sarıklarını kabartıp,
Sakallarını kabartıp,
«Alabek!» – diye haykırıp,
Hepsi çom eyerli, nara atıp,
Üşüşüp girdi kalın ordu,
Topluca hepsi hazırlanıp,
Semetey'e üşüşüp,
Dinecek öfkesi yok,
Eline geçse Semetey,
Esirgeyecek hali yok.
Hay huy ederek saldırıp,
Bir Sart-Kakşaal girdi üşüşüp. Kalın ordu basıp geldiğinde,

Yetim Bukar'a gittiğinde,
Abıke, Köböş – altı haram
Her bir düşmanın hepsine
Altı yürük at verip,
Avuç kadar mektup verip,
Demirden dövme ağ derleyip,
Türlü türlü ordu toplayıp,
Yetimi yakalamaya,
Kurban edip kesmeye,
Ondan sonra bunlar
Argın ile Kırgız'ı
Kamçıyla ölçüp bölüşmeye*,
Gelen ordunun hepsine
Kul köle edip vermeye
Ahdi sağlam bağlayıp,
Böylesi sözü pekiştirip,
Bozulmaz biçimde sağlama alıp.
Bütün orduyu toplayıp,
Töre gereği çubuk kesişip,

Their mules braying aloud,

«Do not flee!» – to one another,
Takool they became, boom upon boom.*
Winding their sashes like turbans,
«O Kuday!» they cried, imploring,
Puffing up their turbans,
Puffing up their beards,
«Alabek!» – they shouted out,
All in knobbed saddles, raising the war-cry,
The thick host swarmed and entered,
All of them made ready in a body,
Swarming upon Semetey,
Their wrath would not be stilled,
Should Semetey fall into their hands,
No mind had they to spare him.
Attacking with whoop and halloo,
A whole Sart-Kakşaal swarmed and entered. When the thick host came pressing on,
When the orphan had gone to Bukar,
Abıke and Köböş – the six harams —
To every single enemy
Gave six swift steeds apiece,
Gave letters the size of a palm,
Gathering nets forged of iron,
Mustering hosts of every kind,
To seize the orphan,
To slaughter him as a sacrifice,
And after that, these men,
The Argın and the Kırgız
To measure out by the whip and divide,*
To all of the host that came
To give them up as slaves and bondsmen —
They bound the covenant fast,
Confirming such a pledge,
Securing it past all undoing.
Gathering the whole of the host,
Cutting the rod as custom decrees,

Almış meğer altı haram,
Verdikleri söz o büyük and,
Han Semetey gökyeleyi
Basıp geldikleri o yol bu.

Manas'ın oğlu yaman er

Dimdik durur, aldırmaz,
Onca ordu bassa da
Tırnağına denk tutmaz.
Ne yukarı ne aşağı bakar,
Ölürüm diye saymaz.
Er sırttanın biriciği
Dimdik durur, aldırmaz,
Mızrak saplasa, balta vursa,

Tırnağına denk tutmaz.
Aslanlar aslanının oğlu
Ölümden tasa çekmedi,
Basıp gelen ordunun hepsini
Gök sinek kadar görmedi.
Çepeçevre sardıklarında,
Deniz'in oğlu yetimin
Sarsılmadı bu düşmana.
Hepsi birden bastığında,
Çanak gözlü Sarı Han
Tuuçunak'ını şahlandırıp,
Rast gelen canı kırıp geçirip.
Yanından Kanıkey
Saldırıp birlikte hamle edip,
Bahadırıyla yüzleşip durup,
Pehlivanıyla vuruşup,
Kılıcıyla yüz yüze durup,
En çetiniyle vuruşup.
Yiğit belini kuşanıp,
Kanıkey ile Sarı Han
Tek başına dalıp saldırıp.
Sarı Han mızraklayıp geçti,
Kanıkey başını kesti.

The six harams, it seems, had taken it,
The word they gave, that mighty oath —
Khan Semetey the gray-maned:
This is the road they came pressing down upon him.
The son of Manas, that fearsome hero,

Stands bolt upright, unshaken,
Though so great a host bear down,
He counts them not worth his fingernail.
He looks neither up nor down,
He gives no thought that he might die.
The one and only son of the hero-wolverine
Stands bolt upright, unshaken,
Though spear should pierce, though axe should strike,
He counts them not worth his fingernail.
The son of the lion of lions
Took no sorrow over death,
The whole host pressing down on him
He regarded no more than a blue fly.
When they encircled him all around,
The orphan son of Deniz
Was not shaken before this foe.
When all bore down as one,
Bowl-eyed Sarı Han,
Rearing up his Tuuçunak,
Cut down whatever soul crossed his path.
At his side Kanıkey,
Attacking, charging together with him,
Standing face to face with their bahadır,
Trading blows with their strongman,
Standing blade to blade with their sword,
Grappling with the hardest of them all.
Girding her warrior's waist,
Kanıkey and Sarı Han
Each plunged in attacking single-handed.
Sarı Han passed through spearing,
Kanıkey cut off heads.

Kanıkey saplayıp geçiyor,
Sarı Han baş kesip duruyor.
Gündüzünde dinlenmeden,
Gece içinde uyku almadan,
Günlerce gecelerce direnip,
Var gücüyle girdi vuruşup.

Kanıkey passes through thrusting,
Sarı Han keeps on severing heads.
Taking no rest in the daytime,
Taking no sleep in the night,
Holding out for days and nights on end,
They entered the fight with all their strength.

Orta yerini Kanıkey
Oyup sürüp gidiyor,
Çevresini Sarı Han
Kesip sürüp gidiyor.
Tam ortasını Semetey
Kuşatıp sürüp gidiyor.
Bir ucunu Baytaylak
Döve döve gidiyor.
Kıyısını er Kalık
Kırıp sürüp gidiyor,
Bir böğrünü Şayımbet
Sürüp kovup gidiyor.
Laçın çarpmış küçük karga gibi
Sürüp getirip kovaladı,
Keklik gibi ürküttü,
İnletip yurdu kuruttu.
Bu yurda kıyamet çökeli
Kırgına uğradı nice yurt.
Abıke'nin yüzünden,
Köböş'ün nice haramlığından,
Mızraklarını düşürüp,
Olmadık yerden ordu toplayıp,
Şaşkına dönüp,
Gördün mü ahmağı,
Esirgemeden girip vuruşup,
Ata binen beyler ölüp,
Çığlıklı kavga, büyük fitne
«Boşuna kaçtın» – diye,
Eceli yeten can ölüp.
Mızrak yeten yerlerini
Mızrak ile devirip,

Its very middle Kanıkey
Goes gouging and driving through,
Its outer edges Sarı Han
Goes cutting and driving through.
Its very center Semetey
Goes encircling and driving through.
One end of it Baytaylak
Goes hammering and hammering.
Its fringes the hero Kalık
Goes smashing and driving through,
One flank of it Şayımbet
Goes driving and chasing down.
Like a little crow struck by the falcon
He drove them along and chased them,
He startled them like partridges,
He made the land groan and laid it waste.
Since Judgment Day fell on this land,
Many a people met with slaughter.
Because of Abıke,
For Köböş's many foul haram deeds,
Dropping their spears,
Mustering hosts from nowhere at all,
Struck dumb with bewilderment —
Have you seen the fool? —
Plunging in to fight without mercy,
The beys who rode horses dying,
Shrieking strife, great sedition,
«In vain did you flee» – saying,
Souls whose hour had come lay dying.
The places the spear could reach
They felled with the spear,

Kılıç yeten yerlerini
Kılıç ile devirip.
Gökte yıldız tutulup,
Kökçö'nün oğlu Ümötöy
Göz göre kaçıp kurtulup.
O an azı dişleri sırıtıp,
At ölüsü dağ gibi yığılıp,
Nice yürük atların
Eyeri kayıp böğrüne,
Boş eyerini tepikleyip,
Boyun büküp gezen bundan çok.

Pis bağırsağı sarsılıp,

The places the sword could reach
They felled with the sword.
Stars in the sky went dark,
Kökçö's son Ümötöy
Fled in plain sight and got away.
In that hour molars bared in death-grins,
Horse-corpses heaped up like mountains,
Of many a swift steed
The saddle slipped to its flank,
Kicking at the empty saddle,
More than plenty wandered with bowed necks.
Their foul entrails shaken loose,

Nice yürük atları
Sahipsiz yedeğe alıp,
Yedekleyip gezen bundan çok.
«Vah aziz bir kardeşim,
Filanca yerde öldü» – diye,
Bozlayıp gezen bundan çok.
«Vah aziz bir kardeşim,
Şimdi nerde görürüm» – diye,
Bozlayıp gezen bundan çok.
Nice yürük at yakalayıp,
Şahlanıp gezen bundan çok.
Lanet, hasret! Bir kardeşim
Ölüp kalmış meğer – diye,
Ağlayıp gezen bundan çok.
Kuskunu kopup,
Eyeri kayıp böğrüne,
Duraklayıp kalan bundan çok.
Kolanı kopup,
Telaşla koşturan bundan çok.
Kaçıp giden bundan çok.
Ürküp savrulup kıra düşüp,
Duraklayıp kalan ondan çok.
Birbirine hükmedip,
Sövüp sayan bundan çok.
Paramparça dağılıp,

Many took swift steeds
Masterless upon the lead,
More than plenty wandered leading them.
«Alas, my dear brother
Died in such-and-such a place» – saying,
More than plenty wandered keening.
«Alas, my dear brother,
Where shall I see him now» – saying,
More than plenty wandered keening.
Many caught a swift steed,
More than plenty wandered rearing.
Curse it, oh grief! «One brother of mine
Has died and lies there, it seems» – saying,
More than plenty wandered weeping.
Their cruppers snapping,
Their saddles slipping to the flank,
More than plenty halted and stood.
Their girths snapping,
More than plenty galloped in panic.
More than plenty fled away.
Startled, flung off, fallen on the steppe,
More even than that halted and stood.
Lording it over one another,
More than plenty cursed and reviled.
Scattered into shreds and pieces,

Kaçıp giden bundan çok.
Ne yapacağını bilemeyip,
Telaşla koşan bundan çok,
Hilesi baştan aşıp,
Azıp gideni bundan çok.
Altışar yedişer koyakta
Gizleneni bundan çok.
Kendi varını kıra
Saçıp giden bundan çok.
Kaburgada yürek hoplayıp,

More than plenty fled away.
Not knowing what to do,
More than plenty ran in panic,
Their cunning overflowing their heads,
More than plenty strayed and went astray.
In gullies, six and seven together,
More than plenty lay in hiding.
Their own possessions on the steppe
More than plenty strewed and fled.
Hearts leaping in their ribs,

Aklını derleyemeyip,
Her biri bir dereye sapıp,
Kaçıp giden bundan çok.
Kaçan ordunun içinde
Kaçanı geri çevirip,
Abıke, Köböş – altı haram
«Köböş!» diye nara atıp,
Sırt sırttan kırk çora
Gayrete gelip bağırıp,
Yine hücuma geçti işte.
«Köböş!» diye nara atıp.
Kırk çora hücum ettiğinde,
Yılmaz Sarı Han
Geri çekilmeden durup,
Kırk çora ile vuruşup.
Kırk çora değil, kırk kaşka* –
Huyu bozuk ahmaklar,
Kırkı kırk yerden gelmiş
köykaşka.
Belayı fena sardılar.
Hepsi mızrakçıdan usta er,

Hepsi mızraklaşmanın yolunu bilen

yaman er. Yiğit yengen Kanıkey

Hep birden mızrak uzatıp,
Mahmuzlayıp vuruşup,

Unable to gather their wits,
Each one turning down a different ravine,
More than plenty fled away.
Amid the fleeing host,
Turning the fleeing ones back around,
Abıke, Köböş – the six harams,
Raising the war-cry «Köböş!»,
Back to back the forty choro,
Rallying and shouting aloud,
Went over to the attack once more,
Raising the war-cry «Köböş!».
When the forty choro charged,
Undaunted Sarı Han
Stood without giving ground,
Trading blows with the forty choro.
Not forty choro — forty kaşka –*
Fools of rotten temper,
Forty come from forty places,
köykaşka.
They wrapped him grimly in calamity.
Every one a hero more skilled than a master spearman,
Every one a fearsome hero who knows the way
of spear-fighting. Kanıkey, victor over warriors —
All thrusting spears as one,
Spurring hard and trading blows,

Çepeçevre kırk kıran,
Sarı Han'a yetişti işte
Kırkı kırkça yumruklayıp geçti işte.

Kıyamet kopacakmış gibi,
Bütün bedeninin hepsi
Kımıldamadan donakalıp,
Güç veren iki kolu
Kalkamayıp felç olup,
Can kazanı gibi zavallı baş
Dört bir yandan terkiye dek kan olup,
Kanadından kırılıp,
Perişan oldu Sarı Han.
Bu Sarı Han olalı,
Sarı Han adını alalı,
Apışıp ata bineli

Kazası yetip ölmemişti,

Kırk çora gibi kıranı
Yeryüzünde görmemişti,
Keñ-Kol'da Ak-Çiy ovası var,
O ovada savaşıp,
Sarı Han'ın etinde
Altmış yerde yara var.
Sarı Han'ın başına
Bela sarıp durmaları,
Perişan etmelerinin sebebi, –
Arslan Manas sağken
Karşısına dikilmedik er yok,
Sataşmadık yer yok,
Kâfir ile çarpışıp,
Kaynayıp duran nice Mançu,
Hıtay ile vuruşup,
Savaşta pişmiş kırk çora
Çepeçevre kuşattılar,
Sarı Han gibi ağanı
Han Sarı'yı yakalayacakken
Kurban edip kesecekken,

Forty reapers all around
Reached Sarı Han at last,
Pummeled through all forty, forty-fold, behold.
As if Judgment Day were breaking,
The whole of his entire body
Froze stiff without a stir,
His two strength-giving arms,
Unable to rise, fell palsied,
His poor head like a cauldron of life,
Blood on all four sides down to the cantle,
Broken at the wing,
Sarı Han was left in ruin.
Since this Sarı Han became who he was,
Since he took the name Sarı Han,
Since he first straddled and mounted a horse,
His doom had never come, he had not died,

Reapers like the forty choro
He had never seen on the face of the earth.
In Keñ-Kol there lies the plain of Ak-Çiy,
Fighting upon that plain,
On Sarı Han's flesh
There are wounds in sixty places.
That about Sarı Han's head
They kept winding calamity,
The cause of their bringing him to ruin: –
While the lion Manas lived,
No man there was who had not faced them,
No land they had not harried,
Clashing with the infidel,
Many a seething Manchu,
Trading blows with the Hıtay,
The forty choro, seasoned in war,
Encircled him all around,
An elder like Sarı Han —
When they were about to seize Han Sarı,
About to slaughter him as a sacrifice,

Karşısına çıkıp saldırıp,
Eğilip inişte er saplayıp,

Her sapladığında Kanıkey
Dörder beşer birden saplayıp.
Kadın böyle olur mu,
Buna kadın diyen onar mı?

Kırk çoranın hepsinin
Buldu yengen ilacını,
Un ufak edip kırıp,
Baştan başa mızrakladı hepsini.
Gayret eden kırk çora
Atlarından ayrılıp,
Oturup kaldı süklüm püklüm,
«Ah yengeciğim, kulunuz!» – diye,

Uluyan it gibi büzülüp.
Arslan anan Kanıkey

She came out against them attacking,
Bending low, spearing men on the downslope,
With every thrust Kanıkey
Ran through four and five at once.
Can a woman be like this?
Would one who calls her woman not repent it?
For all of the forty choro
The victress found the remedy,
Smashing them to flour and crumbs,
She speared them all from end to end.
The striving forty choro,
Parted from their horses,
Sat crumpled where they fell, abashed,
«Ah, dear sister-in-law, we are your slaves!» – saying,
Cringing like howling curs.
Your lion mother Kanıkey

Sarı Han'la ikisi birleşip,
Atlarını sürüp aldılar,
Kıra doğru dayadılar,
Kırk çoranın kırk yürüğünü
Ganimet edinip aldılar,
Abıke, Köböş – altısına,
Basıp gelen çok orduya
Kılıç alıp hamle edip,
Semetey'e üşüşüp,
Tam yakalayacakken,
Kurban edip kesecekken
Manas'ın oğlu, hey gidi er,
On iki âzâyı denk kılan,
Manas'ın oğlu yetimi
Allah Taala kudretiyle
İnsanoğlundan aslan doğurmuş.
«Abıke ile Köböş'ü
Diri yakalayayım,
Geniş Talas'a kondurup,

Joined together, she and Sarı Han,
They drove off and took their horses,
They pressed them toward the open steppe,
The forty swift steeds of the forty choro
They took and made their spoil.
Against Abıke, Köböş – the six of them,
Against the great host pressing down,
Taking up the sword and charging,
Swarming upon Semetey —
Just as they were about to seize him,
About to slaughter him as a sacrifice,
The son of Manas, ah what a hero,
His twelve limbs matched in perfection,
The orphan son of Manas —
Allah Taala by His power
Had brought forth a lion from humankind.
«Abıke and Köböş
Let me capture alive,
Let me settle them in broad Talas

Kale edinip alayım.
Sabah akşam iki vakit,
Sığınak edineyim.
Dediğine razı olayım,
Abıke gibi ağabeyime
Anam Kanıkey'i alıvereyim.
Bu Köböş gibi ağabeyime
Altın taç giydirip,
Altın tahta çıkarıp,
Argın ile Kırgız'a
Han kaldırıp alayım.
Bir korkutup, oyun edeyim,
Köktelki'nin üstünden
Zorlayıp ağabeyimi
Bir yolunu bulup yakalayayım».
Babası Manas'tan kalan Akkelte,
Gökyeleliğini belli etti.
Şakadan atsa oçogor,
Gerçekten atsa Koyçagır,
Üstün keskin demir Almabaş,
Uzak yakın ayırt etmez,
Altmış güne dek bozulmaz.

And take them for my fortress.
At the two hours, morning and evening,
Let me make them my refuge.
Let me consent to what he says,
To an elder brother like Abıke
Let me give my mother Kanıkey.
On an elder brother like this Köböş
Let me set a crown of gold,
Raise him to a golden throne,
And over Argın and Kırgız
Lift him up and take him as khan.
Let me give one fright, and make it sport,
From the back of Köktelki
Pressing my elder brother hard,
Let me find some way and take him.»
Akkelte, left from his father Manas,
Made its gray-maned nature known.
Fired in jest, it is an oçogor,
Fired in earnest, Koyçagır,
Supreme keen iron, Almabaş,
It tells not far from near,
For sixty days it will not foul.

Arbuurul'un terkisinde asılı,
Ak heybenin içinde
Altı çeyrek ok ile barut.
Yıkımı adamakıllı doldurmuş,
O duran heybenin
Ağzını açıvermiş.
Akkelte'yi ele aldığında,
Sağa eğilip bir atıp,
Sola eğilip bir atıp,
Sol yanın tozunu savurtup,
Değdikçe Akkelte,
Bayırın başını devirip.
«Tars!» dediğinde Akkelte
Kulak tıkanıp gümbürdeyip,
Çınlayıp oku vızıldayıp,
Düşmana yakın kaldığında,

Hung at Arbuurul's cantle,
Within the white saddlebag,
Six quarter-measures of shot and powder.
He had loaded ruin in full measure,
Of that saddlebag hanging there
He had thrown open the mouth.
When he took Akkelte in hand,
Leaning right, he fired one shot,
Leaning left, he fired one shot,
Whirling up the dust of the left flank,
Wherever Akkelte struck home,
It brought the hilltop crashing down.
When Akkelte spoke its «Crack!»,
Ears were stopped up with its thunder,
Its ball went ringing, whistling,
When it came near to the foe,

Yavrulu deve gibi böğürüp,
Ondan da yakın kaldığında,
Yıldız olup süzülüp,
Bölünüp oku şakıyıp,
Okun gürültüsünü görünce,
Abıke, Köböş – altı haram
Bölünüp kaçtı darmadağın.
Bir atmadı, bin attı,
Bin sıra oku ulaştı.
Korkutayım – diye,
Genç sultan, er kişi
Uzağa atıp duruyordu,
Devrilerek giden ok
Köböş'ün başını kopardı,
Köböş ağan yıkıldı.
Köböş'ü mezara soktu,
Öz ağabeyini öldürdü,
Kara suya kan döktü.
Otlu yeri tutuşturdu,
Kan içerek katıklandı,
Kanını içip Köböş'ün,

Kan içer hunhar diye ün saldı.

Geniş vadiyi yağladı,
Gelir gelmez bu hunhar
Köböş Han'ın işini bitirdi.
Ağabeyi Köböş ölünce
Gönlü gidip bölünüp,
Ölenlerden geriye kalan
Abıke göze görünüp.
İşte o zaman Semetey
Sır mızrağı ele alıp,
Buurul ile silkinip,
Sahibi ölmüşçesine şahlanıp,
Görse gönül bölünür,
Ulu dağ gibi görünüp,
Altın kise kuşanıp,
Ay gibi yüzü mora çalıp,

It bellowed like a camel with her calf,
When it came nearer still,
It glided like a shooting star,
Its ball split off and sang,
When they beheld the roar of the ball,
Abıke, Köböş – the six harams,
Split apart and fled in rout.
He fired not once, he fired a thousand,
A thousand rounds of shot went home.
Let me but frighten them – saying,
The young sultan, that manly one,
Kept firing long and far away,
And a ball that went tumbling
Tore off the head of Köböş —
Your elder Köböş toppled down.
He put Köböş into the grave,
He slew his own elder brother,
He poured blood into the black water.
He set the grassy places aflame,
He took blood for his relish,
Drinking the blood of Köböş,

He won the name of blood-drinking hunhar.

He larded the wide valley,
No sooner come, this hunhar
Finished off Köböş Han for good.
When his elder brother Köböş died,
His heart went out, torn asunder,
Left remaining from the dead,
Abıke appeared before his eyes.
Then it was that Semetey
Took the Sır spear in hand,
Shaking himself with Buurul,
Rearing as if his master were dead,
To see him the heart is torn,
Looming like a mighty mountain,
Girded with a golden pouch,
His moon-like face flushed to purple,

Heybeti çetin, kaşları çatık,
Talihi üstün gökyelenin

Hangi huyunu söyleyelim!
Gümüşten kise kuşanıp,
Gün gibi yüzü mora çalıp,
Homurdanıp kaş çatıp,
Talihi üstün sultanının
Nice iş düşer başına.
Gönlü gider bölünüp,
Abıke, Köböş ağabeyler
Haramlığı göze görünüp,
Bilenip kuşanıp,
Ağır dert düşüp başına.
Yiğit tören o zaman,
Cin çarpmış gibi sallanıp.
Kaburga kemiği sökülüp,
Kederlenip Semetey,
Gönlü gidip bölünüp,
Başına düştü ağır iş,
«Öz kardeşim ok atıp,
Böyleymiş meğer müşkül iş!
Buurul'a bindim, yürük – diye, Yalnız kıldın yuvadan!»
Dönüp geldim, bahtsız can,

His mien forbidding, his brows knit,
Of the gray-maned one of surpassing fortune
Which of his tempers shall we tell!
Girded with a pouch of silver,
His sun-like face flushed to purple,
Growling and knitting his brows,
Upon the sultan of surpassing fortune
How many a trial falls.
His heart goes out, torn asunder,
The elder brothers Abıke and Köböş,
Their haram foulness plain before his eyes,
Whetted and girded for war,
Heavy sorrow fell upon his head.
The valiant töre in that hour
Swayed as if struck by a jinn.
His rib-bones wrenched loose,
Grieving, Semetey,
His heart going out, torn asunder,
A heavy task fell on his head:
«My own brother shooting arrows at me —
So hard a trial, then, is this!
I mounted Buurul — he is swift – saying,
You have left the nest desolate!»
I turned and came back, luckless soul,

Abıke, Köböş kardeş – diye.
Kardeşim oldu düşmanım,
İçimde oldu pişmanlığım.
Deve yavrusu beslense deve olur,
Allah Taala, ey kudret,
Yalnız kılıp insanı
Yaratmasaydı ne olurdu?
Yelem kuyruğum hiç yok,
Kulana çalarmışım.
Adım atacak ayağım yok,
Ben yılana çalarmışım!
Buurul'dan başka yürük yok,

Abıke and Köböş are my kin – saying.
My brother has become my foe,
Within me has grown my remorse.
A camel's calf, if nursed, becomes a camel,
Allah Taala, O Power,
If You had not created man
So alone, what harm had it done?
I have no mane, no tail at all,
It seems I take after the kulan.
I have no foot to take a step,
It seems I take after the snake!
No swift steed have I but Buurul,

Dertlere salan dünya, onmaz ol,

Ya da benim derdimi çözecek
kardeş yok.
Önüme baksam karaltı yok,
Kara Hıtay'a sefer açsam,
Gölge olup ardımdan gelecek,
Ardımda karaltı yok.
Karaçam yalnız, ben yalnız,
Han babam Manas, ölmez ol!
Karanlık gece çöküp başıma,
Kaygıyı, kuru can, görmez ol!

Dünyanın iyisi ölmesin,
Kötüsü ardda kalmasın!
Bastığı yer çukur uçurum olan,
Benim gibi dertli var mıdır?
Öz kardeşi düşman olan,
Benim gibi kara bahtlı var mıdır?
Kaba demir keskin olmaz,
Hey gidi dünya, ne edeyim,
Elde büyümüş itler yurt olmaz!
Derleme demir keskin olmaz,
Kurumuş dünya, ne edeyim,
Kudurmuş itler yurt olmaz!
Yar böğründeki geçitte,
Yaradan Rabbim, ne edeyim,
Aklını derleyip durdu,

İçi kaynayıp kor oldu.

Çaresi tükenip o yetim,
Ağabeylerine yandı yakıldı.
«Karaltım yok, nişanım yok,
Issız tepeye çalarmışım,
Oyuncu çocukluk çağımda
Angut vurup mu yedim?
Öz kardeşim hasım olup,
Allah Taala, ey Yaradan,

World that deals out sorrows, may you never mend,
Nor any brother to untie my sorrow.
I look before me — not a soul,
Should I march on the Kara Hıtay,
To follow behind me like a shadow,
There is no soul at my back.
My black pine is alone, and I alone,
Khan father Manas, may you never die!
Dark night has fallen on my head,
Dry soul of mine, may you never see this grief!
May the good of the world not die,
May the wicked not remain behind!
Whose every step is pit and precipice —
Is there one so sorrowful as I?
Whose own brother has turned foe —
Is there one so black-fated as I?
Coarse iron will not take an edge,
Ah, what a world — what can I do —
Dogs raised by hand will never be a people!
Scrap-gathered iron will not take an edge,
Withered world — what can I do —
Dogs gone rabid will never be a people!
In the pass on the cliff's steep flank,
Lord my Creator, what can I do?»
He kept gathering his wits,

His inward parts boiled and turned to embers.
His remedies exhausted, that orphan
Burned and mourned for his elder brothers.
«I have no kin-shadow, no marker-sign,
It seems I take after a desolate hill,
In my playful days of childhood
Did I shoot and eat the angut-duck?
My own brother turned my adversary —
Allah Taala, O Creator,

Müşkülü çeksin mi dedin?»
Manas'ın oğlu biriciğin,
Gönlü fena bölünüp,
Çok kaygı gelip başına,
Gözünün yaşı döküldü.
Aktelki ile dörtnala sürüp,
Altmış nişancı yanında
Abıke göze göründü.
Abıke'yi görünce,
Manas'tan kalan Boz kise
Çözüp boynuna asıldı,
Buurul atı yedeğe alıp,
Başını çekip Semetey
Abıke'ye yalvardı:
«Buurul at satılık, ben armağan,
Dertlendirme ağam, sözümü dinle!

Hakk'a boyun eğeyim,
Anacığım Kanıkey'i armağan edeyim!

Yılkıdan dilediğini vereyim:

Arbuudan gibi malımı al.

Gerekirse, ağacığım,
Deri kaba doldurup kanımı al!

Yukarı çıksam destek ol,
Aşağı insem dayanak ol!
Ağacığım, salma üstüme ordunu,
Kaynatma kara bahtımı!
Kaçıp gelen yetime
Abıke, yaptırma bu ibreti!
Ben Bukar'dan göçtüm, sığınak var –
diye, Çocuğun kahrını görünce,

Dönüp geldim bu yere,

Abıke, Köböş dayanak – diye.

Did You decree: let him bear the trial?»
Of the only son of Manas
The heart was sorely torn,
Much grief came upon his head,
The tears poured from his eyes.
Galloping headlong on Aktelki,
With sixty marksmen at his side,
Abıke appeared before his eyes.
When he saw Abıke,
The Gray pouch left from Manas
He untied and hung about his neck,
Taking the horse Buurul on the lead,
Reining in his head, Semetey
Pleaded with Abıke:
«The horse Buurul is for sale, and I the gift,
Bring me no sorrow, my elder — hear my word!
Let me bow my neck to the Truth,
Let me give my dear mother Kanıkey as a gift!
From the herds I will give whatever you wish:
Take my wealth, even the likes of Arbuudan.
If need be, my dear elder,
Fill a leather vessel with my blood and take it!
If I climb upward, be my prop,
If I go down, be my stay!
Dear elder, loose not your host upon me,
Do not set my black fate boiling!
On the orphan who fled and returned,
Abıke, do not work this cautionary shame!
I moved from Bukar — there is a refuge –
saying, When he beheld the child's anguish,
I turned and came back to this place,

Abıke and Köböş are my stay – saying.

Dön ağam, kardeş ol,
Dökme boş yere kanımı,
Yakma benim canımı!»
Yetim böyle geri dururken,
Abıke gibi haramı
Tanrı iyice çarptı işte.
Puslu ufka bak, kora bak,
Altmış pehlivan, Abıke
Dolu gibi okunu attığında,
Kaynaşan kızıl oka bak.
Ok atıldıkça Semetey,
Kımıldamaz, kıpırdamaz,
Hızır'lı yetim yerinden oynamaz.

Abıke şöyle dursun, çocuğa
Tufan gelse boyun eğmez,

Her yanı denk imiş,
İçine bakacak olsan
Yerden gökten geniş imiş.
Kendine bakacak olsan,
Erenlerin koruduğu aslan imiş,
Her yanı denk imiş,
Yüzleşmeye kimsenin gelemediği,
Bakanın azar veremediği,
On sekiz bin âlemde
Ukruk çevirecek kimse kalmamış.
Nişancılar hep birden attığında,
Cefa salıp yatarken,
Ne yukarı ne aşağı bakmadan,
Ölürüm diye saymadan,
Çevresine bakınmadan,
Hiç canını esirgemeden.
Küheylan olan Buurul'a
Atlanıp yetim çıktığında,
Altmış pehlivan teker teker,
Çare bulamayıp titreyip,
Zamanı kavruldu.

Turn back, my elder, be my brother,
Do not spill my blood for nothing,
Do not burn this soul of mine!»
While the orphan thus held back,
A haram like Abıke —
God struck him well and truly, behold.
Look at the hazy horizon, look at the embers,
When sixty strongmen and Abıke
Loosed their arrows down like hail,
Look at the swarming crimson arrows.
Arrow upon arrow, yet Semetey
Does not stir, does not flinch,
The orphan whom Hızır guards moves not from his place.
Let alone Abıke — this child,
Though the Deluge came, would not bow his neck,
His every side was matched in perfection,
If you should look within him,
He was wider than earth and sky.
If you should look upon him,
He was a lion guarded by the saints,
His every side was matched in perfection,
Whom none could come to face,
Whom no beholder could rebuke,
In the eighteen thousand worlds
None was left to swing the ukruk over him.
When the marksmen fired all as one,
While torment rained and he lay under it,
Looking neither up nor down,
Giving no thought that he might die,
Casting no glance about him,
Sparing his life not at all.
Onto Buurul, that thoroughbred,
When the orphan mounted and came forth,
The sixty strongmen one by one,
Finding no remedy, trembling,
Their hour was scorched away.

Ecelden önce öldük – diye,

Ahireti gördük – diye,
Altmış pehlivan teker teker,
Dört bir yana kaçtı titreyip.
Aktelki'ye binmiş Abıke
Çocuğun halini görünce,
Ne yapacağını bilemeyip:
«Bileği kalın, taş yürek,
Fil yapılı yaman er,
Kaygı nedir bilmez er imiş,
Hazreti Aalı – aslan*
Ona gücü denk imiş!
Boy ölçüşsem bu yetim,
Tavşan gibi yere yapıştırır ya,
Pek heybetli sır mızrak
Ansızın devirip saplayıp,

Püskülünü* kana bular ya?
Görse gönül bölünür,
Gökyele Manas kaplan
Tıpkı kendisi gibi görünür.
Dört bir yandan kırk çilten,
Destekleyip gelir hep birden.
Kara benekli kaplan
Yanı başında atılıp,
Gaipten gelenin ta kendisi o,
Hızır İlyas mübarek,
Sıkıca yoldaş olmuş,
Kırk arslan pehlivanı
Çepeçevre sarmış,
Bu heybetlenen çocuğa
Kimse zarar veremez.
Ben şöyle dursun, vay be,
Tufan bassa alamaz.

Öfkelenen yetimin
Dediğine kulak asmayıp,

We have died before our appointed doom – saying,

We have seen the hereafter – saying,
The sixty strongmen one by one
Fled trembling to the four quarters.
Abıke, mounted on Aktelki,
When he beheld the state of the child,
Not knowing what to do:
«Thick of wrist, heart of stone,
A fearsome hero built like an elephant,
A hero, it seems, who knows not what care is,
Hazret Aalı – the lion —*
His strength is a match for him!
If I measured myself against this orphan,
He would pin me to the ground like a hare,
That most dread Sır spear —
Might he not fell me and run me through of a sudden,
And soak its tassel in blood?*
To see him the heart is torn,
The gray-maned tiger Manas —
He appears the very image of him.
From all four sides the forty çilten
Come all together to uphold him.
The black-spotted tiger
Springs at his very side,
He is the very one come from the unseen,
Hızır İlyas the blessed
Has become his fast companion,
Forty lion strongmen
Have wrapped him round about,
This child grown so dread in majesty —
No one can do him harm.
Let alone me — ah me! —
Though the Deluge broke, it could not take him.
To what the angered orphan
Said, I lent no ear —

Ahmak olmuşum meğer
Öleceğimi bilemeden».
Bunu düşünüp, Abıke
Kaburga kemiği hoplayıp,
Pis bağırsağı sarsılıp,

Abıke gibi ağanın
Bileğinden derman gidip,
Yüreğinden fer gidip:
«Deniz oğlu yetimle
Boy ölçüşüp de ne edeyim.
Hiç dayanıp durmadan,
Ancıyan'a girip gideyim».
Davula bir vurdu,
Bahadır ağan Abıke
Aktelki'ye bir vurdu,
Dizgin kırıp, ağacığın
Kaçıp telaşla «çü!» dedi.
Abıke kaçtı apar topar,
Arbuudan atı bırakır mı,
Semetey kovaladı kaykılıp.
«Köböş'ü boğazladın» – diye,
Abıke kaçıp gidiyor küskün,
Semetey geliyor ardından
«Ağacığım!» diye yalvarıp.
«Ağacığım, ikimi koy, birimi al,
Üveyi bırak, öz evladını al!
Karanlık gece salma başıma,
Aman ağam, sözümü dinle!
Ahmaklık etme, dur biraz,
Kokuy ağam, anamı al!
Kapkara etme yüzümü,
«Ağabeyini barındırmadı,
Kaba imiş yetim» – diye,
Düşmana açma yüzümü!»
Söylenen söze aldırmadı.
Yalvarıp duruyor Semetey,
Abıke dinleyip durmadı.
Engebe engebe belleri,

A fool, then, have I been,
Not knowing I should die».
Thinking this, Abıke,
His rib-bones leaping,
His foul entrails shaken loose,

From an elder like Abıke
The strength went out of his wrist,
The light went out of his heart:
«With the orphan son of Deniz
Why should I measure my stature?
Without holding out at all,
Let me go and enter Ancıyan».
He struck the drum a single blow,
Your bahadır elder Abıke
Struck Aktelki a single blow,
Snapping the rein, your dear elder
Cried «çü!» and fled in panic.
Abıke fled in headlong haste —
Would the horse Arbuudan let him go?
Semetey gave chase, leaning low.
«You cut Köböş's throat» – saying,
Abıke flees on, embittered,
Semetey comes behind him,
«My dear elder!» he cries, pleading.
«Dear elder, spare us two, take one of me,
Leave the stepson, take your own child!
Loose not dark night upon my head,
Mercy, my elder — hear my word!
Do not play the fool — stay a while,
Kokuy, my elder, take my mother!
Do not blacken my face utterly,
«He gave his elder brother no shelter,
A churl, it seems, this orphan» – saying,
Do not lay my face bare to the foe!»
He heeded not the spoken word.
Semetey keeps on pleading,
Abıke would not stop and listen.
Ridge upon rugged ridge of passes

Aşıp geçip gidiyor.
Yürük imiş Aktelki
Toz koparıp Abıke
Kaçıp gidiyor.
Altındaki Arbuurul –
Celkayıp'ın yavrusu,

He goes crossing over and away.
Swift indeed was Aktelki,
Tearing up the dust, Abıke
Goes fleeing away.
Beneath him Arbuurul –
The foal of Celkayıp,

Yelesine yel yetişmez,
Dört başı mamur tulpar hem de,
Küheylan olan Arbuudan –
Kız Saykal'ın Alkara'sı,
Onunla öz kardeş.
Ders okumuşçasına bilgili,
Buurul'un halini hiç sorma,
Bu törenin kanadı o,
Ayaklı cin bile koşsa,
Çiğneyip geçmek âdeti.
Yokuş aşağı sürüldüğünde
Arkar gibi adım uzatıp,
Er üzengiye dayandığında
Yaban koçu gibi gözünü kızartıp,
Yanı başında kanadı var,
Dileyip ağzını saldığında
Uçarak gitmek âdeti.
Asıl yapısı şöyledir:
Kuyruğu seyrek, yelesi az,
Sağrısı yüksek, beli alçak.
Geniş sağrısını sorarsan,
Ters kapatılmış kazan gibi.
Kas eti çocuk gövdesi gibi.
Bu mübarek Buurul'un
Apış arası koyak gibi,
Ön dişine bakarsan
Dövülüp su verilmiş çelik gibi.
Gittikçe açılıp Buurul at
Kara çelik gemi
Damağında takırdatıp,
Leğen gibi büyük toynak
Eşeledikçe yerde gümleyip,

The wind cannot catch his mane,
A tulpar sound in all four quarters besides,
Arbuudan the thoroughbred –
To maiden Saykal's Alkara
He is own brother born.
Learned as if he had studied his lessons,
Ask not after Buurul's condition —
He is the wing of this töre,
Though a jinn on legs should run,
His custom is to trample past it.
When driven down the slope,
He lengthens his stride like an arkar,
When the hero leans into the stirrup,
He reddens his eye like a wild ram,
At his side he has a wing,
When, given his wish, he is given his mouth,
His custom is to go flying.
His true build is thus:
Tail sparse and mane but scanty,
Croup high and back low-slung.
If you ask of his broad croup —
Like a cauldron turned face-down.
His muscled flesh like a child's body.
Of this blessed Buurul
The space between his thighs is like a gorge,
If you look at his front teeth —
Like steel that is forged and tempered.
Opening out ever wider, the horse Buurul,
The bit of black steel
Rattling against his palate,
His great hooves like basins
Booming on the ground as they paw,

Perçemini göğe savurup,
Dal ipek gibi kuyruğunu
Apış arasına çarpıp,
Gidiyor Buurul at.
Koştukça mübarek,
Dünya yüzü titreyip,
Yelesi ile kuyruğu

Tossing his forelock to the sky,
His tail like a bough of silk
Slapping between his thighs,
On goes the horse Buurul.
As he runs, the blessed one,
The face of the world trembles,
His mane and his tail

Tel tel ayrılıp savrulup.
Ayağından tozu tütüp,
Basıp geçse kara taş
Un ufak olup dağılıp.
Demir toynak, tunç bilek,
Terlemeyen Buurul at
Abıke'nin Telki'sine
Oktan önce yetişti,
Yetişip yanından geçerken
Han Manas'ın biriciği
Semetey mızrak kaldırdı:
«Abıke gibi ağamı
Bir korkutayım,
Bir yolunu bulup yakalayayım,
Başıma sığınak kılayım,
Bazar* edinip alayım.
Alıp götürüp Talas'a,
Argın ile Kırgız'a
Abıke gibi ağabeyimi
Han kaldırıp alayım.
Korkutup mızrak uzatayım,

Bu oyunu edeyim,
Yakasının ucuna,
Eteğinin yüzüne,
Yine töre Semetey
Kaydırıp saplayıp geçti işte.

Ant çarpasıcayı ant çarpıp,

Yukarı doğru değip, Sır mızrak

Parting strand from strand, streaming.
Dust smoking up from his feet,
Should he tread on black stone,
It scatters, ground to flour and crumbs.
Iron hoof, wrist of bronze,
The horse Buurul that never sweats
Caught up with Abıke's Telki
Faster than an arrow,
And catching up, as he passed alongside,
Khan Manas's only one,
Semetey raised his spear:
«An elder like my Abıke —
Let me give him one fright,
Let me find some way and take him,
Let me make him a refuge over my head,
Let me take him and make him my bazar.*
Carrying him off to Talas,
Over Argın and Kırgız,
An elder brother like my Abıke
Let me lift up and take as khan.
Let me frighten him — let me stretch out the spear,
Let me play this game» —
At the tip of his collar,
At the face of his hem,
Once more the töre Semetey
Slid the thrust home and passed through, behold.

The oath struck him whom oaths must strike,

Glancing upward, the Sır spear

Akciğere girip gitti,
Abıke ile Köböş'ün
İkisinin de eceli yetti,
Abıke'yi devirip,
Köböş'ü mezara sokup,
Yine genç Semetey
Gökyeleliğini belli edip,
Vadili yeri yağladı,
Kinleşip gittiğinde,
Öz ağabeyinin işini bitirdi.
Kara suya kan döktü,

Went driving into the lung,
Of Abıke and of Köböş,
Of both the appointed hour was come,
Toppling Abıke down,
Putting Köböş into the grave,
Once more young Semetey
Made his gray-maned nature known,
He larded the valleyed land,
When he went forth in his rancor,
He finished off his own elder brother.
He poured blood into the black water,

Otlu yeri tutuşturdu,
Çayırlı yere ateş saldı.
Yetim gezip yetişip,
Yurduna kendisi katılıp,
Erginleşip, er olup,
Er oğluyla denk olup.
Altı-Şaar'ın – Alabek'i,
Buudayık Han'ın – Buyanbek'i,
Bu ikisinin çok ordusu
Tuuçunak'ını şahlandırıp,
Sarı Han ağan ne yapsın,
Çok ordusuyla bu ikisini
Tümden kırdı yok edip.
Bildiğini Sarı Han,
Yapıp durduğu sırada,
Aşağı yukarı dağıtıp,
Kırıp durduğu sırada,
Bakay Han'ın Baytaylak'ı
Bayır boyunca bağırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Çoma binmiş nice Sart'ı
Kırmış meğer devirip.
Sarı Han'ın Kalık'ı
Hani dün kaldayın tuğunu
devirdiğinde, Çok kişi bilir huyunu,

Müslümanın yurduna

He set the grassy places aflame,
He put fire to the meadowed land.
The orphan, wandering, came of age,
Joined himself to his own people,
Reached his manhood, became a hero,
Became the equal of the hero's son.
Altı-Şaar's Alabek,
Buudayık Han's Buyanbek —
The great host of these two:
Rearing up his Tuuçunak —
What should your elder Sarı Han do? —
These two with their great host
He cut down utterly and destroyed.
While Sarı Han was doing
All that he knew how to do,
Scattering them up and down,
While he kept on cutting them down,
Bakay Han's Baytaylak,
Shouting all along the hillside,
Raising the war-cry «Manas!»,
Many a Sart mounted on cudgel-saddle
He had cut down, it seems, and toppled.
Sarı Han's Kalık —
Why, yesterday, when he toppled
the kalday's standard, Many a man
knows his temper,
Upon the Muslim's land

Bir başka vurmuş ışığı,
Onun da ak imiş niyeti.
Feryat ettirip azgını
Sarı Han'ın oğlu
Haykırıp mızrak uzatmış,
Niceyi kırgına uğratmış.
Camgırçı'nın Şayımbet'i
Aç kurt gibi yalanıp,
Çevresini kollayıp,
Deniz imiş Şayımbet,
Tuğ dibinde durmuş,
Kanıkey'e mızraklatıp,
Ervah çarpmış kırk çora
Ele düşüvermiş.

His light struck in another wise,
His intent, too, was white and pure.
Making the wanton wail aloud,
The son of Sarı Han
Cried out and stretched forth the spear,
Many a one he gave to slaughter.
Camgırçı's Şayımbet,
Licking his chops like a starving wolf,
Watching all around him —
A very sea was Şayımbet,
He stood at the standard's foot,
Letting Kanıkey ply the spear,
The forty choro, struck by the spirits,
Fell captive into their hands.

Kanıkey ile Çıyırdı
Semetey'in dedesi
Koca Cakıp'a varmış,
Cakıp gibi domuzu
Tepesinden bastırmış,
Üç hatun birleşip,
Dört tülüğünü saçıp savurmuş.

Çıkarmışlar öcünü,
Beynini dışarı çıkarırcasına
yumruklayıp,
Dedesi domuz hanı boğazlamış,
İki gözünü oymuş,
Haram etmeden kaynatıp,
Başını kavurma edip doymuş.

Yanan yürek, kara keder,
Aziz yengen Kanıkey
Birini komadan yok etmiş.
Ağrıyan yeri yatışıp,
O zaman yengen Kanıkey
Umaç gibi gözü açılıp,
Manas'ın karısı Akılay,
Aklı yok, vay be!

Kanıkey and Çıyırdı
Went to Semetey's grandfather,
To old Cakıp himself,
A swine like Cakıp
They pressed down by the crown,
The three ladies joining together,
Scattered his four kinds of herds to the winds.
They took out their revenge,
Pummeling as if to drive his brains out,

She butchered the swine-khan grandfather,
She gouged out his two eyes,
Boiling him without calling him haram,
Made roast meat of his head and ate her fill.
Burning heart, black grief —
Your dear sister-in-law Kanıkey
Destroyed them, leaving not a one.
Her aching place was soothed,
Then did your sister-in-law Kanıkey
Open her eyes like umaç-gruel clearing,
Manas's wife Akılay —
She has no wits, ah me!

Şımarık kadın Akılay –
Ahmak doğmuş, vay be,
Köböş'e varıvermiş,
Aziz anan Kanıkey
Bindirmiş meğer sırığına,
Sahiden saçından sürükleyip.
«Urgan gibi gür aziz saçı
Omzunuza nasıl yüklendiniz,
Kuzgundan doğma itlere
Kudurup nasıl yattınız?
Kumpay'dan doğma törenin
Döşeğini nasıl çiğnettin,
Hunharımın hazinesini
Sürü ite saçtırdın,
Hunharın kalın serili döşeğini
Altı harama çiğnettin.

The spoiled woman Akılay –
Born a fool, ah me! —
Had gone straight to Köböş,
Your dear mother Kanıkey
Hoisted her, it seems, upon her pole,
Dragging her in truth by the hair.
«Her dear hair thick as a plaited rope —
How did you load it on your shoulder,
With dogs born of the raven
How did you lie down in your madness?
The töre born of Kumpay —
How did you let his bed be trampled,
My hunhar's treasury
You let be strewn to the pack of dogs,
The hunhar's thick-spread bed
You let the six harams trample.

Sen de Manas karısıydın,
Badana* giyip parıldayıp,
Ben de Manas karısıydım,
Yavru kaz gibi bağırıp,
Temir Han'ın şehrine
Sürgün düştüğüm kimin için?
Sürgün, Bukar şehrine,
Sürgün, komşu konduğum,
Kötü ad aldığım –
Yine kadın, senin için!
Hani dün hunhar öldüğünde,
Öleli kırk gün olmadan
Şanlı söz söylerim
Ere varıp, ne oyunlar,
Böyle saldın fitneyi.
Kurnaz kadın, senin yüzünden, Yetişip gelen yetime
Topuğum nasır bağlayıp,
Baldır etim ağrıyıp,
Sayısız hazinemi saçtım,
Bukar'a doğru kaçtım!
Büyüklüğü dağ sırtı gibi

You too were a wife of Manas,
Wearing badana, glittering,*
I too was a wife of Manas,
Crying out like a gosling —
To Temir Han's city,
For whose sake did I fall to exile?
Exile, to the city of Bukar,
Exile, where I pitched camp as a stranger,
Where I earned an evil name –
Again, woman, it was for you!
Why, yesterday when the hunhar died,
Before forty days of mourning had passed,
«I speak glorious words» —
You went to a husband — what games! —
Thus did you loose the sedition.
Cunning woman, because of you, For the orphan come of age at last,
My heels grew hard with callus,
The flesh of my calves aching,
I strewed my countless treasure,
I fled away toward Bukar!
Vast as a mountain's spine —

Bu horlanmam kimin için,
Fesat kadın, senin için!»
Talas'a gelip konduğunda,
Bunu deyip, Kanıkey
Bozulmuş kadın Akılay'ı
Önce yakalayıvermiş,
Yol üstünde sürükleyip,
Yaban itlerine atmış,
Hasım belledigi düşmanını
Kurban edip kesmiş,
Aziz yengen Kanıkey
Nice yerde öcünü almış.
İçi soğuyup, yatışıp,
Kaplan yetim gelinceye dek,
Ele düşen kırk çora
Ağıla kısılmış tümen ordu,
Kargaşa çıkarıp gitmeden,
Bunu böylece bırakalım,
Ele düşen insanı
Kımıldatmadan kırıp geçirmeden,
Dilediğini verip.
Koroson* Bakay kaplan,
Gök vaşak börkünü giyip,
Yol öğreten ihtiyar,
Gök ala kalkan oynatıp,

For whose sake was this my humbling?
Woman of mischief — for you!»
When she came and settled at Talas,
Saying this, Kanıkey
The corrupted woman Akılay
Seized before all else,
Dragging her along the road,
She threw her to the wild dogs,
The foe she had marked as her adversary
She slaughtered as a sacrifice,
Your dear sister-in-law Kanıkey
In many a place took her revenge.
Her heart cooled and was stilled,
Until the tiger orphan should come,
The forty choro fallen captive,
A tümen host penned in the fold,
Before they stir up turmoil and go —
Let us leave this as it stands —
The folk fallen into their hands,
Before cutting them down where they stood,
Granting whatever they wished.
Koroson Bakay the tiger,*
Wearing his cap of gray lynx,
The elder who teaches the way,
Wielding his gray-dappled shield,

Padişah Bakay söze başlayıp:
«Ey Kanıkey, Sarı Han!
Kabalık olur bu yaptığınız,
Kalabalık halkta ne suç var,
Olduğunuz yerde durun,
Karaltı yetim gelinceye dek
Sabredin, bekleyin,
Uğursuzlanmadan ikiniz dinleyin!
Keñ-Özön'e yer gerek,
Yarınki güne halk gerek!
Engebeli dağa bel gerek,
Yiğide halk gerek!
Manas'ın oğlu Semetey

Padishah Bakay began to speak:
«O Kanıkey, Sarı Han!
This deed of yours is churlish wrong,
What guilt is in the crowding folk?
Stand fast where you are,
Until the orphan, our kin-shadow, comes,
Be patient, wait,
Court no ill omen — listen, both of you!
Keñ-Özön has need of land,
The morrow has need of folk!
The rugged mountain needs its pass,
The warrior has need of folk!
Manas's son Semetey —

Halkının hepsini kırıp,
Kırıp geçirdi dedirtmeyin...
Hanı ahmak değil mi ya,
Kalabalık halkta ne suç var,
Bütün yurtta ne suç var?
Harama çevirip niyetini,
Ey kulunum Kanıkey!
Hangi yüzle kırarsın,
Manas'tan kalan halkını?» –
Padişah Bakay gürleyip,
Araya giriverdi,
Onca yurdun hepsini
Araya girip kurtardı.
Bakay Han'a baş eğip,
Evliya Bakay gökyelenin
Sözüne güzelce uyup,
Ağan Bakay ak yolludur –
Gerçekten kendisi evliya.

Let none say of him: he cut down
All his people, cut them all to pieces...
Is their khan not fool enough already?
What guilt is in the crowding folk,
What guilt in the whole of the land?
Turning your intent to haram —
O Kanıkey, my foal!
With what face will you cut down
The people left from Manas?» –
Padishah Bakay thundered
And stepped at once between,
All of that great people
He stepped between and saved.
Bowing their heads to Bakay Han,
To the word of saintly Bakay
The gray-maned, they fairly yielded,
Your elder Bakay is white of path –
Truly he is himself a saint.

Kötü söze bağlanmaz,
Mezarın dibine girse de

Gökyele Bakay yanılmaz.
Ay ile âlemin hepsini
Bölüştüren Bakay değil mi,
Dünyaya er olup,
Görmüş geçirmiş Bakay değil mi.

Sürgülü duran kapıyı,
Açan Bakay değil mi,
Altın ile gümüşü
Harcayıp kıra bayıra
Saçan Bakay değil mi.
Bel bağlayacak kulun

Beli Bakay değil mi,
Kuluna Yaradan'ın verdiği
Aslanı Bakay değil mi!
Lafı şirin, sözü bal,

He is not bound by evil words,
Though he should enter the grave's very floor,
Gray-maned Bakay does not err.
The moon and all the world entire —
Is it not Bakay who portions them out?
Having lived a hero in the world,
Is it not Bakay who has seen and weathered all?
The door that stands bolted fast —
Is it not Bakay who opens it?
The gold and the silver —
Spending it over steppe and hillside,
Is it not Bakay who strews it?
For the bondsman who would bind his hopes,
Is not Bakay the girding of his loins?
The lion the Creator gave His bondsman —
Is it not Bakay, the lion!
Sweet of speech, his word is honey,

Bakay Han'ı hiç sorma
Fazlasıyla açık gözü var.
Aklı olgun, her türlü
Sözü mantığıyla başlatıp,
Hey gidi yürük Bakay –
Hanlığı yurda ayan,
Kaplan Bakay ihtiyar
Kökçolok'un ağzını çevirdiği yer,
Araya girip durduğu yer.
Derken çok geçmedi,
Genç töre Semetey
O da çıkageldi işte.
Han Manas'ın kırk çorası
Semetey'i görünce,
Sıra sıra durdu hıçkırıp,
«Hanım Manas'tan kalan biricik» –
Dilerseniz boğazlayın,
diye, Gönlünüz el vermezse,
Söyleyip durdu çığrışıp.
«Manas'tan kalan penahım,
Duadan kalan talihim!
Önceden göçen Manas'a
Otursak kalksak yanarız,

Ask not after Bakay Han —
His eye is open more than wide.
His mind is ripe; every kind
Of speech he opens with its reason,
Ah, what a swift one, Bakay –
His khanship plain to all the land,
Tiger Bakay the elder —
This is where he turned Kökçolok's mouth,
This is where he stood between.
And then, not long had passed,
The young töre Semetey —
He too came riding up, behold.
Khan Manas's forty choro,
When they saw Semetey,
Stood rank on rank, sobbing,
«The only one left from my khan Manas»
– If you wish, then cut our throats,
saying, If your heart does not consent,
They kept crying out together.
«My refuge left from Manas,
My fortune left from prayer!
For Manas who passed before,
Sitting or standing, we burn with grief,

Manas'tan kalan penahım,
Dileğini diler dururuz,
Ervaha kılıç çalarsan, yol işte,

Dayanak edip oturan
Kırk çora ağaların biz işte,
Çalılı Talas yeri işte,
Eski çoraların biz işte,
Atadan kalan mirası
Kabul edersen, biz işte.
Beyli Kırgız halkı işte,
Baş alacaksan, biz işte.
Karaltı yetim, dinleyedur,
Derin kazarsan, hendek işte,
Kaynatacaksan, kara baht işte,

My refuge left from Manas,
We stand here wishing what you wish,
If you would strike the sword at the spirits,
here is the way,
Those who sat and made you their stay —
Here we are, your forty choro elders,
Here is the brush-grown land of Talas,
Here we are, your choro of old,
The heritage left from the father —
If you accept it, here we are.
Here is the Kırgız people with its beys,
If you would take heads, here we are.
Kin-shadow orphan, keep listening:
If you would dig deep, here is the ditch,
If you would set it boiling, here is black fate,

Padişahtan kalan biriciğim,
Bağlayıp öldür, kol işte,
Ervah çarpmış, ant vurmuş,
Haram düşünceli biz işte!
İkilik olursa, kudret,
Allah Taala kimi çarpar*,
Anttan, ervahtan korkmayanı,
Eninde sonunda bizi çarpar!
Dağılıp gittik kırk çora*
Talihli ağan öldüğünde
Talas'ta kendimizi gizleyip,
Penah edindiğimiz seni
Bukar'a doğru kaçırıp.
Tevekkül baban sağken,
Dağ gibi al kana boyandık.

Cehennemlik olup ok atıp,
Kargaşaya düşüp hepimiz,
Bugün sende karar kıldık.
Sürüne sürüne de olsa sağ bırakın!
Ganimet edersen, mal işte,
Akıtırsan, kızıl kan işte,
Kıyıverirsen, can işte!
Han Manas'ın yetimi,

My only one left from the padishah,
Bind and kill — here are our arms,
Struck by the spirits, smitten by the oath,
Here we are, the haram-minded ones!
If there be duplicity — O Power —
Whomever Allah Taala strikes,*
The one who fears not oath nor spirits,
In the end it is us He strikes!
We scattered and went, the forty choro,*
When your fortunate elder died,
Hiding ourselves in Talas,
You, whom we had made our refuge,
We drove fleeing toward Bukar.
While your trusting father lived,
We were dyed mountain-high in scarlet blood.
Bound for hell, we shot our arrows,
All of us fallen into turmoil,
Today in you we have fixed our resolve.
Even if we must crawl, leave us alive!
If you take spoil, here are the herds,
If you would let it flow, here is red blood,
If you would cut it down, here is life!
Orphan of Khan Manas,

Gönlümüz kırık, her yerden
Göçüp geldik Talas'a,
Çora olup toplandık
Kaplan töre Manas'a.
At semirip, keyfe düştük,
Her yerden gelip kırk olduk.

Kurban olayım, kırk ağa!
Yiğitlik taslayıp azıttık,
Kırk yerden gelip yığıldık,

Başımız Kırgıl, ihtiyarımız,
Kırk çoranın hepsi
Maskara olup kırıldık.

Our hearts are broken; from every quarter
We migrated here to Talas,
We gathered and became choro
To the tiger töre Manas.
Our horses fattened, we fell to pleasure,
Coming from every quarter, we became forty.
Let me be your offering, forty elders!
Playing at valor, we ran wild,
From forty places we came and heaped together,
Our head is Kırgıl, our elder,
All of the forty choro —
We were broken, made a laughingstock.

Eskiyi unutup,
Ervaha karşı geldik,
Köböş'ün sözünü dinlerim diye,
Göz göre size ok atıp,
Dayanak edip oturduğumuz
Irçıuul ile Bozuul,
Bu ikisinden ayrı düştük.
Kudurduğundan kırk çora
Size el kaldırmışız,
Yaşıtından ayrılıp,
Kurusun, kırk çora
Kudurgan olup kalmışız!
Dilediğimiz Kadir gecesi yok,
Eline düştük, yetimim,
Senden başka günümüz de yok.
Dilersen sağ bırakın,
Kahırlanıp gidiyorsan –
Kırk çora işte, boğazlayın!
Bize Talas'ta kurulu baht yok Kırk çora olsa yoldaşım,
Kurulup yatacak çağ da yok.
Keñ-Kol'da kurulu bahtı yok,

Ele düşen kırk çoranın
Rahatça yatacak çağı yok!»
Kırk çora söyleyip çığrışıp,
«Kıyamete göçen Manas'ın
Ervahı» – diye hıçkırıp.
Kırk çorayı görünce,

Forgetting the old days,
We went against the spirits,
Saying: I heed the word of Köböş,
Shooting arrows at you before our own eyes,
Those whom we sat with as our stay,
Irçıuul and Bozuul —
From these two we fell apart.
Out of their madness the forty choro
Raised their hands against you,
Parted from their agemates,
May they wither — the forty choro
Have remained gone rabid!
There is no Night of Power for our wishing,
We have fallen into your hand, my orphan,
We have no day of light but you.
If you wish it, leave us alive,
If you go your way in wrath –
Here are the forty choro — cut our throats!
For us no fortune stands pitched in Talas,
Had I the forty choro for companions,
Nor any age to lie encamped at ease.
No fortune stands pitched for them in Keñ-Kol,
The forty choro fallen captive
Have no age to lie at ease!»
The forty choro cried out together, speaking,
«The spirit of Manas who passed
To Judgment» – they said, sobbing.
When he saw the forty choro,

İKİNCİ BÖLÜM

KIRK KÜMBET VE ÇINKOCO'NUN KINI

Beecin seferi için akraba arayan Semetey, Kebez-Too'da oturan Şıgay oğlu Çınkoco'ya Bakay, Ormonbek, Külçoro ve Kançoro'yu altı yedek at ve mektupla gönderir. Çınkoco elçilik sözünü hakaretle keser: "Soyu bozuk yetimi nasıl er sayarım!" Bunun üzerine on iki yaşındaki Külçoro asıl oyununu oynar — Koco'nun Kara atına Ogoy damgası vurup kulağını keser, babası Manas'a on iki yıllık haracı ister, kamçısıyla Çınkoco'yu tepesinden vurup kendinden geçirir; çorolar "Manas!" narasıyla Koco'nun sayısız yılkısını önlerine katıp Talas'a sürerler. Aklı öfkesinden kısa Çınkoco hıncından koçunu, boğasını, buğrasını iğdiş ettirip bütün obasıyla Ceti-Özön'e, Cediger'in hanı Bagış oğlu Toltoy'a göçer. Tüfek ağzı öpülüp kılıç yalanarak ant içilir; Koco, Toltoy'un yüreğini oyar: Semetey senin alacağın Çaçıkey'i aldı, öyleyse sen de onun beşik kertmesi Ayçürök'ü al! Kökötöy'ün aşında Manas ile Akun Han'ın yaptığı dünürlük anlatılır; Cediger ordusu derlenip Oogan'a yürür ve "Ayçürök'ü ver" diye Akun Han'ı kuşatır; kara sakal Tölök dünürcü elçi olarak kaleye gönderilir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Semetey kırk çoroyu bağışlar ve Manas'ın öcü için Beecin'deki Koñurbay'a gaza etmeye ant içer; altı yüz boz kısrak kesilen büyük toy verilir.
- Koçkor ile Çıybıt'ın kışkırttığı kırk çoro iki kez kaçar; ikinci kaçışta Semetey Koçkor vadisinde hepsini kırar ve yaptırdığı kırk kümbetten ötürü o yer "Koçkor" adını alır.
- Kırımdan sonra Semetey, Argın ile Kırgız'ın üstünde sultan ilan edilir; soy zinciri Böyönkan'dan Cakıp, Manas ve Semetey'e dek sayılır.
- Kebez-Too'ya giden elçilikte Külçoro, ittifakı reddedip hakaret eden Çınkoco'yu kamçıyla bayıltır, Kara atını damgalayıp kulağını keser ve yılkısını Talas'a sürer.
- Aşağılanan Çınkoco bütün obasıyla Ceti-Özön'e göçüp Cediger hanı Bagış oğlu Toltoy'a katılır; altı baş — Koco, Toltoy, Tölök, Tölöbay, Kalça, Kadırbay — ölümüne ant içer.
- Çınkoco, karısı Çaçıkey'i Semetey'e kaptıran Toltoy'u, Semetey'in beşik kertmesi olan Akun Han kızı Ayçürök'ü almaya kışkırtır; Cediger ordusu Akun Han'ı kuşatır ve Tölök dünürcü elçi gönderilir.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Dizleri yere bükülüp,	*His knees bending to the ground,*
Taybuurul'un üstünden	*From Taybuurul's back*
Koşarak indi yürüyüp,	*He leapt down running, striding,*
«Öbür dünyaya göçen atamdan	*«From my father gone to the other world*
Bana kalan mirasım,	*The heritage left to me,*
Dönüp geldim kimin için,	*For whose sake did I return —*
Arkalı Kırgız'ın biri için,	*For one of the steadfast Kyrgyz,*
66700 Bu yürüyüşüm sizin için!	*This march of mine is for you!*
Arslanı arka bildiğim devletim,	*My fortune, whose lion I knew as my stay,*
Öbür dünyaya göçen atamdan	*From my father gone to the other world*
Bana kalan talihim.	*The destiny left to me.*
Öne katsam ak yolum,	*If I drive it before me — my white road,*
Atadan kalan mirastır –	*It is the heritage left by the father –*
Sürüp gitse sayısız kolum.	*If it flows on — my numberless host.*
Görüp geçse pazarım,	*If it passes in view — my bazaar,*
Kaynayıp yatan kâfire	*Upon the swarming infidel*
Saldırırsa hıncımı alacağım.	*If it strikes, I shall take my vengeance.*
66710 On iki akın pazarım,	*Twelve raids are my bazaar,*
On iki bölük Beecin'e	*Against the twelve quarters of Beecin*
Çarpışsam hıncımı alacağım.	*If I clash, I shall take my vengeance.*
Kazın dolanamadığı sarp kayam,	*My sheer crag no goose can circle,*
Atamdan kalan mirası	*The heritage left by my father*
Şimdi verdi elime,	*He has now placed in my hand —*
Kurban olayım, Hüdam!	*Let me be a sacrifice, my Hüda!*
Padişah atam Kökcal'dan	*From my padishah father, the Kökcal,*
Görüp bellediğim gözbebeğim,	*The apple of my eye I saw and learned,*
Hepsinden işim ak imiş,	*My cause proved purer than them all,*
66720 Kırk çoro benim aynamdır!	*The forty choro are my mirror!*
Kapkara çöken Beecin'e	*Upon pitch-black brooding Beecin*
Şimdi dosdoğru girip mızrak uzatırım,	*Now I ride straight in and thrust the lance,*
Suratı soğuk Kıtay'ın	*Of the cold-faced Kıtay*
Tekini koymadan hepsini kırarım!	*I shall cut down every one, sparing none!*
Kakançın'ın Beecin'ine	*Upon the Beecin of Kakançın*
Gazayı sağlamca kılarım,	*I shall wage holy war in earnest,*
Beecin'e kargaşa salarım.	*I shall loose turmoil upon Beecin.*
Arka olursan kırk çoro,	*If you stand behind me, forty choro,*

Han atam Manas'ın kanını* alırım!	*I shall avenge the blood* of my khan father Manas!*
At semirip kıvama gelse,	*When the horse grows fat and comes to fettle,*
Er semirip içi bunalsa,	*When the man grows fat and his heart chafes,*
Kakançın'ın Beecin yeri –	*The Beecin land of Kakançın –*
Kapışacağım yer o eldir.	*That realm is where I shall grapple.*
Kapkara çöken Mançu'ya	*Upon pitch-black brooding Mançu*
Dosdoğru girip kırgın kılarsak,	*If we ride straight in and deal slaughter,*
Sözümün bunca değeri var.	*So much is my word's worth.*
Zahmeti pahalı cehennemden	*From hell whose toll is dear*
Kuru canı bir azat kılarsak!	*If we but set the bare soul free!*
Çalıyar'ın* değmediği Beecin'e	*Upon Beecin, untouched by Çalıyar*,*
Çarpışıp savaş kılmazsam,	*If I do not clash and make war,*
Kök atamın göçtüğü o yer,	*That land where my ancestral father passed,*
Kanını tüketip gütmezsem!	*If I do not drain its blood and drive it!*
Mızraklaşıp saf bozup,	*Lancing, breaking ranks,*
Ecel yeterse Hüda'dan,	*If my hour comes from Hüda,*
Han Beecin'de oka uçarım.	*In khan Beecin I shall fall to the arrow.*
Kaf Dağı'nın varmadığı Beecin'e	*Upon Beecin, where Mount Kaf does not reach,*
Saldırıp savaş salmazsak,	*If we do not strike and loose war,*
Kara Kıtay'dan, Mançu'dan	*On the black Kıtay, on the Mançu,*
Nice yerde öcü almazsak!	*If we take no revenge in many a place!*
Çınmaçın'ın Beecin'ine,	*Upon the Beecin of Çınmaçın,*
Çın Kıtay'ın eline,	*Upon the realm of Çın Kıtay,*
Kara kurt gibi kâfire,	*Upon the infidel like a black wolf,*
Nice erin öcü var,	*Many a warrior's vengeance waits,*
Han Koñurbay bahadıra,	*On khan Koñurbay the bahadır —*
Söze girse dava odur,	*When talk begins, he is the quarrel,*
Tutuşmaya gelse düşman odur.	*When grappling comes, he is the foe.*
Kakançın'ın halkı var,	*There is the people of Kakançın,*
Kapışılacak o ele	*Against that realm to be grappled*
Ben yetimin derdi var.	*I, the orphan, have my grievance.*
Bakay han ile Sarı han	*If with Bakay khan and Sarı han*

Tuğ tutturup almazsam,
I do not have the standard raised and take it,

Karşımdaki Mançu'ya, Kıtay'a
On the Mançu, the Kıtay before me
Doğruca kırgın salmazsam,
If I do not loose slaughter outright,
Doğan atam Manas'ın
For my born father Manas
Böylece öcünü almazsam!
If I do not thus take his revenge!
Kurban olayım, kırk ağam!
Let me be a sacrifice, my forty elders!
Kendi gördüğünüz yol ile,
By the road you yourselves have seen,
Vadili pınar, su ile,
By the valleyed spring, by the water,
Kalmuk, Şibe halkı var,
There are the Kalmuk and Şibe peoples,

Han Koñurbay heybetli,
Khan Koñurbay is fearsome,
Kırgız, Kalmuk birleşip,
Kyrgyz and Kalmuk joining,
Vuruşagelmiş töresi var,
Theirs is a custom of long fighting,
Kurban olayım, kırk ağa,
Let me be a sacrifice, forty elders,
Dinleyiver güzelce,
Listen well and kindly,
Dikkat et hele, kırk ağa,
Pay heed now, forty elders,
Eceli gelen kişi ölmez mi,
Does not the man whose hour has come die?
Yaradan'ın buyruğunu
The Creator's command —
Kulu zavallı görmez mi!
Shall His poor servant not behold it!
Mızraklaşıp saf bozup,
Lancing, breaking ranks,
Ecel yeterse, oka uçup,
If the hour comes, falling to the arrow,
Kaza yeterse ölüşüp,
If fate arrives, dying together,
Kapışa kapışa görüşüp,
Meeting grapple upon grapple,
Kapsañ Dağlı Kıtay'a
Upon the Kıtay of Mount Kapsañ
Çarpışıp bozgun salalım,
Let us clash and loose the rout,
Arka olursan, kırk ağa,
If you stand behind me, forty elders,
Kaynayıp yatan Kıtay'a
Upon the swarming Kıtay
Kıyameti salalım!
Let us loose doomsday!
Altın Dağ'ın madeni var,
The Golden Mountain holds its ore,
Çarpışırsak kara Kıtay'da
If we clash, the black Kıtay
Berkitilmiş beli var,
Has its fortified pass,
Bel bağladığı büyük aslanı –
The great lion on whom it leans –
Bey Koñurbay eri var,
It has its warrior, Bey Koñurbay,
Yüz tutup savaş kılarsak biz,
If we set our faces and make war,
Yedi atanın öcü var.
There is the vengeance of seven forefathers.
Tufan suyunun ermediği Beecin'de
In Beecin, where the Flood's waters never reached,

İnsan görmez vadisi var,
There is a valley no man sees,

Çay alınan dağı var,
Ünlüsünü, hepsini
Atam kemirip yıkmıştır,
Bir Koñurbay düşmanı var.
Evvelki olan savaşta,
O olan seferde,
Kakan'ı atam aldığında,
Kaynayıp yatan Kıtay'a
Kıyameti saldığında,
Sultan olup han atam
Altı ay hüküm sürdüğünde,

There is its mountain where tea is gathered,
Its famed ones, every one,
My father gnawed down and toppled,
One foe remains — Koñurbay.
In the war that was before,
In that campaign that was,
When my father took Kakan,
When upon the swarming Kıtay
He loosed doomsday,
When my khan father, become sultan,
Ruled for six months,

Gönülde kalır çok hasret,
Böyledir bu hain yalan dünya.
Uçurumdan aldırıp,
Kadın alıp o yurda,
Müslümanın yurdundan
Targana denen el kalmış,
Kakan'a gaza salarız,
Katıksız Kırgız soyu –
Salalım diyen el kalmış.
Atadan kalan kırk çoro,
Gün hesabını alalım,
Ayını yazıya dökelim,
Semirip dinçleşip iş kılıp,
Avuç içi kadar Müslümanı
Sürüp derleyip güç kılıp,
Müslüman yurdunu hep toplayıp,
Yiğitlerden ayrılıp,
Suratı soğuk Beecin'e –
Tükenircesine savaş kılmazsak,
Sığır tüyü kadar Kıtay'a
Kaygıyı sağlamca salmazsak,
Bayçoro, Bozuul, Agayar
Kaynayan kara Kıtay'dan
Saldırıp öç almazsak,
Diri gezmektense ölelim!
Sataşılacak düşman var,
Gerçekten altı ay vuruşup,

Much longing remains in the heart,
Such is this treacherous, lying world.
Taking loss at the precipice,
Taking wives to that land,
From the Muslim's homeland
A people called Targana remained,
We shall loose holy war on Kakan,
The unmixed Kyrgyz stock –
A people saying "let us loose it" remained.
Forty choro left by the father,
Let us take the count of days,
Let us set its months in writing,
Growing fat and hale, making our work,
The Muslims, a mere palmful,
Driving, gathering, making strength,
Gathering all the Muslim homeland,
Parting from the young braves,
Upon cold-faced Beecin –
If we do not war to utter exhaustion,
Upon the Kıtay, countless as cattle hairs,
If we do not loose grief in earnest,
Bayçoro, Bozuul, Agayar —
From the seething black Kıtay
If we do not strike and take revenge,
Better we die than walk alive!
There is a foe to be assailed,
Truly fighting six months through,

Göz göze durup görelim.
Bilenlerden aktardım,
Bilgiçlerden sordum.
Ak sakallı ihtiyarın var,
Ağabeyim Bakay hepsi var,
Müslüman yurdundan alpı var,
Usanmadan altı ay vuruşup,
Nice aslanlar toptan var.
Hani, kâfir ile Müslüman Arslan
Çubak er kökcal
Çarpışmaya girince bundan,
Karşı karşıya duruşup,
Mızraklaşıp çekişip,
Can kıyarcasına vuruşup,
Benim atam Manas han,
Çalıyar'ın değmediği Beecin'in
Akınını sağlamca saldığında,
Namlı Kakan Beecin'e

Let us stand eye to eye and see.
I have relayed it from those who know,
I have asked the learned.
You have your white-bearded elder,
My elder brother Bakay — all are there,
The Muslim homeland has its alp,
Fighting six months unwearied,
Many lions stand assembled.
Behold, when infidel and Muslim Lion
Çubak, the warrior kökcal,
Entered the clash from this,
Standing face to face,
Lancing and contending,
Fighting as if to slay the soul,
My father, Manas khan,
Of Beecin, untouched by Çalıyar,
When he loosed his raid in earnest,
Against famed Kakan Beecin

Kapışmaya vardığında,
Yamanların hepsini
Kıtay'a armağan verdirip.
Habere giden han ölüp,
Kakançın'ın Beecin'ine
Sataşan canların hepsi ölüp.
Elebey, Ceeren han ölüp,
Er Bokmurun dahi ölüp,
Muzburçak, Kökçö han ölüp,
Çınmaçın'ın Kıtay'ından
Karşısına çıkan canların hepsi ölüp.
Kakan'a varıp dönerken,
Kaplan atam da beraber ölmüş,
Akkula'yı oka uçurup,
Almambet şehitliğe göçüp,
Sırgak, Serek aslanlar ölüp,
Pehlivanları hep birden ölüp.
Akbaltay'ın er Çubak'ı
Gerçek kırgının içinde
Yüzü soğuk kara Kıtay'la

When he went to grapple,
All of the wicked ones
He made a gift to the Kıtay.
The khan who went with tidings died,
Against the Beecin of Kakançın
All the souls who assailed it died.
Elebey and Ceeren khan died,
Even the warrior Bokmurun died,
Muzburçak and Kökçö khan died,
From the Kıtay of Çınmaçın
All the souls who stood against it died.
Returning from the march on Kakan,
My tiger father died with them too,
Akkula fell to the arrow,
Almambet passed into martyrdom,
The lions Sırgak and Serek died,
The champions died all together.
Akbaltay's warrior Çubak
Amid the true slaughter
With the cold-faced black Kıtay

Tükenişip kalışıp,
Yumuşak kamış pişinceye dek,
Mevsimin gülü uçuncaya dek,
Altı aydan fazlası doluncaya dek,
Arslan gibi atılıp.
İt-Ölbös'ün çölünde,
Kıtaylar davulu
Yandan gümbürdetip,
Kıyamet savaş olduğunda
Kococaş'a vurdurup,
Gökten bulut tutulup,
Ok yiyip alıp, han Çubak
Korkak olup kurtulup,

Wearing each other to nothing,
Until the soft reed ripened,
Until the season's rose had flown,
Until more than six months were full,
Charging like a lion.
In the desert of İt-Ölbös,
The Kıtays their drum
Thundered from the flank,
When the doomsday battle raged
They had Kococaş shoot,
Clouds veiled the sky above,
Taking the arrow's wound, khan Çubak
Turned craven and escaped,

Kögala'ya kamçı vurup,
Kökcal Çubak ne yapsın,
Durmadan kaçıp koşturup,
Yaralı yeri sızlayıp,
Eti gidip, kemik kalıp,
Kanı çekilip, et kalıp,
Kıl bıyığı sarkarak,
Ağır derde çatarak,
Fersiz gözü fıldır fıldır,
Kâh dile gelebilse,
Kâh dile gelemeyip,
Kederlenip şaşkın şaşkın.
Talas yolunu bilemeyip,
Yer kestirip yürüyemeyip,
Kervanlardan sordum.
Yetkin yiğit er Çubak
Kervanın yaşlısı şunu söyler,
Yolunu şaşırdı diye duydum,
At sırtını sıyırıp,
Yeryüzündeki mezarların
Birini koymadan dolaşıp,
Sersem sepelek akıl görüp,
Kâh aklı başında, kâh deli,
Tam öylesi bir gün görüp,
Zavallı Çubak ne yapsın,

Laying the whip on Kögala,
What could kökcal Çubak do,
Fleeing, galloping without pause,
His wounded place aching,
Flesh wasting, bone remaining,
Blood draining, flesh remaining,
His wiry moustache drooping,
Meeting with heavy woe,
His lightless eyes darting round,
Now able to find his tongue,
Now unable to speak at all,
Grieving, dazed and bewildered.
Not knowing the road to Talas,
Unable to fix his bearings and walk,
I asked among the caravans.
Of the peerless brave, warrior Çubak,
The caravan's elder says this:
I heard he lost his way,
Galling the horse's back raw,
Of the graves upon the earth
Wandering past every one, missing none,
His wits gone giddy and stunned,
Now sane of mind, now mad,
Seeing just such a day,
What could poor Çubak do,

Kör beyne karışık, mecnun beyinli,
Arka olan kimsesi yok,
Dönüp çekilip o zaman,
Bu Talas gibi yer bulamayıp, Zavallı Çubak ne yapsın,
Buyruğuna bak Hüda'nın,
Bu Kırgız gibi el bulamayıp,
Margalañ'da Malabek
At sırtını sıyırıp,
Ancıyan'ı dolaşıp,
Kimi adam söz söyler,
Arıslanbap'a vardı – diye,
Yakıcı zehirden çok katıp,
Kimi adam söz söyler,
Ancıyan'ın Sınçıbek'i
Yakan zehirden kattı diye, Ahret atam Çubak'ın
Sessizce yok etti diye,
Kimi adam şunu söyler,
Tükenmeyen işi var.
Yalan mı gerçek mi kim bilir,
Yalan mı düzmece mi kim bilir,
İnandırıp fitneyi söyler.

Blind-brained and crazed of mind, With no one at his back,
Turning and withdrawing then,
Finding no land like this Talas, What could poor Çubak do,
Behold the decree of Hüda,
Finding no people like these Kyrgyz, In Margalañ, Malabek —
Galling the horse's back raw,
Wandering through Ancıyan,
Some men tell the tale:
He reached Arıslanbap – saying,
Mixing in much burning poison,
Some men tell the tale:
Sınçıbek of Ancıyan
Mixed in searing poison – saying, My father in the hereafter, Çubak —
Destroyed him in silence – saying,
Some men say this:
His deeds are without end.
Lie or truth, who can know,
Lie or fabrication, who can know,
They tell sedition and make it believed.

Arka olursan kırk çoro,
Ancıyan'ı vururum,
Kıyameti koparırım,
Çubak'ın kan bedelini alırım!
Söylenen gerçek ise,
Ovalara yayılmış sözü var,
Arslan Çubak kökcalımın
Nicesini gördüğü yeri var.
Bu yalan mı gerçek mi, kim bilir,
Bir Yaradan, bir o bilir!
Bilenlerden aktardım,
Batmanla alıp altın verip,
Bu Çubak'ın hâlini
Can yakan fitneyi söyler.
Kögala ile coşup

If you stand behind me, forty choro,
I shall strike Ancıyan,
I shall let doomsday break loose,
I shall take the blood-price of Çubak!
If what is spoken is true,
Word of it has spread across the plains,
My lion Çubak, my kökcal,
Has lands where he saw many a thing.
Is this lie or truth, who can know,
The Creator alone, He alone knows!
I have relayed it from those who know,
Taking by the batman, paying gold,
Of this Çubak's plight
They tell soul-searing sedition.
Surging on with Kögala,

Kökcalın Çubak azıp,
Derman kaçıp, güç gidip,
Yaradan sızıntı kan gidip,
Oyuk oyuk kemiği ufalanıp,
İri kemiği zangırdayıp,
Sığındığı orman yok,
Derman kaçıp, güç gidip,
Margalañ'a girdi diye duydum.
Baştan beri öcü var,
Hasta düşmüş adamı,
Malabek tutup aldı – der,
Sessizce yok etti – der.
Dört bir yana giden izi var,
Üstüne düşüp kovalarsak,
Bir Yaradan, bir o bilir.

Your kökcal Çubak strayed,
Strength fleeing, power going,
Blood seeping from the wound,
His pitted bones crumbling,
His great bones rattling,
No forest for his refuge,
Strength fleeing, power going,
I heard he entered Margalañ.
From the first he bore a grudge,
The man fallen sick —
Malabek seized him – he says,
Destroyed him in silence – he says.
His tracks run to the four quarters,
If we press upon them and pursue,
The Creator alone, He alone knows.

İzi düşen Margalañ,
Margalañ'ı vururum,
Çubak'ın öcünü alırım.
Kimi adam söz söyler:
Ay gibi sarı bozkırda
İki büklüm Çubak azıp,
Samarkan'a rastlayıp,
Ay gibi sarı bozkırda
Samarkan tutup aldı – diye, Boz mezarı boylayıp,
Yol üstünde sürükleyip,
Köpeklere attı diye,
Kimi adam şunu söyler,
İnsanın inanmayacağı fitneyi söyler.
Kara bahçeleri dolaşıp,
Samarkan'ın şehrine
Ahir zamanı salarım,
Arka olursan, kırk çoro,
Çubak'ın öcünü alırım!
Ala cübbeli hocasını,
Ders okuyan mollasını
Kurbanlığa keserim,
Yol üstünde sürükleyip,

Margalañ, where his track fell —
I shall strike Margalañ,
I shall take Çubak's revenge.
Some men tell the tale:
On the moon-yellow steppe
Çubak, bent double, strayed,
Chancing upon Samarkan,
On the moon-yellow steppe
Samarkan seized him – saying,
Measuring out a grey grave,
Dragging him along the road,
Threw him to the dogs – saying,
Some men say this,
They tell sedition no man could believe.
Roaming the black orchards,
Upon the city of Samarkan
I shall loose the end of days,
If you stand behind me, forty choro,
I shall take Çubak's revenge!
Its hoca in the motley robe,
Its molla reciting lessons,
I shall slaughter as the offering,
Dragging them along the road,

Köpeklere yem ederim!
Hani, engebeli engebeli yamaçta, Kesik kesik öksürüp,
Pus çekilen bozkırın
Beri ucu yamaçtan,
Ay gibi sarı bozkırın
Tükenen beri ucundan
Kokon'un hanı Kozubek,
Bozkırdan tutup aldı diye,
Ahret atam Çubak'ın
Orada Çubak'ın
Başını kesip attı diye,
Kimi adam şunu söyler.
Muradıma ermezsem,
Gecikmeden ölüp kalmazsam,
Kokon'a hakaret salarım,
Ahret atam Çubak'ın
Bırakmadan öcünü alırım!
Kimi adam şunu söyler:
Oka yenik düşüp er Çubak,

I shall make them food for dogs!
Behold, on the rough and broken slope,
Coughing in fits and starts,
Of the steppe where the haze draws off,
From the slope at its near end,
Of the moon-yellow steppe
From its near end where it dies away,
Kozubek, the khan of Kokon,
Seized him from the steppe – saying,
Of my father in the hereafter, Çubak,
There, of Çubak,
He cut off his head and cast it – saying,
Some men say this.
If I do not attain my desire,
If I do not die and fall without delay,
I shall loose disgrace on Kokon,
For my father in the hereafter, Çubak,
I shall take his revenge without remission!
Some men say this:
Overcome by the arrow, warrior Çubak,

Ağzından kara kan gidip,
Kaplandan güç gidip,
Sersem sepelek han Çubak
Bağrından kara kan işeyip,
At sırtını sıyırıp,
Eski Turpan, geniş Barbar,
Kerege yanından yol yürüyüp,
Boz bozkırı dolaşıp,
Bilen kişi böyle söz söyler,
O Çubak atamız
Kum-Arık'tan geçti – diye,
Devrilmiş çıkıntının,
Toorak'lı burnun
Başı ile dolaşıp,
Pusu kollayarak,
Caman-Suu'yu kıyılayıp,
Zavallı Çubak ne yapsın,
Kaşkar'a girdi diye duydum.

Black blood flowing from his mouth,
Strength going from the tiger,
Dazed and reeling, khan Çubak,
Black blood streaming from his breast,
Galling the horse's back raw,
Old Turpan, broad Barbar,
Walking the road past the kerege's side,
Roaming the grey steppe,
The one who knows speaks thus:
That Çubak, our father,
Crossed over Kum-Arık – saying,
Of the toppled outcrop,
Of the promontory of Toorak
Rounding by the head,
Watching for ambush,
Skirting the Caman-Suu,
What could poor Çubak do,
I heard he entered Kaşkar.

Kaşkar'ın halkı yakaladı,
Han Çubak'ı öldürdü.
Yastıktan başımı kaldırıp,
Muradıma ermeden,
Gecikmeden ölüp kalmazsam,
Şu duran Kaşkar'a
Kargaşayı salarım,
Durdurmadan öcünü alırım.
Ecelim yeterse ölürüm,
Arka olursan, kırk çoro,
Allah'ın saldığı buyruğu
Boynuma gelirse görürüm,
Han atam böylesi er imiş,
On sekiz bin âleme
Çarpışıp dururum.
Vuracak dağ bulamıyorum,
Arka olursan, kırk çoro,

The people of Kaşkar caught him,
They killed khan Çubak.
Raising my head from the pillow,
Before attaining my desire,
If I do not die and fall without delay,
Upon Kaşkar standing there
I shall loose turmoil,
I shall take his revenge without stopping.
If my hour comes, I shall die,
If you stand behind me, forty choro,
The command Allah has loosed,
If it falls upon my neck, I shall meet it,
My khan father was such a warrior,
Against the eighteen thousand worlds
I shall stand and clash.
I find no mountain to strike,
If you stand behind me, forty choro,

Savaşacak düşman bulamıyorum.
Mızrak verip düşmana sal,
Kapıştığım dağların hepsini
Un ufak edip devirmezsem,
Ondan sonra başımı al!
Çarpışmaya girsem arka ol,
Talas'ta beş gün yattılar.
Kapışmaya girsem gölge ol!» Kırk
taban çizip ordayı
Manas'tan kalan er yetim,
Bulunmaz sözü söyleyip,
Kırlarda yılkı altı tümen,
Argımak, küheylan karışık,
O yılkının içinden
Altı yüz ak boz kısrak kesip,
Manas'ın oğlu yavrucak
Her ikramı denk koyup,
Kırk çoro başı Bakay'ı
Kazısına buyur edip,
Kartasına yaslayıp,
Kırk çoronun hepsine

I find no foe to fight.
Give me a lance and loose me on the foe,
All the mountains I grapple
If I do not grind to dust and topple,
Then take my head!
When I enter the clash, be my support,
In Talas they lay five days.
When I enter the grapple, be my shadow!»
Marking out the orda forty spans wide,
The warrior orphan left by Manas,
Speaking words beyond price,
On the steppes six tümen of horses,
Argımak and courser mingled,
From out of that herd
Slaughtering six hundred white-grey mares,
Manas's son, the young child,
Setting out every bounty in equal measure,
Bakay, head of the forty choro,
Bidding him to the kazı-fat,
Settling him against the karta-tripe,
For all of the forty choro

Canı sıkılsa karaca vurdurup,
Sıkılmazsa yatırıp,
Yeniden yerine indirip,
Tasasız rakı içirip,
Susadığında çay verip,
Susamazsa yağ verip,
Şekeri kar gibi kütür kütür yedirip,

Having roe deer shot when they grew bored,
Letting them rest when they were not,
Settling them back into their places,
Giving them carefree rakı to drink,
Giving tea when they thirsted,
Giving butter when they did not,
Feeding them sugar crunching white as snow,

Sarı yağdan avuç avuç sunup,
Çadır keçesini yağa bulayıp,
Rast geldiğinde çoroyu
Dört bir yandan bay kılıp,
Ok geçmez kürkler giydirip,
Ok yetişmez atlara bindirip,

Offering yellow butter by the handful,
Smearing the tent felt with fat,
Each choro he came upon
Making rich from all four quarters,
Clothing them in furs no arrow pierces,
Mounting them on steeds no arrow overtakes,

Kalkanını kara ağla ördürüp,

Having their shields woven with black netting,

Her donatının hepsini
Eskisi gibi onartıp.
Mızrağını üstün hazırlatıp,
Ay baltasını biletip,
Yüzyıla kırgın salmaya,
Yamanın oğlu Semetey

Every piece of their gear
Having mended as of old.
Having their lances made supreme,
Having the moon-axe whetted,
To loose slaughter upon the century,
Semetey, son of the mighty one,

Coşkuyla hazırlandı.
Kıtay'dan öcünü almaya,
Düşünmeden yetim kalmadı,
On dört atı hazırladı,
Bereket çekip katıldılar,
Coşkuyla atışıp,
Kırk kısır baytalı
Ödülüne koyuşup,
Kazananı kesip alışıp,

Made ready in exultation.
To take his revenge on the Kıtay,
No orphan was left without a thought,
He readied fourteen horses,
Drawing blessing, they joined in,
Shooting in exultation,
Forty barren mares
Setting up as the prize,
The winner slaughtering and taking his due,

Şenlikli eğlenceli oyuna
Kırk çoro böylece kanıp.
Kırk çoro hizmette dururken,
Hanlığı çocuğa verdiğinde,
O sıra Talas'ta

With festive, merry games
The forty choro thus had their fill.
While the forty choro stood in service,
When the khanship was given to the boy,
At that time in Talas

Kara ekinden pirinç çok,
Kalayından gümüş çok,
Boz tavşandan tilki çok,
Torbaya yığılmış mal çok,
Giydiği tilki, samur* olup,
Kırk çoro ile kalabalık yurdun
O gündeki yaşayışı
Ahir zaman halkına
Söylenegeldiği gibi iş olup.
(İpek saç bağlı*, geniş sağrılı,
Gelini güzeldir Kırgız'ın,
Kızıl gömlekli, hilal belli,
Kızları güzeldir – Kırgız'ın,
Kara cepkenli, ak kalpaklı,
Delikanlısı güzeldir – Kırgız'ın.)
O günde kırk çoro
İkişer ikişer samur börkü
Alına koyup sallanıp,
Argın ile Kırgız'a
Sultan olup keyif sürüp,
Yiten yetim bulunup,
Kırgız'ın namusu örtülüp.
Öbür dünyaya göçen Manas'ın

Rice was plenty from the dark crops,
Silver was plenty beyond the tin,
Foxes plentier than grey hares,
Goods heaped in sacks were plenty,
What they wore was fox and sable,*
Of the forty choro and the teeming land
The life they lived that day
For the people of the latter days
Became the tale as it has been told.
(With silken hair-bands, broad-hipped,*
Fair are the brides of the Kyrgyz,
Red-shirted, crescent-waisted,
Fair are the daughters – of the Kyrgyz,
Black-jacketed, white-kalpaked,
Fair are the young men – of the Kyrgyz.)
On that day the forty choro,
Their sable börks by twos
Set upon their brows, went swaggering,
Over Argın and Kyrgyz
Living as sultans in delight,
The lost orphan was found,
The honor of the Kyrgyz was covered.
As in the days when Manas,

Var olduğu günlerdeki gibi olup,
Orda kurup, kırk çoro
Talas'a yeniden konup.
Kırk çoronun hepsi
Üyrülmö Sazı'na
Dönüp dolaşıp meclis kurup,
Çogulma Sazı'na
Toplanıp meclis kurup,
Bulmaca bulup bulaşıp,
Kovalamaca oynayıp,
Kudurup birbirine girip,
Haram akıl saçıp,

Gone to the other world, still lived,
Pitching the orda, the forty choro
Settled anew in Talas.
All of the forty choro
To Üyrülmö Sazı
Turned and wandered, holding council,
At Çogulma Sazı
Gathered and held council,
Posing riddles, tangling in them,
Playing at the chase,
Running wild, falling on each other,
Scattering unclean counsel,

KIRK ÇORONUN KITAY'A DOĞRU KAÇIŞI

THE FLIGHT OF THE FORTY CHORO TOWARD KITAY

Kırk çoro domuz adam olmadı,
The forty choro did not turn swine-men outright,

İçlerinde parlayan haramı bırakmadı,
Yet left not the gleaming taint within them,
Semetey'e yâr olmadı.
They were no true companions to Semetey.
O çoroların içinde
Among those choro
Mızrakçıların kaplanı,
There is the tiger of the lancers,
Becerikli çoro da var,
The deft choro too,
Akılda usta, iş bilir
Master in wit, knowing his work,
Yaman çoro da var,
The formidable choro too,
Ay baltasını çalan
He who wields the moon-axe,
Bahadır çoro da var.
The bahadır choro too.
Bir sırrını kimsenin bilmediği,
He whose one secret no man knows,
Kâfir çoro da var.
The infidel choro too.
«Kışt» denen yana yürüyen
He who walks where «Kısht» is hissed,
Kötü çoro da var,
The wicked choro too,
Paldır küldür, söz bilmeyen
Blundering and crashing, knowing no speech,

Cahil çoro da var.
The ignorant choro too.
Laf söylemez, dil dökmez
He who speaks no word, spins no phrase,
Hantal çoro da var,
The lumbering choro too,
Gece kapıya çıkamayan
He who dares not step out at night,
Korkak çoro da var.
The craven choro too.
Akıl, çare çok bilen
He who knows much wit and remedy,
Âlim çoro da var,
The learned choro too,

Kahrolasıyı kahır basıp,
Torment pressed the accursed ones,
Ahmak oldu kırk çoro,
Fools became the forty choro,
Kimsenin bilmediği haramı
The unclean thing no man knew
Bulmaya durdu kırk çoro.
The forty choro set out to find.
Önceki gün ölmüştü,
The day before had died
Tazbaymat, Kırgıl kocası,
Tazbaymat, and old Kırgıl,
Haramı besleyip kaldı şimdi,
Now they were left nursing the taint,
Kırk çoronun hepsi.
All of the forty choro.
Kırk çoronun içinde,
Among the forty choro,
Neler var da, neler yok?
What is there not, and what is there?
Atanın mezarı, dönek dünya,
Grave of the father, turncoat world,
Böyleymiş şu bok dünya!
Such is this dung-heap world!
Fazla fesat, doğru gitmez
Full of mischief, never going straight,
Zalim çoro da var.
The cruel choro too is there.

Nicesinden iş anlayan
Duru çoro da var,
Ufak dedikodu yürüten
Fesat çoro da var.
Kırk çoronun iyisi,
Güven duyulan yiğidi,
Kırk çoronun seçkini,
Tanrı'nın çarptığı da var,
Çıybıt, Koçkor da beraber var.
Adıbay, Kölbay haramlar var,
Fitnesi kabardıkça kabarır
İşte böylesi kötüler.
Öfkelenip gürleyip,
Kara basmışçasına,
Gayretlenip gümbürdeyip,
Coşup yan yan bakıp,
Kahrolası Koçkor söze başlayıp:
«Atanın mezarı, kırk çoro,
Kırkınız kızıl arslandınız,
Ala göğüslü Manas'tan

Understanding work better than most,
The clear-souled choro too is there,
Trafficking in petty gossip,
The scheming choro too is there.
The best of the forty choro,
Their trusted brave,
The pick of the forty choro,
There is also the one God has struck,
Çıybıt and Koçkor are there together.
Adıbay and Kölbay, the vile ones, are there,
Their sedition swells and ever swells —
Such are these evil ones.
Raging and rumbling,
As if ridden by nightmare,
Straining and thundering,
Surging, glancing sidelong,
The accursed Koçkor began to speak:
«Grave of the father, forty choro,
The forty of you were crimson lions,
Than dapple-breasted Manas

Hangi yeriniz eksikti?
Yüzyıla kırgını sen saldın,

Ününü Manas alıp gitti.
Eri mızraklarsan sen mızrakladın,

Atanın mezarı, kırk çoro,
Adı kaldı Manas'a!
Manas senden er değil,
Kırk çoronun erliği
Han Manas'tan aşağı değil!
Atanın mezarı, kırk çoro,
Rakı içme, taş iç sen,
Çocuğa çoro olacağına,
Atanın kanını da beraber iç!
Kırk çoronun erliğine
Âdemoğlu yetişir mi?
Ömrün boyunca kırk çoro,

In what part did you fall short?
It was you who loosed slaughter on the century,
Yet Manas carried off the fame.
If a warrior was lanced, it was you who lanced him,
Grave of the father, forty choro,
The name remained with Manas!
Manas is no more warrior than you,
The valor of the forty choro
Stands no lower than khan Manas's!
Grave of the father, forty choro,
Drink no rakı — drink stone,
Rather than be choro to a child,
Drink the father's blood besides!
The valor of the forty choro —
Can any son of Adam match it?
All your life long, forty choro,

Çoro olarak mı göçeceksin?
Hırsın tutup, kırk çoro,
Vuracak dağ bulamayıp,
Savaşacak düşman bulamayıp,
Kırkınız kırk boyun hanıydınız,
Kırkınız değerli arslandınız,
Kırkınız kırk yerden gelmiş
kurttunuz, Anası kancık yosma.

Naranız taş yarardı,
Kırkınız kırk yerden geldiniz
Talas'a, Kırgın dokunup kalmasa

Gününüz ölüp bağlanıp,
Çoro oldunuz Manas'a.
Yeniden varıp Keñ-Kol'a
Konmaya kalmışsınız,
Manas'ın biricik oğluna
Yeniden varıp toplanıp,
Kul olmaya kalmışsınız.
Ahmaklığın en önde gideni
Kırk çoro, sana mı düşer,
Atadan oğula
Başın çoroluk olarak mı geçecek?
Dermanı tükenmiş kırk çoro

Akınını yeniden mi çalar,
Manas'ın sürtüp gelmiş yetimini
Töre yapıp mı alır?
Doğurmadan çöküp bat,
Atanın mezarı, kırk çoro,
Bunu görmektense öl daha iyi!
Manas'ın oğlu yetimin
Büyük zorbalığını gör hele,
Tutup keser tayını,
Töre kılarsan, o yetim
Çok götürür dermanını,
Yetim kul nereden bulacakmış,
Çok bozar düzenini,

Will you pass away a mere choro?
Seized by your fury, forty choro,
Finding no mountain to strike,
Finding no foe to fight,
The forty of you were khans of forty tribes,
The forty of you were precious lions,
The forty of you came from forty places,
you were wolves, His mother is a bitch, a wanton.
Your war-cry split the stone,
The forty of you came from forty places
to Talas, Had the slaughter not touched and stayed,
Your day bound over to death,
You became choro to Manas.
Going once more to Keñ-Kol
You have presumed to settle,
To Manas's only son
Going once more, assembling,
You have presumed to become slaves.
The foremost rank of folly —
Forty choro, does it fall to you?
From father to son
Shall your head pass on in choro-bondage?
The forty choro, their strength spent —

Shall he steal their raid anew,
Manas's orphan, come dragging in —
Shall you take him and make him töre?
Sink down and be swallowed unborn,
Grave of the father, forty choro,
Better to die than see this!
Of Manas's son, the orphan,
Behold the great tyranny:
He seizes and slaughters your colt,
If you make him töre, that orphan
Will carry off much of your strength,
Whence should the orphan get slaves?
He will wreck much of your order,

Atanın mezarı, kırk çoro,
Çocuk anlayıp değer verir mi?
Padişahlık itibarını,
Kahrına dokunduğunda, Semetey
Derin kazar çukurunu,
Kaynatıverir çileni,
Çoro olursan yetime,
Atanın mezarı, kırk çoro,
Görürsün ilginç âlemi!
Bunun akını yüksek, dik yardır,
Ulun var, kocan var,
Atanın mezarı, kırk çoro,
Bunların hepsi var.
Kadınken halkı bozdu,
Kız iken anası
Yüzyılı çalkalayıp, yurdu bozdu.
Han Bukar'ın şehrinde,
Temir han'ın obasında,
Anası bahtsız Kanıkey,
Oyun çağında bir çocukken,
Örgüye saçı yetmezken,
On dört yaşını geçmemişken,
Bakay, Koşoy – iki alp
«Dişilerin arslanı», – diye,

Grave of the father, forty choro,
Does a child understand and prize
The dignity of kingship?
When you touch his wrath, Semetey
Digs your pit deep,
He sets your torment boiling,
If you become choro to the orphan,
Grave of the father, forty choro,
You will see a curious world!
His raid runs high, a sheer cliff,
You have your great ones, your elders,
Grave of the father, forty choro,
All of these are yours.
As a wife she corrupted the people,
As a girl his mother
Churned the century and wrecked the land.
In the city of khan Bukar,
In the camp of Temir han,
His mother, luckless Kanıkey,
When she was a child at the age of play,
When her hair was too short to braid,
When she had not passed fourteen years,
Bakay and Koşoy – the two alps —
«The lioness among women», – saying,

Bu ikisi sınayıp durunca,
«Arslan doğurtup alırım», – diye,
Ala göğüslü Manas han
Seksen deveye altın yükleyip,
Dünür olup vardığında.
Müslümanın töresi –
Bukar'ın hanı Temir han
«Bunu Manas'a veririm», – diye,
Hoca, molla topladığında,
Kuşluk vakti nikâh kıydığında.
Eskilerin töresi –
Kabaran Manas törenin
Koynuna kızı salmaya,
Yenge payını* almaya,

When these two kept testing her,
«I shall have her bear me a lion», – saying,
Dapple-breasted Manas khan
Loaded gold on eighty camels
And went to make the marriage bond.
The custom of the Muslim –
Bukar's khan, Temir han,
«I shall give her to Manas», – saying,
Gathered hoca and molla,
Sealed the marriage at mid-morning.
The custom of the ancients –
To send the girl to the bosom
Of swelling Manas the töre,
To take the sister-in-law's portion,*

Doksan gelin, doksan kız
«Yatırırım», – diye Manas'a
Alıp götürüp vardığında,
Yatmayıp o zaman,
Bütün yurdu belaya sokmuştu.
Hançerini çekip Kanıkey,
Yarıp mızraklamıştı o zaman
Han Manas'ın bileğini.
Manas'ı saplayan o kancık,
Oğlunu destekleyip dururken,
Bizi sağ kor mu?
Söylesek nice sözü var,
Bu kancığın dinmemiş öcü var. Binek atların hepsini
Hani, Manas öldüğünde,
Öleli kırk gün olmadan,
Hesabını kötü bulmuşsun,
Atanın mezarı, kırk çoro,
Memesini yara yara vurmuşsun!»
Çıybıt, Koçkor kötüler,
Dil bilmeyen haramlar,
Allah Teala'nın haramla
Suladığı cahiller,
Han Manas'ın kırk çorosu
Dediklerine kanıp,
Gün kızarıp battığında,

Ninety brides and ninety girls,
«I shall lay her down», – saying, to Manas
When they carried her off and came,
She did not lie down then,
She plunged the whole land into calamity.
Drawing her dagger, Kanıkey
Slashed and stabbed then
The wrist of khan Manas.
That bitch who stabbed Manas,
While she stands behind her son,
Will she leave us alive?
Were we to speak, there is much to tell,
This bitch's vengeance has not ceased. All of the riding horses —
Behold, when Manas died,
Not forty days after his death,
You found her reckoning ill,
Grave of the father, forty choro,
You struck her breast, gash upon gash!»
Çıybıt and Koçkor, the evil ones,
The vile ones knowing no speech,
The ignorant whom Allah Most High
Watered with uncleanness,
Khan Manas's forty choro,
Deceived by what they said,
When the sun reddened and set,

Elin önde gelenleri yattığında,
Bir adama görünmeden,
Bir kişiye bilinmeden,
Sayısız serveti saçtıkları yer,

Kırk çoronun hepsinin
Talas'tan işte kaçtığı yer.
Aşmara'yı aşmıştır,
Keñ-Özön'ü geçmiştir,
«Bu yerde durup nideriz», –
Kıtayların Koñurbay'ına,
Kaçıp varıp ona

When the land's foremost men lay down,
Unseen by any man,
Unknown to any soul,
The place where they scattered wealth beyond count,
The place where all of the forty choro
Fled, behold, from Talas.
They have crossed the Aşmara,
They have passed Keñ-Özön,
«What use to linger in this place, –
To the Koñurbay of the Kıtays,
Let us flee and go to him,

Çoro olup gidelim,
Kahrolası yetimin
Kökünü böylece kurutalım.
Malını yağmalayıp alalım,
Fesadı sonra salalım.
Buruk mallı yetimden
Her yerde öcü alalım».
Keñ-Özön boyunca yol tutup,
Hayli yürüyüp geçmiştir,
Geniş Ile boyuna,
Kızıl-Ciyde'ye ermiştir.
Aş yemeğini donatıp,
Her biri koca kazanı
Issız bozkırda kaynatıp,
Çokça durup eğleşip,
Bineklerini bağlayıp,
Soylu tulparların hepsinin
O sırada kırk çoro
Eyerini alıp çıplak bırakıp,
Köstek vurup bukağılayıp,
Yılkının kısır tayını yiyip,
Keçinin donmuş yağını yiyip,
Esriyip yattı kırk çoro.
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Uykudan irkilip uyanıp,
Manas'ın oğlu Semetey,

Let us go and be his choro,
Of the accursed orphan
Let us thus dry up the root.
Let us plunder and take his goods,
Then let us loose the mischief.
On the orphan with his bitter herds
Let us take revenge in every place».
Holding the road along Keñ-Özön,
They have marched far and passed on,
To the broad valley of the Ile,
They have reached Kızıl-Ciyde.
Setting out the meal of food,
Each of them a mighty cauldron
Boiling on the desolate steppe,
Halting long and making merry,
Tethering their mounts,
Of all the noble tulpars
The forty choro at that hour
Took the saddles, left them bare,
Hobbled and fettered them,
Eating the herd's barren colt,
Eating the goat's congealed fat,
The forty choro lay besotted.
When dawn paled and broke,
When light touched the earth,
Starting awake from sleep,
Manas's son Semetey,

Uykusu gidip dağılıp,
Umaç gibi gözü açılıp,
Kaburga altında yürek çarpıp,
Bütün vücudunun hepsi
Belli belirsiz titreyip,
Sahtiyan terlik, gök keçeyi
Buurul ata vurup,
Yüreği yanmış yetimin
Kırk çorodan pirelenip.
Kendi kendine yanıp,
Ok geçmez kürkü giyinip,

His sleep gone and scattered,
His eyes opened wide as umaç,
His heart pounding beneath the ribs,
The whole of his body
Trembling faintly, dimly,
The saffian pad, the grey-blue felt
He threw upon the Buurul steed,
The orphan with his seared heart
Grown wary of the forty choro.
Burning within himself,
Donning the fur no arrow pierces,

Boz kuşağı kuşanıp,
Yaradan'a yalvarıp,
Ok geçmez kürkü giyinip,
Küheylan olan Buurul'a,
Altın tabanlı üzengiye
Basmadan sıçrayıp yetimin,
Koyun gibi sıçrayıp bindi işte.
«Atamdan kalan mirastır», – diye,
Durmadan yaş döküp,
Kırk çoronun kendine
Pay olarak verilen büyük orda,
Hesapsız ulu orda,
Abdestsiz kulun varamadığı,
Kırk çoronun kendisine
Sataşanın sağ kalmadığı,
Cevabı olmayan adamın varamadığı,

Bir belaya çatmadan
Rastlayanın sağ kalmadığı,
Kırk çoronun büyük ordası,
Büyük ordaya vardığında,
O ordaya baksa,
Düzeninden çıkmış darmadağın,
Kırk çoroya baksa,
Paramparça olup dağılmış.
Yurdu kalmış, kendi yok,
Böyleymiş şu bok dünya!
Aşmara Geçidi'ni
Aştıkları görünür,
Keñ-Özön boyunca kırk çoronun

Kaçtığı hâli görünür,
Dünyalığını boşayıp
Saçtığı hâli görünür.
Manas'ın oğlu Semetey,
Atası Manas kaplan
Dünyadan şimdi göçmüşçesine,
Arslanım atam, ölmez ol,
Atadan yetim kalmaz ol!

Girding on the grey sash,
Pleading with the Creator,
Donning the fur no arrow pierces,
Onto Buurul the courser,
The golden-soled stirrup
Untouched, the orphan sprang —
Like a ram he sprang and mounted.
«It is the heritage left by my father», –
saying, Shedding tears without cease,
The great orda that to the forty choro
Was given as their portion,
The grand orda beyond reckoning,
Where no servant unwashed could come,
Where none who assailed
The forty choro stayed alive,
Where no man without an answer could come,
Where none who chanced upon it
Escaped calamity alive,
The great orda of the forty choro —
When he came to the great orda,
When he looked upon that orda,
It was fallen from order, in ruin,
When he looked for the forty choro,
They were shattered and scattered.
The camp remained, they themselves gone,
Such is this dung-heap world!
The Aşmara Pass —
Their crossing of it shows,
Along Keñ-Özön the forty choro —

The manner of their flight shows,
Casting off their worldly goods,
The manner of their scattering shows.
Manas's son Semetey,
As if his father, Manas the tiger,
Had passed from the world this very hour:
My lion, my father, be undying,
Let none be orphaned of a father!

	Bu türlü hakareti,	*Such disgrace as this,*
	Can diye Hüda yaratmışsa,	*If Hüda created the soul as soul,*
	Kuluna salmaz ol!	*Let Him not loose upon His servant!*
	Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,	*Allah's day clouded over in the sky,*
	Semetey'in başına	*Upon Semetey's head*
	Altmış kaygı bir gelip,	*Sixty sorrows came as one,*
	Öfkelenip gürüldeyip,	*Raging and rumbling,*
	Genzi koyu tütüp,	*His nostrils smoking thick,*
	Çocuk töre atlanıp,	*The boy töre mounted up,*
67390	Doğan gibi zavallı göz,	*The poor eye like a falcon's,*
	Gönle sığmaz çok kaygı,	*Sorrows too many for the heart,*
	Gözünün yaşı on dere.	*The tears of his eyes ten streams.*
	O Manas'ın yetimi	*That orphan of Manas*
	Buurul'a binip silkinip,	*Mounted Buurul, shaking,*
	Eri ölmüşçesine sarsılıp.	*Shaken as if his warrior had died.*
	Ağzını salsa Buurul at,	*When the Buurul horse was given rein,*
	Uçan kuş ile yarışıp,	*He raced the flying bird,*
	Ağzını dersen Semetey,	*And as for Semetey's grip —*
	Kangal düğümlü ak dizgin	*The white rein knotted in coils*
67400	İki elinde kenetlenip.	*Clenched fast in both his hands.*
	Hesapsızca silkinip,	*Shaking beyond all reckoning,*
	Hesapsız küheylanın	*With the mouth of the courser*
	Ağzı ile boğuşup.	*Beyond reckoning he wrestled.*
	Tümsek tümsek yer gelse,	*Where hummocked ground came on,*
	Geyik gibi boynunu kıvırıp,	*Bending his neck like a deer,*
	Ok atımı hendekleri	*Ditches an arrow-shot wide*
	Duraksamadan sıçratıp,	*He leapt without a pause,*
	Kır kır yamaç gelse,	*Where ridge on ridge of slope came on,*
	Serap olup vınlayıp,	*Whirring on like a mirage,*
67410	Büyük kazan gibi toz dumanı	*Dust and smoke like a great cauldron*
	Tepesinde uğuldayıp.	*Roaring above his crown.*
	Kulan gibi kulak yatırıp,	*Laying back ears like a kulan,*
	Semetey'in Buurul'u	*Semetey's Buurul*
	Kasırga gibi yeri savurup,	*Hurled up the earth like a whirlwind,*
	Görünenden görünüp,	*Showing from where he could be seen,*
	Görünmezse Buurul at	*Where he could not, the Buurul horse*
	Gök duman olup ayrılıp,	*Broke away as blue-grey smoke,*
	Yer dönüp takırdayıp,	*The earth spun clattering,*

Ağzını salsa o Buurul,
Uçup gider serap gibi.
Sarı izine ot koyup,
Sarara sarara kovalamıştır,
Atın izini takip edip,
Amansızca kovalamıştır.
Altındakinin kuyruğu gidip seyrelip,
Kırk günlük yol olsa da,

Göğsünden akan ter
Üzengiden dökülüp.
Eğri kara su ile,
Kıvrılan yol ile,
Semetey'in Buurul'u,
Endamı yüksek, sırtı düz,
Kaburgalı asil at,
Karaça'nın Saykal'ına
Çarpışmaya vardığında,
Kapışmada verilen Buurul at,
Sarsıla sarsıla geldiğinde,
Kırk çoronun hepsi
Kırılıp yaya kaldığında.
Kırk iki gün mızraklaşıp,
Kızılca kıyameti Saykal saldığında,
Almambet, Manas iki arslan

Ortasına aldığında,
Zavallı candan umut kesip,
Armağana verilen Taybuurul,
Koñurbay'ın Algara'sı,
Algara'dan onca üstün,
Akkula'dan bunca üstün.
Tırnağı başka hayvandan –
Süt konan kara çanak gibi,

Sağrısına bakılsa,
Göze bozkır gibi görünür,
Semirmişi harbi gibi,
Bu canavar Buurul'un

When that Buurul was given rein,
He flies away like a mirage.
Setting grass upon the yellow trail,
He has chased on, paling and paling,
Following the horse's track,
He has chased without mercy.
The tail of the mount beneath him thinning, Though it were a forty days' road,
The sweat that streamed from his chest
Poured from the stirrup.
By the crooked black water,
By the winding road,
Semetey's Buurul,
High of stature, straight of back,
The noble deep-ribbed horse —
When against Karaça's Saykal
He went to do battle,
The Buurul horse given in the grappling,
When he came shaken and shaken again,
When all of the forty choro
Were broken and left afoot.
Lancing forty-two days,
When Saykal loosed red doomsday,
When Almambet and Manas, the two lions,
Took her in their midst,
When she despaired of her poor life,
Taybuurul, given as the gift,
Koñurbay's Algara —
So far above Algara,
So much above Akkula.
His hoof unlike another beast's –
Like a black bowl that holds the milk,

If one looks upon his croup,
It shows to the eye like a steppe,
His fattened bulk like a war-lance,
Of this monster Buurul

Sıçrayışı pire gibi,
İyice ağzını saldığında
O canavar küheylanın,
İnsanın aklı başından gider,
Issız bozkıra geldiğinde,
Yer dönüp serap gibi
Uçacakmış gibi görünür,
Yürüğünü hakkıyla görünce,
Üstündeki törenin
Aklı o zaman başından gider,
Zorluk düşecek yer olsa,
Çıp diye yerden su içmeden,

Kırpıp ısıracak ot çalmadan,
Dayanıp verecek mal imiş.
«Sağlamca oğlum binsin», – diye,
Öbür dünyaya göçen han Manas'ın
Pay olarak ayırdığı çağı imiş.

Kapan gibi beli eğilip,
Boz çalılıktan, fundadan
Hoplaya zıplaya düğümlenip,
Kolu kısa, kendi iri,
Yürüyüşü uzak, hayli yol.
Şöyle böyle diyene dek,
Açıp gözü yumana dek,
Kırk çoronun üstüne
Yetip vardı o yol.
Eti kızıp, Buurul at
Gök duman gibi ayrılıp,
Üstündeki Semetey
Opol Dağı gibi görünüp,
Kırk çoronun hepsi
Semetey'i gördüğünde,
Telaş içinde ürküşüp,
Acele etmeden yatan habersizler –

Koca kazana kapaklanıp.
Savaşı akla getirip,

The spring is like a flea's,
When he is given full rein,
That monster courser —
A man's wits desert him,
When he comes to the desolate steppe,
The earth spins like a mirage,
It seems he is about to fly,
Seeing his gallop at its true worth,
The töre upon his back —
His wits then desert him,
Were there a place where hardship fell,
Without one quick sip of water from the ground,
Without snatching grass to nip and bite,
He was a beast to endure and give his all.
«Let my son ride him in surety», – saying,
By khan Manas, gone to the other world,
He was the portion set aside — such was his prime.
His back bowed like a trap,
Through grey scrub and heather
Bounding, leaping, bunching tight,
Short of forearm, huge of frame,
His stride far-reaching, many a road.
Before one could say this or that,
Before an eye could open and shut,
Upon the forty choro
That road came and overtook them.
His flesh heated, the Buurul horse
Broke away like blue-grey smoke,
Semetey upon his back
Loomed like Mount Opol,
All of the forty choro,
When they saw Semetey,
Shied together in alarm,
The heedless ones lying unhurried –

Toppling over the great cauldron.
Calling war to mind,

Apar topar kırk çoro
Atlarına varıp,
Silah pusatını kuşanıp,
Kıtayların sırtı burun Koñur'u,

Ahmak imiş Semetey,
Nara atıp gelmişçesine,
Keskin tüfeği ele alıp,
Manas'ın oğlu yetime
Karşı duruverip,
Hazırlanıp kaldı kırk kurt.
Kırpışıp gitseler de,
Kırk çoro yakın akrabası.
Dizleri yere bükülüp,
Azlık ederse o armağanım,
Kırk çoroyu gördüğünde,
Deri kaba döküp kanımı al!

Töre çocuk Semetey,
Ben Bukar'dan göçtüğümde,
Küheylan olan Buurul'un
Kızıl kuru üzüm yiyip geldim,
Üstünden indi koşarak.
Arka olursa kırk ağam,
Buurul atın ak yuları,
Kıtay'ı bozarım diye geldim!»
Kangal düğümleyip getirmiş,
Yiğit anan Kanıkey.
Semetey'e denk yular.
Boynuna dolayıp,
«Atadan kalan mirastır», – diye,

Tatlı sözden başlayıp,
El kavuşturup bağrına,
Kırk çoroya yalvarıp:
«Kurban olayım, kırk ağa,
Kazmayın benim çukurumu,
Kaçıp beni rezil edip,
Kaynatmayın benim çilemi!

Helter-skelter the forty choro
Went to their horses,
Girded on weapon and armament,
The hump-backed, beak-nosed Koñur of the Kıtays,
A fool, they thought, was Semetey,
As though he had come roaring the war-cry,
Taking the keen musket in hand,
Against the orphan son of Manas
They stood up in defiance,
The forty wolves stood ready.
Though they blinked and wavered,
The forty choro were his near kin.
His knees bending to the ground,
If that gift of mine falls short,
When he saw the forty choro,
Pour my blood into the leather vessel and take it!
The boy töre Semetey,
When I journeyed from Bukar,
From Buurul the courser's
I came eating red dried raisins,
Back he came down at a run.
If my forty elders stand behind me,
The white halter of the Buurul horse,
I came saying I shall break the Kıtay!»
She had brought it knotted in coils,
Your valiant mother Kanıkey.
A halter matched to Semetey.
Winding it about his neck,
«It is the heritage left by the father», – saying,
Beginning with sweet words,
Folding hands upon his breast,
Pleading with the forty choro:
«Let me be a sacrifice, forty elders,
Do not dig my pit,
Fleeing and disgracing me,
Do not set my torment boiling!

Atadan kalan miraslar,
İyice dinleyin sözümü,
Kırıp benim belimi,
Soğutmayın benim bedenimi.
İyi dinleyin benim sözümü,
Kırk ağa, oyup gitmeyin gözümü.
Düşmanlık edeni kırıp geçiren,
Buurul'um armağan, baş armağan,
Destek olup duran kırk çoro,
Sınayıp dinleyin sözümü,
Kırk ağa, sızlatmayın beni!
Sahip çıkıp duran kırk çoro.

Heritages left by the father,
Listen well to my words,
Breaking my back,
Do not chill my body.
Listen well to my words,
Forty elders, do not gouge my eye and go.
Cutting down whoever deals enmity,
My Buurul is the gift, the chief gift,
Forty choro standing as my prop,
Test and hear my words,
Forty elders, do not make me ache!
Forty choro standing as my guardians.

Çocukluk ettiysem kendim,
Şuracıkta oyun gözümü!
Adayıp verdiğim Buurul'u
Aç bıraktı dedirtmeyin,
Atadan kalan mirası
Kaçırıverdi dedirtmeyin!
Kurban olayım, kırk ağa!
Eğrilik ettiysem, kırk ağa,
Yolunuz üzre kesip gidin,
«Manas'ın oğlu öldü», – diye,
Elinizle gömüp gidin!
Yılkıdan armağan kılayım,
Taybuurul gibi malımı al,
Çocuk böyle dururken,
Kırk çoronun hepsi,
Hızır'lı töreniz değil mi,
Manas'ı görmüşçesine,
Silahları bıraktılar.
Kırk çoronun becerikli olanı,
Bayçoro var, yamanı,
Yaklaşıp gelip gür sesle,
Bayçoro bahadır güleç yüzle,
Çocuğa söylediği söz şu:
«Eey, tulpardan kalan tırnağım,
Doğandan kalan yavrucuğum!
Hani, doğan Manas sağken,

If I myself have acted the child,
Gouge out my eye on this very spot!
The Buurul I vowed and gave —
Let none say he was left hungry,
The heritage left by the father —
Let none say he let it slip away!
Let me be a sacrifice, forty elders!
If I have dealt crookedly, forty elders,
Cut me down upon your road and go,
«Manas's son is dead», – saying,
Bury me with your own hands and go!
Let me make gifts from the herd,
Take my treasure such as Taybuurul,
While the child stood so,
All of the forty choro,
Is he not your töre graced by Hızır,
As though they had seen Manas,
They laid down their weapons.
The deft one of the forty choro,
Bayçoro is there, the formidable one,
Drawing near with a booming voice,
Bayçoro the bahadır with smiling face,
These are the words he spoke to the child:
«Ey, my hoof-paring left by the tulpar,
My nestling left by the falcon!
Behold, while Manas the falcon lived,

Kara çelik Zulpukor'u
Bileyip duran kırk çoro,
On sekiz bin âlemi

Black-steel Zulpukor
The forty choro who kept it whetted,
The eighteen thousand worlds —

«Eğlenceli yetim geldi, – diye,
Yerini tuttu Manas'ın,
Dileği Hüda verdi», – diye,
Vuracak dağ bulamayıp,
Savaşacak düşman bulamayıp,
İçi bunalıp kalmış kırk çoro,
Kakan'a akına çıkmaya,
Han Koñurbay bahadırdan
Haberi sıkıca almaya,
İçi bunalıp kalmış kırk çoro,
Yüzyıla şenlik salmaya,
Belli Beecin yeri ile
Bir yüzleşip kalmaya,
Yiğidin oğlu yetimi
Bele destek kılmaya,
Kırk çoronun hepsi
Akına gelip soluyarak,
Gelip kaldı erkenden,
Kırk çoronun kırka varan
sayısı, Han Manas gibi kökcalın

«The delightful orphan has come, – saying,
He has taken Manas's place,
Hüda has granted the wish», – saying,
Finding no mountain to strike,
Finding no foe to fight,
The forty choro left stifled within,
To ride the raid on Kakan,
From khan Koñurbay the bahadır
To take firm tidings,
The forty choro left stifled within,
To loose festivity on the century,
With the famed land of Beecin
To come face to face at last,
The orphan son of the brave
To make the prop of their loins,
All of the forty choro
Came panting to the raid,
And arrived there early on,
Of the forty choro, reaching forty,
their number, Of a kökcal like khan Manas

Hızır'lı Manas sağken,
Danışmadan, söz etmeden,
Çekip gitmekti âdeti.
Han Manas'a söylemeden,
Akını böyle çalardı,
Çarpışıp girip o zaman
Çampan'dan yılkı alırdı.
Kıymetlim Manas öldüğünde,
Kırk çoronun tükenip kalmıştı
sorgusu, Üç, dört öğün kaynatıp.
On iki yıl boş yatıp,
Azgınlaşıp kaldığı çağı.
Yiğidi yetim geldiğinde,
Atanın mezarı, kırk çoro,

While Hızır-graced Manas lived,
Without counsel, without a word,
Their custom was to up and go.
Without telling khan Manas,
Thus they would steal the raid,
Clashing and driving in, back then
They would take herds from Çampan.
When my precious Manas died,
Of the forty choro had been spent —
their reckoning, Boiling three, four meals.
Lying idle twelve years,
The season they were left run wild.
When their brave, the orphan, came,
Grave of the father, forty choro,

Azmadan bakıp durur mu?»
Bunu dediğinde Bayçoro,
O an yavrucak şunu söyler:
«Akıl bulur çare bilen,
Kurban olayım, kırk ağam!
Bakay'a danışalım,

At semirtip kıvama getirip,
Yiğitlerin hepsini coşturup,
Ordu toplayıp donatıp,
Han Manas'ın büyük tuğunu
Sarı han'a tutturup,
Sonra Beecin'e akın edelim,
Şimdilik kırk ağa,
Semirip dinçleşip alalım!»
Kırk çoro sözünü dinledi,
Kasta yürüyen yiğitler,
Geri dönüp yiğitler,
Talas'a yönelip gitti.
Bozkır ile yol yürüyüp,
Az değil bol yürüyüp,
Yeniden varıp Talas'a,
Kırk çoroyu kondurup,
Gündüzü kımız, gecesi kız,
Güz oyununu düzenletip.
Samur börkünü sallatıp,
Hepsini birden keyiflendirip.
Kırlarda yılkı altı tümen,
Argımak, küheylan karışık,
Ok yetişmez ata bindirip,

Ok geçmez kürkler giydirip,
Şekeri kar gibi kemirtip,
Rakıyı su gibi höpürdetip.
Dünyalığı donatıp,
Besili kuzu, tatlı baş,
Canı sıkılsa karaca vurdurup,
Sıkılmazsa Talas'ta
Özgürce oynayıp yatırıp.

Would they look on and not run wild?»
When Bayçoro said this,
That instant the young child says:
«He who knows remedy finds counsel,
Let me be a sacrifice, my forty elders!
Let us take counsel with Bakay,

Fattening the horses into fettle,
Rousing all the braves to fervor,
Gathering and fitting out the host,
Khan Manas's great standard
Giving Sarı han to bear,
Then let us raid Beecin,
For now, forty elders,
Let us grow fat and hale!
The forty choro heeded his word,
The braves who walked in malice,
Turning back, the braves
Set out toward Talas.
Walking the road across the steppe,
Walking not little but long,
Coming again to Talas,
Settling the forty choro,
Kumis by day, girls by night,
Having the autumn games arranged.
Setting the sable börk aswing,
Cheering them one and all.
On the steppes six tümen of horses,
Argımak and courser mingled,
Mounting them on steeds no arrow overtakes,
Clothing them in furs no arrow pierces,
Letting them gnaw sugar white as snow,
Letting them slurp rakı like water.
Fitting out their worldly goods,
Fattened lamb, the sweet head,
Having roe deer shot when they grew bored,
When they were not, in Talas
Letting them play free and rest.

Çadır keçesini yağa bulayıp,
Rast geldiğinde çoroyu
Dört bir yerde han kılıp.
Keregesini yağa bulayıp,
Karşılaştığında çoroyu
Kasılıp gezen han kılıp.
Kıvrılıp akan pınardan

Smearing the tent felt with fat,
Each choro he came upon
Making khan in all four quarters.
Smearing the kerege with fat,
Each choro he encountered
Making a khan who struts about.
From the winding, flowing spring

Çevirip tulpar sulayıp,
Öncekinden bin kat
Kırk çoro atını ünletip,
Manas gibi gördü çoroyu.
O zaman zavallı anan Kanıkey,
Kaplan Bakay, Sarı han,
Er Camgırçı, Bölökbay –
Yiğitlerin hepsi var.
Zavallı anan Kanıkey
Bu yetime söze başlar:
«Atandan kalan kırk çoro
Yağmur gibi yay çeker,
Ayrılıp çıkıp ok atar.
Tört-Kül düzlük yer olmaz,
Atandan kalan kırk çoro,
Yetimim, sana el olmaz.
Kapıştığı yeri düşünüp,
Ayrılıp çıksan eğilir,
Kıtay'a kaçıp gitmeye,
Kulunum, senden umut keser.
Vadiden çıkan yel esintisi,
Yüz üşütüp yel olmaz,
Huyu bozuk kırk itler,
Yiğidim, sana el olmaz.
Ucu köklü ipeği
Çekip sarsam bölünmez,
Atandan kalan kırk çoro
Gürültü koparmadan durur görünmez.

Atandan kalan kırk çoro
Bu Talas'a konmaz,

Turning the tulpars to water them,
A thousandfold beyond before
Making the forty choro's horses famed,
He regarded the choro as Manas did.
Then your poor mother Kanıkey,
Tiger Bakay, Sarı han,
Warrior Camgırçı, Bölökbay –
All of the braves are there.
Your poor mother Kanıkey
Begins to speak to this orphan:
«The forty choro left by your father
Draw the bow like rain,
Break away and loose the arrow.
Tört-Kül will be no level ground,
The forty choro left by your father,
My orphan, will be no people to you.
Minding the place where they grappled,
If you break away, they bow low,
To flee away to the Kıtay,
My foal, they give up hope of you.
The breeze that rises from the valley
Chills the face yet is no wind,
The forty dogs of rotten temper,
My brave, will be no people to you.
The silk rooted at its end,
Though I draw and wind it, will not part,
The forty choro left by your father
Are never seen at rest without raising uproar.
The forty choro left by your father
Will not settle in this Talas,

Eğlencem yetim, dinleyedur,
Bu itler, asla akraba olmaz! Cehenneme karışık kırk çoro,
Kızıl alacalı kırmızının
Kenarını çeksem bölünmez,
Huyu bozuk kırk domuz,
Dönüp bakar ahmak görünmez.
Yeşil alaca ipeği
Yanından yırtsam bölünmez,
Canı çıkasıca bu itler
Yakınlaşır görünmez.

My delight, my orphan, keep listening,
These dogs will never be kin! The forty choro bound for hell,
Of the red-motley crimson cloth
Though I pull the edge, it will not part,
The forty swine of rotten temper
Turn and look, yet no fool shows his face.
The green-motley silk,
Though I tear at its side, will not part,
These dogs — may their souls flee —
Are never seen drawing near.

Deri kaptaki kımızın,
Yakınlaşırsa bu itler,
Kötülük eder gizliden!
Yine oğlum, dinleyiver!
Fıçıya konan kımızın,
Gücü yeterse, kırk çoro,
Sarhoşuna verir gizliden!
Akına çıkarsan kırk çoro,
Tabılgı korunu üfleşir.
Yoldaş edinsen itleri,
Darlık yerinde fısıldaşır.
Yalvarsan dinlemez sözünü,
Kırar senin gururunu.
Azıya alsa bu itler,
Söndürür senin soluğunu!»
Kanıkey söyler böyle söz:
«Atandan kalan kırk çoro –
Bir altısını gönderiver yiğitliğe,
Bölük bölük hepsini
İndiriver derinliğe.
Birini gönder Kakan'a,
Birini gönder Altay'a,
Birini gönder Kañgay'a,
Birini gönder Ertiş'e,
Erkenden tedbir almazsan,
El olup duracak kul değil,

The kumis in the leather vessel —
If these dogs draw near,
They work evil in secret!
Again, my son, listen well!
The kumis set in the cask —
If their power suffices, the forty choro
Give it to their drunkard in secret!
If you ride the raid, the forty choro
Blow together on the tabılgı embers.
If you take the dogs as comrades,
They whisper together in the place of straits.
Though you plead, they heed not your word,
They break your pride.
If these dogs take the bit in their teeth,
They snuff out your breath!»
Kanıkey speaks such words:
«The forty choro left by your father –
Send six of them off to deeds of valor,
All of them, troop by troop,
Send down into the deep.
Send one to Kakan,
Send one to Altay,
Send one to Kañgay,
Send one to the Ertiş,
If you do not take measures early,
They are no slaves to stand as your people,

Aklını başına getirecek bu değil.
This is not what will bring them to their senses.

Haram besleyip, kötü düşünüp,
Haramlar sana el olmaz,
Aşık kemiği kadar sıçanın
Doksanını topladım, kürk olmaz,
Durup sana el olmaz».
Atası Manas kökcaldan
Artık doğan Semetey,
Kocalar nice söz söylese de,
Öfkelenip kılı kıpırdamadan,
Kocaların o sözünü
Topuğuna denk tutmadan,
Yatıp kaldı aldırmadan.

Nursing the unclean, thinking evil,
The vile ones will be no people to you,
Of the mouse no bigger than a knucklebone
I gathered ninety — they make no fur coat,
They will not stand and be your people».
From his father Manas the kökcal
Semetey, born to surpass him,
Though the elders spoke many a word,
Not a hair stirring in his anger,
That word of the elders
Holding not even level with his heel,
He lay there unheeding.

KIRK ÇORONUN KAÇIŞI.

SEMETEY'IN KOVALAYIP YETIP, HEPSINI KIRIP,

KOÇKOR'A KÜMBET YAPTIRMASI

THE FLIGHT OF THE FORTY CHORO.
SEMETEY PURSUES AND OVERTAKES THEM, CUTS THEM ALL DOWN,
AND HAS A KÜMBET RAISED FOR KOÇKOR

Perşembenin gününde,
Cumanın Kadir gecesinde,
Talas'ın içi feryat dolu,
«Semetey!» diye çağırıp,
Yine kaçtı kırk çoro,
Geniş Talas'ın boyunda,
Kanıkey'in – Kötörmö'sü,
Kötörmö'yü aşmıştır,
Suusamır'ı geçmiştir.
Kızart'ı aşıp süzülüp,
Geniş Koçkor'u dolaşıp,
İşte o zaman kırk çoro
Eğlenceye dalmıştır.
Yolculuk yapan tulparın
Eyerini alıp çıplak bırakıp,
Yükseğe bağlayıvermiştir,
Sıkıca soğutup salmıştır.

On the day of Thursday,
On Friday's Night of Kadir,
Talas within is full of wailing,
Calling out «Semetey!»,
Again the forty choro fled,
Along the length of broad Talas,
Kanıkey's – her Kötörmö,
They have crossed the Kötörmö,
They have passed Suusamır.
Gliding over the Kızart,
Roaming broad Koçkor,
Behold, then the forty choro
Have sunk into revelry.
Of the journeying tulpars
Taking the saddles, leaving them bare,
They have tied them up high,
Cooled them down well and loosed them.

Taştan germe yapışıp,
Hazır olup duruşup.
Aş yemeğini donatıp,
Koca kazana girişip,
Taş sacayaklar kapanıp.
Direği kamış çadırı
Düz yere dikip kurup.
Kısır taydan kesişip,
Sağlamca nöbetçi koyuşup,
Yatmakta imiş kırk çoro.
Mızraklarını kuşanıp,
Tüfeklerini hazırlayıp,
Yatmakta imiş kırk çoro.
O Kızart'tan eğilip,
Semetey dürbünü bir tutsa,
Gök ala çadır görünür,
Göğerip duman tüter.

Building a windbreak of stone,
Standing at the ready.
Setting out the meal of food,
Setting to the great cauldron,
The stone trivets set fast.
The tent with its reed pole
Raised and pitched on level ground.
Slaughtering barren colts among them,
Posting sentries in earnest,
The forty choro lay at rest.
Girding on their lances,
Making ready their muskets,
The forty choro lay at rest.
Leaning out from that Kızart,
When Semetey put the spyglass to his eye,
The blue-motley tent shows,
Smoke rises, turning blue.

Kırk çoroya bakınca
Düşmanlık hali görünür.
Göğe duman yükselir,
Morarıp çadır görünür,
Nice haykırış, uğultulu nara,
Kahrolası, kırk çoro
Öfkeden morarmış hali görünür!
Manas'ın oğlu er yetim
Buurul'a binip şahlandırıp,
Gönlüne sığmaz nice kaygı,
Kırk çoroyu gördüğünde
Gözünün yaşı on dere.
Atası Manas'tan kalan Boz kise'yi
Çözüp boynuna asınıp,
Taybuurul'u yedeğe alıp,
Kırk çoroya yalvarıp:
«Ben Talas'a geleli,
Kurban olayım, kırk çoro,
Gün sayınız altmış oldu,
Dönüp uçacak kanadım.

Looking upon the forty choros,
A look of enmity appears.
Smoke rises to the heavens,
The tent shows dark and livid,
So many cries, a roaring clamor,
Accursed be they, the forty choros,
Livid with rage they appear!
Manas's son, the valiant orphan,
Mounting Buurul, rearing him high,
Sorrows too many for his heart to hold,
When he beheld the forty choros
His tears ran in ten streams.
The Gray Pouch left from his father Manas
He untied and hung about his neck,
Taking Taybuurul on the lead,
He pleaded with the forty choros:
«Since I came to Talas,
Let me be your offering, forty choros,
The count of days has reached sixty,
My wings would turn and fly away.

Dikkatle dinle sözümü,
Kurban olayım, kırk ağa,
Pek kırma belimi.
Talas'a varıp, kırk çoro
Dayandığı yeri demir gibi,
Dağıtıverdi çoroyu,
Manas'ın kötü oğlu dedirtme.
Öldürüp gitme sözümü,
Kurban olayım, kırk ağa,
Öz canımı kıydırma!
Diri koyma, kesip git,
Kendi elinle, kırk ağa!
Beni belli bir yere gömüp git,
Öfkelendinse kırk ağa,
Ben yetimi kesip git!»

Listen closely to my words,
Let me be your offering, forty elders,
Do not break my back so cruelly.
Coming to Talas, forty choros,
The place he leaned on iron-firm,
He scattered the choros abroad,
Let none call me Manas's wicked son.
Do not kill me and depart from my word,
Let me be your offering, forty elders,
Do not have my own life slain!
Leave me not alive — cut me down and go,
With your own hand, forty elders!
Bury me in a marked place and go,
If you are enraged, forty elders,
Cut down this orphan and go!»

Han Manas'ın kırk çorosu,
Çıybıt, Koçkor – iki haram,
Şaşmadan değen oku gör,
Adıbay, Kölbay – dört haram
Dört bir yandan mızraklayıp,
Hepsi bir sıra durdular,
Tüfek atıp, yay çekip,
Çarpışarak vuruştular.
Han Manas'ın kırk çorosu
Baş eğen yetime
Yağmur gibi yay çekti,
Dolu gibi ok attı.
Usta olan kırk çoro
Ay-âlemi kasıp kavuran,
Hem pehlivan, hem arslan,
Semetey'in başına
Belayı saran yer o yer.
Cazayıl* tüfeklerle üşüşüp,
Kırk çoronun hepsi,
Bilgesi ve yaşlısı
Yalvarıp duran yetime
Hepsi birden üşüştü.
Ağzı çelikten Oçogor'la

Khan Manas's forty choros,
Çıybıt, Koçkor – the two vile ones,
Behold the arrow striking true,
Adıbay, Kölbay – the four vile ones
Thrust their lances from four sides,
All of them stood in one rank,
Firing muskets, drawing bows,
Clashing they fought together.
Khan Manas's forty choros
Upon the orphan who bowed his head
Drew their bows like falling rain,
Loosed their arrows like the hail.
The forty choros, masters all,
Scourging and scorching moon and world,
Both wrestler and lion each,
Upon the head of Semetey —
That was the place calamity coiled.
Swarming with cazayıl muskets,*
All of the forty choros,
Their sage and their elder alike,
Upon the pleading orphan
All descended in one swarm.
With steel-mouthed Oçogor

Sıra durup bin atıp,
Kırk çoronun hepsi
Sağlı sollu yay çekip,
Ejder ağızlı sırlı ok –
Alıp koyup bin atıp.
Yetim öylece durunca
Sarıp yakalamak için,
Gerçek niyetleri bozuldu,
Kurban gibi kesmek için.
Güçleri yetse onların
Yol üstünde sürükleyip,
İtlere parçalatmak için.
Çıybıt, Koçkor – iki haram,
Bunca hakaret etseler de
Adıbay, Kölbay – dört haram,
Kımıldamadı kahraman er.
Küçük hatunun oğulları,
Ayrıymış meğer sevdaları.
Manas'tan kalan kırk çoro
Baştan ayağa zırh giyili,
Şiddetle bağırıp, yay çekip.

Standing in rank they fired a thousand,
All of the forty choros
Drew bows to the left and right,
The dragon-mouthed enchanted arrow –
Taking and nocking, fired a thousand.
As the orphan simply stood,
To wrap and seize him fast,
Their true intent turned foul,
To slaughter him like an offering.
Had their strength sufficed,
To drag him along the road,
To have the dogs tear him apart.
Çıybıt, Koçkor – the two vile ones,
Though they heaped such insult on him
Adıbay, Kölbay – the four vile ones, The hero stirred not at all.
The sons of the junior wife,
Their loves, it seems, were set apart.
The forty choros left from Manas,
Armored from head to foot,
Shouting fiercely, drawing bows.

Puslu dumanı, koru gör,
Sarıp gelen topluluğu gör.
Aç haykırış, uğultulu nara,
O Manas'ın kırk çorosu –
Kapışsa kurdun dişi işlemeyen,

Âlemin gücü yetmeyen.

Sapı derin sırlı mızrak,
Ucuna çelik eklenmiş,
Rast geleni yere seren,
Mızrak ustası kırk çoro
Haykırıp mızrak uzattı,
Onar, beşer nöbetleşe,
Dört bir yandan mızrak vurdu.
Manas'ın oğlu er yetim
Aldırmadan durdu,

Behold the hazy smoke, the ember,
Behold the host that comes encircling.
Hungry cries, a roaring clamor,
Those forty choros of Manas –
Whom the wolf's tooth cannot bite in the grapple,
Whom the strength of the world cannot match.
The deep-hafted enchanted lance,
Its point joined with steel,
Laying low whomever it meets,
The forty choros, masters of the lance,
Shouted and thrust their lances forth,
By tens, by fives, in turns,
They struck with lances from four sides.
Manas's son, the valiant orphan,
Stood there without heeding,

Onca mızrağı
Topuğuna denk saymadı.
Yetim dimdik duruverdi.
Mızraklarını atıp,
Baltayla vurdular.
Üşüşüp kaynaşıp durdular,
Aybaltayla, mızrakla,
Çetin oldu vuruşları.
Kılıcını ele alıp,
Can esirgemeden yetime
Haykırıp kılıç saldılar.
Kökcal'ın oğlu er yetim
Göğsüne sığmaz nice kaygı,
Kökcal'ın oğlu yetimin
Gözünün yaşı on dere,
Horoz gibi kabaran kahraman arslan,
Gök demirden tulga
Kökcal yetimin başında
Kaburganın zırhı

All those many lances
He counted not worth his heel.
The orphan stood bolt upright.
Casting their lances aside,
They struck with the axe.
Swarming and seething they pressed,
With moon-axe and with lance,
Fierce grew their blows.
Taking sword in hand,
Sparing no life, upon the orphan
They shouted and fell with swords.
Kökcal's son, the valiant orphan,
Sorrows too many for his breast to hold,
Kökcal's son, the orphan —
His tears ran in ten streams,
The hero-lion bristling like a rooster,
The helm of gray-blue iron
On the head of the Kökcal orphan,
The armor of his ribs

Ok işlemez yetimin
Kürek kemiği üstünde,
Anacığı Kanıkey'in
Özenle döktüğü demiri.
Manas'tan kalan Akolpok
Astarını çelikle berkitmiş,
Kelte tüfeğin okunu bezdirmiş,
Ustadan ustaya işletmiş,
Bilgelere sınatmış.
Altın, ipek karışık,
Altmış boya dokutmuş.
Çetin, müşkül işlerde,
Kırk çoro değil, Akolpok
Kakançın'la savaşta
Cehennemi kötü kopardığında,
Kargaşa salıp atıştığında,
Ok yanılıp geçmemiş,
Çeliğin oku işlememiş.
Atası Kökcal Manas'tan

No arrow pierces the orphan
Upon his shoulder blade,
His dear mother Kanıkey's
Iron cast with loving care.
Akolpok, left from Manas,
Its lining fortified with steel,
It wearied the bullet of the short musket,
Worked by master after master,
Tested by the sages.
Gold and silk together mingled,
Woven in sixty dyes.
In hard and grievous labors,
Not the forty choros — Akolpok:
In the war with Kakançın,
When hell broke loose in evil,
When chaos-sowing shots were traded,
No arrow strayed and passed within,
The bolt of steel could not pierce through.
From his father Kökcal Manas

Armağan kalan Akolpok.
Dertli talihsiz,
Kaplan anan Kanıkey
Manas'tan kalan çoronun
Düşman olacağını sezip,
«Yolu kurumuş hilekârlar
Yolda ona rastlar» – diye,
«Ansızın yetimimin,
Boş yere eceli erişir» – diye,
Asil hatun Kanıkey
Akolpok'u giydirip,
Boğazına düğmesini
Çapraz çapraz düğümleyip.
Görenin gönlü bölünüp,
Kökcal Manas beyin
Tıpkı kendisi gibi görünüp.
Hızır dokunmuş arslana sataşan
Kırk çoroya felah yok,

Akolpok'ta delik yok,
Bugün var olan yarın yok,

Öz kardeşi düşman olup,
Böyleymiş meğer, boktan dünya!
İçi yanıp, bağrı kor,
«Sürünüp gelmiş yetim» – diye
Sırrını bilen kardeş yok.
«Üstün kardeş – diye diye,
Kanım kaldı bir kaşık,
Etim kaldı gök çürük.
Buurul küheylana bindim, – diye,
Kahrolası, kalleş dünya,
Yalnız kardeşe yöneldim, – diye.
Derdim Tanrı'ya ulaşmaz,
Kardeşe dönsem de olmaz.
Terkimin kuruyup kaldığını,
Sallanıp yürüyen at bildi,
Zavallı canın yandığını,
Öz kardeş değil, el bildi.

Akolpok remained a gift.
Sorrow-laden, luckless one,
Your tiger mother Kanıkey,
Sensing that the choros left from Manas
Would one day turn to foes,
«Tricksters whose road has withered dry
Will meet him on the way» – she said,
«Suddenly my orphan's
Doom will come for nothing» – she said,
The noble lady Kanıkey
Dressed him in Akolpok,
Its buttons at his throat
She knotted cross on cross.
The heart of the beholder split in two,
Like the bey Kökcal Manas,
His very image he appeared.
For the forty choros who assail
The Hızır-touched lion there is no deliverance,
In Akolpok there is no hole,
What is today, tomorrow is not,

His own brother turned to foe,
So it is, then — this filthy world!
His inside burning, his breast an ember,
«An orphan crawled here» – they said —
No brother knew his secret.
«Peerless brothers — saying so and so,
My blood is left but a spoonful,
My flesh is left gray-rotten.
I mounted the courser Buurul, – saying,
Accursed, treacherous world,
I turned to my only brothers, – saying.
My grief does not reach God,
Nor may I turn back to my brothers.
That my crupper had dried and shrunk,
The swaying, walking horse knew it,
That my poor soul was burning,
Not my own brother — strangers knew it.

Şimdi vadili pınara, geniş suya,
Yukarı sürecek malım yok.
Öz kardeşim düşman oldu,
Artık ölümden esirgeyecek canım yok.
Engebeli Keñ-Kol, geniş Talas'a
Sürüp salacak malım yok
Öz kardeşim ok attı,
Artık ölümden esirgeyecek canım yok.
Ben Talas'a geleli,
Kardeşim, seni göreli,
Ovanı mı alıp kaçtım?
Onurumu fena tükettin,
Kahrolası kötüler,
Hazineni mi alıp kaçtım?!
Akılsız kardeş, onmaz ol,
Anamı ansam da olmadın,

«Aklıma düşünce keserim» – diye,

Haramlığını bırakmadın.
Tükettin artık yaşımı,
Zahmetine katlansam da
Armağan ettim başımı.
Başımı sunsam olmadın,

Gürleyip de vazgeçmedin,
Gürleyen demir çelik değil,
Başka yerde büyüyen itler yurt olmaz.

Saldırıp el atarcasına,
Derme demir çelik değil.
Kudurmuş itler yurt olmaz.
Göz koymuşsun kırk çoro,
Akolpok gibi übüme*.
Dikkat etsem kırk çoro,
Meğer kastetmişsiniz
Bu yetimin köküne.
Senin dilediğin çıkar mı,

Now to the valleyed spring, the wide water,
I have no herds to drive upstream.
My own brother has become my foe,
I have no life left to spare from death.
To rugged Keñ-Kol, to broad Talas
I have no herds to drive and loose
My own brother shot his arrow,
I have no life left to spare from death.
Since I came to Talas,
Since I saw you, my brothers,
Did I seize the plain and flee?
You have spent my honor foully,
Accursed wicked ones,
Did I seize your treasure and flee?!
Witless brothers, may you never prosper,
Though I invoked my mother, you would not relent,
«When it crosses my mind I will cut him down» – saying,
You would not leave your vileness.
You have used up now my years,
Though I bore your torments patiently
I offered you my head as a gift.
Though I offered my head, you would not relent,

You thundered on and would not cease,
What thunders is iron, not steel,
Dogs raised in other places make no homeland.
As if to lunge and lay a hand,
Gathered iron is not steel.
Rabid dogs make no homeland.
You have set your eye, forty choros,
On my übüme, on Akolpok.*
When I look closely, forty choros,
It seems you have conspired
Against this orphan's very root.
Will what you desire come to pass —

İstediğin fesat mı?
Düşündüğün çekişme mi,
İstediğin dövüş mü?
İsteyene verilmez küheylana
Soğuk kement atayım,
Suratımı astırdın kırk çoro,
Hepinizi kurban edeyim!
Gözünü oyar oldum.
Çok üzdün beni kırk çoro,
Kırıp geçirip öcümü alayım!

Aklı gitmiş kırk ağa,
Başımı sunsam olmadın,

Gümbürdete gümbürdete ateş edip,
Fesadını bırakmadın.
Adil Tanrı işte vurdu,
Küheylanın başını çevirmez mi,
Kardeşim diye yalvarsam,
Düşmanım işte burada durmaz mı!
Kükreyerek el atsam,
Atacığımın ruhu
Döndürmeden yetişip beni vursun!
Hayvandan beter ok attın,
Allah Teâlâ seni vursun!
Kanımı kaynattın kürede,
Kahrolası kırk ağa,
Yaktın kavurdun canımı.
Kırk ağa, burada durursun,
Sen kızıl sarp kaya mıydın,
Ben Çin'den gelen düşman mıydım?
Teñiz'in oğlu o çirkin

Is it mischief that you want?
Is it strife that you intend,
Is it combat that you crave?
On the courser given to no asker
Let me cast the cold lasso,
You have made me scowl, forty choros,
Let me make offerings of you all!
I have come to gouge out your eyes.
You have grieved me sorely, forty choros,
Let me smash you through and take my vengeance!
Forty elders, your wits are gone,
Though I offered my head, you would not relent,
Firing with boom upon boom,
You would not leave your mischief.
The just God has struck indeed,
Will He not turn the courser's head —
When I pleaded, calling you my brothers,
Does my enemy not stand right here!
If I roar and lay my hand upon you,
May my dear father's spirit
Overtake and strike me down before I turn!
You shot worse than any beast,
May Allah the Most High strike you down!
You boiled my blood within the forge,
Accursed forty elders,
You burned and scorched my soul.
Forty elders, here you stand —
Were you a red sheer cliff,
Was I a foe come out of China? Teñiz's son, that hideous one,

Kadir bilmez kırk ağa,
Sen kara engebeli dağ mıydın,
Ben Kalmuk'tan gelen düşman mıydım?
Ben Buhara'dan göçtüğümde,
Kulan kovalayıp yiyerek geldim,
Kahrolası kırk çoro,

Thankless forty elders,
Were you a black and rugged mountain,
Was I a foe come from the Kalmyk?
When I journeyed from Bukhara,
I came chasing kulan and eating them,
Accursed forty choros,

Derdimi paylaşır kardeş diye geldim.
I came thinking brothers would share my grief.

Şimdi vebalin kendine,
Kendin saldırdın kırk çoro,
Emeğin kara tepene!
Ben Buhara'dan çıktığımda
Toy kuşu kovalayıp yiyerek geldim,
Topunuzla kırk çoro
Arka olur diye geldim.
Şimdi bakıp durun, kırk çoro
Öldürmeye karar verdim seni,
Gücünü gidermeye karar verdim,
Kanını dökmeye karar verdim!»
İşte o an, coşup yetimin
Açık yerini örttü,
Öfkelenip durmadan,
Bağrı tütüp dağlandı.
Kırk çoro durdu tüfek doğrultup,
Yetimin dönüp bakmaz halini görünce,
Ateş gibi gözleri parladı,
Hızırlı arslanın soyunu
Kötü bir öfke nöbeti tuttu.
Kapı kanadı gibi ak dişini
Çocuk bey yetimin
Gıcırdatarak çiğnedi.
Öfkesi göze göründü,
Kapı kanadı gibi ak diş
Yetim dişlediğinde
Darı gibi ufalandı.
Kuşandığı alengir yay, sırlı ok,

Şimdi başlar hengâme!

Now the sin is on your own heads,
You yourselves attacked, forty choros,
Your labor upon your black crowns!
When I set out from Bukhara
I came chasing bustard and eating them,
With all of you, forty choros,
I came thinking you would be my backing.
Now watch and see, forty choros,
I have resolved to kill you,
I have resolved to break your strength,
I have resolved to spill your blood!»
In that instant, surging, the orphan's
Open places all were covered,
Raging without cease,
His breast smoked and was seared.
The forty choros stood with muskets leveled,
Seeing the orphan would not turn to look,
Their eyes flashed like fire,
The line of the Hızır-blessed lion
Was seized by an evil fit of wrath.
His white teeth like door-leaves
The child bey, the orphan,
Ground and gnashed together.
His rage showed in his eyes,
The white teeth like door-leaves,
When the orphan clenched them,
Crumbled fine as millet.
The girded cunning bow, the enchanted arrow,
Now begins the tumult!

Çevresine bakmadan,
Hiç canını esirgemeden
Gökten inen Boz kise'yi
«Allah!» – deyip, beline kuşanıp,

Han atası Manas'tan kalan

Without a glance around him,
Sparing his life not at all,
The Gray Pouch descended from heaven
«Allah!» – he cried, and girded it to his waist,
Left from his khan father Manas,

	Zulpukor'u Bindiği küheylan ala baş,	*Zulpukor The courser he rode, dappled of head,*
	Kabzasından kavrayıp,	*He gripped it by the hilt,*
	Sıyırıp çekti kınından.	*And stripped it from its sheath.*
	Bir elinde yetimin	*In one hand of the orphan*
	Altın yanaklı aybaltası,	*His moon-axe with cheeks of gold,*
	Uyluğunda yetimin	*Upon the orphan's thigh*
	Manas'tan kalan Sırnayza'sı,	*His Sırnayza left from Manas,*
	Sağ yanında görünür	*At his right side appears*
68040	Altın işlemeli cankaltası.	*His gold-worked cankalta.*
	Görenin gönlü bölünüp,	*The heart of the beholder split in two,*
	Kökcal'ın oğlu yetimin	*Kökcal's son, the orphan,*
	Opol Dağı gibi görünüp.	*Loomed like Mount Opol.*
	Altın kemer kuşanıp,	*Girding on the golden belt,*
	Ay gibi yüzüne nur vurup,	*Light struck his face like the moon,*
	Gümüş kemer kuşanıp,	*Girding on the silver belt,*
	Gün gibi yüzüne nur vurup,	*Light struck his face like the sun,*
	Hışımlanıp somurtup,	*Fuming, glowering dark,*
	Gözbebeği alev saçtı,	*The pupils of his eyes shot flame,*
68050	Ölçü tanımaz yetimin	*The orphan who knows no measure*
	Kan içiciliği tuttu.	*Was seized by thirst for blood.*
	Mızraklıyor kırk çoro,	*The forty choros ply their lances,*
	Taybuurul'u bir sürüp,	*Driving Taybuurul once forward,*
	Mızrak uzatıp haykırıp,	*Thrusting his lance and shouting,*
	«Manas!» diye nara atıp,	*Roaring the war-cry «Manas!»,*
	Kırk çoroya el saldı.	*He laid hands on the forty choros.*
	Manas'tan kalan yedi tuğu –	*The seven banners left from Manas –*
	Yedi yere dikip,	*Planting them in seven places,*
	Şimdi girdi yetimin,	*Now the orphan entered in,*
68060	Ulaştığı yeri yere serip.	*Laying low wherever he reached.*
	En değerlisi altı tuğu –	*The most precious six banners –*
	Altı yere dikip,	*Planting them in six places,*
	Sürüp girdi yetimin	*The orphan drove and entered in,*
	Önce yere serdirip.	*First laying them out on the ground.*
	Güçlülerden Küldür, o öldü,	*Küldür of the mighty ones — he died,*
	Çaresiz doğmuş kul idi,	*He was a slave born helpless,*
	Bahadır Bayçoro, o öldü.	*The batyr Bayçoro — he died.*
	Büyük şenlik kurulan yer,	*Where the great feast was held,*

Büyük Kızart boyunda,
Geniş Koçkor boyunda,
Kırk çoronun içinde
Koçkor, Çıybıt karışık,
Soyundan sopundan,
Eelikme'nin soyu
'Ah' dedirtmeden el salınca,

Şaşkına dönen kırk çoronun
Altısı öldü bir yerde.
Namlısı belde öldü,
Koçkor, Çıybıt ağası
Katıldığı yerde öldü,
Adıbay, Kölbay, onlar öldü,
Kırk çoronun iyisi
Değerlisi Küldür, o öldü.
Tölömön'ün Tölgöçü'sü,
Törtkürööñ bayın nazlısı,
Argın hanın Acıbay'ı –
Kırk çoronun öncüsü,
Kökcal doğmuş Körögöç –
Ustaları burada öldü.
İşleri yokuşa sarınca,
Kırk çoro geldi üşüşüp,
Semetey'e yalvarıp.
Çorolar yalvarıp gelince,
Tükendikçe tüten
Dümpökü'nün soyu
Kırk çoronun kalanını
Tümünü yakaladı,
Yol üstünde sürükleyip,
İtlere parçalattı,
Sultanmış Semetey
İçeceği kanmış gibi,
Kanından yutuverdi.
Manas'tan kalan kırk çoro,

Dört ağasını baş edip,
Tamam* kırıp geçirdi,

Along great Kızart,
Along broad Koçkor,
Among the forty choros
Koçkor and Çıybıt mingled,
Of their line and lineage,
The seed of Eelikme —
When he struck without letting one say 'Ah',
Of the forty choros struck dumb
Six died in a single place.
The famed one died at the pass,
The elder of Koçkor and Çıybıt
Died where he had joined,
Adıbay, Kölbay — they died,
The best of the forty choros,
The precious Küldür — he died.
Tölömön's Tölgöç,
The darling of Törtkürööñ the bay,
Acıbay of the Argın khan –
Vanguard of the forty choros,
Körögöç born a kökcal –
Their masters died here.
When their affairs went uphill,
The forty choros came swarming,
Pleading with Semetey.
When the choros came to plead,
Smoldering as it burns to its end,
The seed of Dümpökü —
The rest of the forty choros
He seized, all of them,
Dragged them along the road,
Had the dogs tear them apart,
Semetey — a sultan indeed —
As if blood were his drink,
Swallowed of their blood.
The forty choros left from Manas,

Making his four elders the chief prize,
He smashed them tamam, one and all,*

Kırk çoroyu kırdı,
Kırıp canı rahatladı.
Otlu yere ateş verdi,
Çayırlı yeri tutuşturdu.
Kara suya kan döküp,
Hunhar diye gerçekten ad aldı.
Vadili yeri yağladı,
Kinleşip gittiğinde
Öz ağasını hakladı.
Kan akıtıp katık etti,
Hunhar olarak nam saldı.
Gelip Talas'ı yayla edindi,

Kırk çoroyu kırıp geçirip,
Yapayalnız kaldı.
Kırk çoroyu kırmış.
Yaptıkları için yapmış,
Kırıp canı rahatlamış.
Cakıp hanı yuttu,
Manas'ın oğlu yetimde
Zerrece hasret kalmadı.
Köböş'ü mezara soktu,
Kökcallığını gösterdi.
Abıke'yi devirip,
Onun kendisini yok etti.
Kana doyup katıklandı,
Hunharın oğlu Semetey
Kan içer kökcal diye nam saldı.
Karşısına çıkan düşmanı yere serdi,
Düşman kadrini bilmemişken,
Handan geri dönmemeye
Kılıç yalayıp ant içti.
Öz yakınını öldürüp,
Fermanını yurda yürüttü.
Görmüş müdür acaba» – diye,
Gerçek haberini Semetey,
Çın-Maçın'ın hanı olan
Koñurbay'a bildirdi.
On ikisinde bu yetim,

He slaughtered the forty choros,
Slaughtering, his soul found ease.
He set fire to the grassy ground,
He kindled the meadowed land.
Spilling blood into the black water,
He truly won the name of blood-shedder.
He greased the valleyed land,
When he went forth in rancor
He finished off his own elders.
He let blood flow and made it his relish,
He spread his fame as a blood-shedder.
He came and made Talas his summer pasture,
Having smashed the forty choros through,
He was left all alone.
He had slaughtered the forty choros.
For what they did, he did it,
Slaughtering, his soul found ease.
He swallowed up Cakıp khan,
In Manas's son, the orphan,
Not a grain of longing remained.
He put Köböş into the grave,
He showed his kökcal nature.
Toppling Abıke,
He wiped that one from the earth.
Sated with blood, it was his relish,
The blood-shedder's son Semetey
Won fame as the blood-drinking kökcal.
He laid low every foe who faced him,
While the foe had not known his worth,
Never to turn back from the khan
He licked the sword and swore his oath.
Having slain his own kin,
He carried his decree through the land.
Has he perhaps seen it» – saying,
His true tidings Semetey
Made known to Koñurbay,
The khan of Çın-Maçın.
At twelve years, this orphan —

Kolay değil kurnaz yetim.

Namı yurda duyuldu:
«Ağasını kesip attı» – diye,
Kırk kapılı Beecin'in
Defterine çizildi,
Ağasını kesen arslan çıktı,

Âlemi ezen yiğit çıktı.

Değerli Bakay ihtiyar,
Sarı han ile Camgırçı
Tez atlarını eyerleyip,
Yola çıktıkları demmiş,
Yetiminden ürküp.
Arslan Bakay ağası –
Aklına bir bak sen,
Gerçek evliya Bakay'ın
Aklının en seçkini.
«Olgunlaşıp düşmana girmemişken,

Kıyametin dar yolunu
Görmüş müdür acaba, – diye,
Kahrolası bu yetim
Ölmüş müdür acaba» – diye,
Sakalı seyrelip,
İki yanaktan akan yaş
Köprücüğe doğru dökülüp.
Manas'tan kalan kırk çoro
Kırkı kırk yerden gelmiş
kavgacı çoro.
Kazara atışıp,
Ansızın kapışıp.
Pişip de düşmana girmemişken,

Belaya çatıp Semetey
Ölmüş müdür acaba, – diye,
Kıyametin dar yolunda
Kederlenen Bakay ağanız,

No easy thing, the cunning orphan.

His fame was heard through the land:
«He cut down his own elders» – they said,
In forty-gated Beecin's
Register it was inscribed:
A lion has appeared who cut down his elders,
A brave has appeared who crushes the world.
The precious old man Bakay,
With Sarı khan and Camgırçı,
Saddled their swift horses,
It was the hour they set upon the road,
Startled by their orphan.
The lion Bakay, his elder –
Just look upon his mind,
Of the true saint Bakay's
Wisdom the choicest part.
«Before he has ripened and gone against the foe,
The narrow road of doomsday —
Has he perhaps seen it, – saying,
This accursed orphan,
Has he perhaps died» – saying,
His beard growing sparse,
The tears that ran down both his cheeks
Poured toward his collarbone.
The forty choros left from Manas,
Forty come from forty places,
brawling choros.
Trading shots by mischance,
Grappling all of a sudden.
Before he has ripened and gone against the foe,
Semetey, meeting calamity —
Has he perhaps died, – saying,
On the narrow road of doomsday
Your elder Bakay, sorrowing,

Düşman kurduna bakınız,
Yanına aldığı iki han,
Kendine gelemez Müslüman,
Bıyığı seyrelip,

Burnunun suyu dökülüp.
Gözünün yaşını silemeden,
Sümüğünü çekemeden,
Gerçekten kederlendi Bakay han.
Kökçolok ile fırlayıp,
Çanak gibi keseği savurup.
Ağzını bıraksa Kökçolok,
Serap gibi uçup gider,
Göz açıp yumuncaya dek,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Yetime karışıp
Yaklaşarak girip vardı.
Kırk çoroyu o yetim
Tümden kırıp geçirmiş.
Ölülerini vadiye yığmış. Kederlenişine bakınız,
Bahadır Bakay ihtiyar,
Ağam Bakay evliya
Tavşan toynağını eline alıp,
Gözünü açıp silkinip,
İyice yaşarıp hıçkırıp,
Bakay gözyaşına boğuldu.
Vah, yiğit Bakay ile
Koyunu bir ağılda,
Aşı bir sofrada,
Ölümü ortak, canı bir,
Bakay'ın gönlü yıkıldı,
Kırda gördü han Bakay
Kırk çoronun ölüsünü.
Kırıldığını gördüğü an,
Değerli Bakay ağanız
Geri dönüp hanlara
Söyleyip durduğu şu söz:
«Camgırçı ile Sarı han,

Look upon the wolf of the foe,
The two khans he took at his side,
The Muslim cannot come to himself,
His mustache growing sparse,

The water of his nose ran down.
Unable to wipe his tears,
Unable to draw back his snivel,
Bakay khan truly sorrowed.
Darting off with Kökçolok,
Flinging up clods like bowls.
Should Kökçolok be given rein,
He flies away like a mirage,
Before an eye could open and shut,
Before one could say this or that,
Joining the orphan
He drew near and entered in.
The forty choros — that orphan
Had smashed them one and all.
He had heaped their dead in the valley.
Look upon his sorrowing,
The batyr, the old man Bakay,
My elder Bakay the saint
Took the hare's hoof in his hand,
Opened his eyes and shook himself,
Welling up sorely, sobbing,
Bakay was drowned in his tears.
Alas — with valiant Bakay
Their sheep in one fold,
Their food at one table,
Death shared, soul as one,
Bakay's heart collapsed,
Khan Bakay saw on the steppe
The corpses of the forty choros.
The instant he saw them slaughtered,
Your precious elder Bakay
Turned back to the khans —
The word he kept on speaking:
«Camgırçı and Sarı khan,

Gönlüm fena bölündü,
Kahrolası kırk çoro
Kırıldığı göründü.
Huyu bozuk itlerin
Kalmış sırtta ölüsü,
Çekişmenin iyisi olur mu,

Kıra kanı döküldü,
Haramdan olma kırk çoronun
Kıra kemiği gömüldü,
Kırk çoro yoldaş ölmüş,
Öldüğünü Bakay görmüş.
Koçkor, Çıybıt birlikte ölmüş,
Adıbay, Kölbay orada ölmüş.
Bunlar söylenip dururken,
Heybetli Semetey
Başında samur kara börk,
Manas'tan doğma kara-gök,
İki yanına bakınıp,
Dudağını burnunu yalanıp,
Bakay'a ulaşıp geldi.
Çocuğa belli etmez
Kaplan Bakay ağanız:
«Ey, Manas'ın oğlu yetimim,
Kırk çoro kaçak ağalarını
Amansız kovalamışsın,
Eğriliğini bir nebze çekmeden
Kırgına uğratmışsın,
Hızır dokunmuş yetimim,
Hayli öcünü almışsın!
Atandan kalan kırk çoroyu
Kırgına uğratmışsın!
Kızıl kuyruk öğüdümü al,
Değerli yetim, sözümü tut,
Manas'tan kalan mirası,
Hepsi bir olan kırk çoronun
Bulunmuş meğer ilacı,
Un ufak olmuş hepsi.
Kıl bıyığı sarkıtıp,

My heart is foully split,
The accursed forty choros
Are seen to have been slaughtered.
Of those dogs of rotten temper
The corpses lie left on the ridge —
Can strife ever bring good?

Their blood was spilled on the steppe,
Of the vile-born forty choros
The bones lie buried in the steppe,
The forty choro comrades have died,
Bakay has seen that they are dead.
Koçkor and Çıybıt died together,
Adıbay, Kölbay died there.
While these words were being spoken,
The awe-inspiring Semetey,
On his head the black sable cap,
The black-gray born of Manas,
Glancing to both his sides,
Licking his lips and nose,
Came up and reached Bakay.
He lets the child see nothing,
Your tiger elder Bakay:
«O my orphan, son of Manas,
The forty choros, your runaway elders —
You hunted them without quarter,
Not brooking a jot of their crookedness
You gave them over to slaughter,
My Hızır-touched orphan,
You have taken vengeance in plenty!
The forty choros left from your father —
You gave them over to slaughter!
Take my red-tail counsel,
Precious orphan, keep my word:
The heritage left from Manas,
The forty choros, all as one —
Their remedy, it seems, was found,
All of them ground to flour.
Trailing their wiry mustaches,

Kıyamete gitmiş hepsi.
Yan yatıp kalmışlar meğer,
Kurbanın olayım Semetey,
Yaşlının gencin hepsi.
Ağalarını baş edip,
Kırk çoroyu kesmişsin.

Hızır dokunmuş yetimim,
Kanına iyice doymuşsun.
Yağmur gibi yay çekip,
Üşüşenleri kesmişsin,
Canına cefa pek gelip,
Sesini soluğunu kesmişsin!
Manas'tan kalan kırk çoro
«Koçkor», «Çıybıt» adı verdirip.

Yüzlerini örtüp gitmezsek,
Kuş üzümü gibi güzelim gözü
Gaklayan karga oymasın,
Kapı kanadı gibi ak dişe
Saksağan pislemesin!
Böbreğini kurt oymasın,
Kalan etin tümüne
Tilkiler, kâfirler doymasın!
Bindiklerini kesip git,
Çapayla yeri oyup git,
Bindiğini adayıp kesip git,
Kırk çoronun hepsini
İşaretleyip yere gömüp git!»

Söylenen söze bağlı kalıp,
Bakay'ın öğüdünü tutup,
Öteden geçen, beriden geçen

Yolcuları toplamış,
Koçkor, Çıybıt ikisini,
Adıbay, Kölbay dördünü
Yan yana koyup gömmüş,
Kırk çoroya kırk kümbet

All have gone to doomsday.
They lie fallen on their sides,
Let me be your offering, Semetey,
The old and the young of them all.
Making your elders the chief prize,
You have cut down the forty choros.

My Hızır-touched orphan,
You have well sated yourself on their blood.
Drawing bows like falling rain,
You cut down those who swarmed,
Torment pressing hard upon your soul,
You cut off their voice and breath!
The forty choros left from Manas —
Let the names «Koçkor», «Çıybıt» be given.
If we do not cover their faces and go,
Their lovely eyes like currant-berries —
Let no cawing crow gouge them out,
On their white teeth like door-leaves
Let no magpie leave its filth!
Let no wolf gouge out their kidneys,
On all their remaining flesh
Let no foxes, no infidels be sated!
Cut down their mounts and go,
Hollow the earth with the hoe and go,
Devote and slaughter what you rode and go,
All of the forty choros —
Mark the place, bury them in the earth, and go!»
Keeping faith with the spoken word,
Heeding Bakay's counsel,
Those passing from yonder, passing from near —
He gathered up the travelers,
Koçkor and Çıybıt, the two,
Adıbay, Kölbay, the four,
He buried laid side by side,
For the forty choros forty domed tombs

Görkemle yaptırmış.
Tüccarlı doksan sart,
Kervan başı Kızıl sart,
Kızıl sart ile dost olup, Üstün doğmuş Semetey,
Sartın ustasını getirtip,
Çamurunu yoğurtup çiğnetip,
Keçiyle karışık sığır yününü
Çamuruna serptirip,
Çamurunu kıyım kıyım kardırıp
Eğri büğrü olan yerini
Kızıl sarta baktırıp,
Kırk çoroya kırk kümbet

He had built in splendor.
Ninety sarts with merchants,
The caravan chief, the Red sart,
Befriending the Red sart, Semetey, born supreme,
He had the sart's master brought,
Had the clay kneaded and trodden,
Cattle wool mingled with goat's
He had sprinkled into the clay,
Had the clay mixed morsel by morsel,
Its crooked, uneven places
He had the Red sart oversee,
For the forty choros forty domed tombs

Tane tane saydırıp,
Surkızıl'ı kestirip,
«Burada yurt tutan halkın hepsi Koçkor gibi vuruşadursun», – diye,
Kümbetlerin durduğu o yeri
Kırk çoroyu gömüp Semetey
Han Bakay'dan dua alıp,
Böylece o yer
«Koçkor» diye adlandı.
Kırk çoroyu kırdıktan sonra,
Kırıp canı dindikten sonra,
Yine geldi Talas'a,
Semetey'in hasreti yok,
Sultan olup Talas'a.
Adı duyulup Alay'a,
Ünü yayılıp nicesine,
Karşı çıkanı sersemletip,
Demir gibi kara-gök olup,
Orda kurup, han olup,
Evliyazade can olup.
Halka haber saldı,
Altın tacını giydirip,
Altın tahta çıkarıp,
Argın ile Kırgız'ı

Counted out one by one,
Having Surkızıl slaughtered,
«Let all the folk who dwell here Fight one another like Koçkor», – saying,
That place where the domed tombs stand — Burying the forty choros, Semetey
Took the blessing of Khan Bakay,
And thus that place
Was given the name «Koçkor».
After he slaughtered the forty choros,
After slaughtering, his soul was stilled,
He came again to Talas,
Semetey has no longing left,
Being sultan in Talas.
His name was heard in Alay,
His fame spread out to many,
Stunning whoever stood against him,
Being iron-like, black-gray,
Setting up the horde, becoming khan,
A soul of saintly line.
He sent word out to the people,
They set the golden crown upon him,
Raised him to the golden throne,
The Argın and the Kırgız

Kıpırdatmadan yönetip,	*He ruled without their stirring,*
Han diye yükselttiler işte,	*They exalted him as khan indeed,*
Atası Kökcal Manas'tan	*From his father Kökcal Manas*
Sultan olup kaldı işte.	*He remained a sultan indeed.*
Argın ile Kırgız'ın	*Of the Argın and the Kırgız*
Kopanını uladı,	*He joined what had been severed,*
68330 Saçılanını topladı.	*He gathered what was scattered.*
On iki uzvu denk çıktı,	*His twelve limbs proved a match,*
Öbür dünyaya giden Manas'a	*To Manas gone to the other world*
Yetkin olan er çıktı.	*A man proved fully equal.*
Çocuğun aslını sorarsan,	*If you ask the child's true origin,*
Kök atası Tügölkan	*His root-forefather Tügölkan,*
Kökünden Hızır dokunmuş.	*From his root touched by Hızır.*
Kökü evliya soyu	*His root the line of saints,*
Üst atası Böyönkan,	*His high forefather Böyönkan,*
Böyönkan'dan Çayankan	*From Böyönkan came Çayankan,*
68340 Çayankan'dan Balakan,	*From Çayankan came Balakan,*
Balakan'ın bahadırı	*Balakan's own batyr,*
Yöneldiğinden dönmeyen,	*Who turns not from where he sets his face,*
Ölümden geri kaçmayan,	*Who flees not back from death,*
Bahadır doğmuş Ogoykan.	*Ogoykan born a batyr.*
Çatık kaşlı, zehri güçlü,	*Beetle-browed, his venom strong,*
Bu da Çin'i epey düze çıkardı. Yamaçta	*He too laid much of China level. On the*
yılkısı altı tümen	*slope his herds six tümen strong,*
Nice yere kavga salmış,	*He loosed strife on many a land,*
Orda bozup, ganimet almış,	*Broke hordes and took his plunder,*
Can yürümez çöl görmüş,	*He saw deserts no soul can walk,*
68350 Cihan gezip* yer görmüş.	*Roamed the world* and saw its lands.*
Derya suyunu boylamış,	*He ranged the river's waters,*
Azgın huylu Ogoy'a	*Whoever rose against wild-tempered Ogoy*
	—
Karşı çıkan kul yerde sürünmüş.	*That slave crawled upon the ground.*
Müslümana ot misali eğilip,	*Bowing to the Muslim like grass,*
Namlı Ogoy han çıkmış,	*Ogoy came forth a famed khan,*
Sesinden can çıkmış.	*At his voice the soul took flight.*
Ocak başında hor olmuş,	*He was scorned at the hearthside,*
Kan emerek güçlenmiş,	*Grew mighty sucking blood,*
Koca Ogoy han ile	*With great Ogoy khan*

Sataşan hor olmuş.
Ogoy handan Karakan,
Kara niyetli Cakıp'tan,
Kara kökcal bahadırdan,
Namlı Kökcal Manas'tan
Kutlu doğmuş Semetey.
Ilgınlı Talas yeri çıkıp,

Semetey adlı er çıkıp,
Hani, Temir hanın şehrine
Sürünüp varıp hor olup,
Aslını bulup Semetey,
Talas'a gelip güçlenip,
Argın ile Kırgız'ın
Arasına kale olup.

Argın ile Kırgız'ın
Ölenden kalanı:
«Semetey sultan oldu, – diye,
Makamına yine kondu, – diye,
Zayıflayan at semirip,
Acıkan karın doyup,
Artık iyi oldu», – diye,
Talas'ı yurt edinip,
Dağılanı toplayıp halk edip,
Dertlenen yurdu halk edip.
Malsız gelen zavallıya
Pay verip zengin edip,
Gönlünü böyle rahatlatıp.
Çifte alaca samur börkün
Sallandığı demmiş,
Orda kurup, han olup,
Makam sahibi can olup,
Dertli yürek açılıp,
Kaygısının hepsi dağılıp,
Kuruntulu dert düzelip,
Haramın hepsi yok olup,
Manas'ın oğlu yaramaz
Böylece kaldığı demmiş.

Whoever meddled was disgraced.
From Ogoy khan came Karakan,
From black-hearted Cakıp,
From the black kökcal batyr,
From famed Kökcal Manas
Semetey was born blessed.
The tamarisked land of Talas brought forth,
A man named Semetey came forth,
Why — to Temir khan's city
He crawled and came and was scorned,
Semetey found his true origin,
Came to Talas and grew strong,
Between the Argın and Kırgız
Becoming a fortress wall.

Of the Argın and the Kırgız
Those left over from the dead:
«Semetey has become sultan, – saying,
He has settled again on his seat, – saying,
The lean horse fattening,
The hungry belly filling,
Now all is well», – saying,
Making Talas their homeland,
Gathering the scattered into a people,
Making the grieving land a people.
To the wretch who came without herds
He gave a share and made him rich,
Thus he set hearts at ease.
His twin-piebald sable cap —
It was the hour it swung and swayed,
Setting up the horde, becoming khan,
A soul who held the seat,
The grieving heart opening,
All of its cares dispersing,
The brooding sorrow mending,
All that was vile perishing,
Manas's son, the rascal,
Thus, it is told, remained.

Köklü ulu söğüt olup,
Buhara'dan gelip Semetey,
Argın ile Kırgız'a
Hâkim-sultan han olup,
Çocuğu dayanak edinip,
Argın, Kırgız gönül verip,
Konup kaldığı demmiş,
Gündüzü rakı, gecesi et
Olup gittiği demmiş.
Kırgızların hepsi,
Genci ile yaşlısı
Kımız içip, kızla oynayıp,
Nice şenlik oyununa
Daldığı demmiş.
At yarışıp, ordo oynayıp,

Becoming a deep-rooted great willow,
Coming from Bukhara, Semetey,
Over the Argın and Kırgız
Becoming sovereign-sultan khan,
The people leaned upon the child,
Argın and Kırgız gave their hearts,
It was the hour, it is told, they settled,
Raki by day and meat by night —
So it went, it is told.
All of the Kırgız,
Their young and their old,
Drinking kumis, sporting with girls,
Into many a festive game
Plunged, it is told.
Racing horses, playing ordo,

Eğlenceye adamakıllı,
Daldığı demmiş.
Tay binip, kuş salıp,
Coşup oynaşıp,
Bütün kunduz derisini
İkiye bölüverip,
Bagalak oyununa koyup,
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas'a Semetey ile Çınkoco
Sıkışıp konup yerleşip,

Into merrymaking thoroughly,
Plunged, it is told.
Riding colts, loosing hawks,
Frolicking in high spirits,
The whole beaver pelt
They split into two,
Staking it on the bagalak game,
In tamarisked Keñ-Kol, broad Talas
Semetey and Çınkoco
Settling close-packed and dwelling,

SEMETEY İLE ÇINKOCO'NUN ÇATIŞMASI
Cumanın Kadir gecesinde,
Semetey'in ordasında
Ağası ihtiyar Bakay var,
Üç-Koşoy boyunda
Argın hanı Sarı han
Akıl bulan yine var.
Anacığı Kanıkey –
Ak yazmalıların evliyası,
Anası bahtsız Kanıkey, o da var.
Kazısına doyurdum.

SEMETEY AND ÇINKOCO'S CLASH
On the Friday Night of Power,
In Semetey's horde
There is his elder, old Bakay,
Along Üç-Koşoy
The Argın khan, Sarı khan,
Who finds wisdom, he too is there.
His dear mother Kanıkey –
Saint of the white-kerchiefed,
His mother, luckless Kanıkey, she too is there. I sated him on kazı.

Bilge hanların hepsi var,
Kırk hizmetkârını ardına takıp,
Manas'tan kalan miras,
Gökten yıldız oynatan,
Döötü* ile dost olan,
Keramet ehli candı,
Hazinenin hanıydı,
Usta Bölökbay da var.
Tekeçi'nin Ormonbek'i,
Hanların hepsi toplanınca,
Manas'tan doğma yaramazın
Ortaya koyduğu sözü var:
«Almambet oğlu Külçoro
İkiz kuzu kardeşim
On ikisine gelmiş,
Tam da bunun dileğini

All the sage khans are there,
Trailing his forty servants behind him,
The heritage left from Manas,
Who makes the stars of heaven dance,
Who befriended Döötü,*
A soul of wonder-working gift,
He was the khan of the treasury,
Master Bölökbay too is there.
Tekeçi's Ormonbek,
When all the khans had gathered,
The rascal born of Manas
Has this word he set before them:
«Almambet's son Külçoro,
My twin-lamb brother,
Has come to his twelfth year,
Just this one's wish —

En yoksulum diyeni
Binden tay bağlayıp.
Görkemini böyle artırıp,
Sarı sağmal kımızdan
Oluk oluk rakı çektirip,
Kırgız'ın kurduğu şenlik,
Şimdi anlatsak destanın
Çatışma olan fesadını!
Tanrı'dan dileyip durmuştum.
Mızrağa taktığım flamam,
Ayaş atam Almambet'in
«Kendine arka edinsin» – diye,
Bırakıp gittiği armağanım.
İşte duran Kulçorom,
Yüreği yağlı olsun – diye,
Kısır kısrağı kestirdim,
Altı yaşında ben alıp,
Boynuna muska taktırdım,
Argın ile Kırgız'a
Nazlandırıp baktırdım.
Kirli gömlek giydirmeden,

For him who said "I am poorest" —
Tethering colts by the thousand.
Thus increasing his splendor,
From the yellow milking kumis
Drawing raki trough upon trough,
The feast the Kırgız held —
Now let us tell the epic's
Mischief that became the clash!
I had kept beseeching God.
The pennant I fixed upon my lance,
My sworn father Almambet's —
«Let him make it his backing» – saying,
The gift he left behind for me.
Here stands my Kulçoro,
That his heart be rich with fat – saying,
I had the barren mare slaughtered,
I took him at six years old,
Had an amulet hung about his neck,
By the Argın and the Kırgız
I had him tended with fond indulgence.
Never dressing him in a soiled shirt,

Kirli kaptan içirmeden,
Çocuğu kendime dayanak ettim,
Şunu bunu söyletmedim,
Külçoro ile Kançoro'yu
Eşit bölüp emzirttim.
Külçoro ile Kançoro,
Önümde siper ettiğim kavağım,
Almambet ile Çubak'tan
Alıp kaldığım vasiyetim.
Yakamda siper kunduzum,
Tepende parlak yıldızım.

Tay gibi tepişen,
«Ayrıca adı kalsın» – diye,

Kaygısız yatmak olur mu,
Bahtsız anam Kanıkey
Gerçek kardeş kılmaya
Ak memesinin sütünü emzirmiş,

Bir sevince dalmışlar,
Semetey ile bu çocuklar
Bir döşekte yatmışlar.
Kanımız bir, canımız ayrı,
Adil hanlar, dinleyin!
On ikisinde Külçoro
On dördündeki Kançoro
Kara keçe* düşüncesi,
Kökten asil olanlar bunlar
Hanzadenin* oğlu,
Atadan yalnız Semetey'in
Çare edindiği bu ikisi
Görünce hasret gidereceğim,
Başıma zahmetli iş düşse,
Sıkıntıyı iyice yükleyeceğim.
Yere sereceğim hünerim,
Yurtlu hanlar, dinleyin,
Yetişmiş meğer kuyruğum.

Never letting him drink from a soiled vessel,
I made the child my own support,
I let none say this or that to him,
Külçoro and Kançoro
I had suckled in equal shares.
Külçoro and Kançoro,
My poplars I set as shield before me,
From Almambet and Çubak
The testament I took and kept.
My sheltering beaver at my collar,
My bright star above your crown.

Kicking at each other like colts,
«Let his name stand apart besides» – saying,
Can one lie down free of care?
My luckless mother Kanıkey,
To make them brothers true,
Suckled them with the milk of her white breast,
They plunged into a single joy,
Semetey and these children
Slept upon a single bed.
Our blood is one, our souls apart,
Just khans, now listen!
Külçoro at his twelve years,
Kançoro at his fourteen —
Thought steady as black felt,*
These are the nobly rooted ones,
Son of the khan's scion,*
Of Semetey, alone from his father,
These two are the remedy he found:
Seeing them, I shall still my longing,
Should toilsome trouble strike my head,
I shall load the hardship full upon them.
My prowess I shall lay upon the ground,
Khans of the land, now listen,
My tail-feathers, it seems, have grown.

Kanadı karşı geldiğinde,
Hazırlanmadan sungur durur mu,
Benim dileğimi Tanrı bilmiş, Açıktan gaza kılalım,
Gün hesabını aldığında,
Günü yazıya döktüğünde,
Yanımdaki silahım,
İşte duran Külçoro
Bu yıl on iki yaşına gelmiş.
Bele bağ edelim.
Arka edindiğim Kançorom
On dört yaşına gelmiş.
Kaplan Bakay baş olup,
Adil hanlar, bakın durun!
Hanzadenin oğlu
Çin'den haber almadan
Bakıp durmak onar mı.
Beyzadenin biriciği

When its wing comes up against it,
Does the gyrfalcon stand unready?
God has known my wish, Let us wage holy war in the open,
When He took the count of days,
When He set the days in writing,
The weapon at my side,
Külçoro standing here
Has come this year to his twelfth year.
Let us make him a binding for the waist.
My Kançoro whom I made my backing
Has come to his fourteenth year.
With tiger Bakay at the head,
Just khans, look on and see!
Son of the khan's scion —
Without taking word from China,
Does it profit to sit and watch?
The only one of the bey's scion —

Dikkat et yurdum, dinle,
Adımım yettiğine göre,
Mızraklaşıp saf bozmadan,
Ecel gelse okla uçmadan,
Uçmaklı* şehir Çoñ-Beecin'le
Karman çorman vuruşmadan,
Böyle yapmadan adam olur mu,
Yedi günün biri ölüm
Ölümden korkan onar mı.
Padişahlı* Çin, hakan* yurdu

Take heed, my land, and listen,
Since my stride has reached so far,
Before lances cross and ranks are broken,
Before doom comes and I fly by the arrow,
With the blessed city Çoñ-Beecin*
Before we grapple pell-mell in battle —
Without such deeds does one become a man?
One day of the seven is death —
Does he who fears death prosper?
The padishah-ruled Chin, the hakan's* land —*

Kapışmasak olur mu,
Çınçı* hakan, Maçın'a*
Çatışmadan insan durur mu,
Gerçekten bir yerde yatıp kalırsak
Tanrı bizi çarpmaz mı.
Kara duman görünen
Kakançın'ın ağzı var,
Han atam Manas baş olup,
On iki erin dostu var.

Can we forbear from grappling?
With the Çınçı hakan, with Maçın* —*
Can a man hold back from clashing?
If we truly lie down and stay in one place,
Will God not strike us down?
Where the black smoke shows itself
There is the mouth of Kakançın,
With my khan father Manas at the head
There is the friendship of the twelve men.

Gerçek Çin Beecin'e
Atışmadan durursak ölelim.

Atadan doğdum, insanım, – deyip,
Doğmamış gibi yitip gidelim!
Bu yıl kır sakallı Mançu'ya
Kara kurt gibi kâfire
Saldırıp mızrak uzatalım!
Argın-Kırgız bir kardeş,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Çınkoco uyarsa sözüme
Beli sıkı bağlarım,
Beecin'deki Koñurbay'dan
Atamın öcünü kovalarım.
Kara kurt gibi kâfire
Kıyameti koparırım,
Bir atam değil, o itten
Kırk atamın öcünü alırım.

Ağa Bakay, Ormonbek
Külçoro ile Kançoro
Siz dördünüz gidip gelin.
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
İşi sağlam hoca,
Kebez-Too'yu yurt edinen,
Kurumlanan er denen,
Kara kül rengi kürk giyen,
Kara bedevi* at binen,
Bileği kalın, taş yürekli
Bilgili erlerin biriydi.
Fil gövdeli haylaz,
Bele bağlanacak destek odur,
Kakançın'ın Beecin'iyle
Sataşıp kapışırsak
Yiğitlik gösterecek er odur.
Sıkıca mızrak uzatırsak,
Tüfek atıp, yay çekip
Göğüs göğüse vuruşursak,
Tuğ dibinde duracak olan,

With true Chin Beecin
If we stand without trading fire — let us die.
Born of a father, I am human, – saying,
Let us vanish as though never born!
This year upon the gray-bearded Manchu,
Upon the infidel like the black wolf-spider,
Let us charge and thrust the lance!
Argın and Kırgız are one kin,
Şıgay's son Çınkoco —
If Çınkoco heeds my word
I shall bind my waist secure,
From Koñurbay in Beecin
I shall hunt my father's vengeance.
Upon the infidel like the black wolf-spider
I shall bring doomsday down,
Not for one father — from that dog
I shall take the vengeance of forty fathers.

Elder Bakay, Ormonbek,
Külçoro and Kançoro —
You four go forth and return.
Şıgay's son Çınkoco,
The koca whose work is sound,
Who made Kebez-Too his homeland,
Called the man who bears himself proudly,
Who wears the ash-black fur coat,
Who rides the black bedevi steed,*
Thick of wrist, stone of heart,
He was one of the knowing men.
The elephant-bodied rogue,
He is the support to bind to the waist,
With Kakançın's Beecin
If we tangle and grapple,
He is the man to show his valor.
If we thrust the lance in earnest,
Firing muskets, drawing bows,
If we fight breast against breast,
The one who will stand at the banner's foot,

Çin'i kırgına uğratacak olan,
Kara gün çöküp, kan akıp,
Ağır müşkül gün doğsa,
Yalpalamadan duracak olan,
Yiğitliği adamakıllı gösterecek olan,
Bele bağlanacak destek odur,
Beecin'e varacak er odur,
Ağa Bakay, siz – dördünüz
Onu alıp gel sen!
O Çınkoco ile ikimiz
Pehlivandık bilek bileğe,
Bahadırdık yürek yüreğe,
Bilenden bilene ulasam,
Bilgiçlerden sorsam,
Kara tüfek çat etse,
Kaçmayan bir ermiş,
Sert tüfek çat diye patlasa,
Hiç ürkmeyenin ta kendisiymiş.
Hani, hunhar atam sağken,

The one who will put Chin to slaughter,
When the black day falls and blood flows,
Should a heavy, grievous day dawn,
The one who will stand unswaying,
The one who will show valor to the full,
He is the support to bind to the waist,
He is the man to reach Beecin,
Elder Bakay, you – the four of you,
Go you and bring him here!
That Çınkoco and I, we two,
Were wrestlers wrist to wrist,
Were batyrs heart to heart,
Should I pass from knower to knower,
Should I ask of the knowing ones:
When the black musket cracks,
He is a man who never flees,
When the harsh musket bursts with a crack,
He is the very one who never starts.
Why — while my blood-shedder father lived,

Yurt bozulup gitmesin diye
Keñ-Sarı-Kol'u yurt edinen,
Adı Oygut halkı denen
Oygut'un hanı Akbaltay
Ak evli* isteyip almış,
Şıgay ile Çınkoco
Tanrı'nın buyruğuyla
Kebez-Too'da kalmış,
Sebebi bu, bu kardeşler
Ayrılıp gitmişler,
Bu yüzden Çınkoco
Atası Şıgay öldükten sonra,
Uzaklaşıp kalmış.
Temirkan'ın şehrinden
Sürünüp gelip ben konduğumda,
Sevinip kurduğu toyu yok
Konukluk diye kestiği koyunu yok,
«Yetim kardeşim geldi» – diye,

Lest the land be broken and lost,
Who made Keñ-Sarı-Kol his homeland,
The folk called by the name Oygut —
Oygut's khan Akbaltay
Asked and took him as white-tent son,*
Şıgay and Çınkoco
By the decree of God
Remained at Kebez-Too,
This is the cause — these brothers
Parted and went their ways,
For this reason Çınkoco,
After his father Şıgay died,
Remained far removed.
From Temirkan's city
When I crawled here and settled,
No feast he held rejoicing,
No sheep he slaughtered for guesting,
«My orphan brother has come» – saying,

Gösterip gittiği kaşı yok,
Sevindirip sunduğu aşı yok.
Hani, kökcal atam öldüğünde,
Yurt toplanıp gömdüğünde,
Duaya* biri gelmemiş,
Yaslı anam Kanıkey'i
Gelip biri görmemiş.
Karşılıklı yamaçlarda,
Düşünsün şu sözümü
Kökümüz bir, yuvamız ortak,
Birliğe gelirse Çınkoco
Keñ-Kol boyunca o konsa,
Geniş Talas boyunca ben konsam,
Bilgiyi bir yere koysak
Gökten altı takım yıldızı
oynatsak,
Ahiretlik dost olsak,
O ikimiz bir olsak,
Parmaklı insan sokulur mu,
Tırnaklı kişi dokunur mu.
Bize kangurlar akın eder mi,

No brow he showed in passing,
No food he offered gladdening.
Why — when my kökcal father died,
When the land gathered and buried him,
None came to the prayer,*
My mourning mother Kanıkey —
None came to see her.
On the slopes that face each other,
Let him ponder this my word:
Our root is one, our nest is shared,
If Çınkoco comes to union,
If he settles along Keñ-Kol,
If I settle along broad Talas,
If we set our knowledge in one place,
If we make heaven's six-starred cluster dance,
If we become friends for the hereafter,
If those two of us become one,
Can any fingered human meddle,
Can any nailed one touch us?
Will the kangurs raid us then?

Han Koñurbay dokunur mu.
Kardeş isek Koco'ya
Altı küheylan at sunup,
Çekinmeden mal mülk tez sunup,

Çınkoco'yu alıp gelesin,
Atadan yalnız yetime,
Ağa Bakay kaplan,
Yoldaş edip veresin!
Denk atamız, denk kardeşiz,
Kökümüz bir, öz kardeşiz.
Akın edip baş çekip,
Bir kez göçürüverin,
Bu sözüme uymazsa,
Atamdan kalan vergimi
Yılını tam hesaplayıp,
Hemen veriver – deyip,

Will Khan Koñurbay dare touch us?
If we are brothers, to Koco
Offer six courser steeds,
Offer goods and wealth swiftly, without stint,
Bring Çınkoco here with you,
To the orphan alone from his father,
Elder Bakay, tiger,
Give him as a comrade!
Equal our fathers, equal kin are we,
Our root is one, own brothers we.
Raiding forth at the head,
Move his camp here but once;
If he heeds not this my word,
The tribute owed me from my father —
Reckoning its years in full,
Pay it at once – saying,

	Bu inadı dayatın!	*Press this demand upon him!*
	Bu sözünü tutmazsa,	*If he keeps not this word,*
	Çubak oğlu Kançoro	*Let Çubak's son Kançoro*
	Kıyameti koparsın de,	*Bring doomsday down, say it,*
	Almambet'in Külçoro'su	*Let Almambet's Külçoro*
	Yılkısını sürüp alsın de,	*Drive off his horse-herds, say it,*
	Uyum yoluna girmezse,	*If he enters not the path of accord,*
	Sözünü tutmazsa,	*If he keeps not his word,*
	Ant ve şartını alsın de,	*Let him take oath and terms, say it,*
68660	Gözüme görünmeden	*Never appearing before my eyes*
	Düşman olup kalsın de!»	*Let him remain a foe, say it!»*
	İçtenlikle yalvarıp ona	*Pleading with him in earnest,*
	Altı küheylan at verip,	*Giving six courser steeds,*
	Avuç içi kadar mektup verip,	*Giving a letter small as a palm,*
	İçi yanıp dolanıp,	*His inside burning and churning,*
	Dört tarafsız elçiyi gönderip,	*Sending the four impartial envoys,*
	Çocuk sultan, er kökcal	*The child sultan, the man kökcal,*
	Beyliğini bildirip,	*Made known his lordship,*
	Abıke'nin Aktelki'sini	*Abıke's Aktelki*
68670	Külçoro'ya bindirip,	*He gave Külçoro to ride,*
	Köböş hanın Kökteke'sini	*Köböş khan's Kökteke*
	Kançoro'ya bindirip,	*He gave Kançoro to ride,*
	Dört tarafsızı – işte onları	*The four impartial ones – those very men —*
	Çınkoco'ya gönderip	*Sending them to Çınkoco,*
	Öne düşse kutlu uğur,	*Blessed fortune going before,*
	Yanında yürüse tümen ordu gibi,	*Like a tümen host marching beside,*
	Dağ başlarını sıyırıp,	*Skimming the mountain summits,*
	Sırtların üstünü dolaşıp,	*Ranging over the ridges' backs,*
	Engebe engebe yer basıp,	*Treading land rugged on rugged,*
68680	Engebeli ala beli aşıp,	*Crossing the rugged piebald pass,*
	Bahadır Bakay kaplan,	*The batyr Bakay, tiger,*
	Dosdoğru uzanan sırtla,	*By the ridge stretching straight ahead,*
	Duru pınar suyuyla,	*By the water of the limpid spring,*
	Bahadır Bakay yol başlayıp,	*The batyr Bakay leading the way,*
	Maseyil'i aşmış,	*Crossed over Maseyil,*
	Keñ-Kaşkar'ı geçmiş,	*Passed through Keñ-Kaşkar,*
	Çoñ-Koton'u yanlayıp,	*Skirting Çoñ-Koton,*
	Küheylanları yıpratıp,	*Wearing down the coursers,*

Kebez-Too'ya varmış.
Kervanın Bakay ihtiyarın,
Sözü tatlı evliyan,
Er Koco'nun ordasına,
Kapalı kalesine,
Cañırık'ın Car-Kıya'sı
Üstü Kebez-Too imiş.
Tek atın geçeceği patika,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Kebez-Too'yu yurt edinen
Kurumlanan er denen,
Öfkelense Çınkoco'nun
Altından çıkar kanadı,
Çin şöyle dursun, bütün âleme
Un ufak etmek âdeti.
Gerilmiş dururmuş Çınkoco
Su verilmiş kızıl demir gibi,
Gerçek kapışılır düşman değil
Büyüklüğü dağın yarısı kadar.
Gözü göl çukuru kadar,
Yakışıklıca kara yağız –
Görünen canı emecek gibi.

Gözcü koyduğu pehlivanı
Koşup atı aldı,

Yay gibi uçup bir adam
Kapıyı açıverdi.
Bey Bakay ihtiyar,
Nicesini görmüş evliya,
Yolu başlayıp girdi,
Kaplan yapılı Koco'ya
Selam verip esenledi.
Ağan Bakay, kutlu uğur,
Söyleyip durduğu söz şu:
«Yamaç yamaca komşuyduk,
Esen misin, Koco kulunum,
Dokumam bir, yuvamız ortak.
Altı küheylan at sunup,

He reached Kebez-Too.
The caravan of Bakay the old,
Your saint whose word is sweet,
To the horde of the man Koco,
To his fastness closed and walled,
Cañırık's Car-Kıya —
Above it was Kebez-Too.
A path where one horse may pass,
Şıgay's son Çınkoco,
Who made Kebez-Too his homeland,
Called the man who bears himself proudly,
Should Çınkoco fall to wrath,
Wings spring out from under him,
Let China be — all the world entire
It is his custom to grind to flour.
Drawn taut, they say, stood Çınkoco
Like red iron tempered in water,
Truly no foe to be grappled with,
His bulk the half of a mountain.
His eye deep as a lake's hollow,
Handsomely dark of face –
As though he would suck the soul of whoever appeared.
The wrestler he had set as watchman
Ran up and took the horse,

Flying like a bow, a man
Threw open the gate.
The bey Bakay, the old man,
The saint who has seen so much,
Led the way and entered in,
To the tiger-built Koco
He gave greeting, wished him well.
Your elder Bakay, blessed fortune,
The word he kept on speaking is this:
«Slope to slope we were neighbors,
Are you well, my foal Koco,
My weave is one, our nest is shared.
Offering six courser steeds,

Avuç içi kadar mektup sunup,
Önüne elma gibi altın baş sunup,
Karaltını göstermez oldun!

At esirgemeden yol yürüyüp,
Arada dinlenmeden çok yürüyüp,
Önüne geldim, kendin bil,
«Han ağam Bakay'mış» – deyip,
Ben Bakay'ı gözüne al!
Nice birikmiş hasretim,
Kebez-Too'ya, Oygut'a göçüp
Ak evli olup gidişin.
Bey Manas sultan
Kıl bıyığı sarkıtıp,
Kıyamete doğru gittiğinde
Avuçlayıp toprak atmadın,
Kökten akraba halktın
Doğru dürüst hizmet etmedin,
Kaplanın öldüğünde,
Halk toplanıp gömdüğünde
«Abake!» deyip ağıt tutmadın.
Yiğidim Kocom, sözümü dinle.
Hızır dokunmuş yol olup,
Kırk iki tümen ordu olup,
On iki çift han olup,
Kalabalık orduya yol başçısı
Kaplan Almam'ım o olup,
Hani kâfirin malını saçtığında,

Göreyim dedi gözünü.

Din İslam yolunu açtığında,

Kararıp yatan Çoñ-Beecin'e,
Dosdoğru girip mızrak uzattığında,

Yüzü soğuk kara Çinliye
Gazayı adamakıllı kıldığında,
Kara dinli* kâfire,

Offering a letter small as a palm,
Offering before you a golden head like an apple, You showed your homestead no more!
Journeying without sparing horses,
Journeying long without rest between,
I have come before you — know it yourself,
«He is my khan elder Bakay» – saying,
Take me, Bakay, into your regard!
So much longing has heaped in me,
Your moving off to Kebez-Too, to Oygut,
Your going as a white-tent son.
The bey Manas the sultan —
Trailing his wiry mustache,
When he went his way toward doomsday
You cast no handful of earth,
You were a people kin by root —
You gave no proper service,
When the tiger died,
When the people gathered and buried him,
You raised no dirge crying «Abake!».
My brave Koco, hear my word.
Becoming a Hızır-touched road,
Becoming a host of forty-two tümen,
Becoming twelve pairs of khans,
Guide at the head of the teeming host —
My tiger Almam it was,
Why — when he scattered the infidel's wealth,
He said, let me see his eye.

When he opened the road of the faith of Islam,
Into Çoñ-Beecin lying black,
When he drove straight in and thrust the lance,
At the cold-faced black Chinese
When he wrought holy war in full,
Upon the black-faithed infidel,*

Han Koñurbay bahadırın
Hanlığını çekip aldığında,
Hanım gelin, güzel kız
Ganimet edemeden çıktığında,
Altın ile gümüşü
Yükleyemeden çıktığında,
Kaynayıp duran Çin'e
Saldırıp kırgın verdiğinde,
Geri dönüp gelişte
Muzburçak, Kökçö – hanlar ölüp,
Rast gelenin hepsi ölüp,
Almambet'i kaptırıp,
Çubak'ı kurban ettirip,
Aziz arslanların hepsini
Kakançın'a kaptırıp,
Geri dönüp geldiğinde,
Sırtla boyun arasında
Dayanılmaz derdi güç olup,
Ayköl'ünün yarası,
Dünyadan Manas göçtüğünde,
Yaslı kalıp Kanıkey,
Kaçıp gidip Semetey,
Kalan işi rast gidip,
Buhara'ya girip büyüyüp,
Şay'ın* koruduğu arslan çıkıp,
Gelip kondu Talas'a.
Yetim gezip yetişip,
Yurduna kendisi katılıp,
Talas'a gelip konduğunda
Nicedir isteyip seni,

When from Khan Koñurbay the batyr
He wrested away the khanship,
Lady brides and lovely girls
When he came out unable to take as spoil,
The gold and the silver
When he came out unable to load,
Upon seething Chin
When he fell and dealt out slaughter,
On the journey turning back,
Muzburçak, Kökçö – khans dying,
All whom fate met dying,
Almambet snatched away,
Çubak made an offering,
All of the dear lions
Snatched away by Kakançın,
When he came turning back,
Between the ridge and the neck
His unbearable grief grew heavy,
The wound of his Ayköl,
When Manas passed from the world,
Kanıkey left in mourning,
Semetey fleeing away,
What remained went as fate willed,
Entering Bukhara he grew,
A lion came forth guarded by Şay,*
He came and settled in Talas.
Roaming an orphan, he grew up,
He joined his people by himself,
When he came and settled in Talas,
Long has he desired you,

Bak da gör, Çınkoco,
Hanzadenin ta kendisi.
Aziz Koco, sözümü tut,
Geri göç et Talas'a,
Kederlenip var Manas'a.
Malını yay ovaya,
Varıp yanında dur da

Look and see, Çınkoco,
The very son of a khan he is.
Dear Koco, heed my word,
Migrate back to Talas,
Go in sorrow to Manas.
Spread your herds upon the plain,
Go and stand beside him,

Semetey adlı o çocuğun.
Senin dengini bulacağın yer orası,
Bunların toyunda doksan mal kesilmiş,

Varıp kon Talas'a,
Seni karşılayacak er odur,
Derdini giderecek arslan odur.
Gök çeliğini yağladı,
Öfkesine çok dokunanı,
Köböş hanı yere serdi.
İnadına dokunulunca,
Öz babasını yok etti,
Damarına basılınca,
Kırk çoroyu kırıp geçti.
Cakıp hanı silip süpürdü,
Kul içinden çıkıp o çocuğa

Karşı duracak kimse kalmadı.
Sana gelişinin sebebi –
Kara kurt gibi kâfire,
Han Koñurbay bahadıra
Adamakıllı gaza kılmaya,
Alem tuğunu tutturup,
Müslümanın sayısız ordusunu
Yalnız sana sürdürüp,
Beli berk kuşanmaya,
Seni kendine medet kılmaya,
Beecin'deki Koñurbay'la
Yüzleşip kan öcünü kovmaya.

Onu iyice perişan etmeye,
Yiğidim beni sana gönderdi,
Argın ile Kırgız'a
Seni bey kaldırmaya.
Al yanaklı, nur yüzlü,
Işıldayan kızıl kor imiş,

Bu yalancı dünyada
Külçoro gibisi yok imiş.

That boy whose name is Semetey.
There is the place where you will find your equal, At their feast ninety head were slaughtered,
Go and settle in Talas,
He is the man who will welcome you,
He is the lion who will ease your grief.
He oiled his gray steel blade,
Whoever sorely stirred his wrath,
He laid Köböş khan upon the ground.
When his stubbornness was touched,
He destroyed his own forefather,
When they pressed upon his temper,
He cut down the forty çoro.
He swept Cakıp khan away,
Risen from among the slaves, against that boy
No one remained who dared to stand.
The reason for his coming to you –
Against the infidel like a black wolf,
Against Khan Koñurbay the batyr,
To wage holy war in earnest,
To have the world-banner held aloft,
The countless host of the Muslims
To have you alone lead forth,
To gird his loins full firmly,
To make of you his succor,
With Koñurbay in Beecin
To come face to face and pursue the blood-feud.
To lay him utterly to ruin,
My brave one sent me to you,
Over Argın and Kırgız
To raise you up as bey.
Rosy-cheeked, his face alight,
A glowing crimson ember he is,

In this deceiving world
There is none like Külçoro.

Semetey'in dilek tuttuğu candır,
Gümüşten kemer kuşanmış,
Güneş gibi yüzünü nur kaplamış,
Gülümseyen bu çocuk
Almambet'in oğludur.
Orta boylu, geniş omuzlu,
Kançoro adı konulmuş,
Aziz Çubak'ın oğludur o,
Hatırlı kardeş sendin,
Kocom, onun kadrini bil sen.
Tulpar besledik, küheylan – diye,
Duramayıp geldik, kardeş – diye,
Çok söz söylerim, sözümü tut,
Bozkurdum Kocom, bilesin.
Üstün Kocom sendin,
Ak talihli Bakay bendim» –
Deyip böyle söylediğinde,
O zaman Koco köpürür:
«Yiğit Bakay ağam!
Bu sözünü tutmam ben,
Ben Talas'a varmam ben.
Babası kan içici Manas'ı
Altı kez aldatmış el bu eldir.
Dağlar arası Talas'ı
Nasıl varıp yurt edinirim,
Temir hanın şehrine
Sürünüp varıp büyümüş,
Soyu bozuk yetimi
Nasıl varıp er sayarım!
Sızlanma, Bakay, sözümü dinle,
Engebeli Keñ-Kol'a
Nasıl obamı kondururum,
Manas'ın toy oğlu Semetey'i
Kendime medet kılıp onu,
Varıp da nasıl onarım.
Düzelt de söyle sözünü,

Bakay ağa, kendini devirtme! Geri geldi Külçoro,

He is the soul of Semetey's dearest wish,
Girt with a belt of silver,
His face suffused with light like the sun,
This smiling boy
Is Almambet's own son.
Of middling height, broad-shouldered,
Kançoro was the name bestowed,
He is the son of dear Çubak,
You were the honored kinsman,
My Koco, know his worth.
We have raised a tulpar, a courser – saying,
We could not stay away, brother – saying,
Many words I speak, heed my word,
My gray wolf, my Koco, know it well.
You were my peerless Koco,
And I white-fortuned Bakay» –
When he had spoken thus,
Then Koco seethes with rage:
«Brave Bakay, my elder!
This word of yours I will not heed,
I will not go to Talas, I.
His father, blood-drinking Manas –
This is the land that deceived him six times.
Talas between the mountains –
How shall I go and make it my home,
To Temir khan's city
He crawled away and there grew up,
That orphan of ruined lineage –
How shall I go and count him a man!
Do not whine, Bakay, hear my word,
In rugged Keñ-Kol
How shall I pitch my camp,
Semetey, Manas's callow son –
Making him my succor,
How shall I go and mend my lot.
Set your words straight before you speak,

Elder Bakay, do not get yourself thrown down! Back came Külçoro,

Yan yan bakma gözünle,
Sözünü dolandırma!
Talas'ın üstün yer miymiş,
Semetey benden er miymiş,
Karmakarışık ara yolda
Yarı yolda kalan benim işte.
Yiğitliğim aşkın, külkana*,
Manas'ın toy oğlu yetime
Bakay hana söylenir.
Oba kondurmam, ahali!»
Koco köpürüp dururken,
Almambet'in Külçoro'su
Haykırıp düşmana girmemiş henüz,
Düşman ile elin arasını
Ayırt edip bilmemiş henüz.
Sıyrılıp çıkıp Külçoro
Asıl oyunu burada oynamış,
Çınkoco'nun Kara atına,
Oyup keserek o zaman
Ogoy'un damgasını vurmuş,
Yularını sıyırıp boşanıp,
Sırıtkanın Kara atı
Kaypakça basıp telaş etmiş,
O uğursuzun Kara atı
Kebez-Too'ya doğru kaçmış.
Altındaki bindiği
Abıke'nin Aktelki'si,
Yaman yetim Külçoro
Sağlı sollu kamçı vurup,
Ters düz mahmuzlayıp,
O Kara atı kovalamış.
Kova kova yetemeyip
Çoro çıktı büyük yola,
Kovalasa da yetiremeden
Kara at bir sırta çıktı.
Kara atı elden kaçırıp,
Kulağını kesip Külçoro
Kara ata bir ders verdi.
Böyle köpürüşüp dururken

Do not look at me askance,
Do not twist your words about!
Is your Talas so exalted a place,
Is Semetey more man than I,
On the tangled road between
It is I who was left midway.
My valor overflows, külkana,*
For Manas's callow orphan son
Let that be said to Bakay khan.
I will pitch no camp, my people!»
While Koco stood there seething,
Almambet's Külçoro
Had not yet charged the foe with a war-cry,
Between the foe and his own people
He had not yet learned to tell apart.
Slipping away, Külçoro
Played here his master stroke,
On Çınkoco's Kara steed,
Carving and cutting then
He branded it with Ogoy's mark,
Its halter slipped, it broke away,
That grinning one's Kara steed
Stepped slipping, in a panic,
That luckless wretch's Kara steed
Fled away toward Kebez-Too.
The mount beneath him
Was Abıke's Aktelki,
The fierce orphan Külçoro
Lashing his whip to right and left,
Spurring both ways, heel and toe,
Gave chase to that Kara steed.
Chasing, chasing, never gaining,
The çoro came out on the great road,
Though he chased, he could not close,
The Kara steed gained a ridge.
Letting the Kara steed slip away,
Külçoro cut off its ear,
He taught the Kara steed a lesson.
While thus they raged at one another

Ağız dalaşıp çekişerek
Yatmakta imiş Çınkoco.
Azgın su gibi çağlayıp,
Aç buğra gibi saldırıp,
Boğa misali böğürüp,
Eski öfkesini çağırıp,
«Küp küp» edip köpürür,
Her yanı denk imiş,
Sağ omzu geniş imiş,
Böyle azgın öfkesi olmasa,
Oyrot'u bozacak er imiş.
Coşup duran arslan imiş,
Ne denli dağ gibi olsa da
Akıl yönünden eksik imiş,
Tedbirli olsaydı o Koco,
Ay-âlemin tümünü
Alt üst edecek biri imiş.
Aziz Koco ağan
Arslan gibi saldırsa,
Kazan gibi kara börkü var,
Bilgili olup Çınkoco
Semetey'e katılsa,
Bütün Kıtay-Kakan'ı
Oyuncak edecek gücü var.
On iki uzvu denk imiş,
İri yarı doğmuş er imiş.
Görecek olsan Çınkoco'yu,
İşi sağlam Koco'dur.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
İnsandan heybetli Koco'nun
Hangisini söyleyelim.
Hem bahadır, hem arslan,
Görecek olsan Çınkoco
Görkü başka, üstün er.
Gök kül rengi kürke bürünüp,
Görecek olsan Çınkoco
Gök kaplan gibi saldırıp,

Bickering, wrangling mouth to mouth,
There Çınkoco was lying.
Roaring like a raging flood,
Charging like a starving bull-camel,
Bellowing like a bull,
Summoning up his ancient wrath,
«Küp küp» he goes, seething over,
Every part of him was matched,
His right shoulder was broad,
Had he not this raging temper,
He were a man to shatter the Oyrot.
A lion ever surging he was,
Yet mountain-like though he might be,
In wit he was found wanting,
Had that Koco been prudent,
The whole moonlit world entire
He was one to turn it upside down.
Your dear elder Koco,
Should he charge like a lion,
He has a black börk like a cauldron,
Were Çınkoco but wise
And joined with Semetey,
All of Kıtay-Kakan
He has strength to make his plaything.
His twelve limbs were justly matched,
A man born huge of frame he was.
Should you but look on Çınkoco,
A Koco firm in all his works.
Tall of stature, broad of shoulder,
Of Koco, more imposing than mankind,
Which of his gifts shall we recount.
Both a batyr and a lion,
Should you but look on Çınkoco,
His splendor rare, a peerless man.
Wrapped in a fur of ash-gray-blue,
Should you but look on Çınkoco,
Charging like a gray-blue tiger,

Bütün öfkesi kabarıp,
Derisi bir karış buruşup,
Bakay ile kavga edip.
Ağan Bakay üstün arslan,
Çaresini bulamaz aziz er.
Sakalının ağında,
Yolculuğu sürerken,
Boy ölçüşecek gücü yok
Kocamış olduğu çağında,
Gök vaşak, samur börkü
Kimler seçip giymemiş,
Koco değil, Bakay'dan
Beecin'in hanı bile ürkmüştü.
Öfkelenip iş bitirip,
Kaplan Bakay ağanın
Yüreği pek tütüp,
«Öleyim» der, ölemez,
Öz canına kıyamaz,
Bakay'ı Tanrı gerçekten almaz,
Hükmü keskin Bakay, Koco'dan
Öleyim dese can tatlı,
Gireyim dese yer katı.
O arada çok geçmedi,
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp yumana dek,
Babası arslan, şahinden
Üstün doğmuş Külçoro,
Koco köpürüp dururken,
Bu zorbalığı ederken,
Öfkesi bedenine yayıldı,
Ormonbek ile Kançoro
Bu ikisine baktı.
Kahrına dayanamayıp,
Ormonbek ile Kançoro'nun
Yüreklerinden fer gitmiş,
Bileklerinden güç gitmiş,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
İkisini yakalayacakmış gibi,
Dizine yatıracakmış gibi,

All his fury swelling up,
His hide creased a hand-span deep,
Quarreling with Bakay.
Your elder Bakay, peerless lion,
The dear man can find no remedy.
In the whiteness of his beard,
While his long journey still went on,
He has no strength to measure might
Now in the season of his age,
The gray-lynx, sable börk –
Who has not chosen it to wear,
Not Koco only – before Bakay
Even Beecin's khan once quailed.
In wrath he finished many a deed,
Of tiger Bakay, your elder,
His heart smolders sorely now,
«Let me die,» he says, yet cannot die,
He cannot take his own life,
And God in truth will not take Bakay,
Keen-ruled Bakay, because of Koco –
Would he die, his life is sweet,
Would he sink in, the earth is hard.
Meanwhile not much time had passed,
Before one could say this or that,
In the blinking of an eye,
From his father, lion and falcon,
Born surpassing, Külçoro,
While Koco stood there seething,
While he wrought this tyranny,
Wrath spread through all his body,
At Ormonbek and Kançoro,
He looked upon these two.
Unable to endure his fury,
From Ormonbek's and Kançoro's
Hearts the light had fled,
From their wrists the strength had fled,
Çınkoco, Şıgay's son,
As if to seize the two of them,
As if to bend them across his knee,

Doğrulamayıp titreşip,
Kıpırdanıp yeri eşelerler,
O ikisini görünce
Usta olan Çınkoco
Fırlayıp köpürerek,
Türlü türlü kılığa girip,
Kendi kendine köpürür,
Kendi kendine söylenir.
Koco böyle dururken,
Babası Alma töröden
Üstün doğmuş Külçoro,
Çevresine bakmadan,
Koco tepinip dururken
Hiç canını esirgemeden,
Sağa sola bakınmadan,
Koco haykırıp dururken
Kıl kadar canını esirgemeden:
«Selam verip önünde
Yücelttim asil zâtını,
Haykırırsın yok yere,
Şimdi adını yalnız Koco diye söylerim!

Uluyorsun sen Koco,
Karını karabasan basmış gibi,
Kudurup çıkıvermişsin,
Kovaladığın yeni kaçmış gibi.
Azma, Koco, yok yere,
Sarı-Kol'da Oygut elin yok,
Sarı hastalığa tutulmuş gibi
Boy ölçüşme yok yere!
Kabarırsın sen, Koco,
Yiğitliğin var, külkana,
Diz çökmüş bu halkın,
Ahirete göçen Manas'a
Bağlanıp verilmiş tebaandır.
Gürleme, köpürme,
Gümbürdeyip Koco, söylenme,
Belaysan eğer sen, Koco,

Unable to rise, they trembled,
Fidgeting, they paw the ground,
And seeing those two thus,
Çınkoco, the cunning one,
Leaping up and seething over,
Taking on shape after shape,
He seethes all by himself,
He mutters all by himself.
While Koco carried on this way,
From his father, Alma the törö,
Born surpassing, Külçoro,
Without a glance at those around,
While Koco stamped and raged,
Sparing his life not at all,
Looking neither right nor left,
While Koco stood there bellowing,
Sparing his life not one hair's breadth:
«I gave you greeting, and before you
I exalted your noble person,
You bellow now for nothing,
Now I will call you by the name of Koco only!
You are howling, Koco,
As if a nightmare crushed your wife,
You have burst out raving mad,
As if your quarry had just fled.
Do not run wild, Koco, for nothing,
You have no Oygut people in Sarı-Kol,
As if seized by the yellow sickness,
Do not measure might for nothing!
You puff yourself up, Koco,
You have your valor, külkana,
This people that has bent the knee,
To Manas, who passed to the hereafter,
Are subjects bound and given over.
Do not thunder, do not seethe,
Do not rumble, Koco, and mutter on,
If you are trouble itself, Koco,

Bel bağladığın dayanağını söyle,
Gizlenip kaçacağın yeri söyle,

Name the support on which you lean,
Name the place where you will hide and flee,

Kazışıp gireceğin çukuru söyle,
Bakay yakalamış tutmuş.
Kaçamak etmeden cevabını söyle!
Almambet oğlu Çoro'yu
Tutuşacaksan, sen Koco, Arslan gibi çırpındırıp,
Hazırlayıp çıktığın orduyu söyle!
Ormonbek yakalamış tutmuş.
Manas'tan kalan Zulpukor'u
Yağlamaya gelmişim,
Hıncım soğusun diye Çınkoco'yu
Haklamaya gelmişim.
Kan içer dersen kan içerim,
Kara yanak kamçıyı
Kan içici arslanın ta kendisiyim,
Kaplan Semetey'inin
Bakan kara gözüyüm.
Bahadır dersen bahadırım,
Böbürlenen senin gibinin,
Aziz canım ölmezse,
Seksenine bedelim!
Dediğime razı olun,
Babam Manas'a verilen haracı
Çocuktan kamçı yediği
On iki yılını hesaplayıp,
Bugün eksiksiz verin!
Bu sözüme razı olmazsan,
O haracı vermezsen,
Tam tependen basarım!
Dört tülük malını saçarım!
Bahadırını bağlayıp alırım,
Böyle böbürlenip durursan,
Kurban diye keserim!
Sözünün eğrisi varsa,
Haykırıp durursun madem,

Name the pit you'll dig and crawl in,
Bakay has caught and held him fast.
Give your answer without evasion!
Almambet's son, the Çoro –
If you would grapple, you, Koco, Thrashing about like a lion,
Name the host you have made ready!
Ormonbek has caught and held him fast.
Zulpukor, left from Manas –
I have come to oil that blade,
That my grudge may cool, Çınkoco –
I have come to finish him.
Say 'blood-drinker' – I drink blood,
The black-cheeked whip –
I am the blood-drinking lion's very self,
Of your tiger Semetey
I am the watching black eye.
Say 'batyr' – a batyr I am,
Of braggarts of your kind,
If my dear life does not fail,
I am a match for eighty!
Consent to what I say,
The tribute owed my father Manas,
For the whip-blows taken from the child,
Reckoning up the twelve full years,
Pay it this day without shortfall!
If you consent not to my word,
If you will not pay that tribute,
I will stamp on your very crown!
I will scatter your four kinds of herds!
I will bind and take your batyr,
If you keep on boasting so,
I will slaughter you for sacrifice!
If there is crookedness in your speech,
Since you stand there bellowing,

Seni kırıp geçiririm.
Kahrıma dokundun sertçe,
Bak da gör, Çınkoco,
Yetim gezip yetişmiş,
Ermiş, olgun canım var!» –
Altındaki bindiği
Deyip, böylece Külçoro,
«Kulu koyuver» – deyip,
Elindeki tuttuğu
Koco saldırıp çıktı,
Şıgay'ın oğlu Koco'yu
Kocası ölmüşçesine silkeleyip,

Azışıp çırpınarak,
Hesapsızca silkinerek,
Koco azıp giderken,
Hesapsız bahadır Külçoro
Yakalayıp çevirerek,
«Kañ» ettirip Koco'nun
Tepesine indiriverip,
Beylik taslayan Koco'nuz,
Tepesine kamçı değince,
Koco çöktü büzülüp,
Soyulmuşçasına boynu bükük.
Ululuk taslayan er Koco,
Bedeni soğuyup sersemleyip,
Et pişimi vakte dek
Kendinden geçti er Koco.
Koco kendine gelene dek,
Şimdi atlandı Külçoro.
Babası bozkurt er kişinin
İvedisiz basıp yürüdüğü,
Abıke'nin Aktelki'si,
Çobanca isteyip bindiği,

Obasını vurup dağıtıp,
Er Koco'ya saldırdığı.
Öfkelenip Külçoro,

I will cut you down entire.
You have stung my fury sorely,
Look and see, Çınkoco,
Grown to manhood roaming orphaned,
A soul matured and seasoned is mine!» –
The mount beneath him ridden –
So saying, thus Külçoro,
«Let the slave go» – saying,
What he gripped within his hand –
Koco charged out to attack,
Koco, Şıgay's son,
Shaking him as a widow shakes with grief,

Raging wilder, thrashing hard,
Shaking himself past all reckoning,
As Koco ran to frenzy,
The batyr beyond reckoning, Külçoro,
Caught him and wheeled him round,
With a «Kañ» upon Koco's
Crown he brought it crashing down,
Your Koco who played the bey,
When the whip struck on his crown,
Koco crumpled, shrinking down,
Neck bowed as though he had been flayed.
Er Koco who played the mighty lord,
His body chilled, his senses dazed,
For as long as meat takes boiling
Er Koco lay in a swoon.
Till Koco came back to himself,
Now Külçoro leapt to horse.
His father, a gray wolf of a man –
The steed he paced unhurried,
Abıke's Aktelki,
Which he begged and mounted herdsman-like,
Striking, scattering his camp,
On which he charged Er Koco.
Külçoro in his anger,

Yiğidin terkiye yüklediği

Belirlenmiş ok ile barut,
Yiğit bozkurt Külçoro'nunki
Abıke'nin tulparıdır.
Almambet'in Oykuma'sı,
Geniş omzuna astığı
Almambet'in Sırbarañ'ı,

Çoro coşup ayrılıp,
Çınkoco'ya doğru görünüp,
Kökünü toptan kurutacakmış gibi,
Koyverseler Koco'yu
Tüketip kırıp geçecekmiş gibi.
Çocuk yakına gelince
Bakay tutuverdi işte,
Er Koco'ya vardırmadan,
Kocası ölmüşçesine silkeleyip,
Araya girip ayırdı işte:
«Kurbanın olayım, Külçorom!
Altı ay binilse yorulmaz
Küheylan gerek değil mi,
Akıl danışıp sırlaşmaya,
Kardeş gerek değil mi.
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
İşi sağlam Koco'dur.
Sabret, Çorom, sabret, Kımıldayan tay ile kulunu
Dövüşen kişi onar mı,
Vuruşan iyi olur mu?
Görünen kir örtülür,
Bozkurt Çorom, sözümü dinle,
Ağabey kardeş nereden bulunur».

Talas'a doğru yol alıp,
Kebez-Too'nun çıkıntısını,
Kesip aşan burnunu,
Ayrık otlu yamaçta,
Bel bel olmuş sırtlarda,

What the brave one lashed behind his saddle –
The appointed shot and powder,
Brave gray-wolf Külçoro's own
Is Abıke's tulpar.
Almambet's Oykuma,
Slung across his broad shoulder –
Almambet's Sırbarañ,

The çoro surged and broke away,
Appearing, bearing down on Çınkoco,
As if to wither his root entire,
Had they let him at Koco,
As if to slay and end him utterly.
When the boy drew near,
Bakay caught him then and there,
Not letting him reach Er Koco,
Shaking him as a widow shakes with grief,
He stepped between and parted them:
«Let me be your offering, my Külçoro!
Ridden six months without tiring –
Is not such a courser needed,
For counsel and for sharing secrets,
Is not a brother needed.
Çınkoco, Şıgay's son,
Is a Koco firm in all his works.
Be patient, my Çoro, be patient, The stirring colt and foal
Does the man who brawls find mending,
Does the man who strikes fare well?
The stain once seen can be covered,
My gray-wolf Çoro, hear my word,
Where else are elder and younger brothers found».
Taking the road toward Talas,
Round the jut of Kebez-Too,
Cutting across its headland,
On the couch-grass slope,
On the ridges rolled in passes,

Gökten duman ayrılıp,
Sığırcık gibi sarı ala,
Çınkoco'nun çok yılkısı
Yolda yürür göründü,
Bozkurt doğmuş Külçoro'nun
Gönlü bölünüp gitti.
Külçoro ile Kançoro,
Her yanı denktir onların,
Babalarına çekmiş besbelli,
Ata ruhu ağır basmasa,
Semetey'den yiğittir onlar.

Smoke parting from the sky,
Yellow-pied like starlings,
Çınkoco's many horse-herds
Came in sight, moving on the road,
Of Külçoro, born a gray wolf,
The heart was torn and drawn away.
Külçoro and Kançoro,
Every part of them is matched,
Plainly they take after their fathers,
Did the ancestors' spirit not weigh in,
They are braver men than Semetey.

Çok yılkıya yönelip,
Aç haykırışla çığlık salıp,
Davulu döverek,
Sır tüfek ile gök tüfeği
İkisi nöbetleşe ateşleyip,
Kulak sağır eden gümbürtüyle,
Çınkoco'nun yılkısı
Toptan ürktü gürleyerek,
Orta yerini Ormonbek
Oyup sürüp savurarak,
Sağ yanından çorolar
«Manas!» diye nara atıp,
Güçsüz, cılız kulun ile tayı,
Geniş Kaşkar'ın öte yanı,
Çorak yere kırıp dökmüşler.
Kısraklarını diretip,
Önlerine katıp sürmüşler.
Ovaya kırıp dökmüşler,
Dinç, sağlam kısrakları
Başıboş sürüp almışlar.
Şıgay'ın oğlu Koco'nun
Yılkısını alıp gittiler,
Uykusunu açıp gittiler.
O zaman, Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
Aziz Koco ne yapsın.
«Ölürüm» der, ölemez,
Öz canına Koco kıyamaz,

Turning on the many herds,
Loosing a scream with hungry war-cries,
Beating on the drum,
The lacquered gun and the gray-blue gun,
The two firing turn and turn about,
With a din to deafen ears,
Çınkoco's horse-herds
Stampeded wholesale, thundering,
Their very midst did Ormonbek
Carve out, drive off and scatter,
On the right flank the çoros,
Roaring the war-cry «Manas!»,
The weak and scrawny foals and colts,
Beyond the breadth of Kaşkar,
They strewed broken on barren ground.
Heading off the brood-mares,
They drove them on before them.
They strewed them broken on the plain,
The hale and sturdy mares
They drove away loose and took them.
Of Koco, Şıgay's son,
They took the herds and went,
They left him cured of sleep for good.
Then Çınkoco, Şıgay's son –
What could dear Koco do.
«I shall die,» he says, yet cannot die,
Koco cannot take his own life,

Öfkeyle dışarı çıktığında,
Bağlı duran Kara atın
Kudurmuş kul Külçoro
Kulağını kesip almış,
Ogoy'un oyuk damgasını vurmuş.
Otlağa gelse yılkı yok:
«Köküme artık ermiş,
Tümüne dokunup gitmiş.
Azabı fazlasıyla salmış,
Babasını Kıtay öldürmüş de
Öcünü benden almış.

When he stormed outside in wrath,
Of the tethered Kara steed
The rabid slave Külçoro
Had cut away the ear,
Had struck it with Ogoy's hollow brand.
He comes to the pasture – no herds there:
«He has reached my very root,
He has touched it all and gone.
He has dealt torment in full measure,
The Kıtay killed his father, and
On me he has taken the revenge.

Ak martı gibi kısrağımı
Bakay hana verdirtip,
Kement değmez Kara ata
Kalabalık yurdunu dağıtıp,
Kulları eyersiz bindirtip, Basıp vurup alayım,
Bunca horluk gördüm ben,
Toltoy'a obamı kondurup
Köküne toptan ereyim,
Cediger'in Er Toltoy'u var,
Ona varıp sığınayım.
Babası kan içici Manas'ı
Altı kez aldatan elim bu,
Kavurucu sıcak dönene dek
Gerçekten atışıp vuruşup,
Köküne toptan ereyim.
Cediger'in Toltoy'unu
Yer ezen sayısız ordudan
Böylece öcümü alayım!
Varıp derleyip alayım,
Temir hanın şehrine
Sürünüp gitmiş yetimin,
Oogan'ı baştan başa basıp,
Karısını çekip alayım.
Yumuşak kuray katılaşana dek,
Semetey aldı diye duydum.
Mıyzam otunun külü uçana dek,

My mare white as a gull
He made me yield to Bakay khan,
The Kara steed no lasso touches –
He scattered my crowded camp,
He set the slaves on it unsaddled, Let me fall on them, strike and take,
Such scorn have I endured,
Let me pitch my camp by Toltoy
And reach his root once and for all,
There is Er Toltoy of the Cediger,
Let me go and shelter with him.
His father, blood-drinking Manas –
Mine is the land that tricked him six times,
Till the scorching heat returns,
Truly trading shot and blow,
Let me reach his root once and for all.
Toltoy of the Cediger –
With a countless earth-crushing host,
Thus let me take my revenge!
Let me go and muster them,
To Temir khan's city
The orphan who crawled off and grew –
Let me overrun Oogan end to end,
Let me drag away his wife.
Till the soft kuray-reed hardens, Semetey took her – so I heard.
Till the ash of the mıyzam grass has flown,

Sağlamca altı ay çarpışıp,
Kargaşa salıp devirsem
Köküne böylece ereyim.
Manas'ın toy oğlunun
Vuruşmadan durur mu!»
Akun han onun kayınıydı,
Göçtü Koco köpürüp,
Ayçürök onun karısıydı,
Kebez-Too gibi yerinden,
Oogan'a basıp girip
Kara günü salayım,
Kan içicinin oğlu yetimin
Kadim Oygut elinden.
Karısını çekip alayım.
Cediger'in Toltoy'una
Varıp obamı kondurayım,
Yedi yıl durmadan çarpışıp,
Aygırını enetip at etti,
Semetey'i boğazlayayım!
Bagış'ın oğlu Toltoy'u
Belime destek kılayım,
Yiğitlik taslayan yetimi
Kullarıyla birlikte kırayım.
Taş kalesini parçalayıp,

Six months of solid battle,
If I loose havoc and o'erthrow him,
Thus let me reach his root.
Manas's callow son –
Can it end without a fight!»
Akun khan was his father-in-law,
Koco migrated, seething still,
Ayçürök was his wife,
From his seat like Kebez-Too,
Storming into Oogan,
Let me loose the black day on them,
The blood-drinker's orphan son –
From the ancient Oygut land.
Let me drag away his wife.
To Toltoy of the Cediger
Let me go and pitch my camp,
Seven years of ceaseless battle,
He gelded his stallion to a common horse,
Let me cut Semetey's throat!
Toltoy, son of Bagış –
Let me make him my back's support,
The orphan who plays the hero –
Let me slay him with his slaves.
Shattering his fortress of stone,

Dümdüz vurup alayım,
Kıyameti koparayım,
Gökten yıldız kımıldayıp,
Ahiretlik dost olup,
At kuyruğunu düğümleyip,
Bir aşağı bir yukarı sürüşüp,
El ovaya inene dek,
Usanmadan savaş edeyim,
Manas'ın oğlu kaçkından,
Gelenlerden söz duydum.
Beri yana döndüğünde,
Bukar'dan beri göçüp geldiğinde,

Er Toltoy'un karısı imiş,

Let me strike it flat and take it,
Let me raise the very doomsday,
Till the stars stir in the sky,
Sworn friends unto the hereafter,
Knotting up the horses' tails,
Charging down and charging up,
Till the people come down to the plain,
Let me war on unwearied,
Of Manas's fugitive son,
From those who came I heard the word.
When he turned back this way,
When he came migrating back from Bukar,
She was Er Toltoy's promised wife,

Şaatemir'in Çaçıkey'i,
Toltoy'u Tanrı mı çarptı,
Vay Toltoy, o olmasa,
Ölçüsüz pehlivan, uçsuz er,

Ayrılıp gitti Çınkoco,
Aziz Koco ne yapsın,
Koçunu eneyip iğdiş etti,
Koyunun tümünü kısır kıldı,
Azabı Koco tez kıldı.
Boğasını eneyip o Koco,
Bilesin, kısır sığır kıldı,
Elinin altındaki tebaayı
Bırakmadan hepten perişan etti.
Buğrasını enetip deve etti,

Yiğidini yaya bıraktı.
Varını satıp samur etti,
Akrabasına gücenip,
Aziz Koco hışım ile
İnsanın yapmayacağı işi yaptı.
Kebez-Too'da tebaası,
Elinde bunca halkı var,
Pehlivanları toptan var,
Koco da kolay er değil,
Türlü türlü alpı var,
Hepsini sürüp Çınkoco:
«Cediger'in Toltoy'u
Vardığımda sözümü tutmazsa,
Gözleyin, kalabalık yurt,
Bahçesine su salıp,
Varını yoğunu velveleye verip,
Hepsini vurup alırım!
Düşünün, kalabalık yurt!
Talas'ı üstün yer değil,
Manas'ın kaçkını benden yiğit değil.
Şimdilik sömürecek gücü var.
Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Ay-âlemden eksik değil.

Çaçıkey, Şaatemir's daughter,
Has God then stricken Toltoy,
Alas Toltoy – were it not for that,
A wrestler beyond measure, a boundless man,
Çınkoco parted and went his way,
What could dear Koco do,
He gelded his rams to wethers,
He made all his sheep barren,
Koco was swift to deal torment.
Gelding his bulls, that Koco,
Know it – made his cattle barren,
The subjects under his hand
He ruined utterly, sparing none.
He gelded his bull-camels to pack-beasts,

He left his braves afoot.
He sold his goods and turned them to sable,
Embittered at his kin,
Dear Koco in his fury
Did what no human being would do.
His subjects on Kebez-Too,
So many folk beneath his hand,
His wrestlers there in throngs,
Koco too is no easy man,
He has alps of every kind,
Driving them all, Çınkoco:
«If Toltoy of the Cediger,
When I arrive, heeds not my word,
Watch then, crowded people,
I will flood his gardens over,
Throw all he has into uproar,
I will strike and take it all!
Consider, crowded people!
His Talas is no exalted place,
Manas's fugitive is no braver than I. For now he has strength to plunder.
Çınkoco, Şıgay's son,
Falls short of no one under the moon.

Toltoy'a obamı kondurup
Ordusunu derleyip almazsam,
Horluğu sertçe salmazsam,
Doğurmadan dibe çökeyim,
Diri gezmeden öleyim!»
Haykırıp Koco bunu söyleyip,
İnsanın bilmediği şerri söyleyip,
Rahat yatan eli kurutup,

If, camped beside Toltoy,
I do not muster up his host,
If I do not deal out scorn full harshly,
May I sink barren to the depths,
May I die and walk alive no more!»
Bellowing, Koco spoke these words,
Spoke evil no man ever knew,
He drained the people lying at ease,

Elinin altındaki aziz yurdun
Yaktığı ateşini söndürüp,
Hepsini toptan göçürüp,
Bineklerini tepindirtip,
Kızını karısını ağlatıp,
Göçüp durdu Çınkoco.
Horluk edip Çınkoco
Kalabalık yurdun hepsini
Kasılarak önüne katıp sürdü,
Ak şeytanlı at, a-a ahmak,
O ele horluğu saldı.
Sürüp hepten kembaylayıp*,
Aylarca yıllarca bu göçüp,
Cediger'in Toltoy'una,
Aziz Koco ne yapsın,
Ona varmış nihayet.
Öfkelenen Koco'nuzun
Kazan gibi kara börkü var,
On sekiz bin âlemi*
Törö* Koco ağanız,
Şu yaptığına bakınız.
Cediger'in eline,
Güçlüsü vardı, dayanağı vardı,
Sıradan kuldan başka görünüşü var,
Namlı Koco arslanca vardı.
Er Toltoy'un başına
Opol-Too gibi tuğ geldi,
Tebaanın başına
Dinmeyen çığlık geldi.

Of the dear folk beneath his hand
He quenched the fires that they had lit,
He made them all migrate wholesale,
He set their mounts a-stamping,
He set their wives and daughters weeping,
And on Çınkoco migrated.
Dealing scorn, Çınkoco
All of the crowded people
Drove strutting on before him,
White-deviled horse, a-a, the fool,
He loosed his scorn upon that land.
Driving them all, making them kembay,*
Migrating months and years on end,
To Toltoy of the Cediger,
What could dear Koco do,
He came to him at last.
Your Koco in his anger –
He has a black börk like a cauldron,
The eighteen thousand worlds –*
Your elder, Törö Koco,*
Behold the thing that he has done.
To the land of the Cediger,
It had its strong men, had its mainstay,
His look was other than a common slave's,
Famed Koco came on lion-like.
Upon Er Toltoy's head
Came a banner like Opol-Too,
Upon the subjects' heads
Came wailing without end.

Çinkoco'nun göçüp Toltoy'a varip ona katilmasi

Kalabalık kara tebaa
Kederlenip şunu söyler,
Ak sakallı yaşlısı,
Cediger'in hepsi:
«Tebaa olup gelmiş,
Bozkurt Koco bahadırı,
Gözümüz apaçık gördü ya
Çok şeytanlı kâfiri.
Bahadır Toltoy uysaldı,
Yönetimi Koco alır ya,
Çıkılmaz derde salar ya, Kalça ile Kadırbay,
Obasını kondurdu Çınkoco,
Sağ olursan görürsün,
Nice hesabı bulur ya,
Nice tozu koparır ya,
Sessiz, yumuşak halktık biz,
Yere giresi Çınkoco
Ezerek sürüp götürüp,
Sonuna dek kırar ya.
Yere giresice, bu elin
Vebalinde kalır ya?
Gördünüz mü Koco'yu,
Kabadayı sözleri var,
Yüksük gibi başa güç gelse,
Sözü sağlam bağlayıp,
Sünüp sölpüyüp kaldığı,
Böyle geldiği de olmuştur.
Çalım satıp söylediği sözü var,
Bir er ile kapışıp da
Yorgun döndüğü de olmuştur.
Hanımız Toltoy kaplan
Savruk, dengesiz candı,

How Çinkoco migrated, came to Toltoy and joined him

The crowded common subjects
Grieving, say these words,
Their white-bearded elders,
All of the Cediger:
«He has come to be our subject,
The gray-wolf batyr Koco,
Our eyes have plainly seen him now,
The infidel of many devils.
Batyr Toltoy was ever meek,
Koco will seize the rule, you'll see,
He'll plunge us in hopeless woe, you'll see,
Kalça and Kadırbay,
Çınkoco has pitched his camp,
Live long enough and you shall see,
What scores he will find to settle,
What dust he will kick up,
A quiet, gentle folk were we,
May he sink into the earth, Çınkoco –
Crushing us, driving us before him,
He will slay us to the last, you'll see.
The earth take him – of this people
Will he not bear the guilt?
Have you seen this Koco, then,
He has his swaggering words,
But let force fall on his thimble of a head,
Though he binds his word up firmly,
He has sagged and gone limp before,
So too has he come home ere now.
He has words he speaks in swagger,
Yet grappling with a single man
He has come back weary ere now.
Our khan, the tiger Toltoy,
Was ever a rash, unsteady soul,

Bu Koco'nun sözünü tutar ya, Adam
ölesi ant edip,
Bu eli horluğa salıp
Hepten kırıp döker ya,
Beli bükük yaşlı, körpe genç
Dağda yılkı dokuz bin,

He will heed this Koco's word, you'll see,
Swearing oaths fit to kill a man,
Casting this people into scorn,
He will break and spill us all, you'll see,
The bent-backed old, the tender young –
Nine thousand horses on the mountain,

Vebalinde kalır ya!»
Yurt bunu söyleyip sustu,
Biri birine sövdü.
Toltoy'a varıp Çınkoco
Şevketli han oldu,
Sözü geçer can oldu,
Er Toltoy'un kendisinden
Daha da üstün han oldu.
Koco ile er Toltoy,
Tölök ile Tölöbay,
Cediger gibi bu yurdun
İşte bu altısı — iyisi,
Ciğerle okuyan bakşısı,
Yükseltecek iyisi,
Mızrakçıların ereni,
Aybalta çalan yiğidi.
İşte bu altısı baş birleştirip,
Ak buğdayın unu gibi
Yoğrulup durdular,
Ak ceylanın kılı gibi
Sıyrılıp öne durdular.
Ölümüne ant edip,
Davayı birlikte gütmeye,
Yağıyı birlikte yağılamaya,
Savaşı birlikte salmaya,
Ecel erip, gün biterse
Bir yerde ölüp kalmaya,
«Kuday» deyip söz kesip,
Sözü sağlam bağlayıp,
Tüfeğin ağzını öpüşüp,
Kılıcın ağzını yalaşıp.

Will he not bear the guilt!»
So spoke the people and fell silent,
And each man cursed the other.
Coming to Toltoy, Çınkoco
Became a khan of majesty,
Became a soul whose word held sway,
Than Er Toltoy's very self
He became the greater khan.
Koco and Er Toltoy,
Tölök and Tölöbay,
Of this people, the Cediger,
These six then — their best,
Their bakşı who chants from his very liver,
Their best, who lifts men high,
The champion of the lancers,
The brave who wields the moon-axe.
These six then joined their heads as one,
Like flour of the white wheat
They were kneaded into one,
Like the hair of the white gazelle
They slipped forth and stood forward.
Swearing oaths unto the death,
To press the cause together,
To war upon the foe together,
To loose the battle together,
If doom arrives and days run out,
To die and lie in a single place,
Saying «Kuday», sealing the word,
Binding the word up firmly,
Each kissing the muzzle of the gun,
Each licking the edge of the sword.

Cediger'in Toltoy'unun
Hangi derdini söylersin,
Doksan kısır kısrak getirtip,
Kıbleye yönelip,
Ay tırnaklıyı kurban ettirip:
«Düşmandan dönüp kaçanlar,
Töresi budur, böyle ölsün» – deyip,
Manas denen han çıkmış,
Elini kana daldırıp.
Varıp kondu Çınkoco
Cediger'in Toltoy'una.
Ceti-Özön'de Cediger'i
Tastamam toplayıp aldı işte,
İşte o zaman Çınkoco
Gördüğünden bildiğinden
Dolu dolu destan döktü işte.
Koyunları ağıl ortağı oldu,
Aşları sofra ortağı oldu,
Gönlü gül gibi huzur buldu,
Kış vakti gitti, yaz oldu.
Kayırdin ile çarpışıp,
El yaylaya çekilirken,
Atın kara dil vaktinde,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco,
İşi sağlam Koco,
Öfkelenip bağırıp,
Kalabalık kara Cediger'in
Birini koymadan çağırıp.
«Handan buyruk geldi» – diye,
Düşüncesini horlukla bölüp,
Cediger'in hepsi
Gelmişler o zaman.
Tölök, Toltoy — yaşlısı.
Dönüp bakmadan Toltoy'a,
Kırgına uğramışçasına
Yığılıp indi hepsi:
«Her boydan yurt Cediger,
Hepinize yüreklilik veririm,
Geri dönüp kaçarsanız

Of Toltoy of the Cediger,
Which of his woes will you recount,
He had ninety barren mares brought in,
Turning toward the kıble,
Offering the moon-hoofed in sacrifice:
«Whoever turns and flees the foe,
This is the law – so let him die» – saying,
A khan called Manas had arisen,
Dipping his hand into the blood.
Çınkoco went and settled
By Toltoy of the Cediger.
The Cediger of Ceti-Özön
He gathered every one complete,
And then it was that Çınkoco
From all he had seen and known
Poured out epic tales brimful.
Their sheep became fold-fellows,
Their food became board-fellows,
His heart found peace like a rose,
Winter passed away, summer came.
Battling with Kayırdin,
As the people moved to summer pasture,
In the black-tongue season of the horse,
Çınkoco, Şıgay's son,
The Koco firm in all his works,
Shouting out in anger,
Of the crowded common Cediger
He summoned all, leaving not one.
«An order came from the khan» – saying,
Cutting off their thoughts with scorn,
All of the Cediger
Came at that time.
Tölök, Toltoy — their elders.
Without a backward glance at Toltoy,
As though a slaughter had befallen,
They all came thronging down:
«Cediger, people of every clan,
I give you all the gift of courage,
If you turn back and flee,

O zaman boku yediniz.
Ben yeni geldiğimde,
İkişer ikişer kıpırdayıp

Demin ne demiştiniz!
Ulun önde, yaşlın gel,
Bunca yurdum, hepiniz gelin!
Nicesini anlatayım:
Argın, Kırgız halktık biz,
O yurttan doğmuşun
Haberini duyan düşmanların
Göğsünden canı çıkmış.
Altay'da doğup büyümüş,
Tutuştuğu düşman hor olmuş,
Kara Kalmak Boşo'ya*,
Ona kıyamet salmış.
Kıyameti bir kez salmış,
Kañgay'ı bozup mülk almış,
Kıtay'ın nice büyük hanı
Alöökö'yü yere sokmuş,
Arslanlığını bildirmiş,
Kayırdin ile vuruşup,
O Manas ölmüştü,
Manas'tan kalan sayısız mal,
Abıke, Köböş — altı haram,
Onlar gününü görmüştü.
Anası deli dolu Kanıkey,
Yetim kalıp Semetey,
Çocuğunu kaçırıp,
Bukar'a girip büyüyüp,
Dönüp gelip Talas'a
Öz akrabasını öldürüp,
Gözü pek çıktı o çocuk.
Talas'a doğru göçtüğünde,
Yaltaklanıp Temirkan,
Er imiş diye çocuğa —
Sartları Tanrı çarpmış.
Şaatemir'in Çaçıkey'ini,
Senin alacağın karını

Then you have eaten dung.
When I was newly come,
Stirring about by twos and twos,

What was it you said just now!
Your great in front, your elders come,
All my people, come you all!
Let me tell you how much more:
Argın and Kırgız folk were we,
Of the one born of that people,
The foes who heard the tidings of him –
The soul went out of their breasts.
Born and raised in the Altay,
Each foe he grappled was disgraced,
On Boşo of the Kara Kalmak,*
On him he loosed the doomsday.
Once he loosed that doomsday,
He broke Kañgay and took its riches,
Many a great khan of Kıtay –
He drove Alöökö into the ground,
He made his lionhood be known,
Battling with Kayırdin,
That Manas met his death,
The countless herds Manas left behind –
Abıke, Köböş — the six accursed,
They had seen their day of plenty.
His mother, headstrong Kanıkey,
Semetey, left an orphan,
She spirited her child away,
He entered Bukar and grew there,
He came back again to Talas,
He slew his own kinsmen,
That boy proved bold of eye.
When he migrated toward Talas,
Fawning, Temirkan,
Saying 'he is a man' – to the boy —
God has stricken those Sarts.
Çaçıkey, Şaatemir's daughter,
The wife that you were meant to take,

Semetey'e armağan etmiş,
He gave as a gift to Semetey,

Manas'ın oğlu o yetim
That orphan son of Manas
Bu zorbalığı etmiş.
Has done this tyranny.
Karını kaptırdın,
You let your wife be snatched,
Toltoy, seni Tanrı çarpmış.
Toltoy, God has stricken you.
Buyruğu sertçe saldığında,
When he dealt his orders harshly,
Babası kan içici Manas'ı
His father, blood-drinking Manas –
Altı kez aldatan benim işte.
It is I who tricked him six times over.
Bahadır dersen bahadırım,
Say 'batyr' – a batyr I am,
Toltoy dostum, şunu dinle,
Toltoy my friend, hear this,
Yoldan başka ordu çıksa,
Should a strange host block the road,
Tek başıma bedelim.
Alone I am its match.
Tüfek sesini duyunca,
At the sound of gunfire,
Göğe uçar Kara atım,
My Kara steed flies skyward,
Kıtay değil, bütün âlemi
Not Kıtay alone – the whole world
Kırıvermek âdetim,
It is my custom to cut down,
Sana gelip çıkarırım
I shall come to you and settle
O Semetey'in hesabını.
That Semetey's account in full.
Kara suda gemi yok,
On the black water there is no ship,
Bakıp dur, Cediger,
Watch and see, Cediger,
Aziz başım var iken,
While my dear head is on my shoulders,
Sana kaş çatacak kimse yok.
None shall knit a brow at you.
Bir domuzun etine
For the flesh of a single boar,
Sağ olursa Kara atım,
If my Kara steed stays sound,
On sekiz bin âlemi
The eighteen thousand worlds
Talkan gibi öğütmek âdetim.
It is my custom to grind like talkan.
Benim bu sözümde pişmanlık yok,
In this word of mine is no repenting, He
Ocakta eti savuran,
who flings the meat from the hearth,
Bahadır Koco var iken
While batyr Koco lives,
Cediger, sana düşman yok.
Cediger, you have no foe.
Haberin var mıdır,
Have you had the tidings,
Karkıra'nın ovasında,
On the plain of Karkıra,
Han Kökötöy'ün toyunda,
At Khan Kökötöy's feast,
Ağzı tüylü Orus'tan
From the hairy-mouthed Orus
On iki türlüsü gelince,
When twelve kinds of them arrived,
Kızıl püsküllü Kıtay'ın
Of the red-tasseled Kıtay
Kırk boyu gelince,
When forty clans arrived,
Hani, Karkıra'nın Kara-Saz'ında
There, on Karkıra's Kara-Saz,

Öz canından umut kesmiş.
Kısrak bağlatıp koyduğunda,
Kalday ile dost olup,
Tuz kaynatıp aldığında,
Han Kökötöy'ün toyunda
Alplar toplanıp geldiğinde,

He gave up hope of his own life.
When he had the mares tied fast,
Making friends with the kalday,
When he boiled and took the salt,
At Khan Kökötöy's feast,
When the alps came gathering in,

Âdemoğlu hiç kalmadan
Hepten toptan vardığında,
Evliyazade han Koşoy
Çare yükünü yüklendiğinde,
Kökötöy'ün büyük toyunu
Din ehli Müslüman verdiğinde,
O toplantı içinde
Koşoy, Töştük alpı var,
Ayaklanmış yurdu toptan var,
Kara Kalmak'tan, Mancu'dan
Aziz Coloy devi var.
Müslümanın kaplan Manas
sahibi var,
Kıtay'dan türlü türlü bahadır var,
O Kıtay'ın içinde
Tüylü tabanlı Tükübay,
Tükenesice kâfir var.
Tutuştuğunu bırakmayan,
Yalnız yese doymayan,
Büyüklük taslayıp o Kıtay
Toplu basıp, durmaksızın
Yeni konmuş çiğ eti,
Pişmişi çiği umursamadan
Kara Kalmak yağmalamış.
Kökötöy'ün hizmet eden
çocuklarını
Köseği ile dövmüş.
Kaynaşan kâfirler
Ocağa koşuşmuş,
Bakıp duran Müslüman —
Akkula ile saldırıp,
Kaplan Manas o zaman

When of Adam's sons not one stayed home
And all arrived in one great throng,
Khan Koşoy, the saints' descendant,
When he shouldered the burden of counsel,
When Kökötöy's great feast
Was given by the Muslim faithful,
Within that gathering
Were the alps Koşoy and Töştük,
The roused-up people all were there,
From Kara Kalmak and from Mancu,
There was the giant, dear Coloy.
The Muslims had in tiger Manas
a master,
From Kıtay were batyrs of every kind,
And in among those Kıtay
Was hairy-soled Tükübay,
An infidel — may he be spent.
Never loosing what he grips,
Never sated eating alone,
Playing the mighty lord, that Kıtay,
Pressing in a mass, without a pause,
The raw meat newly laid,
Heedless of cooked or raw,
The Kara Kalmak plundered it.
Kökötöy's attendant
serving-boys
They thrashed with hearth-side pokers.
The swarming infidels
Came running to the hearth,
The Muslims stood and watched —
Charging in on Akkula,
Tiger Manas at that hour,

Bir Tanrı'ya yalvarıp,
Aş vermeye çağırdıksa,
Almaya gelmişler – diye,

Amansız kargaşayı
Salmaya gelmişler» – diye,
Ayköl Manas can dostum,
Arslan gibi kızarıp,
Boynu heybetle uzayıp,
Avurdundan toz çıkıp,
Gayretinden can çıkıp,
Boz kese kemerini kuşanıp,
Manas girmiş gürleyerek,
Kalabalık Kıtay, çok Mancu
Ocağın üstünden
Sel gibi kaçıvermiş.
«Vurup sürer» – dedikse biz,

Kırıp süregelmiş,
Başı yarılan Müslümanı
Bahadır Manas kaplan
Ayırıp kurtarmış.
«Aş verip kavga saldı – diye, Onun hâlini sorarsan
Kavga bütün âleme yayılır – diye,

Kâfir ile Müslüman
Boğuşup gider» – diye,
Aziz Koşoy, Akunkan
Manas'ı yakalayıp,
Coşturup çırpındırtıp,
Kocası ölmüşçesine silkindirtip,

Manas'ı güçbela alıp
Kıtay'dan ayırmışlar.
O zaman Akun şunu söylemiş:
«Ahiretlik dosttuk,
Bu sözümü belle,
Öfkeni bırak, sözümü tut!

Praying to the one God,
«If we called them to the funeral feast,
They have come to take it – saying,

Merciless havoc
They have come to loose» – saying,
Ayköl Manas, my soul's own friend,
Flushing crimson like a lion,
His neck stretched high in majesty,
Dust flying from his cheeks,
Life itself springing from his zeal,
Girding his belt with its gray pouch,
Manas charged in thundering,
The crowded Kıtay, the many Mancu
From off the hearth
Fled away like floodwater.
«He will strike and drive them» – so we said,
He came on cutting them down,
The Muslims with their broken heads
The batyr Manas, tiger-born,
Parted from the fray and saved.
«He gave the feast and loosed a brawl – saying, If you ask after his estate,
The brawl will spread through all the world – saying,
Infidel and Muslim
Will grapple on and on» – saying,
Dear Koşoy and Akunkan
Laid hold upon Manas,
Letting him surge and thrash about,
Letting him shake as a widow shakes with grief,
Taking Manas by main strength,
They parted him from the Kıtay.
Then Akun spoke these words:
«Friends unto the hereafter were we,
Mark this word of mine,
Set down your wrath and heed my word!

Belgilüü'nün — Beli'nden,
Beri'lerin* oynadığı yerden,
Dişilerin en zarifini buldum,
Doğan ay gibi güzelini,
Yeni doğmuş kız buldum.
Toyunda doksan kestim,
«Pek güzel imiş» – diye,
Adını Çürök koydum.
Çocuğumun kulağına

From Belgilüü's — from its Bel,
From where the Beri play their games,*
I found the most graceful of her sex,
A beauty like the rising moon,
A girl new-born I found.
At her feast I slaughtered ninety,
«How lovely she is» – saying,
I gave her the name Çürök.
Upon my child's ear

Altın küpe taktım,
Sana adayıp sakladım.
Sözümü sağlam tutunuz,
Gelin edip alınız,
«Âmin» – deyip el açıp,
Başını bağlayıp koyunuz» –
Deyip o zaman söyleyince,
«Olur, Akun – deyip,
Bu dediğin akıl» – deyip,
Dünürleşip mal sürüp,
Kullukla eğilip yağ çiğneyip,
İşte böyle sözü var,
Akun'un kızı Ayçürök'ün
Manas'a gelinlik yeri var.
Sözümü tut, Toltoy bahadırım,
Semetey'in karısıdır o.
Onun izi değerli yerdedir,
Alacağı kız, eşi var,
Senin eşini o aldı,
Onun eşini sen alsan,
Böyledir bunun sonu işte.
Anla hele, Toltoy bahadırım!
Ceti-Özön'deki Cediger'i
Varıp derleyip alalım,
Oogan'a kargaşa salalım,
Manas'ın oğlu Semetey'in,
Bunun karısını çekip alalım.
Ayçürök'ü çekişirsek,
Saçılıp gitsin bütün malın,

I hung a golden earring,
I vowed her to you and kept her so.
Hold fast to this my word,
Take her home as bride,
Saying «Âmin», with open palms,
Bind her head and set it so» –
When he had spoken thus that day,
«So be it, Akun – saying,
This word of yours is wisdom» – saying,
They made kinship, drove the herds,
Bowing in service, chewing the fat,
Such is the pledge that stands,
Akun's daughter Ayçürök
Has her bride's place with Manas.
Heed my word, my batyr Toltoy,
She is Semetey's wife.
Her footprint lies on precious ground,
He has his promised girl, his mate,
It was he who took your mate,
If you should take his mate in turn,
Such then is the end of it.
Understand it, my batyr Toltoy!
The Cediger of Ceti-Özön –
Let us go and muster them,
Let us loose havoc on Oogan,
Semetey, the son of Manas –
Let us drag away his wife.
If we contend for Ayçürök,
Let all your wealth be scattered wide,

Manas'ın oğlu Semetey'in
Karısını çekip aldığında,
Kalır mı senin hasretin.
Kolay değil, Oogan'a
Yıkımı adamakıllı salalım,
Yaman Toltoy, sözümü dinle!
Salınan Ayçürök'ü
Gelin edip alalım.

When from Semetey, son of Manas,
You have dragged his wife away,
Will any longing of yours remain.
It is no light thing – on Oogan
Let us loose ruin in good earnest,
Fierce Toltoy, hear my word!
The graceful Ayçürök –
Let us take her home as bride.

Basıp varıp yatarsak biz,
Eğilmeden dur, Cediger,
Denen söze razı olmazsa,
İhtiyar, kızını vermezse,
Keregesini söğüdünü ağlatıp,
Zahmetli kargaşa salalım,
Böylece çekip alalım.
İyi söze razı olmazsa,
İstenen kızı vermezse,
Yerinde sözüm var,
Sataşanı yok eden
Kaplan Koco ben varım.
Direğini söküp damlarının,
Kara tepe yamacıyım.
Canlarını toptan kırıp,
Bahçelerine su çevirip,
Baksana bunca kavga edip,
Sözümü tutup gidersen
Baştan başa savaş salarım,
Kavağına su çevirip,
Sendeletip koyarım,
Verse de vermese de,
Ayçürök'ü çekip alırım!
Obasına salarım kargaşayı,
Çaresini kötü tüketip,
Sonunda alırım Çürök'ü!
Bahar vakti olduğunda,
Yeleli kısrak bindirmem,
Baabedin'i tez söyleyip,
Cefa salıp ezdirip,

If we march and camp upon them,
Stand unbowed, Cediger,
If he yields not to the word that's said,
If the old man will not give his daughter,
Making his lattice and willows weep,
Let us loose grinding havoc,
And so drag her away.
If he yields not to the kindly word,
If he gives not the girl we ask,
My word stands in its place,
He who destroys whoever meddles –
I, tiger Koco, am here.
Tearing the posts from out their roofs,
I am the black hill's looming slope.
Slaying their souls wholesale,
Turning water on their gardens,
See how much strife I have made,
If you go heeding my word,
I will loose war from end to end,
Turning water on their poplars,
I will set them staggering,
Whether he gives her or gives her not,
I will drag Ayçürök away!
I will loose havoc on his camp,
Grinding his last resort to nothing,
In the end I will take Çürök!
When the springtime season comes,
I'll let no maned mare be ridden,
Invoking Baabedin in haste,
Dealing torment, grinding down,

Böyle alırım Çürök'ü.
Güz günü olduğunda,
Kuyruklu toklu yedirmem, Koco'dan duyup coşup,
Bahar günü olduğunda,
Çadır tentesini kurdurmam,
Çift öküzünü bağlatmam,
Yerin yüzünü açtırmam,
Bir avuç ekin ektirmem.
Kokuşmuş hile* ederim,
Bütün yurdunu kırarım,
Bozgunu böyle yaparım,
Ayçürök'ü alıp rahat ederim.

So will I take Çürök.
When the autumn day arrives,
I'll let no fat-tailed yearling be eaten,
Stirred by what he heard from Koco,
When the day of spring arrives,
I'll let no tent-awning be raised,
I'll let no plow-oxen be yoked,
I'll let no earth be broken open,
I'll let not one handful of grain be sown.
I will work a rotten ruse,*
I will slay his people whole,
So will I work the rout,
I will take Ayçürök and rest content.

Bu dünyalık keyfe
Dalmana ne dersin, er Toltoy,
Ayçürök ile sarmaş dolaş
Yatmana ne dersin, er Toltoy.
Şakağındaki kırışığı sil,
Argın'dan geldim sana,
Alnındaki talihinim.
İş ciddiye binince Çınkoco,
Su verilmiş kızıl demirim,
Gerçekten başına güç gelirse,
Önüne katıp sürersen,
Âleme bozgun salarım.
On sekiz bin âleme
Seni han kaldırırım».
Çürök'ün hâlini duyunca
Aziz Toltoy ne yapsın,
Sinek kadar canı cıyaklayıp,
İliği kemiği sızlayıp,
«Baabedin» – diye bağırıp.
«Hepiniz buraya gelin» – deyip,
Cediger'i çağırıp.
Koroson'a koyun adayıp,
Aziz Toltoy böğürüp,
Azgın aygır gibi gümbürdeyip,
Vay Toltoy durur mu,

In this world's delight –
What say you to plunging deep, Er Toltoy,
Entwined with Ayçürök –
What say you to lying so, Er Toltoy.
Wipe the furrow from your temple,
From the Argın I came to you,
I am the fortune on your brow.
When matters turn grave, Çınkoco,
I am red iron tempered in water,
If force truly falls upon your head,
If you drive them on before you,
I will loose rout upon the world.
Over the eighteen thousand worlds
I will raise you up as khan».
Hearing of Çürök's estate,
What could dear Toltoy do,
His fly-small soul went squealing,
His marrow and his bones all aching,
Crying out «Baabedin».
«Come hither all of you» – saying,
Summoning the Cediger.
Vowing sheep to Koroson,
Dear Toltoy bellowing,
Rumbling like a stallion run amok,
Alas, would Toltoy hold back,

Çınkoco kışkırtıp dururken,
Toltoy'u Tanrı çarpmaz mı.
Ooganlara karşı ordu toplayıp,
Kolay değil, bol toplayıp,
Ceti-Özön'de Cediger'i
Tastamam toplamış,
Yetkin ordusu derlenip,
Yer ezilip kalmış.

With Çınkoco goading on,
Would God not strike Toltoy.
Raising a host against the Oogan,
No light thing – raising it in plenty,
The Cediger of Ceti-Özön
He gathered every one,
His full-grown host assembled,
The very earth was left crushed down.

ÇINKOCO İLE TOLTOY'UN ORDU TOPLAYIP VARIP:
«AYÇÜRÖK'Ü VER» – DİYE, AKUN HANI
KUŞATMASI

HOW ÇINKOCO AND TOLTOY GATHERED A HOST, WENT FORTH:
«GIVE US AYÇÜRÖK» – SAYING,
AND LAID SIEGE
TO AKUN KHAN

Boz alalı tuğ alıp,
Bağıra çağıra velvele salıp,
Ceti-Özön'ü yerinden oynayıp,
Yeri ezen ordu olup,
Tölök'ün oğlu Tölöbay
Aşağı ordunun başçısı,
Kalça ile Kadırbay
Nice ordunun iyisi.
Varıp basıp almaya,
Gerçekten azan Çınkoco
Su verilmiş kızıl demir gibi,
Yürekli olanı han Toltoy,
Büyüklüğü dağın burnu gibi,
Cedigerler derlenip,
İkisi köpürüp dururken,
Gürleyip buyruk kıldığında,
Bursat* isteyip durmuştu.
Kalabalık kara Cediger
Karşılık verecek çağı mı,
Karınca gibi kaynaşıp,
Boz pus çöküp kımıldaşıp, Yaşlın
burada durursun,
Azık erzak hazırlatıp,
Tulparların hepsine

Taking the gray-pied banner,
Loosing uproar with shout and cry,
Shaking Ceti-Özön from its seat,
Becoming an earth-crushing host,
Tölöbay, son of Tölök,
Chief of the lower host,
Kalça and Kadırbay,
The best of many a host.
To march, to storm, to seize,
Çınkoco, truly run to frenzy,
Like red iron tempered in water,
The stout of heart – khan Toltoy,
His bulk like a mountain's headland,
The Cediger assembled,
While the two stood seething,
When they thundered out the order,
He had stood asking for bursat.*
The crowded common Cediger –
Was this a time to answer back,
Swarming like the ants,
Gray haze settling, all astir, You elders
shall remain right here,
Having food and stores made ready,
For every one of the tulpars

Sarı keçe bağlatıp,
Pirinçten kürmök yem verip, Kara
Kalmak düşman değil,
Her gün terini aldırıp,
Mızraklarını hazırlatıp,
Aybaltayı çelikten hazırlatıp,
Kıyamet kopması iyi değil.
Sırtı sağlam tulparını
Savaş yanına ayırıp,
Uyuz, sırtı yaralı tulparını
«Yaramaz» – diye çıkarıp,
Araya elçi salalım,
At kuyruğunu düğümleyip,
Oogan'ı basıp geçmeye,
Köküne toptan ermeye,
Basıp varıp Oogan'a
Koyu kargaşa salmaya,

Having yellow felt bound on,
Giving kürmök feed of rice, The Kara
Kalmak is no foe,
Having their sweat drawn every day,
Having the lances made ready,
Having moon-axes forged of steel,
It is not well that doomsday break.
The tulpar sound of back
They set apart for war,
The mangy tulpar, saddle-sore,
«Unfit» – saying, they culled out,
Let us send an envoy between us,
Knotting up the horses' tails,
To overrun Oogan and pass,
To reach its root once and for all,
To march and fall upon Oogan,
To loose thick havoc there,

Manas'ın oğlu, o yalnızın,
Kışkırtıcı olup Çınkoco,
Karısını çekip almaya.
Yıkıcı bozgun kılmaya,
Salınan Çürök'ü
Ganimet edip rahatlamaya,
Yetkin kara Cediger,
Akun vermezse eğer,
Yeri ezen ordu ile
Varıp vurup dökmeye.
Kara sakal er Tölök:
«Bahadır Toltoy, Çınkoco,
Hepiniz burada durursunuz,
Akılda mahir nice yurt,
Basıp varsak kaba iş,
Sataşırsak kötü iş.
Kalabalık orduyu toplayıp,
Kadın için vuruşup,
Kalabalık yurt boş yere kırılıp,
Ondansa Akun'a,
Yassı çeneli, yayvan dilli,

The son of Manas, that lone one –
Çınkoco playing the inciter,
To drag away his wife.
To work a wasting rout,
The graceful Çürök –
To take as spoil and rest content,
The full-grown common Cediger,
If Akun will not give her,
With the earth-crushing host
To go and strike and spill.
Black-bearded Er Tölök:
«Batyr Toltoy, Çınkoco,
All of you shall stay right here,
Many a folk is deft in counsel,
To march on them is brutish work,
To pick the fight is evil work.
To gather up the crowded host,
To fight it out over a woman,
Crowds of people slain for nothing,
Better then, to Akun,
Flat of jaw and broad of tongue,

Yanılmayan hatipten
Dünürcü indirelim,
Zorbalık horluk salmadan
İyilikle anlaşalım.
Söze gelirse Akun,
Başlatmazsa kargaşayı,

An orator who does not err –
Let us send down a match-maker,
Without loosing scorn or tyranny,
Let us agree in kindliness.
If Akun comes to terms,
If he does not begin the havoc,

Verecek olursa Çürök'ü,
Yedi yüz kızıl fil sürüp, Gün hesabını sayıp,
Her kuyruğunu örelim,
Akun'a başlık verelim.
Dünür olup mal sürüp,
Kullukla eğilip yağ çiğneyip,
Araya Tölök'ün gitmesi,
Hizmeti güzel edelim,
Akun'un kızını alalım,
Akun'un kızı Ayçürök'ü
Hakça, denklikle alalım.
Çepeçevre varırsak biz,
Taşkınlığı salarsak biz,
Kurt olduğu bilinmeden
Ölümden arta kalırsak,
Oogan da kolay yurt değil,
Taş-Kıya'nın kıyı yolu,
Kız için kırgın salarsak, Kaynaşıp indi Cediger.
Onlardan ölse bir yığın can,
Cediger'in Bagış'ı,
Bizden ölse bir yığın can,
Bagış'ın er Toltoy'u,
Kırgına tutuşursak,
Kızı kadın olur mu?
Zorlayıp çekip alınca,
Bize kadın olur mu.
Araya elçi salalım,
İyice haber alalım»,–
Çınkoco, Toltoy, yaşlısı
Yere inip kaynaşıp.

If he will give Çürök,
Driving seven hundred red elephants,
Counting up the tally of the days,
Let us braid up every tail,
Let us pay Akun the bride-price.
Becoming kin, driving the herds,
Bowing in service, chewing the fat,
That Tölök should go between –
Let us render service fairly,
Let us take Akun's daughter,
Akun's daughter Ayçürök –
Let us take her justly, in fair measure.
If we go and ring them round,
If we loose our overflowing force,
Before the wolf in us is known,
If we outlive the dying,
Oogan too is no easy folk,
The cliff-edge road of Taş-Kıya,
If we loose slaughter for a girl, Swarming, down came the Cediger.
Should a heap of souls die on their side,
Bagış of the Cediger,
Should a heap of souls die on ours,
Bagış's Er Toltoy,
If we lock ourselves in slaughter,
Will the girl become a wife?
Dragged away by force,
Will she be a wife to us.
Let us send an envoy between us,
Let us gather tidings well»,–
Çınkoco, Toltoy, the elders,
Dismounting, swarming on the ground.

Kabul gördü işte bunu –
Aziz Tölök'ün dediğini.
Cediger'in hepsi
Sözü ortaya koyup,
Dünürcülüğe gitmeye
Adam seçip durup,
Kara sakal Tölök'ü
İsteyip çıkardılar gitmeye,
Kalabalık kara Cediger,
Akun'dan haber almaya.
Tölök'ün hâlini sorarsan,
Araya girecek beceriklisi,
Bir bölüğün sözcüsü.
Toltoy ile Koco'sunun
Aziz Tölök hem kendisi –
Tölök'ten haber başlatalım.

And this found favor with them all –
What dear Tölök had said.
All of the Cediger
Laid the matter in their midst,
To go upon the wooing errand,
They stood choosing out a man,
Black-bearded Tölök –
They asked and sent him forth to go,
The crowded common Cediger,
To gather tidings from Akun.
If you ask of Tölök's estate,
Their deft one fit to go between,
The spokesman of a whole division.
Of Toltoy and his Koco,
Dear Tölök is himself the man –
Let us begin the tale with Tölök.

Kâğıt yazar mollası.
Günü kayda geçti işte,
Ay hesabını sayıp,
Yılı yazıp aldı işte.
Kalabalık kara Cediger
Kıyı boyunca dalgalanıp,
Yere yayılıp kımıldaşıp,
Kum-Kıya'nın kıyı yolu,
Kaynaşıp indi Cediger,
Kaynayıp indi Cediger,
Opol-Too gibi heybeti,
Yeri ezen çok ordusu.
Mızrağı yığıp alışıp,
Tüfeği dağ gibi toplayıp,
Sağlam törö Çınkoco
Bu işi edip,
Tulparı yedeğe bağlayıp,
Altışar altışar bölünüp,
Can kazanını kaynatıp,
Yirmi cana bir kısraktan
Azıklarını kesişip,

Their molla who writes on paper.
He set the day on record then,
Counting the tally of the moons,
He wrote the year and noted it.
The crowded common Cediger
Billowing all along the shore,
Spreading on the ground, astir,
The cliff-edge road of Kum-Kıya,
Swarming, down came the Cediger,
Seething, down came the Cediger,
Its grandeur like Opol-Too,
Its many hosts that crush the earth.
Piling and taking up the lances,
Gathering guns in mountain heaps,
The steadfast törö Çınkoco
Did all this work,
Tying the tulpars on the lead,
Dividing up by sixes,
Setting the soul-cauldron to boil,
One mare to every twenty souls,
They portioned out their rations,

69820 Ordu köşesine her yüzden

Karakolu sağlam koyup,
Orduyu toplayıp düzene sokup,
Kaplan Koco er imiş,
«İhtiyarın kızını alırım»,– diye,

Han Akun'u berk kuşatıp,
Kuşatıp durduğu çağ imiş.
Bunu böylece bırakalım,
Aradaki elçisi

At each corner of the host, from every hundred,
Posting a steadfast watch-guard,
Mustering the host in order,
A man indeed was tiger Koco,
«I will take the old man's daughter»,– saying,
Ringing Khan Akun round full fast,
It was the season of his siege.
Let us leave this as it stands,
The envoy going between

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AK KUĞU AYÇÜRÖK VE KAÇIRILAN AKŞUMKAR

Suusamır ve Kötörmö üzerinden Talas'a süzülen Ayçürök, Manas'ın büyük kümbetinde dua okur, gönenmiş Kırgız yurduna hayran kalır; kırk çiltenin, kaplanın, arslanın, ejderhanın ve Zumuruk kuşunun koruduğu Semetey'i sungur salarken görünce adaklı erini bulduğunu anlar. Keñ-Kol kıyısında Çaçıkey'in yolunu kesip "Abla" diye diz vurur, altı günü sana altısı bana diye kuma olmaya yalvarır; ağır hakaretle kovulunca efsunlu toprağı savurup nazlı hatunu altı gün baygın yatıran bir kara nöbete çarptırır. Yedi gün kuş salmaması için yalvaran Çaçıkey'i kamçısıyla kanlar içinde bırakan Semetey, Külçoro, Kançoro ve on dört yürük atla Ala-Köl'e kuğu avına çıkar. Külçoro "Bu kuğu Mekke'den gelme, kılıktan kılığa giren bir keramet" diye yalvarsa da dinlemez; babasından yadigâr Akşumkar kuğuyu bataklığa serer, fakat Ayçürök sunguru kısa bağından kapıp yer sisi salarak gökyüzünde kaybolur. Yıldırıma dönen Semetey "Akşumkar'ın yüzünden on sekiz bin âlemi dolaşırım" diye ant içer; sungurun yerini söylerse Çaçıkey'i ne kamçılayacağına ne üstüne kuma alacağına yemin edip iki çoroyu ordoya gönderir — ama Çaçıkey, kapısına gelen Külçoro'yu "Görünme, yok ol gözümden!" diye hışımla kovar.

KÜNYE — KEY FACTS

- Akun Han, kuşatan Cediger ordusuna karşı seksen günlük vaad koparır; armağan olarak Çınkoco'nun Kara atı ile Toltoy'un Surkoen'ini, başlık olarak yedi yüz kızıl at ister.
- Ayçürök ak kuğu donunda Kañşıbek, Sıncıbek, Malabek, Bilerik, Töştük, Koşoy, Ümötöy ve Mıradıl'ı sınayıp hepsini eksik bulur; ölen Ürbü'nün ise yalnız yurdunu görür.
- Doksan beş yaşındaki Koñurbay, kuğunun kadın olduğunu sezip oçogor tüfeği ve yayla ateş açar, kanatlı Algara atıyla kovalar; Ayçürök yada büyüsüyle sis ve dolu salıp kurtulur.
- Talas'ta Semetey'i kırk çilten, kara benekli kaplan, çolak gök yeleli arslan, ak yılan ejderha ve Zumuruk kuşu korumaktadır; Ayçürök onda adaklı erini tanır.
- Kuma olmaya yalvaran Ayçürök'ü hakaretle kovan Çaçıkey, efsunlu toprakla çarpılıp altı gün baygın yatar; yedinci gün dile gelir.
- Ala-Köl avında Akşumkar kuğuyu vurur, fakat Ayçürök sunguru kaçırır; Semetey, sungurun yerini söylerse Çaçıkey'i kamçılamamaya ve üstüne kuma almamaya ant içer, Çaçıkey ise soran Külçoro'yu kovar.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Akun Han'ın ulu ordası,	*Akun Han's great horde-camp,*
Kapısı pek sağlamdır,	*Its gate is passing strong,*
Doksan kulaç yüksekliği	*Ninety fathoms is the height*
Çevresini saran kalın sur.	*Of the thick wall that rings it round.*
Bende karşı koyup giremez,	*No mortal can withstand and enter,*
O surunun kalınlığı	*The thickness of that wall is such*
Yan yana dizilmiş dokuz deve	*That nine camels ranged side by side*
Rahatça basıp yürüyecek kadar.	*Could tread and walk it at their ease.*
Orada duran Akun'un	*Akun who dwells therein —*
Saltanatı pek yücedir.	*His sovereignty is passing high.*
Padişah soylu bahadırın	*For whoever falls beneath*
Gazabına uğrayana	*The wrath of the padishah-born batyr*
Kazıp koyduğu çukuru var,	*There is a pit he has dug and set,*
Öfkeye kapılsa Akun'un	*Should Akun be seized with fury*
Kaynatıp koyduğu çilesi var.	*There is a torment he has boiled and set.*
Onun öte yanında	*On the far side of it*
Kapıda bir kule var,	*There stands a tower at the gate,*
Bunun halini hiç sorma,	*Ask not at all of its state,*
Onun beri yanında	*On the near side of it*
Han imiş yaşlı Akun,	*A khan he was, old Akun,*
Gazaplandığı kişiyi	*For whomever rouses his wrath*
Çekip deviren barutu var.	*He has powder that drags down and topples.*
Onun beri yanında,	*On the near side of that,*
Kimse yanaşıp varmasın diye,	*That none might draw close and come,*
Çam ağacından oluk yapılmış,	*A trough was made of pine-wood,*
«Yaşlı, kızını ver» diye, Olanları gördüğünde	*«Old man, give your daughter», saying, When he beheld all that was there*
Nice devler dava açmış,	*Many a giant had pressed his suit,*
Tölök'ün gönlü bölündü,	*Tölök's heart was cleft in two,*
O zaman bile Akun	*Yet even then Akun*
Kara başını sağ tutmuş.	*Kept his dark head safe and sound.*
Kapıda bekçisi var,	*There is a watchman at the gate,*
Dışındaki bin pehlivan	*The thousand strongmen outside*
Akun'u koruyup gözetir.	*Guard and watch over Akun.*
Pehlivanları bambaşka,	*His strongmen are a breed apart,*
Hepsi kaplan, hepsi seçkin	*All tigers, all of them chosen,*

Bacaklarını gerip
Hep küheylan atları var,
Bilge Akun gibi hanları var,
Pehlivanlarına baksan,
Bir pehlivanın kendinde
Bin pehlivanın gücü var.
Kapısının ağzında

Bakıcısı bambaşka,
Eşikte bir çıngırak –
Çıngırağı çalınsa,
Sağ komaz kurnaz canı.
Öte yanda bekçiler
Oklarını yağdırsa,
Arslan gibi atılır.
İnsanın burnunu, kulağını
Muska yapıp takınan
Bekçileri dahi var.
Kapının bir yanında
Kılıç hortumlu fili var,

Kadın alacak Toltoy'un
İşinin ne çetin olduğunu bil.
Çınar köklü bağı var,
Konuşan tavuğu bile var,
Bağdan öteye geçilince
Koca Akun erenin
Kurulup oturduğu tahtı var.
Tahtın sınırı çınar bağ,
Ortasında altın taht.
Bende basamaz, bocalar,
Gören canlar şaşakalır.
Akun Han'ın o sarayı
Cennet misali görünür.
Kılıçlarını kuşanmış
Yamanları dahi var.
Baltalarına dayanmış
Başka halkı görünür,
Avcıları görünür.

Bracing their legs apart —
They all have thoroughbred steeds,
They have khans like wise Akun,
If you looked upon his strongmen,
In a single strongman's frame
Lies the strength of a thousand strongmen.
At the mouth of his gate

His keeper is a breed apart,
On the threshold hangs a bell –
Should that bell be rung,
It leaves no cunning soul alive.
On the far side the watchmen,
Should they rain down their arrows,
Spring forth like very lions.
There are even watchmen there
Who take men's noses and their ears
And wear them strung as amulets.
On one side of the gate
He has an elephant with a sword-blade trunk,
Know how hard the task will be
For Toltoy who would take a wife.
He has a garden rooted with plane-trees,
He has even a fowl that talks,
And once beyond the garden
Great Akun the holy one
Has the throne where he sits enthroned.
The throne's bound is the plane-tree garden,
At its center a golden throne.
No mortal can tread there, he falters,
The souls who see it stand amazed.
That palace of Akun Han
Appears the very likeness of paradise.
He has fearsome ones as well
Girded with their swords.
Other folk appear
Leaning on their axes,
His huntsmen come in sight.

«Karşı çıkan sağ kalmaz» diye,
Tölök'ün gönlü bölünür.
Dört beş pehlivan Tölök'ü
Çevreleyip Akun'a
Sürüp götürdüğü görünür.

Akun'a sürüp vardıklarında,
Akun'un halini sorarsan
Endamı ve heybeti,
Tahta kurulmuş kameti,
Gören gönlünü kaptırır,
Bambaşkaca görünür.
Akun'un halini hiç sorma,
Ak sarığı bir kucak,
Hocalık hali görünür.
At başı gibi Kur'an'dan

Altmışı açık serili,
Mollalık hali görünür.
Ak sakalını sıvazlar,
Âlimlik yüzü görünür,
Aptiek* dilinden anlayan.

Genç çağında Akun Han
Yamaca kurmuş bir evmiş,
O Tölök sakallı bir ihtiyarmış,
Yaşlısı da, Akun da –
Çok hikâyeleri varmış.
Cediger'in kara sakal Tölök'ü Yaman
Koco'nun eli var.
Elçi olup vardığında,
Ak sakalı parlayarak,
Göçmen kaz gibi öterek,
Akun'un dediği söz şu:
«Silahını kuşanmışsın,
Kılıcını sıkı bağlamışsın,
Yan yan bakan sen kimsin?
Uranını söyle, halini söyle?

«Whoever defies him stays not alive»,
saying,
Tölök's heart is cleft in two.
Four or five strongmen are seen
Encircling Tölök and driving him
Onward before Akun.

When they had driven him to Akun,
If you ask of Akun's state —
His stature and his majesty,
His figure seated on the throne,
Capture the heart of the beholder,
He appears a thing apart.
Ask not at all of Akun's state,
His white turban is an armful,
The look of a hodja shows upon him.
Sixty volumes of the Qur'an, big as horses'
heads,
Lie spread open before him,
The look of a mullah shows upon him.
He strokes his white beard smooth,
The face of a scholar shows upon him,
One who understands the tongue of the
Aptiek.*
In his young days Akun Han
Had pitched a dwelling on the hillside,
That Tölök was a bearded elder,
Both the old one and Akun –
Had many tales between them.
Cediger's black-bearded Tölök Holds the
hand of dread Koco.
When he came there as an envoy,
His white beard gleaming bright,
Calling like a migrant goose,
The word that Akun spoke was this:
«You have girded on your weapons,
You have bound your sword on tight,
Who are you that looks askance?
Speak your battle-cry, speak your state?

Soyunu söyle, yurdunu söyle?
Sağ omzu geniş Koco,
Elini söyle, düşmanını söyle?
Bu Akun'un kalesine
Saldırman neyin nesi?
İstediğin kim idi?
Uçurduğun neyin nesi?
Savaşacağın kim idi?
Söyle yavrum sözünü» diye,
Akun söyledi böyle söz.
Söz söylemeden, dil dökmeden,

Speak your lineage, speak your homeland?
Koco of the broad right shoulder,
Speak your people, speak your foe?
What means this assault of yours
Upon this fortress of Akun?
Who was it that you wanted?
What is this you sent a-flying?
Who was it you meant to fight?
Speak your word, my child», saying,
Akun spoke such a word as this.
Without a word, without smooth speech,

Gazaplısını gördü işte,
Kesesine koyduğu mektubu
Alelacele çıkarıp,
Akun Han'a verdi işte.
«Aradaki aracıydık,
Araya gelen elçiydik,
Terazi yıldızlı gece idik,
Arabulucunun biriydik,
Söylenecek sözün şartı var,
Önüne getirdiğimiz
Çınkoco'yla Toltoy'un mektubu var»,
Mektubu okuyup baksa
Yaman Koco'nun adı var.
Mektubu okuyup baksa
Mektupta korkunç söz var:
«Ayçürök'ü versin» diye,
Oogan hanlarının hepsini
Kuşatıp durduğu hali var.
Boy ölçüşsen, içinde
Ay-âlemi rahat komayan

He saw the wrathful one before him,
The letter he had put in his pouch
He drew forth in headlong haste,
And gave it to Akun Han.
«We were the go-between betwixt you,
We were the envoy come between,
We were the night starred with the Scales,
We were one of the peacemakers,
The word to be spoken has its terms,
What we have brought before you
Is the letter of Çınkoco and Toltoy»,
When he read the letter through,
There stood the name of dread Koco.
When he read the letter through,
A fearsome word stood in the letter:
«Let him give up Ayçürök», saying,
There was word that all the khans of Oogan
Were held encircled in a siege.
Should you measure strength, among them
One who gives the moonlit world no peace

Koco'nun halini sorarsan,
Bileği kalın, taş yürek,
Fil gövdeli o alçak,
Nereden Çürök'ü görmüş ola,
Nereden Toltoy gelmiş ola.
Pek iyi bilir Akun Han,

—

If you ask the state of Koco,
Thick of wrist and stone of heart,
That villain with an elephant's frame,
Wherever could he have seen Çürök,
Wherever could Toltoy have come from.
Full well does Akun Han know,

Şıgay'ın oğlu Çınkoco
Yaptığı işi sağlam Koco,
Dönek yiğit o Koco,
Manas'tan talim almış,
Çok şey görmüş aslan Koco.
Dün yaslı gelip Kanıkey,
Kaçıp gidip Semetey,
Varını devşirip toparlanıp,
Buhara'ya girip büyüyüp,
Kökcal'ın oğlu er güvey
Göçüp Talas'a gelmiş ya,

Çınkoco the son of Şıgay,
Koco steadfast in what he does,
That Koco, a turncoat brave,
He took his schooling from Manas,
Lion Koco who has seen much.
Yesterday Kanıkey came in mourning,
Semetey fled and went away,
Gathering his goods, collecting himself,
Entering Bukhara and growing there,
Kökcal's son, the hero son-in-law,
Migrated and came to Talas —

Manas'ın yetim oğlundan
Ağır hakaret görmüş ya.
Karısını Toltoy almaz mı,
Yiğitliği var, külhani,
Cediger'in Toltoy'una
Kaçıp sığınan tebaası
Çürök'ün haberini verip
Başlatmış ya bu belayı.
Koca Akun hanınız
Akıl edip durdu işte,
Kavgayı iyice büyütüp
Çılbır çaynoo* eyledi işte: Akun'dan vaadi işitip,
«Seksen gün dolduğunda,
Bizden haber alın diye,
Halkına döndü koşarak.
Dünür olup kalın diye,
Kalabalık kara Cediger,
Benim kızım Ayçürök
Bedavaya verilecek kız değil,
Şu duran geniş Opol
Çiğnenip geçilecek şehir değil. Vaade razı olup,
Kalabalık kara Cediger,
Topluca akın etmişsin,
Kalabalık kara Cediger
Toltoy ile Koco'ya,

From the orphan son of Manas
He suffered heavy insult, aye.
Would Toltoy not take his wife —
He has his valor, the ruffian,
The subjects who fled for refuge
To Cediger's Toltoy
Brought the tidings of Çürök
And so set loose this calamity.
Great Akun your khan
Kept his wits about him then,
Swelling the quarrel greater still
He made it çılbır çaynoo: Hearing the promise from Akun,*
«When eighty days are full,
Take word from us, saying this,
He returned to his people running.
Become our kin by marriage, saying,
Teeming black Cediger,
My daughter Ayçürök
Is no girl to be given for nothing,
This broad Opol that stands here
Is no city to be trampled through.
Consenting to the promise,
Teeming black Cediger,
You have raided in a mass,
Teeming black Cediger —
To Toltoy and to Koco:

Namus çiğneyip bıraktığım
Bir zulmüm yoktu benim,
Er öldürüp bıraktığım
Bir kan borcum yoktu benim.
Vaadimiz seksen gündür,
Ansızın basıp gelmeden,
Sığacak yer bulamayıp,
Kazayla kırgın olmadan,
Kalabalık ordusunu dizginlesin de.
Kadın alacağı gerçekse,
Dediğime razı olmaz mı,
Çınkoco'nun Karaat'ını
Pamuk bağlayıp getirmez mi,
Er Toltoy'un Surkoen'ini,
Baş alacağı gerçekse,
Baş atı olarak vermez mi,
Yedi yüz kızıl at sürüp,
Bel bağladığı eri bulup,
Başlığına vermez mi,
Altı kat yük yığıp,

No tyranny is mine to answer
Where I trampled honor down,
No blood-debt is mine to answer
Where I slew a man and left him.
Our promise stands at eighty days,
Let him not fall on us unawares,
Let there be no chance slaughter
With no place found to shelter in —
Let him rein in his teeming host.
If it is true he'd take a wife,
Will he not consent to what I say,
Will he not bring Çınkoco's Karaat
With cotton bound upon its back,
And Er Toltoy's Surkoen,
If it is true he'd take the maiden's hand,
Will he not give it as the bride-price steed,
Driving seven hundred chestnut horses,
Finding the man he leans upon,
Will he not give it for her bride-price,
Piling up six layers of loads,

Öndeki yolu tozutup,
Güvey olup kalmaz mı,
Doldurup sunduğu çayı yok,
Dünürlük ettiği malı yok,
Ordu gösterip böbürlenip,
Zorbalığa Çürök'ü vermem,
Adı anılan iki atını,
Bana versin armağan atını,
Dediğine razı olmam!»
Kara sakal er Tölök
Hanları Toltoy'la Çınkoco'ya

Raising dust upon the road ahead,
Will he not remain our son-in-law?
No tea has he filled and offered,
No goods has he given as kinsman,
Flaunting his host and boasting loud —
I give not Çürök to brute force,
His two steeds whose names are spoken,
Let him give me his gift-steed too,
Else I consent not to his word!»
Black-bearded Er Tölök
Brought word to his khans Toltoy and Çınkoco

Haber verip sevindirdi,
Gün hesabını seksen gün,
Sıkılınca karaca avlayıp,
Oogan'ı kuşatıp yatıp,
Gazabını salıp Çınkoco,
Gayretlenip er Toltoy

And made their hearts rejoice,
The count of days at eighty days,
Hunting roe-deer when time hung heavy,
Lying encamped around Oogan,
Çınkoco loosing his wrath,
Er Toltoy girding up his zeal —

Kuşatıp yattığı yer odur,
Şimdi anlatıp verelim,
Canım Çürök'ün sözü şu:
Varacak er bulamayıp,
Babam kocamış, kendim kız,
Kuşatıp gelse Cediger,
Ay karanlık, gece kapalı,
Gece nice olur diye,
Babam kocamış, kendim kız,
Gündüz nice olur diye,
Dört bir yanı boydan boya geçip,
Ay-âlemin tamamını
Uçup dolaşıp ben kendim
Kendime denk er bulup,

That is the place they lay in siege,
Now let us tell it forth,
The word of my dear Çürök is this:
Finding no man fit to wed,
My father is grown old, I am a maiden,
Should Cediger come circling round,
The moon is dark, the night is shut,
What will become of the night, saying,
My father is grown old, I am a maiden,
What will become of the day, saying,
Crossing the four quarters end to end,
The whole of the moonlit world
I myself shall fly and roam,
Finding a man to match myself,

Gönlümün sevdiği aslanı bulup, Beylik taslayan Toltoy'un
Başına kıyameti koparayım,
Kuşatıp yatan Koco'dan,
Gayretlisi Toltoy'dan
Nerde olsa öcümü alayım.
Bağlayayım belimi,
Arayayım sıkıca dengimi,
Azgın Koco'yla Toltoy'dan
Deyip, böylece bunu söyleyip,
Bir alayım öcümü.
Yele gibi gür canım saç, Akun'un kızı Ayçürök
Kavgaya düşen bizim baş, Kararını verip bel bağlayıp,
Cediger'in Toltoy'una
Ne yüzle varayım,
Aradan çıkma o alçağa
Sürülüp nasıl gideyim.
Hüda'nın verdiği buyruk
Böyleymiş, göreyim,
Ahmak Toltoy kabasına
Eğilip kadın olmaktansa
Er arayıp gezerken öleyim!

Finding the lion my heart loves, Upon Toltoy who plays the bey
Let me bring the very doomsday down,
On Koco who lies in siege,
On Toltoy the zealous one,
Wherever it be, let me take my revenge.
Let me bind up my waist,
Let me search hard for my equal,
On rabid Koco and Toltoy —
Saying so, speaking thus,
Let me take my revenge in full.
My dear hair thick as a mane, Akun's daughter Ayçürök
Our head that is fallen in strife, Made her resolve and girded fast,
To Cediger's Toltoy
With what face could I go,
To that base-born no go-between can excuse
How could I be driven off.
The decree that Hüda has given
Is so, then — let me see it,
Rather than bow to boorish fool Toltoy
And become his woman,
Let me die roaming in search of a man!

Ulu Beecin, köklü şehir,
Şekeri gör, sözünü gör,
Ucuna kadar varayım,
Çolpan'ı gör, gözünü gör,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Kara yere kan damlasa
Keçil'in hanı Koñurbay,
Kardan apak etini gör,
Yerin yüzünü boydan boya geçip,
Kar üstüne kan damlasa,
Yeryüzünde devlerin
Kanı gör de yüzünü gör,
Birini komadan dolaşıp,
İpeği gör, saçını gör,
Bel bağlanacak eri bulup.
Namlı çetin aslanı bulup, Elmayı gör, başını gör.
Ordu toplayan Toltoy'a
Zilleti böylece salayım,
Evliya Çürök'ün kendisi var,
Koco'sunu kesip baş edip,
Böylece öcümü alayım.
Dünyanın dört bucağını
Dört dolanıp gezeyim,
Mediyna'nın beş bucağını
Beş dolanıp gezeyim,
Belli yerden dayanak arayıp, Yürüse yüzü parlayıp,
Heybetli aslan arayıp,

Great Beecin, city of deep roots,
See its sugar, see its word,
Let me go to its utmost end,
See the Morning Star, see its eye,
Cotton-sashed and wide of boot —
Should blood drip on the black earth
Koñurbay, khan of Keçil,
See his flesh whiter than snow,
Crossing the face of the earth end to end,
Should blood drip upon the snow,
Of the giants on the face of the earth
See the blood and see his face,
Roaming past every one of them,
See the silk and see his hair,
Finding the man to bind my hopes upon.
Finding the famed and hardy lion, See the apple, see his head.
Upon Toltoy who gathers hosts
Let me cast down such disgrace,
Çürök the saint herself is there,
Cutting down his Koco, overcoming,
Thus let me take my revenge.
The four corners of the world
Let me circle four times round and roam,
The five corners of Mediyna
Let me circle five times round and roam,
Seeking a stay in some sure place, Walking, his face shining bright,
Seeking a lion of majesty,

Tepesinden bastırıp,
Dört türlü malını saçtırıp,

Derin kazıp çukurlarını,
Kaynatıp büsbütün çilelerini,
Kırdırmazsam ordularını,
Bozmazsam hesaplarını!»
Pek çetin, kurnaz sözler söyleyip,
Sızlanıp ağlar zavallı,

Pressing down upon his crown,
Making him scatter his four kinds of wealth,
Digging deep his pits,
Boiling all his torments through,
If I do not have his hosts cut down,
If I do not wreck his reckonings!»
Speaking words most hard and cunning,
The poor thing moans and weeps,

Peri çarpmış gibi sallanıp,
Tepesinde altından yapılma takke,
Dünyaya yaratılmış
Akun'un kızı, o dilber.
Beli bir tutam, yüzü ay gibi,

Namlı güzeldir tükenesi.
Canım deli Çürök'ün
Hangi huyunu söyleyelim.
Kurnazca söylediği sözü var,
Hana lâyık hanımın
Nice türlü sözü var,
Dudağının üst yanında
Hafif kıvrık bir yeri var,
Tükenesi bahtsız Çürök'ün
Neresinde kusuru var.
Altmış düğme, kırk anahtar

Güzel doğmuş o körolasının
Göğsünde şakırdar.
İki talihin sözü var,
Allah'ın kendisi bilmezse,
Akun'un kızı Çürök'ün
Türlü çeşit sözü var.
Allah'ın kendisi bilmezse,
Akun'un kızı Çürök'ün
Kim bilir nice sözü var.
Dün, Belendinin-Belinde,
Beri oynadığı yerinde
Beşikteyken bulan Akun Han,
İyi dinlersek şöyle sözü var,
Koca Manas'ın oğluna
Dünür olmuşluğu var.
Gerçek evliya o dilber

Swaying as if struck by a peri,
On her crown a skullcap wrought of gold,
Created into this world —
Akun's daughter, that fair one.
Her waist a handspan, her face like the moon,
A famed beauty is she, the doomed one.
Of my dear wild Çürök —
Which of her ways shall we tell.
She has words she speaks with cunning,
A lady worthy of a khan —
She has words of many kinds,
On the upper side of her lip
There is a place with a gentle curve,
In the doomed, luckless Çürök —
Where in her is any flaw.
Sixty buttons, forty keys

On the breast of that fair-born wretch
Jingle and rattle bright.
There is the word of two fortunes,
If Allah himself knows not,
Akun's daughter Çürök —
Has words of every kind.
If Allah himself knows not,
Akun's daughter Çürök —
Who knows how many words she has.
Yesterday, at Belendinin-Beli,
At the place where she played on this side,
Akun Han, who found her in the cradle,
Has such a word, if we listen well:
With the son of great Manas
He was once bound as kin-by-marriage.
A true saint is that fair one —

AYÇÜRÖK AK KUĞU OLUP UÇUP ÇIKIP

YERYÜZÜNDEKİ BAHADIR ALPLARI SINAMASI

Vaşak gibi gerinip,
Söz söylemeye üşenip,
Aklı derindir hem pek,
Perinin kızı Çürök'ün
Tükenmeyen sözü var.
Dünyanın tamamını
Dolaşıp gezdiği var.
Bir kişiye bilinmez,
Bunca bilgili olduğu
Bir insana görünmez.
Dünyanın dört bucağını
Dört dolanıp gezse de,
Yorulup bitkin düşmeyen,
Kırk günlük çöl olsa da
Yorgunluk nedir bilmeyen,
Türlü çeşit söz olsa
Hiç komadan hepsini düşünen,
Kadınlardan bilge olan

Manas'ın biricik oğluna
Yanıp tutuştuğu hali var.
Yolu açık Toltoy'un
Düşman olacağını bilmiş,
Yitip gitmiş Manas'ın
Düşmanını bile sayıp durmuş.
Anıran o Koco'nun
Âdetini çoktan bilmiş,
Öbür dünyaya göçen Manas'ın
Ruhunu sayıp durmuş.
«Toltoy kuşatıp geldiğinde,
Koco'dan zulüm gördüğünde,

HOW AYÇÜRÖK, BECOMING A WHITE SWAN, FLEW FORTH

AND TESTED THE BATYR ALPS UPON THE FACE OF THE EARTH

Stretching herself like a lynx,
Too listless to speak a word,
Her mind is deep and keen,
The peri's daughter Çürök
Has words that never run dry.
The whole of the wide world
She has wandered and roamed across.
It is not known to any person,
That she is learned to such degree
Shows itself to no human soul.
The four corners of the world
Though she circle four times round,
She wearies not nor falls fordone,
Though it be forty days of desert
She knows not what fatigue may be,
Be there words of every kind
She ponders all, omitting none,
Wisest among all womankind —

For the only son of Manas
She burns with a smoldering flame.
Toltoy of the open road —
She knew he would become the foe,
Of Manas who is lost and gone
She has even counted up the foes.
Of that braying Koco
She has long since known the ways,
Of Manas who passed to the other world
She has kept reckoning the spirit.
«When Toltoy came encircling,
When she suffered Koco's tyranny,

Gündelik işi yoluna girip,
Ay-âlemi dolaşıp,
Akun'un kızı bahtsız
Uçmak oldu, yitip gitti.
Akıl edip kurtulamaz
O Çürök kâfirden,
Usta olmuş bahtsız,
Arapça dili okuyup,
Her duayı gece okuyup,
Uçtuğu cuma günü olup,
Gittiği Kadir gecesi* olup.
Dört bir yanı boydan boya geçip,
Yerin üstünü dolaşıp,
Çınkoco ile Toltoy'un
Zulmüne yanıp yakılıp,
Ak kuğunun donunu giyinip,
Oogan'dan çıkıp süzülüp,
Kanat çırpıp Ayçürök
Büyük Kaşkar'a yaklaşıp,
Kaşkar'dan gördü kalabalık halkı,
Canım yengen şaşakalıp,
Bakıp dursa o halkın

Her daily work being set in order,
Roaming the moonlit world,
Akun's luckless daughter
Took to flight and vanished away.
By no device can one escape
That Çürök, that infidel-charmer,
The luckless one grown to a master,
Reading the Arabic tongue,
Reading every prayer by night,
Her flight fell on a Friday,
Her going on the Night of Power.*
Crossing the four quarters end to end,
Roaming over the face of the earth,
Burning with grief at the tyranny
Of Çınkoco and of Toltoy,
Donning the white swan's plumage-dress,
Gliding forth out of Oogan,
Beating her wings, Ayçürök
Drew near to great Kaşkar,
From Kaşkar she saw the teeming folk,
Your dear elder-sister-in-law stood amazed,
When she gazed upon that folk —

Yuvarlak pişmiş ekmeği var,
Dört köşe kurulmuş evi var.
Varan insan iflah olur mu,
O zamanlar Kaşkar'ı
Buyruğunda tutan Kañşıbek,
«Saygın erin biridir» diye, Bu kılıklı sartını
Sınayıp gördü Ayçürök.
Kañşıbek'in haline baksa,
Püskül sakalı kabarmış
Tükenesinin biriymiş,
Kervanlarını yönetip,
Yollarda gezen biriymiş,
Boz katırını dikleştirip,
Semere binen biriymiş.
Sıcak yazı yaylayan,

They have bread baked round,
They have houses built four-square.
Can any who goes there prosper —
In those days over Kaşkar
Kañşıbek held sway by his command,
«He is one of the honored men», saying,
That sart in such a guise
Ayçürök put him to the test.
When she looked on Kañşıbek's state,
His tasseled beard all puffed and bristling,
He was one of the doomed and wretched,
Steering his caravans along,
He was one who roams the roads,
Making his grey mule prance,
He was one who rides a pack-saddle.
Summering through the burning heat,

Yürüse dursa beline
Ketmen kadar somun bağlayan,
Akbaba kuyruklu koca ketmeni
Sırtına vurup taşıyan,
Açık gömlek, çıplak göğüs,
Namlı değil, dayanak değil,
Bende «eren» diye inanıp

Varılacak er değil.
Görmek istemeyip süzülüp,
Beriye döndü dolaşıp,
Erkeç-Tam'ı aştı işte,
Büyük Ancıyan'a bastı işte,
Ancıyan'ın Sıncıbek'i –
Onu sınayıp geçti işte.
Sıncıbek'i sınasa,
Hepsini toplasan akıl yok,
Kahrolasıca bunların
Atlarının hepsi aygır,
Kuskunları hiç mi hiç yok.
Gök pabucunu bastırıp,
Küheylanını kasıp,
Kuzulu kara koç gibi
Kasılıp duran bir kulmuş,
Erkek kara karga gibi
Şişinip duran bir oğulmuş.

Buna bahadır imiş diye,
Dileği kabul olmayasıca,
Karşı karşıya gelse er Toltoy
Bir çay kaynatımı sağ kor mu.

Sartların alaca kaftanını
Ne yüzle giyerim,
Buna nasıl varırım,
Burnu basık biri gibi
Örtünüp nasıl gezerim.
Ondan geçip süzülüp,
Yine gitti Ayçürök,

Walking or standing, at his waist
He ties a loaf as big as a mattock-head,
His great mattock with its vulture-tail
He slings across his back and bears,
Shirt open, chest laid bare,
No man of fame, no man of stay,
Not a man to whom, believing him «a holy one»,
Any mortal maid should go.
Not wishing to see him, gliding on,
She turned this way, circling round,
She crossed Erkeç-Tam, behold,
She lit on great Ancıyan, behold,
Ancıyan's Sıncıbek –
Him she tested and passed on, behold.
When she put Sıncıbek to trial:
Gather them all — no wits among them,
Of these accursed wretches
The horses are stallions every one,
Cruppers they have none at all.
Pressing down his grey slipper,
Making his courser prance,
Like a black ram with lambs at heel
He was a slave who stands and struts,
Like a black cock-raven
He was a son who stands and swells.

Should such a one be called a batyr —
May his wish go ungranted, the wretch,
Should Er Toltoy come face to face with him,
Would he leave him alive one tea-boiling's span?
The motley kaftan of the sarts —
With what face could I wear it,
How could I go to such a one,
Like some flat-nosed creature
How could I go about veiled.
Passing him by, gliding on,
Ayçürök went forth again,

Yine elleri dolaşıp,
Margalañ'da Malabek,
Malabek'e uğradıydı.
Kokon, Taşken yeriymiş,
Tavşana benzer halkmış.
«Yine söylesem, yine söz,
Yeniden söyleyip durur muyum,
Öncekinin suretini
Az önceki gibiydi de, deyip,
Üstün Çürök yanıp yakılıp,
Semer binenden umut kesip,
Ürküp döndü beri yana.
Yerin üstünü boydan boya geçip,
Kulağın duyduğu alpların
Birini komadan dolaşıp.
Yerin üstünü yoklayayım,
Gerekeni bulayım.
Dertlenip gezip nideyim,
Müslümandan umut kesersem
Kâfire girip gideyim.
Gönlümde ukde kalmadan yoklayayım,
Müslümanın alplarını
Birini komadan varayım.
Ketmen-Töbö'yü yurt tutan,

Çalımlı bir er denen,
Adı yayılmış Alay'a,

Again her lands went wandering by,
In Margalañ was Malabek,
On Malabek she called that time.
It was the land of Kokon and Taşken,
A folk that resembles the hare.
«Should I speak again, again a word,
Am I to keep on speaking anew,
The likeness of the former one
Was even as the one just now», so saying,
Peerless Çürök burning with grief,
Losing hope in pack-saddle riders,
Turned back this way in dismay.
Crossing the face of the earth end to end,
Of the alps her ear had heard of,
Roaming past every single one.
Let me sound out the face of the earth,
Let me find the one that is needed.
What use to roam about in sorrow —
If I lose hope in the Muslims,
Let me go in among the infidels.
Let me search till no knot is left in my heart,
To the alps of the Muslims
Let me go, omitting none.
He who holds Ketmen-Töbö for his homeland,
Called a man of stately bearing,
His name spread wide to Alay,

Ünü yayılmış nicelere,
Aykoco'nun Bilerik'i,
Bir göreyim uğrayıp».
Aykoco'nun Bilerik'i –
Bilerik'e geldiydi,
Onu sınayıp gördüydü:
Yolu rahvanlı, kırıtkan,
Yorgaya çalar kişiymiş,
Otursa kalksa yıkanan,

Mollaya çalar kişiymiş.

His fame spread wide to many,
Aykoco's Bilerik —
Let me call on him and see».
Aykoco's Bilerik –
To Bilerik she came,
Him she tested and beheld:
His gait an ambler's, mincing-hipped,
He was a person like a pacing jade,
Washing himself at every sitting and rising,
He was a person like a mullah.

Bir yerden kalkıp doğrulmayan,
Kusurluya çalar kişiymiş,
Sarığı düşmez başından,
Kadına çalar kişiymiş.
Hüda'nın kıldığı işimi
Zavallı Toltoy kor mu,
Kadına çalar kişimi.
Alaca ipek gömleği
Ne yüzle giyeyim,
Kendi de sakat kişiymiş,
Ne yüzle varayım.
Ondan geçti süzülüp,
Öteye döndü dolaşıp,
Maseyil'e bastı işte,
Geniş Kakşaal'ı aştı işte.
O Kakşaal'ın ovasında,
Caman-Suu'nun boyunda,
Saparbay'ı yurt tutan,
Kulansarık'ta kışlayan,
Dokuz oğlun küçüğü,
Bir Hüda'nın kulu,
Eleman'ın nazlısı.
Kulansarık'ı yurt tutan,
Kahrolası kökcalı
Bendeden başka er denen,
Ok geçmez kaftan giymiş,
Yerin altına yedi deve
Tek başına girip çatmış,
Cekeme'yi* beline kuşanmış,

Never rising straight from where he sits,
He was a person like one flawed,
The turban never leaves his head,
He was a person like a woman.
The work that Hüda wrought for me —
Would wretched Toltoy let it be,
A person like a woman, mine?
The motley silken shirt of his —
With what face could I wear it,
He was himself a crippled soul,
With what face could I go to him.
Past him she went, gliding on,
She turned away, circling round,
She lit upon Maseyil, behold,
She crossed broad Kakşaal, behold.
On the plain of that Kakşaal,
Along the Caman-Suu,
He who holds Saparbay for his homeland,
Who winters at Kulansarık,
Youngest of the nine sons,
A slave of the one Hüda,
Eleman's darling child.
He who holds Kulansarık for his homeland,
That accursed grey-maned wolf,
Called a man above all mortals,
He donned a kaftan no arrow pierces,
Under the earth to seven camels
He went down alone and grappled,
He girded Cekeme at his waist,*

Yedi tümen düşman gelse
Tek başına dalıp saldıran,
İri yarı canların ereni,
Nice devin yiğidi,
Er Töştük'ü sınayıp geçmeye,
Bunu görüp gitmeye,
Gönlüne yatarsa varmaya,
Namus etmeden, ar etmeden
Kuma olup yaşamaya:

Should seven tümen of foes come on,
He plunges in and charges alone,
Holy one among the burly souls,
Brave among many a giant —
To test Er Töştük and pass on,
To see him and to go,
To wed him if he pleased her heart,
Without shame and without dishonor
To live as a junior wife:

«Gönlüme yatarsa Töştük'ü
Yanıma alıp er edip,

Cediger'in Toltoy'unu
Kara yerle bir edip,
Kıyameti koparmazsam,
Gönlüme yatarsa Töştük'ü
Güvey edip almazsam».
Bulutla birlikte süzülüp,
Eleman'ın Töştük'üne
Yaklaşıp girip vardı:
«Bileği kalın aslanmış,
Bahadır Töştük ermiş,
Genç çağında rastlasaydım
Şu Töştük sultana
Varılacak bir ermiş.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem aslan,
Altmışı geçmiş,
Şimdiki yaşı yiğidin
Yetmişe ermiş,
Yiğitlikten göçmüş,
İhtiyarlığa ermiş.
Koynunun sıcağı gitmiş,
Oyununun gücü gitmiş,
Kocamışken bu cana
Ne yüzle varayım.
Kocamış bir canmış,
Bakıp dursam elinde
Dört karısı varmış,
Yoksa Töştük evliyadır,

Hocazade bir canmış.
Beli bükülmüş ereni,
Genç çağında Töştük dev
Nice devin yiğidiydi.
Altın başı ağarmış,
Yiğitlik devri geçmiş,
İhtiyarlık çağına ermiş.

«If Töştük pleases my heart,
Taking him to my side, making him my man,
Cediger's Toltoy
I shall level with the black earth —
If I do not raise the very doomsday,
If Töştük pleases my heart,
If I do not take him for my bridegroom».
Gliding along together with the cloud,
To Eleman's Töştük
She drew near and entered in:
«A lion thick of wrist he was,
Batyr Töştük was a holy one,
Had I met him in his young days,
To this sultan Töştük
He was a man worth going to.
Tall of stature, broad of shoulder,
Both a strongman and a lion,
He has passed beyond sixty,
The brave one's age by now
Has reached unto seventy,
He has migrated out of valor,
He has arrived at old age.
The warmth of his bosom is gone,
The strength of his play is gone,
To this soul grown old and worn
With what face could I go.
He was a soul grown old,
And when I looked, at his side
He had four wives already,
Yet Töştük is a saint indeed,

He was a soul of hodja lineage.
The holy one bent of back,
In his young days Töştük the giant
Was the brave of many a giant.
His golden head has whitened,
His season of valor has passed,
He has reached the age of eldership.

O kusuru olmasa,
Canım Töştük nitsin ki,
Çayiñgi misali kürk giyip,
Ocak başına çökmüş,
Çalkuyruk misali at binip, Canım ağan nitsin ki,
Kurulurdu er Töştük»,
Doğrulamadan çöküp kalmış.
İhtiyarlıkça kusur bulup,
Geri döndü Ayçürök.
İz sürüp uçtu işte,
İşte o zaman Ayçürök
Çeç-Töbö'ye indi işte.
Çeç-Töbö'yü yurt tutan,
Ölçüye sığmaz er denen,
Bağlanıp kalmış bahadırın
Koşoy'un gücü gitmiş,
Bahtını açan er Koşoy,
Bağlanıp kalmış pazarın
Birbirini göremeden,
Şehrini açan er Koşoy.
Gerçek evliya ihtiyar,
Gerçek bilgili evliya.
Duası* yurdu zengin eden,
Kocamış Koşoy han ağam
Gözettiğine ışık veren,
Peygamber'e* çalar evliya.
Halifeden* mektup almış,
Hanzadeden dua almış,
On iki pîre el vermiş,
Zayıpburuş* diye anılmış.
Duası yurdu zengin eden,
Bakınca cana ışık veren,
Ak sakalını sıvazlayan,
Aptiek sözünü gözeten.
Hızırlı sultan, aziz er, İçeri girse Ayçürök,
Usta sınayıcı Ayçürök'ün
Sınayıp durduğu yer orası.

Were it not for that one flaw,
What could my dear Töştük do —
Wearing a fur coat like Çayiñgi,
He has sunk down by the hearthside,
Riding a steed like Çalkuyruk, What could your dear elder brother do,
Er Töştük would sit in state»,
He has slumped down, unable to rise.
Finding the flaw of old age in him,
Ayçürök turned back again.
She flew on, following the trail, behold,
And at that time Ayçürök
Came down upon Çeç-Töbö, behold.
He who holds Çeç-Töbö for his homeland,
Called a man beyond all measure,
The bound-and-fettered batyr —
Koşoy's strength is gone,
Er Koşoy who opens fortune's door,
Of the bazaar bound fast and closed —
Unable to see one another,
Er Koşoy who opens its city.
A true saint is the elder,
A truly learned saint.
His prayer makes the homeland rich,*
My aged khan-elder Koşoy
Gives light to whomever he watches over,
A saint akin to the Prophet.*
He received a letter from the Caliph,*
He received a blessing from the khan's son,
He gave his hand to twelve pîrs,
He was called Zayıpburuş.*
His prayer makes the homeland rich,
His gaze gives light unto the soul,
He strokes his white beard smooth,
He keeps the word of the Aptiek.
Sultan blessed by Hızır, hallowed man,
Should Ayçürök go within,
For Ayçürök the master tester
That is the place where she stood testing.

Ağanın halini hiç sorma,
Ömrü Hüda vermiş,
Yaşı yüze dayanmış.
Genç çağında bu ağam
Ceti-Suu gibi canım yeri
Ustalıkla yurt kılmış,
Ceti-Suu'nun Kırgız'ını
Uğraşa uğraşa el kılmış.
Sınayıp görse ağanı,
Diri dese sayıda yok,
Ölü dese mezarda yok,
Koşoy ateşini yaktığında,
Saksağan, karga gibi bağrışıp,
Kazanından bereket gitmiş,
Ceti-Suu'nun Kırgız'ı –
Kâfirler yüzünden baş gitmiş.
Biri birinin sözünü dinlemez,
Kırgızların hepsi
Ağırlayacak el değil,
Derdimi anlayacak er değil.
Büyük babamla yaşıtmış.
Yorgun Koşoy, bu deve
Bağlanıp kalıp nideyim,
Yeryüzünde devlerin
Hepsini görüp geçeyim.
Geniş Isık-Köl'de kışlayan,
İki Kemin'de yaylayan,
İkiz kara at bağlayan,
Kara mağarayı ev eden,
Ürbü'yü sınayıp gitmeye,
Eli kalmış, kendi yok.
Er Ürbü'nün kendisi yok,

Ask not at all of the elder's state,
Hüda has granted him his span,
His years lean close upon a hundred.
In his young days this elder of mine
Took a dear land like Ceti-Suu
And with mastery made it his homeland,
The Kırgız of Ceti-Suu
With labor upon labor he made a people.
When she tested the elder and looked:
Call him living — he is not in the count,
Call him dead — he is not in the grave,
When Koşoy kindled his fire,
Screeching like magpies and crows,
The blessing has left his cauldron,
The Kırgız of Ceti-Suu –
Through the infidels their head is gone.
No one heeds another's word,
The Kırgız all together
Are no people fit to honor a guest,
No man to understand my grief.
He was of one age with my grandfather.
Weary Koşoy — to this giant
Why should I stay bound and fettered,
The giants on the face of the earth —
Let me see them all and pass.
He who winters on broad Isık-Köl,
Who summers in the two Kemin,
Who ties up twin black steeds,
Who makes the black cave his dwelling —
To test Ürbü and go her way:
His people remain, himself is gone.
Er Ürbü himself is no more,

Bugün görülen yarın yok,
Böyleymiş şu boktan dünya.
Başları Ürbü ölmüş,
Vurgun yiyip dağılmış,

What is seen today, tomorrow is not,
Such is this dung-heap world.
Their head, Ürbü, has died,
Struck by raiders, scattered wide,

Zavallı halk kara gün görmüş. Kulun
güveneceği er değil.
Vadiye eli konmuş,
Kendi ölüp er Ürbü,
Yangın sönmüş gibi olmuş.
Ürbü'den Çürök umut kesip,
Çoñ-Kaştek'i aştı işte,
Çöl yerlerden dolaşıp,
Geniş İle'ye bastı işte.
Tepe tepe bel basıp,
Engebeli aşıt yerler basıp,
Beli sağlam er denen,
Sayısız tümen yeri geçip,
Mıradıl'ı gördüydü.
Sarı-Arka'yı dolaşıp,
Sarı-Arka'ya vardığında,
Burada gördü tuhaf bir el:
Darısını taş gibi döven,
Yaratılmış biriciğin
Karısını kız diye öven,
Bir olduğunu bilmeyen.
Cıvık ayran, gök kurut,
El ucunda gözcü
Kazakların hanı Kökçö,
Kökçö'nün oğlu Ümötöy,
Ümötöy'ü sınamaya girdi işte.
Sarı-Arka'nın sırtlarından
Altmış pehlivan yanında,
Avdan döndüğü yerinden,
Yoldaş diye bunları almış,
Sınayıp durdu Ümötöy'ü:
Ham hayalli, şuursuz,
Danaya çalar Ümötöy,
Yüz tuttuğu düşmana girince
Altı domuz, dört yaban domuzu
Korkağa çalar Ümötöy.
Bele bağlanacak dayanak değil,
Sağlam güvenilecek er değil,
Bir kaçınca durmaz,

The poor folk have seen the black day. No man for a mortal to lean upon.
His people have camped in the valley,
Himself has died, Er Ürbü,
It is as if a blaze had guttered out.
Losing hope in Ürbü, Çürök
Crossed Çoñ-Kaştek, behold,
Circling round through desert places,
She lit upon broad İle, behold.
Treading hill on hill and pass,
Treading rugged saddle-grounds,
Called a man firm of loin,
Passing lands of countless tümen,
She beheld Mıradıl.
Roaming across Sarı-Arka,
When she came to Sarı-Arka,
Here she saw a curious people:
Who thresh their millet like stone,
Who praise the wife of the one created
As if she were a maiden,
Who know not that she is the same.
Runny ayran, grey kurut,
A watcher at the people's edge —
Kökçö, khan of the Kazakhs,
Kökçö's son Ümötöy,
She went in to test Ümötöy, behold.
From the ridges of Sarı-Arka,
Sixty strongmen at his side,
From where he returned from the hunt,
He had taken these for companions,
She stood and tested Ümötöy:
Raw of fancy, void of sense,
Ümötöy is like a calf,
Facing the foe he has set his face to —
Six swine and four wild boars —
Ümötöy is like a coward.
No stay for the waist to be bound upon,
No man to be firmly trusted,
Once he flees he does not stop,

Korkaklık hali görünür,	*The look of cowardice shows upon him,*
Usul bilmez paldır küldür,	*Knowing no craft, all crash and clatter,*
Beceriksizlik hali görünür.	*The look of clumsiness shows upon him.*
Öylece güvenilecek el değil,	*No people to be trusted so,*
Varılacak er değil,	*No man for a maid to go to,*
Cediger'in Toltoy'u	*Cediger's Toltoy*
Yiğitlikte bundan aşağı değil.	*In valor stands no lower than he.*
Kökçö'nün oğlu Ümötöy'den	*From Kökçö's son Ümötöy*
70480 Dosdoğru uçup Ayçürök,	*Ayçürök flew straight on,*
Durmadan dinlenmeden er arayıp,	*Seeking a man without rest or pause,*
Talaa-Çelek'e bastı işte,	*She lit on Talaa-Çelek, behold,*
Too-Çelek'i aştı işte,	*She crossed Too-Çelek, behold,*
Isık-Köl'ü dolaşıp,	*Roaming around Isık-Köl,*
Kızıl-Kıya'ya vardı işte.	*She came to Kızıl-Kıya, behold.*
Kızıl-Kıya'yı yurt tutan,	*He who holds Kızıl-Kıya for his homeland,*
Kırım'ın oğlu Mıradıl,	*Kırım's son Mıradıl,*
Kendisi yadacı kulmuş,	*Himself was a weather-sorcerer slave,*
Oturarak işemeyen,	*One who never makes water sitting,*
70490 Eteği yere değmeyen,	*Whose skirt never touches the ground,*
Bahadırlığı varmış,	*Such was his batyr-nature,*
Eteği yere değmeyen,	*Whose skirt never touches the ground,*
Yaradan'ın varlığını bilmeyen	*Who knows not the Creator's being —*
Kâfirliği varmış.	*Such was his infidel-nature.*
Altı Soloon, dört Mancu,	*The six Soloon, the four Mancu,*
Bildik Sandal-Bulak'a	*On familiar Sandal-Bulak*
Baskın verip ağı salmış,	*He fell in raid and cast his poison,*
Ava çıkmış o ara,	*He had gone out hunting at that hour,*
Vurup avlayıp Mıradıl	*Striking and hunting, Mıradıl*
70500 Böbürlenip kalmış.	*Had stayed there swollen with boasting.*
Kızıl mıyan*, gök gömlek –	*The red mıyan*, the grey shirt –*
Ne yüzle giyeyim,	*With what face could I wear them,*
Kızıl göbekli Kıtay'a,	*To the red-bellied Kıtay,*
Dinsiz kara dinsize,	*To the godless black godless one,*
Din bilmez imansıza,	*To the faithless one who knows no faith,*
Ne yüzle varayım.	*With what face could I go.*
Öteye çekip süzülüp,	*Drawing away, gliding on —*
Kakançın'ın Beecin'ini,	*The Beecin of Kakançın,*

Kara kurt gibi kâfiri,
Han Koñurbay bahadırı,
Çağlara adı duyulan,
«Gaza ederim» deyip varıp.
Müslümanın nice devi kırılmış. Gerçek akı yok, karası,
Yüreğinden toz kopan,
Haberinden can çıkan,
Beecin'e sağlam han çıkmış,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı Koñurbay,
Çalım satan o domuzu,
Ak sakallı ihtiyardan
Sorup öğrenmişti o zaman.
Ahalinin hepsinden:
«Koñurbay'ı bir sınayayım,
Keçil'in hanı domuzun
Endamını görüp alayım».
Deyip, böylece Ayçürök
Kürpüldök'ün sazlığına
Yakınına sokulup vardığında,
Koñurbay'ı görürsen şimdi gör,
Bâc diye yığdığı sayısız davar,
Beecin'deki tümen mal,
Koñurbay'ın sayısız yılkısı
Yatıyormuş kaynaşıp,
Karınca gibi kaynaşıp,
Baksan göz seçemez,
Bu kâfirin yılkısı
Dilinip alınsa bilinmez,
Koñurbay'ın sayısız yılkısı
Türlü türlü malmış,
Küme küme malmış,
Sığırcık gibi sarı ala,
Yılkının bir bölüğü,
Süzme kuyruklu yılkının
Bilezikli boz yılkısı,
Binilmemiş semiz yılkısı.

The infidel like a black wolf-spider,
Khan Koñurbay the batyr,
His name renowned through the ages,
Going forth saying «I wage holy war».
Many a giant of the Muslims lay slain.
No true white has he, nor black,
He from whose heart the dust flies up,
At news of whom the soul takes flight,
He rose a firm khan over Beecin,
Cotton-sashed and wide of boot,
Koñurbay, khan of Keçil,
That swaggering swine —
From a white-bearded elder
She had asked and learned it then.
From all of the people there:
«Let me test Koñurbay once,
Of that swine, the khan of Keçil,
Let me look upon his stature and be done».
Saying so, thus Ayçürök,
To the reed-beds of Kürpüldök
When she had stolen up close by —
If you would see Koñurbay, see him now,
The countless herds heaped up as tribute,
The tümen livestock in Beecin,
Koñurbay's countless horse-herds
Lay there swarming thick,
Swarming like very ants,
Look — the eye cannot pick them out,
This infidel's horse-herds —
Were a part sliced off, none would know,
Koñurbay's countless horse-herds
Were livestock of every kind,
Livestock in drove on drove,
Yellow-pied like starlings,
One division of the herd,
Of the strained-tail horse-herd
The braceleted grey herd,
The fattened herd never ridden.

Kara yeleli kulası,
Geveze o Kalça'nın
Hangi huyunu söyleyelim,
Binilmemiş körpesi.
Tomağalı dorusu,
Ecigey misali kızılı,
Yeryüzüne nam salmış
Koñurbay'ın seçkini.
Yılkısını görüp sevinip,
Keyiflenip durdu Ayçürök.
Kulunu tayı ayrılıp,
Düz yerden koşuşup,
Kulan olup yarışıp,
Yılkının kuzey yanı
Kır-Kayıñ'ın yamacında,
Yılkının aşağı yanı
Kürpüldök'ün kıyısında,
Kahrolası Kıtay'ın
Yılkısı sayısızı bulmuş,
Ölçüsüz zenginleşmiş.
Zenginleşmesinin sebebi –
Keçil'in sağlam hanıymış,
Huyu başkadır Keçil'in,
Öküzü kocayıp kendi ölen,
Ölüp kaldığında âdeti,
Ölenin malını eşit bölmek.
Tekesini seter* edinen,
Bindiği kutsal at olan,
Kadından uzak duran.
Azgın atını eyerleyen,
Ev kadar büyük burkanı*
O imiş «Hüda» deyip
Tazim edip ona tapınan.
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı Koñurbay
Geçitten çıktı kabararak,
Algara yürüğü depretip,
Altından yuları çekiştirip,

His black-maned dun,
Of that prattling Kalça —
Which of his ways shall we tell,
His unridden young stock.
His hooded bay,
His chestnut like ecigey,
Famed across the face of the earth —
Koñurbay's chosen best.
Seeing the herds she rejoiced,
Ayçürök stood in delight.
Foal and colt drawn apart,
Racing across the level ground,
Coursing like wild kulan,
The north side of the herd
On the slope of Kır-Kayıñ,
The lower side of the herd
On the banks of Kürpüldök,
The accursed Kıtay's
Herds had reached past counting,
He had grown rich beyond measure.
The cause of his growing rich –
He was the firm khan of Keçil,
Keçil's ways are ways apart:
When the ox grows old and dies itself,
When it lies dead, their custom is
To share the dead one's goods in equal parts.
Taking his he-goat for a seter,*
His mount become a sacred steed,
Holding himself far from women.
Saddling his rabid steed,
The burkan huge as a house —*
That it was he called «Hüda»,
Bowing low and worshipping it.
Cotton-sashed and wide of boot,
Koñurbay, khan of Keçil,
Came swelling up out of the pass,
Spurring on his pacer Algara,
Tugging at the golden halter,

Yakışıklı bir canmış,
Keçil'in sağlam hanıymış.
Birini komadan saçınca
Koca çizme ayakta kurumlu,
Horoz gibi boynu dik,
Göz camı ışıldayıp*,
Kökör gibi mercan taşı*
Altmış Kıtay, kırk kalday
Tepesinde parlayıp.
Gören gönlünü kaptırıp,
Kır sakallı, iri Mancu
Telaşa düşüp yolunu şaşırıp,
Opol Dağı gibi görünüp.
Kırlaşmış bıyığı
Yağlı balta sapına benzer,
Burnunun büyüklüğü
Selebe* kınına benzer.
İki gözünün çukuru
Açılıp kalmış mezara benzer,
Dolup taştığı çağıymış,
Ay alnına bakarsan
Bey yaylamış başköşeye benzer.

Olgunlaştığı çağıymış.
Bahadırlığı bambaşka,
Pehlivanlığı bir nice,
Altın lüleli sırlı çubuğu,
Alaçık kadar iri Kalça,
Altmış Kıtay, kırk kalday* İşeyip
bitirdikten sonra,
O yılkıyı görmeye
Pek yaman Koñurbay,
Altın lüleli çubuğu
Özenip gösteriş edip,
Kesesindeki tütünü
Avuçlayıp durup Koñurbay
Dört kez doldurmuştu,
Dev olduğunu bundan bil,
O duran sırlı çubuk,

He was a handsome soul,
He was the firm khan of Keçil.
When he scatters, sparing none —
Great boots on his feet, full of state,
His neck held high like a rooster's,
His eye-glass glittering bright,*
Coral stone like a kökör —*
Sixty Kıtay, forty kalday —
Gleaming upon his crown.
Capturing the heart of the beholder,
The grizzle-bearded, burly Mancu
Falling in panic, losing his way,
Looming like Mount Opol.
His moustache gone to grey
Is like a greasy axe-haft,
The greatness of his nose
Is like the sheath of a selebe.*
The hollows of his two eyes
Are like graves left gaping open,
It was the season of his overflowing,
If you look upon his moon-brow —
It is like a head-seat where a bey has summered.
It was the season of his ripening.
His batyr-nature is a thing apart,
His strongman's might is manifold,
His lacquered pipe with golden bowl,
Kalça huge as a tent-hut,
Sixty Kıtay, forty kalday When he had finished making water,*
To go and see that herd —
Most dread Koñurbay,
His pipe with golden bowl,
Preening himself with care and show,
The tobacco in his pouch
Scooping by the handful, Koñurbay
Had filled it four times full,
Know from this he was a giant,
That lacquered pipe that stood there,

Kıtay işi çakmak taşı,
Çakıp tutuşturup Koñurbay,
Kazan kapağınca kızıl kor,
Çubuğuna koyup ateşi,
Keyfi gelen körolası
Hırıldata hırıldata çekmişti,
Mağara gibi ağzını açınca,

Flint of Kıtay workmanship,
Striking and kindling it, Koñurbay,
Red embers big as a cauldron-lid,
Setting the fire upon his pipe,
The accursed wretch in his good cheer
Had drawn it wheezing, wheezing deep,
When he opened his cavern of a mouth,

Avurdundaki dumanı
Salıverince hırıldayıp,
El körüğü gibi tütüp,
Yer sisi çöküp dağılıp,
Şaşırıp kaldı bağrışıp,
Birbirlerini bulamadan.
Kaldaylar öyle dururken,
Dizleri yere bükülüp,
Dileği kabul olmayasıca,
Algara'nın üstünden
Koşup indi seğirtip,
Doksan beşe varmış ömrü,
Soğuk sidikli o Kıtay
Kıbleye yüzünü dönüp,
Avret yerini derleyip tutup,
Oturup yere işemedi,
Eteği yere değmedi.
Geri dönüp ata binip,
Aceleyle çabuk binip,
Yılkıya doğru yönelip,
Sırıtkan yürüyüp gidince,
Alplığını sınayıp gitmeye,
İndiği yere vardı işte,

The smoke within his cheeks —
When he let it loose, it rasped,
Fuming like a hand-bellows,
Ground-mist sank and scattered wide,
They were left dazed, crying out,
Unable to find one another.
While the kaldays stood just so,
Their knees buckling to the earth,
May his wish go ungranted, that one —
Down from Algara's back
He came running at a trot,
His life arrived at ninety-five,
That cold-urined Kıtay,
Turning his face toward the qibla,
Gathering and holding his shameful parts,
He sat not on the ground to make water,
His skirt touched not the ground.
Turning back, mounting his steed,
Mounting quick in headlong haste,
Setting his course toward the herd,
As he went riding with a smirk —
To test his alp-hood and be gone,
She came to where he had dismounted, behold,

Bastığı izin ölçüsünü
Afet Çürök aldı işte.
Kuma basan tabanını
Ölçüp görse Ayçürök,
On iki karış boyu varmış,
Evliya soylu kayın atamın
Onu helâk etmesi yerindeymiş,

The measure of the print he trod —
Çürök the calamity took it, behold.
His sole that pressed the sand —
When Ayçürök measured it out,
Twelve spans was its length,
My father-in-law of saintly line —
It was fitting he should destroy him,

Kalabalık Kıtay'a, Mancu'ya
Kale olması yerindeymiş.
Doksan beşine takılıp,

Çıkıp geldiği çağıymış,
Yiğitliği gitmiş, beli bükülmüş,
Kocamış çağıymış.
Yirmi beş ile otuz beş
Er arayan kâfirin
Arasında rastlasa,
Varılacak bir ermiş,
Keskinliği gitmiş körolasının,
İşe yaramaz çağıymış,
Çoğu gitmiş Mancu'nun,
Kır sakallı çağıymış.
Kaşı yüksek, zehri güçlü,
Genç çağında bu Kalça'nın
Büyük yiğitliği varmış,
Kaşı yüksek, zehri güçlü,
Sataşanı dümdüz etmiş.
Bileği kalın, taş yürek,
Fil gövdeli o alçak.
Görkemi yüksek, zehri güçlü,
Gören insan şaşakalmış.
Genç çağında Koñurbay,
Cefasını görsen domuz gibi,
Gözü göl bataklığı gibi,
Göründüğünü yutacak gibi,
Kaşları dere yatağı gibi,
Saldırdığını emecek gibi.
Sürüp yürüyüverdiğinde
Üzengisi sallanıp,
Arkaya attığı perçemi
Tokmak gibi sırtta sallanıp,
Koyu büyücü*, hilebaz,
Gayreti sert bir canmış,
Ne denli kâfir olsa da
Koruyucusu varmış.
Sağ omzu genişmiş,

To the teeming Kıtay and Mancu
It was fitting he should be a fortress.
Caught fast at ninety-five,

It was the season of his going forth,
His valor gone, his back bent low,
It was the season of his dotage.
Between twenty-five and thirty-five —
Had the maid who seeks a man
Chanced on the infidel between those years,
He was a man worth going to,
The wretch's keen edge is gone,
It was his season of no avail,
Most of the Mancu is gone,
It was his grizzle-bearded season.
High of brow and strong of venom,
In his young days this Kalça
Possessed a mighty valor,
High of brow and strong of venom,
He flattened flat whoever crossed him.
Thick of wrist and stone of heart,
That villain with an elephant's frame.
Lofty of presence, strong of venom,
Whoever saw him stood amazed.
In his young days Koñurbay,
See his torment — like a swine,
His eye like the marsh of a lake,
As if to swallow whatever it sights,
His brows like the bed of a gorge,
As if to suck down whatever he strikes.
When he goes riding forth,
His stirrups swinging wide,
The forelock tossed behind him
Swings like a mallet on his back,
A deep sorcerer, full of guile,*
He was a soul of iron zeal,
However much an infidel,
He had a guardian of his own.
His right shoulder was broad,

Âleme değer aslanmış.
On iki uzvu denkmiş,
Öbür dünyaya göçen kayın atamın –
Gelin edip alayım».

Bunu hırpalaması yerindeymiş.
Kıtayların kızıl gömleğini
Düşmanın çaresini bilen,
Uğruna giyilecek ermiş,

He was a lion worth the world.
His twelve limbs were matched and true,
Of my father-in-law who passed to the other world – Let me take him as my bridegroom».
It was fitting he should batter him.
The red shirt of the Kıtays —
He who knows the remedy for the foe,
He was a man for whose sake it might be worn,

Kalça'yla hoş oynaşıp,
Kıtaylığı olmasa,
Varılacak er imiş».
Pek beğendi Kalça'yı,
Çok dolaştı nicesini,
Kâfirliği olmasa,
Çok beğenir Kalça'yı.
«Bunamış halidir deyip,
Kocamış çağıdır» deyip,
Çok beğenip ereni,
Koñurbay gibi yiğidi.
Boz toygar olup süzülüp,
Aslanlığına sevinip,
Canım yengen yaklaşıp,
Daha yakına geldiğinde,
Pamuk kuşaklı, geniş çizmeli
Keçil'in hanı Koñurbay,
Sağ gezerse sözü açık,
Üstün sınayıcı, hem de er,
Hilekârlardan Koñurbay.
Bakıp süzerek Koñurbay
Gaipten olduğunu bildi işte,
Kendisi dişi bir insanoğlu,
Kadın olduğunu bildi işte.
Okumuş Çürök zavallının
Dört bir yanı çok arayıp,

Sporting gaily with the Kalça,
Were it not for his Kıtay blood,
He was a man worth going to».
Greatly she liked the Kalça,
Many a one had she roamed past,
Were it not for his infidel blood,
Greatly she likes the Kalça.
«It is his dotage now, saying,
It is his season of old age», saying,
Greatly liking the holy one,
A brave like Koñurbay.
Becoming a grey lark, gliding on,
Rejoicing in his lion-nature,
Your dear elder-sister-in-law drawing close,
When she came nearer still,
Cotton-sashed and wide of boot,
Koñurbay, khan of Keçil,
While he walks alive his word is plain,
A peerless tester, and a man withal,
Koñurbay, one of the guileful ones.
Gazing and studying, Koñurbay
Knew she was of the unseen realm, behold,
That she herself was a female child of man,
He knew that she was a woman, behold.
That the learned, luckless Çürök
Had searched the four quarters far and wide,

Boydan boya gezdiğini bildi işte,
Hünerli olduğunu bildi işte,
Er arayıp coşmuş

Kız olduğunu bildi işte:
«Gökteki şuna
Azabı adamakıllı salayım,
Ateş edip ele geçirip,
Usta olmuş mahir kul,
çevik kul,

Hilekârlardan Koñurbay,
Uçup giden Çürök'e,
O Çürök'ün kendisine,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Şimdi saldı belayı.
Elindeki oçogor*,
Bunun halini hiç sorma,
Fitilli tüfek, çabuk atar,
Gümbürtüye tuttu işte.
Bu heybetini görünce,
Sinek gibi canı feryat edip,
İlikleri kemiği sızlayıp,
Akun Han'ın Ayçürök'ü
Geri dönüp kaldı işte.
Canından geçip Ayçürök
Uçup gelir vınlayıp,
Oçogor'dan çıkan ok
Kanadı yalayıp vınlayıp,
Hüda'dan başka düşüncesi yok,
Canım Çürök nitsin ki,
Kaçıp gelir hızla.
Alööke'nin Koñurbay'ı
Gayret etti iyice,
Ayçürök'ü görünce,
Canım Kalça nitsin ki,
On beşine geldi yeniden.
«Burku-burku-burku! diye,

He knew she had roamed them end to end, behold,
He knew that she was skilled, behold,
That she was one grown wild seeking a man —
He knew she was a maiden, behold:
«At that one in the sky
Let me loose torment good and proper,
Firing my gun, let me seize her,
A deft slave grown to mastery,
a nimble slave,

Koñurbay, one of the guileful ones,
At Çürök flying past,
At that very Çürök herself,
Alööke's Koñurbay
Now let loose calamity.
The oçogor in his hand —*
Ask not at all of its state,
A matchlock musket, quick to fire,
He set it thundering, behold.
When she beheld this dread of his,
Her soul crying out like a fly,
Her marrow and her bones all aching,
Akun Han's Ayçürök
Turned back and away, behold.
Past caring for her life, Ayçürök
Comes flying with a whirring sound,
The ball that leaves the oçogor
Grazes her wing and whines,
No thought has she but of Hüda,
What can my dear Çürök do —
She comes fleeing in full flight.
Alööke's Koñurbay
Strove with all his might,
When he saw Ayçürök,
What can my dear Kalça do —
He came to fifteen once again.
«Burku-burku-burku! crying,

Burkuldadı Koñurbay,
«Burku» dediği Hüdası,
«Möndü-möndü-möndü! diye,
Möndüledi Koñurbay,
«Möndü» dediği uranı,
Coşmadan Kalça durur mu.
Bu kâfirin Algara'sı,
Süzülüşüne can yetmez,
Uçan bir kuş olmadıkça
Dört ayaklı mal yetişmez.
Kudurasının Algara'sı
Kulanı kovsa kaçırmaz,

Koñurbay burkulled deep,
His «Burku» was his Hüda,
«Möndü-möndü-möndü! crying,
Koñurbay möndüled loud,
His «Möndü» was his battle-cry,
Can the Kalça hold from frenzy.
This infidel's Algara —
No soul can match its gliding pace,
Save it be a flying bird
No four-legged beast can overtake.
The Algara of that rabid one —
Chasing a kulan, lets it not escape,

Kırk günlük çölü basıp,
Koşu yönünde ustalaşmış.
Kudurasının Algara'sı
Dizgini kasılınca süzülüp,
Kanatlıya yaklaşıp,
Koñurbay'ın kara atı,
Kara atının varmış
Böğründe kanadı.
Kırk günlük çöl olsa da.
Her canlı dili sarkıp soluyup,

Treading a forty-days' desert,
It is grown a master in the way of racing.
The Algara of that rabid one,
When the rein is drawn taut, glides on,
Closing upon the winged one,
Koñurbay's black steed,
His black steed had
Wings upon its flanks.
Though it be a forty-days' desert.
When every creature pants with lolling tongue,

Susuzluktan ölünecek çöl olsa,
Dayanıp koşmak âdeti.
Bir izini yanlış basmayan,
Önünden arkar kurtulup,
Yamaca çıkıp kaçamamış.
İnceliği işte böyle,
Yüksekten kaymayan,
Karanlıkta yol yürüse,
Ustalığı hayvanın
Böylesine yamandır, üstündür
Kayada gezen geyikten.
Ayçürök'ü görünce,
Kudurmuş Kıtay Koñurbay,
Cazayılını kuşanıp,
Algara'nın sağrısına bir vurup,

Though it be a desert where thirst is death,
Its custom is to endure and run.
Never setting one hoofprint wrong,
No arkhar escapes before it
To flee up the hillside slope.
Such is its fineness, behold,
Never slipping on the heights,
Should it walk a road in darkness,
The mastery of that beast
Is fiercer thus, and higher,
Than the deer that walks the crags.
When he saw Ayçürök,
The maddened Kıtay Koñurbay,
Girding on his cazayıl,
Striking Algara once on the croup,

Saldırıp girdi han ağan,
Ayçürök'e el atıp,
Bir yolunu bulup yakalamaya,
Eline geçse Ayçürök'ü
Gelin edip almaya.
«Ey yavrum, ulu Tuñşa, Bakburçun,
Ulu kale Kakançın –
Dolaşıp gördüm bu yurttan.

Onların hepsini dolaşıp,
Böyle bir dişi görmedim,
Gençliğimde görüp ölmedim.
Kıymetlim idin Algara,
Başını yere eğiver,
Adamakıllı adım alıver.

Dünyayı dört döndürüp kovalayıp,
Altısı yedisi güçle atıp,
Mediyan'ın beş bucağını
Beş döndürüp kovalayıp,
Büyücüyü yakalayayım,
Beecin'in kakan* hanına
Gaipten kız yakalayıp getirdim diye,

Şimdi koptu hengâme.
Müjdeleyip varayım».
Gayretlenip kamçılayıp,
Kovalayıp durdu Çürök'ü.
Üstünden süzülerek,
Canım Çürök nitsin ki,
Uçup gitmektedir.
İzi sıra Koñurbay,
Her bir işte ustalaşıp
Usta olmuş domuz ah,
Yükselip Çürök süzülüp,
Atı yürük Koñurbay
Hizasına yaklaşıp,
Koñurbay'ın kara atı,
Kara atının kanadı,

Your khan-elder charged in,
Laying hands toward Ayçürök,
To find some way to seize her,
Should Ayçürök fall into his hands,
To take her for a bride.
«Hey my child — great Tuñşa, Bakburçun,
The great fortress Kakançın –
I have roamed and seen them from this land.
Roaming through them all,
Such a female I never saw,
Never saw her like in my youth and died.
You were my treasure, Algara,
Bow your head down low,
Take your stride good and true.

Chasing four times round the world, Six and seven casting with all their might,
The five corners of Mediyan
Chasing five times round,
Let me seize the sorceress,
To the kakan khan of Beecin —*
Saying, I have caught and brought a maid from the unseen realm,
Now the uproar has broken loose.
Let me go bearing glad tidings».
Straining hard, plying the whip,
He kept chasing after Çürök.
Gliding along above him,
What can my dear Çürök do —
She is flying onward still.
Upon her trail Koñurbay,
Grown practiced in every work,
The swine become a master, ah,
Çürök rising, gliding high,
Koñurbay of the swift steed
Drawing level alongside,
Koñurbay's black steed,
His black steed's wings —

Kovaladığını görse kaçırmaz,
Algara atın âdeti.
İnişe geldiğinde
Karaca gibi ön ayağı uzanıp,
Yokuşa çıkıverince
Yelesi kuyruğu yayılıp,
Engebeye geldiğinde
Geyik gibi adımı uzayıp,
Kıvrılıp kaçılan yere gelince
Dağ koçu gibi gözü kızarıp,
Göğe ağıp uçar süzülüp,
Yerden Koñurbay gelir yaklaşıp. Kara sağanak boşanıp,
Usta olmuş Koñurbay,
Hizasına geldiğinde
Vurup yakalayacak gibi,
Karaltısını görüp Çürök'ün,
Süzülüp uçan belanın,
Geniş ağızlı oçogor*
Kapıp alıp üç kez atıp,

It sees its quarry, lets it not escape,
Such is the Algara steed's custom.
When it comes to a downslope,
Its forelegs stretch like a roe-deer's,
When it climbs an upslope,
Its mane and tail spread wide,
When it comes to rugged ground,
Its stride lengthens like a deer's,
Coming where the quarry twists and flees,
Its eye reddens like a mountain ram's,
She soars to the sky, flies gliding on,
From the earth Koñurbay comes drawing near. A black cloudburst pouring loose,
Koñurbay grown to mastery,
When he came level with her,
As if to strike and seize her,
Seeing the dark shape of Çürök,
Of the calamity gliding in flight,
The wide-mouthed oçogor —*
Snatching it up, firing thrice,

Kalça kulun yanında,
Sapı altın sırlı ok,
Ağanın hali böyledir,
Gökteki Çürök'e
Hileyi arttırdı işte,
Altında gidip Koñurbay,
Yayla vurdu işte.
Şiddetle yay boşanıp,
Vınlayıp oku yetişti işte.
«Bırakmıyor bu Kıtay» diye,
Zavallı kalmış Çürök'ün
Çaresi iyice tükendi işte,
Havayı bozup, yada kılıp,
Büyüyü saldı işte.
Üstün yadacı*, hilebaz,
Asillerin biri Ayçürök,
Kalça yakalayacakken,
Karanlık günü salarken,

Beside the Kalça slave,
The arrow with gold-lacquered shaft,
Such is the elder's state,
At Çürök in the sky
He heaped his guile the more, behold,
Going beneath her, Koñurbay
Struck with his bow, behold.
Fiercely the bow was loosed,
Whining, his arrow closed on her, behold.
«This Kıtay will not let go», saying,
Poor forsaken Çürök's
Last resource ran wholly dry, behold,
Fouling the air, working weather-craft,
She loosed her sorcery, behold.
A peerless weather-sorcerer, full of guile,*
One of the noble-born, Ayçürök,
Just as the Kalça was to seize her,
As he loosed the day of darkness,

Tark yellenip, tırk edip,
Günü yadalayıp saldı işte.

Öfkelenip bağırıp,
Yazın kızgın çillesinde
Çift bulutu çağırıp,
Gökten bulut sarkıp,
Yeryüzüne yer sisi çöküp

kaplanıp,
Gökten bulut bölünüp,
Yamaçtan altı dere dolu dökülüp,

Dört bir yan yağmura kesip,
Yerin üstünü göstermeden,
Yer sisi çöküp burgaçlanıp,
Sulusepken, dolu şakırdayıp,
Hangisi olduğu bilinmeden,
Kemer burunlu Koñurbay
Yolunu şaşırıp kaldı sayıklayıp.
Yer göğerip sise bürünüp,

Er sınayan Ayçürök,
Er Kalça'nın elinden
Ölümden kaçıp kurtulup.
Belli yerde bel bulamadan, Varacağı er bulamadan,
Beğenip varacak er bulamadan,
Kızıl-Kıya'yı aştı işte,
Pek telaşla Ayçürök
Ala-Köl'e bastı işte,
Aklını derleyemeden Ayçürök
Elkin-Too'ya çıktı işte.
Gerçekten uçup er arayıp,
Aklını başına alıp taranıp,
Koñurbay yetişip gelecekmiş gibi
İki yanına bakınıp,
Elkin-Too ıssız yermiş,
«Gak diyecek karga yok,

Breaking wind tark, sounding tırk,
She weather-charmed the day and loosed it, behold.
Raging and roaring aloud,
In the burning dog-days of summer
Summoning the twin clouds,
Cloud drooping down from the sky,
Ground-mist sinking upon the face of the earth,
shrouding all,
Cloud splitting apart in the sky,
Hail pouring down six gorges from the hillside,
The four quarters turning to rain,
Hiding the face of the earth from sight,
Ground-mist sinking, whirling round,
Sleet and hail rattling down,
None knowing which was which,
Koñurbay of the arched nose
Lost his way and was left raving.
The earth turning livid, wrapped in mist,

Ayçürök, tester of heroes,
From the hands of Er Kalça
Fleeing death, escaping free.
Finding no ridge in a certain place,
Finding no man to wed,
Finding no man she would choose to wed,
She crossed Kızıl-Kıya, behold,
In great haste Ayçürök
Alighted at Ala-Köl, behold,
Unable to gather her wits, Ayçürök
Rose to Elkin-Too, behold.
Truly flying, seeking a man,
Collecting her senses, preening herself,
As if Koñurbay might overtake her,
Glancing to either side,
Elkin-Too was a desolate place,
«No crow to cry its caw,

Gurklayıp uçan kuzgun yok, Çok kederlenip Ayçürök,
Toprağı eşen sıçanı yok,
Gözünün yaşı dökülüp,
Kazılmış marmot ini yok,
Kıvrılan koyaklı yermiş,
Elkin-Too Ata derlermiş.
Pınarı akıp taşarmış,
Bööt belini aştıydı,
Derdi olan kulun ağladığı,
Suusamır'a bastıydı:
Bülbülü şakıyıp öterdi.
«Suusamır'da Kanıkey,
Yerin en hasını çok görüp,
Kanıkey'i Kötörmö
Gönlü kaygıyla dolmuş hâlde,
Kötörmö'yü aşayım,
Dinleyen bir can yok,
Geniş Talas'a basayım.
Derdini söyler Tanrı'ya:
Kutlu ulu yere gireyim,
«Ulu Beecin, kadim şehir,
Ucuna dek dolaşıp,
Kâfir ile Müslüman
Halkının hepsini dolaşıp,
Belli yerde bel bulamadan, Ahirete göçen kayınbabam,
Bir bahtsız bencileyin olur mu,
Kendine denk er bulamadan!
Eteği geniş ak gömleği
Hangi yüzümle giyeyim,
Cediger'in Toltoy'una,
Gerçek kocam budur deyip,
Hangi yüzümle varayım!

Kara yüzlü bencileyin olur mu,
Kaygılanan insan onar mı,
Konacağı yer bulamadan,
Kara yüzlü bencileyin olur mu!

No raven croaking in flight, Deeply grieving, Ayçürök,
No mouse to burrow in the soil,
The tears spilling from her eyes,
No marmot burrow dug there,
A place of winding ravines it was,
They called it Elkin-Too Ata.
Its spring flowed overbrimming,
She had crossed the Bööt pass,
Where the sorrowing foal would weep,
She had alighted on Suusamır:
Its nightingale trilled and sang.
«In Suusamır Kanıkey,
Deeming the choicest of lands too fine,
Kanıkey at Kötörmö,
Her heart brimming over with sorrow,
Let me cross Kötörmö,
Not a soul to listen,
Let me alight on broad Talas.
She tells her grief to God:
Let me enter the blessed great land,
«Great Beecin, ancient city,
Roaming to its farthest edge,
Infidel and Muslim both,
Roaming among all its people,
Finding no ridge in a certain place, My father-in-law gone to the hereafter,
Can there be a luckless one like me,
Finding no man to be her equal!
The white shift with its wide hem —
With what face shall I wear it,
To Toltoy of the Cediger,
Saying «this is my true husband,»
With what face shall I go!

Can there be a black-faced one like me,
Does a grieving soul ever mend,
Finding no place to alight,
Can there be a black-faced one like me!

Atam Akun hanının
Amansız düşmanı Çınkoco,
Su verilmiş kızıl demir gibi,
Akun'un kızı Ayçürök
Boş geldi dedirtmeden,
Zavallı canım, nasıl öleyim,
Yoldaşı nerden bulup göreyim!»
Alplardan koca bulamadan
Gönlü fena bölünüp,
Canını esirgemeden süzülüp,
Yine yeryüzünü dolaşıp
Uçup durdu Ayçürök.
Ahirete göçen kayınbabamın
Hatırasını sayıp gezeyim,
Asil yere gireyim,
Ruhunu sayıp gezeyim,
Argın ile Kırgız'ın
Hangisi olduğunu bileyim.
Rivayetten rivayete ulaşsam,
Bilgelerden sorup öğrensem,
Kayınbabam sultan öldüğünde,
Halk toplanıp gömdüğünde,

Of my father Akun Khan
The merciless foe, Çınkoco,
Like red iron tempered in water,
Akun's daughter Ayçürök —
Not letting them say she came in vain,
My poor soul, how shall I die,
Where shall I find and see a companion!»
Finding no husband among the heroes,
Her heart sorely torn,
Gliding without sparing her life,
Roaming the earth once more,
Ayçürök kept on flying.
My father-in-law gone to the hereafter —
Let me roam honoring his memory,
Let me enter the noble land,
Let me roam honoring his spirit,
Of the Argın and the Kırgız
Let me learn which one it is.
If I follow tale upon tale,
If I ask and learn from the wise,
When my father-in-law the sultan died,
When the people gathered and buried him,

Karalar bağladı kaynanam,

Kaçıp gitti öz kocam,
Argın, Kırgız, aziz yurt,
Sahipsiz kalan halkı göreyim.
On ikilere el vermiş,
Evliya göçmüş kayınbabamın
Hatırasını sayıp gezeyim.

My mother-in-law donned mourning black,
My own husband fled away,
Argın, Kırgız, the dear homeland,
Let me see its people left masterless.
To the Twelve he gave his hand,
My saint-departed father-in-law —
Let me roam honoring his memory.

AYÇÜRÖK'ÜN SEMETEY'İN AKŞUMKAR'INI KAÇIRIP GÖTÜRMESİ

HOW AYÇÜRÖK SEIZED SEMETEY'S AKŞUMKAR AND CARRIED IT AWAY

Talas'taki büyük kümbet,
Büyük kümbetin yanına,
Ahirete göçen Manas'a
«Âmin» deyip dua okur*,

The great tomb at Talas,
Beside the great tomb,
For Manas gone to the hereafter
Saying «Amen» she recites a prayer,*

«Tappat» denen sureyi
Şaşılacak hızla okur.
Bu yanına bakınca:
Argın, Kırgız ovaya inip,
Konup oturduğu çağmış,
Gündüzü kımız, gecesi kız,
Sürüp giden çağıymış.
Kat kat giyip zerdeva börkü
Sallanıp durduğu çağmış,
Koşuk söyleşip Kırgızlar
Sefa sürdüğü çağıymış.
O çağda Kırgız yurdu
Bütün kunduz derisini
Yarıp dilip almıştı,
Talas'a dikilmiş bağmış,
Keyfince yayıldığı çağmış. Altısı, yedisi vardığında
O çağda Kırgız'ın,
Yoksulu bin koyun gütmüştü,
Kocakarısı kuyruk çiğnemişti,
Kaynayıp coşan Kırgız'ın
Hangi derdini söyleyeyim:
İpekli saç bağı, geniş sağrı,
Gelini güzeldi Kırgız'ın,

The sura called «Tappat»
She recites with astonishing speed.
When she looked to this side:
Argın and Kırgız, come down to the plain,
It was the season of their encampment,
Kumis by day, girls by night,
It was a season rolling ever on.
Wearing layer on layer the marten cap,
It was the season of their swaggering,
Singing songs together, the Kırgız —
It was the season of their delight.
In that season the Kırgız land
All of the beaver pelts
Had split and sliced and taken,
A garden planted at Talas it was,
It was the season of carefree grazing.
When six or seven of them went,
In that season, of the Kırgız,
Its poor man herded a thousand sheep,
Its old crone chewed on tail-fat,
Of the seething, surging Kırgız
Which of their cares shall I tell:
Silken hair-bands, broad haunches,
Fair were the brides of the Kırgız,

Talas boyunca aşağı uçup,
Büyük kümbete ulaşayım,
Ahirete göçen atamı
Ziyaret edip geçeyim,
Oradan uçup süzülüp,
Keñ-Kol boyunca dolaşıp,
Geldi Ayçürök bahtsız.
Kızıl gömlek, ince ay gibi bel,
Kızları güzeldi Kırgız'ın,
Kara cepken, ak kalpak,
Halkı güzeldi Kırgız'ın,
Kara ekinden pirinci çok,
Kalayından gümüşü çok,
Boz tavşandan tilkisi çok,

Flying down along the Talas,
Let me reach the great tomb,
My father gone to the hereafter —
Let me visit him and pass on,
From there flying, gliding,
Roaming along the Keñ-Kol,
Came Ayçürök the luckless.
Red shifts, waists slender as the moon,
Fair were the maidens of the Kırgız,
Black coats, white kalpaks,
Fair were the people of the Kırgız,
More rice they had than dark grain,
More silver they had than tin,
More foxes they had than grey hares,

Eşiğe yığdığı malı çok,
Giydiği tilki, samur olmuş.
Yetim gezip yetişip,
Yurduna başı kavuşup,
Semetey yurda baş olmuş.
Bunu bilmez Ayçürök,
Şaşıp kalıp bu işe,
Yiğitlerinin giydiği
Gök vaşaklı kara börk,
Yiğitlerinin tamamı
Baştan başa aynı, kara gök.
Altında tulpar atı var,
Çınkoco'ya yeter gücü var.
Hepsinin bindiği
Kara bayır soylu kazanat,
Kalbur ciğerli, tunç bilek.
Cılgınduu'nun, Keñ-Kol'un, Talas'ın
Yerini görüp sevinip,
Sefaya erdi şimdi Ayçürök,

More goods heaped at the threshold,
Fox and sable had become their dress.
Having wandered an orphan and grown,
His head restored to his homeland,
Semetey had become head of the land.
Ayçürök knows nothing of this,
Astonished at this matter,
What its young men wore:
Black caps with blue-grey lynx fur,
All of its young men
From end to end the same, black-grey.
Beneath each a tulpar steed,
Strength enough to match Çınkoco.
What every one of them rode:
Kazanats of pure kara-bayır stock,
Sieve-lunged, bronze-wristed.
Of Cılgınduu, of Keñ-Kol, of Talas
Seeing the land, rejoicing,
Now Ayçürök came into delight,

Halkını görüp sevinip,
Atının ağzı gemde oynak,
Hayvanın türlüsü buradaymış,
Mızrağın ardı püskül gibi,
Ağacın türlüsü buradaymış.
Şaşakalır Ayçürök:
«Kayınbabamın eli mi?
Yılkısını görüp geçeyim,
Rivayetten rivayete ulaşsam,
Bilgelerden sorup öğrensem,
Nice insan söz söylemiş:
«Yılkısı kızıl kırdır» diye
demişler. Yılkının bir bölüğü
Ahali hep söz söylemiş:
«Kayınbabanın yılkısı
Kara kırdır» diye söylemiş,
İyice, doğruca bileyim,
Ahirete göçen asilin
Ruhunu sayıp gezeyim».

Seeing the people, rejoicing,
Their horses' mouths playing at the bit,
Every kind of beast was here,
The lances' butts like tassels,
Every kind of tree was here.
Ayçürök stands amazed:
«Is this my father-in-law's people?
Let me look on his herds and pass,
If I follow tale upon tale,
If I ask and learn from the wise,
Many a person has spoken,
Saying «His herds are red-roan» —
so they said. One part of the herd,
The folk have all declared it:
«Your father-in-law's herds
Are dark-roan,» so they said,
Let me know it well and truly,
The noble one gone to the hereafter —
Let me roam honoring his spirit».

	Kuğu olup çığrışıp,	*Turned swan, crying aloud,*
	Yoldaşını doyasıya göremeden,	*Not seeing her fill of her companion,*
	Zavallı Çürök çırpınıp.	*Poor Çürök fluttering.*
	Üç-Koşoy'un ovasına,	*To the plain of Üç-Koşoy,*
	Taş-Tulga'nın boyuna,	*Along the Taş-Tulga,*
	Kara-Buura'ya, Çatkal'a	*To Kara-Buura, to Çatkal,*
71060	Argın kurulup yattığında,	*When the Argın lay encamped,*
	Kır kır beller görüp,	*Seeing ridge upon rolling ridge,*
	Kırdan güzel yerler görüp.	*Seeing places fairer than the steppe.*
	O kırda yayılan	*Grazing upon that steppe,*
	Tümen yılkı hepten çok.	*Ten thousand horses, beyond all count.*
	Kırda yılkı ala baş,	*On the steppe the herds pied-headed,*
	Alacayla al doru karışık,	*Skewbald mixed with chestnut-bay,*
	Bilezik nişanlı bozu var,	*Greys marked with fetlock rings there are,*
	Binilmemiş nice başı var,	*Many a head never ridden there is,*
	Baksan göze sığmaz,	*Look — they overflow the eye,*
71070	Kaynayıp duran çok yılkı,	*A seething multitude of horses,*
	Nasıl türdendir, bilinmez.	*Of what breed they are, none can tell.*
	Aygır yeleli, kısrak karınlı,	*Stallion-maned, mare-bellied,*
	Yılkının bir bölüğü	*One part of the herd*
	Tastamam benzer kula donlu,	*All alike of dun coat,*
	Alnında muska nişanlı,	*Marked with amulet blazes on the brow,*
	Aygırından atı çok,	*More horses than stallions it has,*
	Hepsi tulpar, gök sakar,	*All tulpars, grey with blazes,*
	Kara bayır, kazanat,	*Kara-bayır, kazanat,*
	Baksan maldan bir başka.	*Look — a breed apart from common stock.*
71080	Tayları kunan boyunda,	*Their foals the size of three-year-olds,*
	Görülmedik güzel mal,	*Beasts of beauty never seen,*
	Gören insan ayrılamaz,	*Who sees them cannot part from them,*
	Çok yılkının türüne bak.	*Behold the kinds of the many herds.*
	Yılkının bir soyu	*One strain of the herd*
	Sığırcık gibi sarı ala,	*Yellow-pied like starlings,*
	Kömür misali kapkara,	*Coal-black as charcoal itself,*
	Yılkıyı görüp otururken,	*While sitting watching the herds,*
	Gülümseyen Çürök şaştı kaldı.	*Smiling Çürök was struck with wonder.*
	Rivayetten rivayete ulaşsak,	*If we follow tale upon tale,*
71090	Bilenlerden sorsak,	*If we ask of those who know,*
	Kayınbabamın yılkısı,	*My father-in-law's herds,*

Bu Talas'ın boyunda
Kara kırdır derlerdi,
Yılkının türü değişmiş,
Bambaşka türlü görünmüş,
Kaplanın yılkısı
Kızıl kırdır derlerdi.
Kaplan bahadır öldüğünde,
Halk toplanıp gömdüğünde,
Irmak boyuna konduğunda,
Kaplan dünyadan göçtükten sonra,
Kalabalık yurdun tamamı
Sönmüş yangın yeri mi olmuş?
Haberini duyup almış mı,
Kalabalık Hıtay, çok Mancu
Basıp konup kalmış mı?
Yılkısına el koyup
Kızıldan aygır mı salmışlar?
Bununla yılkısı
Kıpkızıl mı olup kalmış?
Görüp dururken Ayçürök,

Along this river Talas,
Were dark-roan, so they used to say,
The breed of the herd has changed,
It appears of a wholly different kind,
The Tiger's own herds
Were red-roan, so they used to say.
When the tiger-batyr died,
When the people gathered and buried him,
When they camped along the river,
After the Tiger passed from the world,
The whole of the teeming land —
Has it become a burnt-out fire-ground?
Having caught the word of it,
The teeming Hıtay, the many Mancu —
Have they swooped down and settled?
Seizing upon his herds,
Have they loosed red stallions among them?
And is it so that his herds
Have turned all scarlet-red?
As Ayçürök looked on,

Gökte güneşi bulutlanıp,
Başına altmış düşünce üşüşüp, «Kadim dost bu imiş» deyip,
Gönlü gidip bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Yılkıyı görüp Çürök'ün
Gerçekten gönlü bozuldu:
«Bel bağlanacak bel bulamadan,
Kul içinde bencileyin kara bahtlı yok,
Sıkı arayıp er bulamadan!
Er arayıp gezerken mi öleyim,
Cediger'in Toltoy'undan
Tam bir horluk mu göreyim?
Nice yerde alp gördüm,
Er beğenmeyen yalnız can,
Benim bahtım karardı.
Ala çiçekli gömleğimi,
Hangi yüzümle giyeyim,

The sun in her sky clouding over,
Sixty thoughts swarming on her head,
Saying «This is the ancient friend,»
Her heart giving way, torn,
The tears spilling from her eyes,
Seeing the herds, Çürök's
Heart was truly broken:
«Finding no ridge to bind my hopes to,
Among mortals none so black-fated as I,
Searching hard yet finding no man!
Shall I die roaming in search of a man,
From Toltoy of the Cediger
Shall I suffer utter disgrace?
In many a place I saw heroes,
A lone soul pleased by no man,
My fortune has gone dark.
My shift of many-colored flowers —
With what face shall I wear it,

Cediger'in Toltoy'una
Ganimet kadın olup da,
Hangi yüzümle varayım,
Nice yeri dolaştım,
Er bulamadan nasıl gezerim».
Düşüncesi fena bölünüp,
Süzülerek uçtu Ayçürök,
Bar-Köl'ün karşı yakasına,
Gözcü gibi kondu Ayçürök,
Gün geç ikindiye vardığında,
Serinlik düştüğü çağda
Yine gördü bir aceplik:
Tört-Kül'ün aşağı yanından,
Töre Manas'ın diktiği bağdan,
Ardından bakınca
Kanıkey'in ordosundan,
Çaçıkey'in korganından,
Başında zerdeva kalpak,
Seyrana çıkmış
Manas'ın oğlu Semetey.
Deli dolu bir er bu,
Ahirete göçen Manas'tan
Opsoloñ* doğmuş bir arslan bu.

To Toltoy of the Cediger,
Becoming a woman of plunder,
With what face shall I go,
Many a land have I roamed,
How shall I wander finding no man».
Her thoughts sorely torn,
Gliding, Ayçürök flew
To the far shore of Bar-Köl,
Like a sentinel Ayçürök alighted,
When the day reached late afternoon,
In the hour when coolness fell,
Again she saw a wonder:
From the lower side of Tört-Kül,
From the garden lord Manas had planted,
Looking out behind them,
From Kanıkey's ordo,
From Çaçıkey's korgan,
On his head a marten kalpak,
Gone out on a pleasure-ride,
Semetey, son of Manas.
A wild and reckless man is he,
From Manas gone to the hereafter,
A lion born opsoloñ is he.*

Bakıp sınayıp şaşakalır:
Bakıp durur Ayçürök.
At yorup, yer gözleyip,
İt salıp, kuş uçurup,
Koruyanı Kocosan*,
El vereni kırk çilten*,
Kırk çiltenin birisi -
Kara benekli kaplan,
Böğründen atılıp,
Bin kişilik heybeti var,
Böylece koruyup durmuş,
Sağ yanına bakınca,
Çolak gök yeleli arslan
Yanı sıra atılıp,
Böylece koruyup durmuş.

Watching, appraising, she stands amazed:
Ayçürök keeps on watching.
Tiring his horse, scanning the land,
Loosing hounds, flying hawks,
His guardian Kocosan,*
His hand-givers the forty çilten,*
One of the forty çilten —
A black-spotted tiger,
Springing from his flank,
With the majesty of a thousand men,
Thus it stood guarding him,
Looking to his right side,
A maim-pawed, grey-maned lion,
Springing along beside him,
Thus it stood guarding him.

Ejderha - ak yılan,
Ağzını açıp ıslık çalıp,
Soluğuyla çekip yutacakmış gibi,

Bin tümen ordu gibi heybeti var,

Ardından sürünüp gelmiş.
Alp kara kuş Zumuruk*,
Şimdi kapıp alacakmış gibi
Pençesini salıp gererek,
Üstünde uçup durmuş.
Görülmedik güzel, nazenin,
Cıl* gemiyle çocuğu
Birisi yedeğine almış.
Ön yanına bakınca
Altı bin erin heybeti var,
Ejderhanın görkü var.
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık duman gözlü,
Sağ omzu genişmiş.
Öfkesi bir tutarsa
On sekiz bin âlemi*
Kırıp geçirir ermiş.
Kaşı yüce, zehri güçlü,

Sataşanı dümdüz eder.
Beecin hanı Koñurbay
Yüzüne gelmeden kaçasıymış,
Manas'ın oğlu yiğide
Yönelen ölüp kalasıymış.
Toltoy ile Koco'yu
Mızraklı dalıp haykırsa,
Darmadağın eder onları,
Geniş göğüslü, yayvan döşlü,
Kurumlu bir arslanmış,
Yeryüzündeki alplara
Tek başına bedel ermiş.
Ölümden geri dönmez,
Toltoy şöyle dursun, bu bozkurt

A dragon — a white serpent,
Opening its maw and hissing,
As if to draw him in and swallow with its breath,
With the majesty of a thousand tümen hosts,
It came slithering behind him.
The giant black bird Zumuruk,*
As if to snatch him up this instant,
Loosing and spreading its talons,
Hovered flying above him.
A beauty never seen, delicate,
A child with a cıl bridle*
Someone had taken in tow.
Looking to his front side,
He has the majesty of six thousand men,
He has the splendor of a dragon.
Wheat-hued face sleek with oil,
Eyes of twilight smoke,
Broad was his right shoulder.
Should his fury once take hold,
*The eighteen thousand worlds**
He was a man to smash and scatter.
Lofty of brow, potent of venom,

He flattens whoever provokes him.
Koñurbay, khan of Beecin,
Would flee before ever facing him,
Against the young hero, son of Manas,
Whoever turned would drop down dead.
Toltoy and Koco both —
Should he charge in shouting with his lance,
He scatters them to pieces,
Broad-chested, wide of breast,
A proud and stately lion he was,
To all the heroes on earth
He alone was a match.
He turns not back from death,
Let alone Toltoy — this grey wolf

Cehennemden geri çekilmez.
Karşısına kul gelemez,
Yüz tutan adam kurtulmaz.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan,
Adaklı eri bulunup,
Şaşıp kaldığı yer orası.
Üstün doğmuş arslanmış,
Kaplan yürekli, kalın boyunlu,
Yolu açık Semetey,
Bu Kırgız'a dikilmiş
Demirden kızıl kaleymiş.
Kimseyi dengi saymayıp dimdik,
Kimseyi eş tutmayışı
Bozkurda pek yaraşırmış,
Şimdiye dek arayıp varmayışım
Tanrı çarpmışı bir işmiş.
Gerçek şakaya, eğlenceye
Sığmayacak bir er mi ki,
Çimdikleşip oynamaya bozkurtla
Yatmayacak bir er mi ki!»
Çok sevinip Ayçürök,
Yan bakışla süzüp oturup,
Hayaline doldurup,
Yalvaran gözle bakıp oturup,

Would not retreat from hell itself.
No mortal can stand before him,
No man who faces him escapes.
Tall of stature, broad of shoulder,
Both wrestler and lion,
Her betrothed man being found,
That was where she stood amazed.
A lion born supreme he was,
Tiger-hearted, thick-necked,
Semetey of the open road,
Raised up for these Kırgız,
A red fortress of iron he was.
Counting none his equal, bolt upright,
His holding none to be his peer
Befitted the grey wolf well,
That I have not sought him out till now
Was a deed of God's own striking.
Truly, for jest and merriment
Is he a man who has no room,
For pinching play with the grey wolf
Is he a man who would not lie!»
Rejoicing greatly, Ayçürök,
Sitting gazing with sidelong looks,
Filling her fancy full of him,
Sitting gazing with pleading eyes,

Gönlüne doldurup,
Altındaki bindiği,
Apaçık tulpar Narbuudan,
Aslına bakarsan,
Kız Saykal'ın Algara'sı
Onunla öz kardeş.
Tay çağında beğenilip,
Armağan gelmiş Manas'a.
«Birinin gözü değer» diye,
Başına baykuş tüyü taktırıp,
Karanlık yerde baktırmış,
Nice sınayıcı beğenmiş.
Geyik gibi boynunu buran,

Filling her heart full of him,
What he rode beneath him,
The manifest tulpar Narbuudan —
If you trace its origin,
With the maiden Saykal's Algara
It is full blood-brother.
Favored while it was yet a foal,
It came as a gift to Manas.
Saying «Someone's eye may blight it,»
They fixed owl feathers on its head,
Had it tended in a darkened place,
Many an appraiser approved it.
Twisting its neck like a deer,

Ok atımı hendek gelse,
Duraksamadan sıçrayan,
Batman batman altın tartıp,
Gören hanlar istemiş.
İsteyene vermemiş,
Vermek şöyle dursun, Buurul'a
Abdestsiz* kişi binmemiş.

El üstünde bakılan at olmuş,
Buna dil uzatan adam yad olmuş,
Narbuudan'ı apayrı görünüp,
Elindeki Akşumkar,
Peşine taktığı Aktaygan,
Manas'ın oğlu Semetey
Opol Dağı gibi görünüp,
Gördüğü yerde Çürök'ün
Gönlü gitti bölünüp:
«Gözü göl burgacı gibi,
Açıktan gelse Koñurbay,
Tümen ordusuyla birlikte yutacak gibi.

Şıgay'ın oğlu Çınkoco
İnat edip gelse boğazlayacak gibi,

Bagış'ın oğlu Toltoy'u
Kırıp geçirecek gibi.
Uçtum* Beecin'e, Bakburçun'a,
Ulusunu gördüm o yurdun,
O günden beri dolaşıp,

Belli böyle bir er bulamadan,
Kullar içinde böyle arslan bulamadan,
Sırtımda biten güzelim saçı
Örmek için gezer olmuşum,
Adaklımı sınayıp alamadan
Ölmek için gezer olmuşum.
Her yanı denkmiş,
Şay'ın koruduğu arslanmış.
Temirkan'ın şehrine

Should a ditch an arrow-shot wide appear,
Leaping it without a pause,
Weighing out gold by the batman,
Khans who saw it craved it.
He gave it to no asker,
Far from giving — upon Buurul
No man unwashed for prayer ever mounted.*
A horse tended with honor it became,
Whoever spoke ill of it became a stranger,
Narbuudan appearing a breed apart,
The Akşumkar on his fist,
Aktaygan trailing at his heels,
Semetey, son of Manas,
Looming like Mount Opol,
Where she saw him, Çürök's
Heart gave way, torn:
«His eyes like the whirlpools of a lake,
Should Koñurbay come in the open,
As if he would swallow him, tümen host and all.
Çınkoco, son of Şıgay,
Should he come in stubbornness, as if he'd cut his throat,
Toltoy, son of Bagış,
As if he would smash him utterly.
I flew to Beecin, to Bakburçun,*
I saw the nation of that land,
Roaming ever since that day,

Finding no such manifest man,
Finding among mortals no such lion,
The lovely hair grown down my back —
I have come to wander just to braid it,
Unable to test and take my betrothed,
I have come to wander just to die.
Every part of him was matched,
A lion guarded by Şay he was.
To Temirkan's city

Başını alıp gitmesi yerindeymiş.
Başında altından takke, Bunun iki
türlü baht yeri var,
Kendine yer bulamadan,
Akun'un kızı afet.
Ak gerdanı titreşip,
Ağarıp yüzü parlayıp,
Altmış anahtar, kırk sedef
Göğsünde şakırdayıp,
Er arayan yengenin
Şekere bak, sözüne bak,
Deve yavrusuna bak, gözüne bak,
Beli bir tutam, yüzü ay gibi,
Namlı yengen bir afet.
Pek kederlenip durmadan,
Yiğidini süzüp durdu işte.
Yüz tutup yakına gelemeden
Çürök'ün gönlü bölünür,
Çok yalvarıp sarılsam,
Kaba doğmuş belalın
Zorbalık eder görünür.
Kırda tutup adım lekelense,
Karım kendi vardı bana deyip,
Varmayıp kavga çıkarırsa,
Cediger'in Toltoy'u
Atam Akun'u vurup geçer mi,
Kökünü toptan kurutur mu?
Kendim gelip vardığımda,
Kendi sokulmuş adını alırım ya,

Kötü ada kalırım ya,
Kederlenip çığrışıp,

His taking himself off was fitting.
On his head a cap of gold, He has two
kinds of fortune's seat,
Finding no place for herself,
Akun's daughter, the ravishing one.
Her white throat quivering,
Her face paling and shining,
Sixty keys, forty mother-of-pearls
Jingling upon her breast,
The sister-in-law who seeks a man —
Behold her sugar, behold her words,
Behold the camel-calf, behold her eyes,
Waist a handspan, face like the moon,
Your famed sister-in-law, a ravishing one.
Without lingering long in grief,
She kept eyeing her young hero, behold.
Unable to face him and draw near,
Çürök's heart is torn:
Should I plead hard and embrace him,
The rough-born trouble-head
Seems apt to play the tyrant.
Seized on the steppe, my name were stained,
Saying «She came to me herself as wife,»
If I go not, and he starts a quarrel,
Toltoy of the Cediger —
Will he strike down my father Akun,
Will he wither his line root and branch?
When I come and go to him myself,
I shall bear the name of one who thrust herself in,
I shall be left with an evil name,
Grieving, crying aloud,

Altından yapılmış büyük küpe
Göğsünde şakırdayıp,
Namlı güzel, yüzü ay gibi,
Bakanı sevdaya düşüresi,
Dalgın duran afetin
Dudağının üst yanında,

Great earrings wrought of gold
Jingling upon her breast,
A famed beauty, face like the moon,
Fit to cast beholders into love,
The ravishing one standing pensive —
Above her upper lip,

Er arayan Çürök'ün
Hafif kıvrık bir yeri var,
Bitkin yengen bahtsızın
Neresinde eksiği var.
Üstün Çürök zavallının
İki türlü sözü var.
Kimi insan söz söyler:
«Akun'un kızı Çürök» diye,
Kimi insan söz söyler:
«Peri kızıdır Çürök, diye,
Karga ömrünce ere varmadan
Halkına saldı kargaşa» diye.
Bununla Ayçürök
Varacağı er bulamadan,
Konacağı yer bulamadan,
Dünyanın çevresini süzüp geçip,
Âlemin hepsini dolaşıp,
Uçup gezip dolaşıp,
İmrenmiş hâlde görmüş.
Bunu burada bırakalım,
Öte yanından başlayalım.
Yanında iki yoldaşı,
Biri bin kişilik kaplanı,
Yamaçtan akan pınarı,
Yiğit Almambet'ten
Yadigâr kalan çırası.
Almambet'in Külçoro'su,
Âlemde böyle çocuk yok,
Türlü türlü yaratıp kulunu
Yaratırmış şu yalan dünya.
Almambet oğlu Külçoro
Işıldayan kızıl kormuş,

Çürök who seeks a man —
There is a place with a slight sweet curl,
Your weary sister-in-law, the luckless one —
Where in her is any flaw?
Peerless Çürök, the poor soul —
About her run two kinds of talk.
Some people say of her:
«Çürök is Akun's daughter,»
Some people say of her:
«Çürök is a peri's daughter,
A crow's lifetime unwed to a man,
She loosed turmoil on her people».
And so it was that Ayçürök,
Finding no man to wed,
Finding no place to alight,
Gliding round the rim of the world,
Roaming the whole of creation,
Flying, wandering, roaming,
She beheld him full of longing.
Let us leave this matter here,
Let us begin from the other side.
At his side two companions,
One his tiger worth a thousand men,
His spring that flows from the hillside,
From the hero Almambet
His lamp left as a keepsake.
Almambet's Külçoro —
In all the world no such boy,
Creating its mortals all diverse,
So does this false world create.
Külçoro, son of Almambet,
A glowing red ember he was,

On sekiz bin âlemin
Hepsini bütün toplasan,
Böyle çocuk yokmuş,
Alevli kızıl okmuş.
Görüp dururken şaştı ey,
Allah Taala insanı

Of the eighteen thousand worlds
Should you gather up the whole,
There was no boy like this one,
A flaming red arrow he was.
Watching, she marveled, oh —
God Most High creates mankind

Yaratırmış türlü türlü.
Bindiği atı koyu doruymuş,
Semetey'in bahtı üstün denmese,
Tutuşacağın düşman çok,
Gergin kulaç boyu yüksek ermiş.
Çubak'ın oğlu Kançoro
Kara niyetli ermiş,
O da Tölök'ün oğlu Tölöbay,
Cediger'in bir bölüğünü
Feryat ettirir ermiş.
Sınamadan uçup gitmem
Tanrı çarpmışı bir işmiş».
Kendine yer bulamadan
Helak oldu yengeniz.
Ne ardından takılıp gidebilir,
Ne açıktan varıp dokunabilir,
Ne zavallı Çürök, kurnazın,
Don değiştirip gezen bahtı yanığın.

Bozkurdun oğlu Semetey
Kötörmö'yü dolanıp,
Yedi toy kuşu, altı kaz
Avlatıp alıp bağlayıp,
Buurul'a binip şahlandırıp,
Eri ölmüşçesine tepindirip,

Opol Dağı gibi görünüp,
Gördükçe Çürök'ün
Gönlü fena bölünüp,
Gözleyip bakıp durmakta.
Kapılı korgandan,
Çaçıkey'in ordosundan,
Nazlı kadın Çaçıkey
Vaşak kürkünü omzuna alıp,
Semetey'i karşılamaya
Nazlanıp söyleyip davranıp:

Her gün sungur salarım deyip,
Çok yakıp gidersin,

In every diverse kind.
The horse he rode was deep bay,
Were Semetey's fortune not called supreme, Many the foes you will grapple,
A full stretched fathom tall the man stood.
Kançoro, son of Çubak,
Was a man of black intent,
And Tölöbay, son of Tölök —
A whole troop of the Cediger
He was a man to make wail.
«To fly off without testing him —
That were a deed of God's own striking».
Finding no place for herself,
Your sister-in-law was undone.
She can neither trail after him,
Nor go openly up and touch him,
What a poor soul, Çürök, the cunning one,
The shape-shifting one whose fortune is burnt.
Semetey, son of the grey wolf,
Circling round Kötörmö,
Seven bustards and six geese
Had his bird take, and bound them fast,
Mounting Buurul, making him rear,
Making him stamp as if his master lay dead,
Looming like Mount Opol —
The more she saw him, Çürök's
Heart was sorely torn,
She keeps on watching, gazing.
From the gated korgan,
From Çaçıkey's ordo,
The coy woman Çaçıkey,
Taking her lynx fur upon her shoulders,
To go and meet Semetey,
Coyly speaking, making show:

Saying «I'll fly my falcon» every day,
You go off burning me sorely,

Kırda çok gecikip
Beni böyle azaba salarsın.
Ben dururken, sungur salarım deyip,

Beni böyle telaşa salarsın,
Kıra uzaklaşıp gidersin,
Ak sırtlı dağın çok,
Kır yanında Hıtay var,
Yapacak işin hayli var,
Karşında tüfekli var,
Çatışacak düşmanın hayli var.
Talas'ta Kırgız göçü var,
Sana nicelerin öcü var.
Keñ-Kol'da Kırgız göçü var,
Sana rast gelenin öcü var.
Her ay sungur salarım deyip,
Aylarca gidip kalırsın,
Beni saf koyup baktırıp,
Beni böyle azaba salarsın».
Çaçıkey böyle nazlanıp,
Yüz tutup yürüyüp vardı işte,
Çokça nazlandı işte.
Manas oğlu er Semeñ,
Ders okumuş bir er bu:
«Sungur salıp yer gezip,
Gözcülüğü sıkıca gördü deyip,
Yedi toy kuşu, altı kaz
Avlatıp alıp bunları,
Baybiçe, armağan edip geldik» –
deyip,
Elini arkasına alıp,
Kılı kıpırdamayan aziz er.
Kılı kıpırdamayan aziz arslan,
Kadın ile rakıya
Ölüp gider aziz er.
Kadın canlısı aziz arslan,
Gürleyerek attan indi işte.

Long delaying on the steppe,
You cast me into such torment.
While I am here, saying «I'll fly my falcon,»
You cast me into such alarm,
You go off far into the steppe,
Many are your white-backed mountains,
Beside the steppe there are Hıtay,
Many the tasks you have to do,
Before you there are men with muskets,
Many the foes you have to fight.
In Talas the Kırgız camps are moving,
Many a one holds vengeance against you.
In Keñ-Kol the Kırgız camps are moving,
Whoever crosses you holds vengeance.
Saying «I'll fly my falcon» every month,
You go and stay away for months,
Leaving me waiting, watching,
You cast me into such torment».
Thus Çaçıkey played the coquette,
Facing him she walked up, behold,
She played much the coquette, behold.
Semeñ the hero, son of Manas,
A man schooled in letters is he:
«Flying the falcon, roaming the land,
Say he kept sharp watch as sentinel,
Seven bustards and six geese
Having the bird take these,
Baybiçe, we have come bearing gifts» –
saying,
Clasping his hands behind his back,
The dear man, not a hair astir.
The dear lion, not a hair astir,
For women and for raki
The dear man would die outright.
The dear lion, a lover of women,
Thundering, he lit down from his horse,
behold.

Töresi attan indiğinde
Dizi yere bükülüp,
Almambet'in Külçoro'su
Yay gibi uçup koşup,
Küheylan olmuş Buurul'u
Yetişip varıp aldı,
Dibi dökme demir, tunç direğe
Kahrolasının Buurul'unu,
Yularından asıp bağladı,
Akşuñkar'ını koşarak
Kançoro'su aldı.
Aziz anan Kanıkey'in
Özenip yaptığı altın tüneğe* Abla edinip almaya,
Akşuñkar'ı kondurup,
Yeniden bağlayıp sıkılayıp.
Nazlı kadın Çaçıkey,
İçi buğulu nazlısı,
Salınıp süzülen körpesi,
Geri geri çekilip diretip,
Küçük çocukça nazlanıp,
Semetey gelir ordoya
Çaçıkey'i yedeğinde.
Nazlandırıp içeri soktu,
Bakıp duran Çürök'ün
Yanmadık yerini yaktı:
Ak maral gibi süzülüp,
«Ölçüsüz nazlı karısı,
Kırıtıp duruyormuş kâfiri.
Yolunu bulup konuşup,
Kadın yola gelirse,
Abla edinip alayım,
Kadın yola gelmezse,
Hesabını toptan göreyim,
Erini çekip alayım,
Böyle zahmete salayım!»
Arapça dil okuyup
Usta olmuş afet,
Gün kızarıp batarken,

When his lord lit down from the horse,
His knee bending to the ground,
Almambet's Külçoro,
Flying, running swift as a bow-shot,
Buurul, grown a very courser,
He reached and took in hand,
To the bronze post footed in cast iron,
The confounded one's Buurul
He hitched and tied fast by the halter,
His Akşuñkar, at a run,
His Kançoro took.
Your dear mother Kanıkey's
Gold perch she made with loving care, To win her for an elder sister,*
Setting Akşuñkar upon it,
Tying him fast anew.
The coy woman Çaçıkey,
His darling misty-hearted,
His tender one swaying and gliding,
Drawing back and back, resisting,
Pouting like a little child —
Semetey comes to the ordo
With Çaçıkey in tow.
Indulging her coyness, he led her in,
In Çürök watching on
It burned what was not yet burnt:
Gliding like a white doe,
«His wife, coy beyond measure,
The infidel keeps mincing and preening.
Finding a way to speak with her,
If the woman comes to reason,
Let me take her for an elder sister,
If the woman will not come to reason,
Let me settle her account outright,
Let me draw her husband away,
Let me put her to such travail!»
Schooled in the Arabic tongue,
The ravishing one grown adept,
As the sun set reddening,

Elin önü yatarken,
Malı davarı bağlanıp,

Elin işi gücü derlenip,
Alacakaranlık çöküp kaynaşıp,
Türlü yıldız kaynaşıp,
Bir kişiye görünmeden,
Bir insana bilinmeden,
Nazlı kadın Çaçıkey'le
Bir konuşup gitmeye,
Kadın dile gelirse
Sırdaşı olup gitmeye,
Kadın söz dinlemezse
Köküne toptan ermeye,
Yolunu bulursa Çaçıkey'in
Önünde hizmet etmeye,
Akla gelirse bahtsıza
Çok yalvarıp durmaya,
Dizi yere bükülüp,
Başını eğip diz vurup.
Vadide biter dik yar,
Akun'un kızı afet,
Niceyi görmüş eski halayık,

Don değiştirip gezen yaman halayık,

Vaşak gibi gerinip,
Söylemeye sözden üşenip,
Akun'un kızı bahtsız,
Arını bir yana koyup söze başlayıp,
Büyük Keñ-Kol kıyısına,
Çift çınar bitmiş yamaca,
Belalının nazlı karısını
Su döktüğü yerinde
Yolunu kesti Ayçürök.
Çaçıkey'in can yoldaşı kırk gelin:
Yirmisi gelin, yirmisi kız,
Argın ile Kırgız'dan

As the fore of the camp lay to rest,
The flocks and herds being tethered,

The people's toil being gathered in,
Twilight falling, teeming,
All manner of stars teeming,
Unseen by any person,
Unknown to any living soul,
With the coy woman Çaçıkey
To speak once and be gone,
If the woman comes to words,
To become her confidante and go,
If the woman heeds no word,
To reach her root and end her outright,
If she finds a way with Çaçıkey,
To serve before her face,
Should it come to the luckless one's mind,
To keep on pleading hard,
Her knee bending to the ground,
Bowing her head, striking her knee.
In the valley rises a sheer cliff,
Akun's daughter, the ravishing one,
The seasoned old handmaid who has seen much,

The wily handmaid who roams shape-shifted,

Stretching herself like a lynx,
Too weary of words to speak,
Akun's daughter, the luckless one,
Setting shame aside, beginning to speak,
On the bank of great Keñ-Kol,
On the slope where twin plane trees grow,
The trouble-head's coy wife —
At the place where she poured water
Ayçürök barred her way.
Çaçıkey's bosom companions, forty brides:
Twenty of them brides, twenty maidens,
From the Argın and the Kırgız,

Ölçüsüz nazlı, zar ağlayıp,
O kırkını yanına
Yoldaş etmiş seçerek.

Coy beyond measure, bitterly weeping,
Those forty at her side
She had chosen for companions.

İpekli saç bağı, geniş sağrı,
Bu sözüme gelirsin,
Gelini güzel yeniden,
Kızıl gömlek, kamış bel,
Kızları güzel hepten.
Nazlı kadın Çaçıkey
Kurulanıp kuşanıp,
Görkemi şöyleydi işte,
Peri çarpmışçasına salınıp.
Sağ yanında yirmisi,
Canı bir olan körpesi,
Koltuklayıp geliyor,
Sol yanında yirmisi,
Çilesini çeken körpesi,
Onlar da destekleyip geliyor.
Halis ipeğe bürünüp,
Ak ipek yazmayı ele alıp,
Yedi günü sana yatsın,
Sıkı basmadan kıvranıp,
Berizat* misali düzelip,
Arkar gibi salınıp süzülüp,
Ak göğsünü salındırıp,
Önüne hanımın geldiğinde,
Akun'un kızı Ayçürök,
Tuti kuşu gibi süzülüp,
Nazlı kadın, o çılgına,
Şimdi girdi söze başlayıp,
Usul söyleyip, sağlam bırakıp,
Sana bahşedilmiş kısmetim,
Her bir sözü yer bitirir:
«Abla, benim hâlimi dinle!
Şakağındaki kırışığım!
Erini sevdim, perişanım,
«Abla» deyip yalvarırım,
Sırtımda biten güzelim saç,

Silken hair-bands, broad haunches,
You will come round to this word of mine,
Fair the brides once again,
Red shifts, reed-slim waists,
Fair the maidens altogether.
The coy woman Çaçıkey,
Preening herself, girding herself,
Such was her splendor, behold,
Swaying as one struck by a peri.
At her right side twenty,
Her tender ones, one soul with her,
Come bearing her by the arms,
At her left side twenty,
Her tender ones who bear her burdens,
They too come supporting her.
Wrapped all in purest silk,
Taking the white silk kerchief in hand,
Let seven days lie with you,
Swaying, never treading firm,
Arrayed like Berizat,*
Swaying and gliding like an arkar,
Letting her white bosom sway,
When she came before the lady,
Akun's daughter Ayçürök,
Gliding like a parrot bird,
To the coy woman, that wild one,
Now entered in, beginning her speech,
Speaking gently, leaving it firm,
My portion bestowed upon you,
Her every word lays waste the earth:
«Elder sister, hear my state! I am the
crease at your temple!
I love your husband, I am undone,
I plead, calling you «elder sister,»
The lovely hair grown down my back,

Arımı koyup dolaşıp,
Önüne geldim, zavallı baş.
Maldan armağan sunayım,
Kızıl kuyruk malımı al,
Kıymetlim ablam, sözümü tut.
Niyaza geldim, abla,
Yüzünün önünde diz vurup,
Diz büküp baş eğdim.
İnsansan bilirsin,

Setting my shame aside, roaming,
I have come before you, a poor soul.
Let me offer gifts of livestock,
Take my red-tailed herds for your own,
My precious elder sister, heed my word.
I have come in supplication, sister,
Striking my knee before your face,
I bent my knee and bowed my head.
If you are human, you will know,

Sözüm altın, bilesin,
Kervanım, ablam, sözümü tut!
El - hazine, büyük su,
Kovayla saçsan tükenmez,
Bozkurdun köklü hazine.
Kızıl ipek maydana*,
Kıymetli eşya badana*,
Birlikte giysek nolur, abla?
Abla kardeş biz olup,
Birlikte varsak nolur, abla?
El ele ev tutup,
Birlikte yürüsek nolur, abla?
Altı günü sana yatsa,
Artmayan günü bana yatsa,
Yetmeyen günü bana yatsın.
Öfkeli sözünü dinleyeyim,
Ateşinle gireyim,
Külünle çıkayım,
Size boyun eğeyim,
Hizmetini edeyim,
Akıl sözü söyledim, bilesin,
Boşa söyletme, ablam, sözümü tut!

My word is gold — know it,
My caravan, my sister, heed my word!
The people — a treasure, a great river,
Pour it out by the pail, it fails not,
The grey wolf's deep-rooted treasure.
Red silk maydana,*
Precious stuff badana —*
What if we wore them together, sister?
Becoming elder sister and younger,
What if we went together, sister?
Keeping house hand in hand,
What if we walked together, sister?
Should six days lie with you,
Should the day left over lie with me,
Let the day that falls short lie with me.
Let me listen to your angry words,
Let me go in with your fire,
Let me come out with your ashes,
Let me bow my neck before you,
Let me do your service,
I have spoken words of wisdom — know it,
Let me not speak in vain — my sister, heed my word!

Sözümü tutarsan, abla,
Sözümü tutmazsan, abla,
Karşına çıkan Kadir gecenim,
Huyumu hoş görürsen, abla,
Hizmetçilerinin biriyim.
Dünyanın çevresini süzüp geçip,

If you heed my word, sister,
If you heed not my word, sister,
I am your Night of Power come before you,
If you look kindly on my ways, sister,
I am one among your servants.
Gliding round the rim of the world,

Azar azar geldim bile bile,
Âlem yurdunu dolaşıp.
Yanağımdaki zülüf saçımı
Hizmetini edip önüne
Vermeye geldim, abla!
Şu sözümü bilesin,

Little by little I came, knowing full well,
Roaming the lands of creation.
The lovelocks upon my cheek —
Doing your service, before you
I have come to give them, sister!
Know this word of mine,

Kıymetlim, ablam, sözümü tut!
Dinle şu gerekçemi,
Arayıp geldim Oogan'dan
Öteden beri yazılı kocamı!»
Çürök böyle dedikten sonra,
O anda Çaçıkey
Feveran edip kuşanıp,
Peri çarpmışçasına salınıp,
Sert sert söyleyip hırlayıp,
Çürök'ün yüzüne çıkıştı gürleyip: Cin şeytanın tekisin!
«Senin gibi ere varmamış eskiyi,
Nice zahmete girmiş,
Senin gibi ezelden beri yaman kesiği,
Albastı* gibi göründün,
Senin tapınmadığın yer yok,

My precious, my sister, heed my word!
Hear this my plea and reason:
I have come searching from Oogan
For the husband written mine of old!»
After Çürök had spoken thus,
In that instant Çaçıkey,
Flaring up, girding herself,
Swaying as one struck by a peri,
Speaking harsh words and snarling,
Rounded thundering on Çürök's face: You are the very fiend of devils!
«An old thing like you, never wed to a man,
Who has plunged into many a toil,
A cursed cast-off from of old like you —
You appeared like an Albastı,*
There is no place you have not worshipped at,

Dolaşmadığın er yok,
Boş yere coşup durma!
Akun hanın şehrine
Nice gidip yalvardın,
«Yüzü açık» diye duyup,
Senin bozkurt erin gücenmiş.
Atası Akun hanın baş köşesinde,
Sözü zehirle dolduran,
Kocayana dek oturan,
«Tüh tüh» kadın, yüzüne,
Dediğine gelmem,
Ayköl'ü sağken vermem.
Elimden almaya kalkma, boşuna,

No man you have not gone the rounds of,
Do not rage on in vain!
To Akun Khan's city
How often you went and pleaded,
Hearing «her face is open,» —
Your grey-wolf man took offense.
At the head-seat of her father Akun Khan,
Filling her words full of venom,
Sitting on till she grows old —
«Fie, fie,» woman, upon your face,
I will not come to your bidding,
While he lives I will not give up Ayköl.
Do not try to take him from my hands — in vain,

Bela töre, o hunharın

The terror-lord, that ruthless one —

Akun han adlı kayını yok,
Ayçürök adlı karısı yok!
Dinle kadın, sözümü,
Soğutayım soluğunu!
Senin bu sözüne gelmem,
Erinden önce ben senin
Talak kâğıdını veririm.
Bel bağladığın belini,
Dolaşıp sürtüp bul kendine,
Varacağın erini!
Dediğine gelmem,

He has no in-law named Akun Khan,
He has no wife named Ayçürök!
Listen, woman, to my word,
Let me cool your hot breath!
I will not come to this word of yours,
Before your husband does, I myself
Will hand you your writ of divorce.
The ridge you bound your hopes on —
Go roam and scrounge and find yourself
The man that you would wed!
I will not come to your bidding,

Aziz canım sağ iken
Hunharımı vermem!
Bel bağladığın beline,
Feveran etmeden çek git
Arayıp durduğun erine!
Vadili pınar, dik yar,
İçlenip sızlanma, afet!
Gece gezenin gözüsün,
Görünüşün soğuk geldi,
Söyleyip durduğun söze,
Şaşar kalırım kendine,
Şu benim gözüme,
Semetey'e ben karıyım,
Yaklaşmadan uzak dur,
Büyü salmadan sen kadın.
Öne arkaya kırıtıp,
Kısraklık hâlin görünür,
Şöyle bir sınasam,
Şeytanlık hâlin görünür!
Yoksa sudan çıkmış cadaloz musun,
Baştan çıkarıp gezen tilki misin?»
Soğuk soğuk söz söyleyip,
Nazlı kadın Çaçıkey,
Şaşkını Tanrı işte çarptı,
En buz gibi sözü vurdu:
«Ense saçımı düğümleyeyim,
Kaptırırsam töremi

While my dear life is whole,
I will not give up my ruthless one!
To the ridge you bound your hopes on,
Ere I flare up, be off —
To the man you keep on seeking!
Valley spring, sheer cliff —
Do not brood and whimper, temptress!
You are the eye of the night-prowler,
Your look struck me cold,
At the words you keep on speaking
I stand amazed at you yourself,
Before these eyes of mine —
I am wife to Semetey,
Keep off, do not come near,
Before you cast a spell, you woman.
Mincing back and forth,
Your mare-in-heat nature shows,
Should I put you once to the test,
Your devilish nature shows!
Or are you a shrew risen from the water,
A fox that roams seducing men?»
Speaking words cold upon cold,
The coy woman Çaçıkey —
So God struck the bewildered fool,
She struck with the iciest word of all:
«Let me knot the hair at my nape —
If I let my lord be snatched away,

Atam Şaatemir'e varayım!»
Utanç içinde çığlık atıp,
Kendine yer bulamadan,
Akun'un kızı Ayçürök
Şimdi ağladı hıçkırıp.
Gönlü gitti bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp:
«Vah, ablam, onmayasın!
Kabalığını biliriz,
Ahirete göçen kayınbaban,

Let me go back to my father Şaatemir!»
Shrieking aloud in shame,
Finding no place for herself,
Akun's daughter Ayçürök
Now wept in bitter sobs.
Her heart gave way, torn,
The tears spilling from her eyes:
«Ah, my sister, may you never prosper!
We know your rudeness well,
Your father-in-law gone to the hereafter —

Hatırasını sayıp geziyorduk!
Hırlayıp durma, abla,
Arsızlığını çoktan biliriz,
Ere varmadan kalışım,
Ahirete göçen kayınbabanın
Ruhunu sayışımdandır.
Hani, han Kökötöy'ün toyunda,
Karkıra'nın boyunda,
Yurdun toplandığı yerde,
Aziz Koşoy başında,
Ahalisi var, halkı var,
Kâfir ile Müslüman'ın
At taşımaz alpı var,
Kaz palazı gibi öterek,
Ağam Koşoy ihtiyar,
Ak sakalı parlayıp,
Duası yurdu zenginleten,
Peygamber misali bir canmış,
Koşoy dua vermiş,
Kâfir ile Müslüman
El kaldırıp gürül gürül,
Birlikte dua vermiş.
Benim kocam Semetey
Duadan olmuş bir canmış,
Zavallı atam Akun'la
Yiğit geçmiş kayınbabamın
Bel kudalığı varmış.
Dünür olup mal sürüp,

We were roaming honoring his memory!
Do not keep snarling, sister,
We have long known your insolence,
My staying unwed to a man
Is from honoring the spirit
Of your father-in-law gone to the hereafter.
Remember, at Khan Kökötöy's feast,
Along the river Karkıra,
Where the whole land had gathered,
Dear Koşoy at its head,
With its folk, with its people,
Of infidel and Muslim both
Heroes no horse could carry,
Calling out like a gosling,
My elder Koşoy the aged,
His white beard gleaming bright,
His prayer enriching the land,
A soul like a prophet he was,
Koşoy gave the blessing,
Infidel and Muslim both,
Raising hands in mighty murmur,
Gave the blessing together.
My husband Semetey
Was a soul born of that prayer,
Between my poor father Akun
And my valiant late father-in-law
There was a betrothal sworn from the loins.
Becoming in-laws, driving livestock,

Baş eğip yağ çiğneyip,
Alpların hepsine pay bölüp,
Altı yüz boz at sürüp,
At başı kadar has ipeği
Perçemine bağlayıp gösterip,
Söyleyip durduğum bu gerekçem,
Semetey benim öz kocam!»
Deyip, öylece Ayçürök:
«Edebi yok koca karıya
Üstün bir oyun etmezsem,
Törenizin Akşuñkar'ını

Bowing heads, chewing the oath-fat,
Dealing shares to all the heroes,
Driving six hundred grey horses,
Fine silk big as a horse's head
Tied to their forelocks for show —
This is the plea I keep declaring:
Semetey is my own husband!»
So saying, then Ayçürök:
«On that ill-mannered old crone
If I do not play a master trick,
Your lord's Akşuñkar —

Kaçırıp almazsam,
Böyle bir oyun kurmazsam,
Onu düşkün kadın etmezsem,
Ense saçımı bükeyim,
Atam Akun hana varayım!»
Deyip, öylece Ayçürök,
Arapça dil okuyup,
Usta olmuş bahtsız,
Yerden avuçlayıp toprak alıp,

Büyücünün çetin duasından
Şakır şakır ezber okuyup,
Göz açıp yumuncaya dek,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Esirgemeden tez okuyup,
Soğuk duayı saldı işte.
Elindeki toprağı,
Efsunlayıp efsunla,
Vurup durdu işte.
Nazlı kadın Çaçıkey
Böğürerek bağırıp,
Ölmüşlerini çağırıp,
Nöbete tutulup sendeleyip,
Yanındaki kırk gelin
Hepten şaşıp kalıp,
Nöbet hastası oldu Çaçıkey,
Altısı yedisi yedekleyip,

If I do not steal it away,
If I do not lay such a snare,
If I do not make her a fallen woman,
Let me twist the hair at my nape,
Let me go back to my father Akun Khan!»
So saying, then Ayçürök,
Schooled in the Arabic tongue,
The luckless one grown adept,
Scooping a handful of earth from the ground,
From the sorcerer's grim incantation
Reciting pat by rote,
In the blink of an eye,
Before one could say this or that,
Reciting swift and unsparing,
She loosed the cold spell, behold.
The earth held in her hand,
Charming it with charm on charm,
She kept striking with it, behold.
The coy woman Çaçıkey,
Bellowing and shouting,
Calling upon her dead,
Seized by fits, staggering,
The forty brides at her side
All struck dumb with wonder,
Çaçıkey fell sick with fits,
Six or seven leading her along,

Çaçıkey'i korgana
İkişer ikişer taşıyıp soktu.
İşte böylece dururken,
Ak sarıklı hocadan,
Ders okumuş molladan,
Bilgelik ehli iyisini,
Görüsü açık bahşısını,
Hepsini topladı Semetey.
Bastırıp okutup altı gün,
Deliye dönüp bağlatılıp,
Şekle geldi Çaçıkey,
Yedinci günü olduğunda
Dile geldi Çaçıkey.

Into the korgan they bore Çaçıkey,
Carrying her in two by two.
While matters stood just so,
Of white-turbaned hocas,
Of book-learned mullahs,
The best of the men of wisdom,
The clear-sighted bahşı —
Semetey gathered them all.
Having them read prayers six days,
Gone mad, needing to be bound,
Çaçıkey came back to shape,
When the seventh day arrived,
Çaçıkey came back to speech.

Görmek istemez çılgını,
Bozkurt doğmuş Semetey,
At yorup, yer gözleyip,
At salıp, kuş uçurup,
«Bahar vakti geldi deyip,
Yakanın otu doldu deyip,
Ala-Köl'ün kıyısına,
Kazın ördeğin tamamı,
Sık ekilmişçesine doldu deyip,
Kervancı yola kondu deyip,
İçini has ipekle astarlatan,
Göçmen kuş vakti geldi deyip, İnceden inceye diktirip,
Gerekli yolum çıktı deyip,
Yılan karnı gibi kıvırtıp,
Elimdeki Akşuñkar,
On iki kuyruk, on kanat telek,
Birini komadan taranır,
Gök yüzüne bakınır,
Ters dönüp çırpınır,
Tersine uçup kanat çalar,
Göçmen kuş vakti gelmiş,
Tünekte durmaz, bağırır,
Gece gündüz durmaz,
Acı sesini çıkarıp,

He wants no sight of the mad one,
Semetey born a grey wolf,
Tiring his horse, scanning the land,
Racing horses, flying hawks,
«Saying, springtime has come,
Saying, the valley-edge grass is full,
On the shores of Ala-Köl
All the geese and all the ducks,
Saying, they've filled it thick as sown seed,
Saying, the caravans have taken to the road,
Lined within with finest silk,
Saying, the season of passage birds has come, Having it stitched fine upon fine,
Saying, a needful journey has arisen,
Coiling like a serpent's belly,
The Akşuñkar upon my fist —
Twelve tail-feathers, ten wing-quills,
He preens them all, missing none,
He gazes up at the sky,
He turns about and flutters,
He flies backward beating wings,
The season of passage birds has come,
He will not rest on the perch, he cries,
Night and day he will not rest,
Loosing his bitter cry,

Coşup durur çığırıp.
Bugün kuğuya kuşumu salmazsam,
Çubak hanın Kançoro'su
Denizden kuğu avlatıp
Sevince kanmazsam.
Kuğunun ödüne kunu* derler,
Kunu denen ilaçtır derler.
Kuğu avlatıp gelmezsem,
Elimdeki sungurun
Sevincini görmezsem.
Kocamışken Kanıkey'e,
İyice kocamış Çıyırdı'ya,
Kuğunun etini vermezsem,
Yiğit atam Manas'tan
Yadigâr kalan sungurun
Yiğitliğini görmezsem».
«Kara suya kan katan,
Er kaplan bozkurttan

He rages on screaming.
If today I fly not my bird at swans,
Khan Çubak's Kançoro
Having him take swans from the waters,
If I drink not my fill of joy.
The swan's gall they call kunu,*
The thing called kunu is medicine, they say.
If I come not back with swans taken,
If of the falcon on my fist
I see not the joy.
To Kanıkey in her old age,
To Çıyırdı grown truly old,
If I give not the swan's flesh,
From my valiant father Manas
The falcon left as a keepsake —
If I see not his prowess».
«He who mingles blood in dark water,
From the hero tiger, the grey wolf,

Emsalsiz doğan Semetey,
Ayın yanındaki Çolpan'ım,
Argın ile Kırgız'ın
Ortasında bir töre o.
Sungura düşkün oldu
Yaman oğul bu bozkurt.
«Sungur salarken giysin deyip,
Hünerli anam Kanıkey -
Bu emeğimi bilsin» deyip,

Konçuna ipek sardırmış.
«Yenini geniş giysin» diye,
Kanıkey'in yaptığı ak eldiven,
Yaramazı Semetey'e tastamam eldiven,

Alıp eline giymişti.
Tünekteki sunguru
Durmadan eline aldı,
Can yoldaşı yirmi beş,
Hepsi han çocukları:

Semetey born without peer,
My Çolpan beside the moon,
Of the Argın and the Kırgız
He is a lord in their midst.
He has grown falcon-mad,
This grey wolf, the wild son.
«Saying, let him wear it flying the falcon,
My skillful mother Kanıkey —
Saying, «Let him know this labor of mine,»
Had silk wound about its cuff.
Saying «Let him wear the sleeve wide,»
The white gauntlet Kanıkey made,
For the rascal Semetey a gauntlet made to measure,
He took and drew upon his hand.
The falcon on the perch
He took at once upon his fist,
His bosom companions twenty-five,
All of them children of khans:

Almambet'in Külçoro'su,
Öne salsan uğuru ak,
Sürüp gitse tümen ordu gibi.
Sarıkan'ın Kalıgı,
Tutuşacak düşman çıksa
Faydası değer ışığı.
Bakay hanın Baytaylak'ı,
Bu da at sürüp düşmana girmemiş,
Düşman kadrini bilmemiş.
Dünyada endamı ah,
Bu da ata oğlunun hasıymış ah,
Camgırçı'nın Şayımbet'i,
Bu da oğulların şen yürekli hası.
Almambet'in Külçoro'su,
Küheylan olmuş Buurul'u
Aceleyle koşturup at eyerleyip,
Aceleyle koşturup at eyerleyip,

Almambet's Külçoro —
Send him ahead, his omen is white,
Should he ride forth, like a tümen host.
Sarıkan's Kalık —
Should a foe rise up to grapple,
His aid strikes home, a very light.
Khan Bakay's Baytaylak —
He has not yet ridden into the foe,
Has never learned the foe's measure.
Ah, his bearing in this world,
Ah, he too was the flower of his father's sons,
Camgırçı's Şayımbet —
He too the merry-hearted flower of sons.
Almambet's Külçoro,
Buurul grown a very courser,
Running in haste, saddling the horse,
Running in haste, saddling the horse,

Göz açıp yumuncaya dek
Çeviklikle tez eyerleyip,
Almambet yapımı Akkañkı,
Ön kaşı ak altın,
Arka kaşı halis gümüş,
İki yanı boydan demir,
Paha biçilmez yapılmış eyeri
Buurul'a vurup telaşla,
Doğruca çekip ordoya,
Doğanı Semetey'e hazırlayıp.
Azığı bolca yükletip,
On ikisinde Külçoro,
Işıldayan kızıl kormuş,
Değerlilerin içinde
Böyle çocuk yokmuş.
Gümüş kemer kuşanıp,
Gülümseyen yetimin
Güneş gibi yüzünü al basıp,
İki yanına bakınıp,
Dudağını burnunu yalanıp,
Ogoy'dan çıkan on dört at:

In the blink of an eye,
Saddling swift with deft hands,
Akkañkı of Almambet's making,
Its front bow of white gold,
Its rear bow of purest silver,
Its two sides iron down the length,
The saddle wrought beyond all price
Flung upon Buurul in haste,
Leading him straight to the ordo,
Readying the falcon for Semetey.
Loading provisions in plenty,
Külçoro, twelve years old,
A glowing red ember he was,
Among all the worthy ones
There was no boy like him.
Girding on a silver belt,
The smiling orphan's
Sun-like face flushed with crimson,
Glancing to either side,
Licking his lips and his nose,
Fourteen horses come out of Ogoy:

Görkemli yürük Buurul at,
Kanıkey'in Karakaşka argımağı,
Yelesine dolanıp,
Çıyırdı'nın Bozcorgo'su,
Çaçıkey'in Tiktoru'su,
Atadan kalan mirası,
Namlı yürük Taytoru,
Sarıkan'ın Tuuçunak'ı,
Bakay hanın Kökçolok'u,
Abıke'nin Aktelki'si,
Köböş hanın Köktelki'si,
O bahadırın yetiştirdiği
Arçatoru küheylanı,
Şayımbet'in Akkökül'ü,
Kızın Kızılcorgo'su.
On dört atın başına
Sımsıkı düğümlü ak yular,
Yaman Bakay başta olup
Öyle yapılmış tastamam yular.
Coşup hepsini bir örnek koşturup,

The stately swift steed Buurul,
Kanıkey's Karakaşka courser, Twined
about its mane,
Çıyırdı's Bozcorgo,
Çaçıkey's Tiktoru,
The legacy left by the father,
The famed swift Taytoru,
Sarıkan's Tuuçunak,
Khan Bakay's Kökçolok,
Abıke's Aktelki,
Khan Köböş's Köktelki,
The one that batyr raised,
The courser Arçatoru,
Şayımbet's Akkökül,
The maiden's Kızılcorgo.
Upon the fourteen horses' heads
White halters knotted fast,
Redoubtable Bakay at their head,
Halters made just so, complete.
Surging, driving them all as one,

Ok geçmez abay* örtüden
On dört ata örttürüp,
Uzun konmaya hazırlanıp,
O Manas'ın yetimi,
Çadır ile azığı
Nartelki'ye yükletip,
Azığı bolca yükletip,
Aylarca yıllarca gidecekmiş gibi,
O Manas'ın delisi,
Allah'ına yalvarıp,
Cenk pusatını kuşanıp.
Öte yanın başı Ala-Kol,
Onun hepsini dolaşıp:
«Kuğuya kuşumu salarım deyip,
Kuğu avlatıp alırım deyip,
Kuğu dahi olsa ben kendim
Sevincine kanarım» deyip,
Coşup çıktı Semetey,

Of arrow-proof abay cloth*
He had the fourteen horses draped,
Making ready for a long encampment,
That orphan of Manas,
The tent and the provisions
He had loaded on Nartelki,
Loading provisions in plenty,
As if to journey months and years,
That madcap of Manas,
Praying to his God,
Girding on his gear of war.
The head of the far side, Ala-Kol,
Roaming the whole of it:
«Saying, I'll fly my bird at swans,
Saying, I'll have him take me swans,
Even were it but a swan, I myself
Will drink my fill of joy,» saying,
Semetey set out in high spirits,

Bırakmaz, çığlık atar
Nazlı kadın Çaçıkey.
Yularına dolanıp,
Aşırıca nazlanıp,
Azap etti bahadıra,
Yine ordoya çekeleyip:
«Her ay sungur salarım» deyip,
Dalgın şaşkın gidersin,
Beni azaba salarsın.
«Her gün sungur salarım» deyip,
Gümbürdeyip durursun,
Her gün kıra gidip
Beni hasrete salarsın.
Gün nişanı yedi gün,
Yedi günde sen törem,
Kuğuya kuşunu salma,
Sevince kanma,
Kalkıp gidip at yanına
Beni derde çok salma!»

She will not let go, she shrieks —
The coy woman Çaçıkey.
Twining herself in his halter,
Playing coy beyond all measure,
She made torment for the batyr,
Tugging him back toward the ordo:
Saying «I'll fly my falcon every month,»
You go off dazed and heedless,
You cast me into torment.
Saying «I'll fly my falcon every day,»
You keep on thundering forth,
Going every day to the steppe,
You cast me into longing.
The appointed span is seven days —
In seven days, my lord,
Fly not your bird at swans,
Drink not your fill of joy,
Rising and going to your horse's side,
Cast me not into such grief!»

Kara suya kan katan
Kaplanın ta kendisi
Öfkesine geldi işte:
«Bırak, kadın, elimi,
«Şank» dedirtip kadını

He who mingles blood in dark water,
The very tiger himself,
Now his anger rose, behold:
«Let go my hand, woman,
Setting yourself squawking «şank,»
woman,

Kesme benim yolumu,
Hasta yattığın çağda
Onmaz olup kalmışsın,
Düş görüp yoran çok olup,
Büklümünden ayrılıp,
İflah olmaz olmuşsun.
Erkek kuşunu bilmez mi,
Kadın işini bilmez mi,
Erkek başını bilmez mi,
Er kişi yolunu bilmez mi,
Kadın kendini bilmez mi.
Başıboş koysam hâline,
Nazlandırıp çok beslesem,

Do not cut across my path,
In the time you lay sick
You were left past all mending,
Many dreamed dreams and read them,
Undone from your very coils,
You have become past remedy.
Does a man not know his bird,
Does a woman not know her work,
Does a man not know his own head,
Does a man not know his road,
Does a woman not know her place?
If I leave you loose to your ways,
If I pamper and indulge you long,

Hesapsızca nazlanıp,
Sersem olmuşsun!
Sözümü oyuncak edip,
Kendimi rüsva edip,
Türlü sözü çok bilen
İyi biri olmuşsun,
Hasta mı oldu derken,
Bahşı* olmuşsun!»
Semetey'in kamçısı buldursun,
Vursa kulak çınlatsın,
Karşılık veren kadını
İki büklüm eden buldursun.
Hani dört yaşlı tayın derisini Nazlı kadın Çaçıkey
Özüne gerdirmiş,
Kısır tayın derisini
İncecik dilip verip,
Sıkıca yatırıp ördürmüş.
Opol Dağı'nın kök ırgayını
Köküyle söktürmüş,
Kamçı sapına burdurmuş,
Fil derisi kaplatmış,
Bölökbay'a saplatmış,
Ayası cam gibi parlak,

Playing coy beyond all measure,
You have grown addled!
Making my word your plaything,
Making me a public shame,
Knowing all manner of words —
A fine one you have become,
While we asked, is she fallen sick,
You have become a bahşı!»*
Semetey's whip was a buldursun —
Strike, and it sets ears ringing,
The woman who answers back —
A buldursun to bend her double.
The hide of the four-year-old colt,
remember, The coy woman Çaçıkey
Had had stretched for its core,
The hide of the barren mare's colt
Sliced into fine thin strips,
Had it laid tight and plaited.
Mount Opol's grey ırgay wood
Had torn up by the very root,
Had twisted for the whip-haft,
Had it cased in elephant hide,
Had Bölökbay set the haft,
Its palm-flat gleaming like glass,

İlmeği sağlam kayışlı,
Kara kayış örme kamçıyı
Kavrayıverip savurarak,
Böğrüne çala çekiverdi.
Tanrım, gösterme o yüzü:
Salınan alaca gömleği
Çırpınıp kanı dökülüp,
O değerli alaca gömleği
Yanından yırtılıp bölünüp,
Çağlayıp kanı dökülüp,
Zavallı kadın Çaçıkey,
Önündeki toy kuşu gibi
Sendeleyip seğirterek,
Gök alaca ipek gömleğin

With its loop of sturdy leather,
The braided whip of black leather
He seized and swung it round,
And lashed it hard across her flank.
My God, never show such a sight:
Her flowing motley shirt
Fluttering, her blood spilling out,
That precious motley shirt
Torn and split along the side,
Her blood came pouring in a stream,
The wretched woman Çaçıkey,
Like a bustard before him
Staggering and scurrying,
From the hem of the blue-motley silk shirt

Eteğinden kanı sızarak,
Böğrünün eti parçalanıp,
Kayran yengen pek nazlıydı,
Çığlık atıp kaçıp girdi.
Ta atası tümden han olan,
Kökünden Hızır'ın dokunduğu,
Kadını dümdüz edip yere serdi.
Babası bahadır Manas'tan
Aşkın doğmuş gökyele,
At yorup, yer dolaşıp,
İt salıp, kuş uçurup,
Coşup gezip durmakta.
Dolu dolu gözlerinden
Bölük bölük yaş akıp,
Çığlık çığlığa ağlayıp,
Hıçkıra hıçkıra sahiden ağlayıp,
Öfkeyle haykırarak,
Külçoro ile Kançoro –
İkisini birden çağırıp,
Kayran nazlı yengenin
Söyleyip durduğu söz şu,
İki çocuk vardığında

Her blood was seeping down,
The flesh of her flank torn to shreds,
Your poor aunt was so delicate,
Screaming, she fled inside.
She whose fathers all were khans,
Whose root was touched by Hızır himself –
He beat the woman flat upon the ground.
From his father, the batyr Manas,
Born to surpass him, the blue-maned one,
Wearying steeds, roaming the land,
Loosing hounds, flying hawks,
He rode about in high exultation.
From her brimming eyes
Tears flowed in stream on stream,
Weeping cry upon cry,
Sobbing and sobbing, truly weeping,
Crying out in wrath,
Külçoro and Kançoro –
She summoned both of them at once,
The words your poor and delicate aunt
Kept on speaking are these,
When the two boys came before her

İşte şöyle dedi bu:
«Atının ağzını çevirip dur,
Çocuklar, öndeki konakta bekleyin. At yorup, yer dolaşıp,
Görüp kaldığım düşüm var,
Emanet edecek çok işim var.
Üstü kapalı söylerim, anlayın,
Kıymetlim çocuklar, sözümü tutun!
O densiz doğmuş ağanızı,
O kurulup kabaran beyinizi
Kuğuya kuşunu saldırmayın,
Kuu bula* yatsa aldırmayın!
Pek delice gidiyor,
Sağ varıp esen dönsün.
Sungur ile beyimi
Gözüme göstere görün,

This is what she said to them:
«Keep turning your horse's head about,
Boys, wait at the halting-place ahead.
Wearying steeds, roaming the land,
There is a dream that I have seen,
I have many charges to entrust.
I speak in veiled words — understand,
My precious boys, heed my word!
That elder brother of yours, born reckless,
That bey of yours, so puffed with pride —
Do not let him loose his bird at the swan,
If kuu bula lies there, let him not take it!*
He rides off all too madly,
May he go safe and come back sound.
My gyrfalcon and my bey —
See that you show them to my eyes,

Sağ salim getirin bana,
İkisinden biri eksik olursa,
Çocuklar, görünmeyin gözüme!
Geçidi enine boyuna taratmayın,

Kervandan haber aldırmayın.
Selametle gidip sağ gelin,
Özletmeden tez gelin,
Esen varıp sağ gelin,
Bunaltmadan tez gelin.
Bir hile ederseniz kötü olur,
Padişahın Akşuñkar'ı,
Çocuklar, size emanet.
Sağ olursa sunguru
Gözüme gösterirseniz,
Sağ esen bana dönerseniz,
Dediğinize uyarım,
Al gömlekli, hilâl belli,

Salınıp yürüyen güzellerden
Size gelin alıveririm!
Bu sözümü gerçeklerseniz,
Sizin gibi ikiz oğlana
Kayran yengeniz Çaçıkey'in
Kara canı kurban olsun!»
Hüzünle yengen bunu deyip,

Ses verip zâr zâr söyleyip,
Manas'ın oğlu Semetey –
Onu gökyele duyar mı,
İt salıp, kuş uçurup,
On dört yürük at alıp,
Peşine taktığı iki çorosuyla
Coşup töre atlanıp,
Engebe engebe bel aşıp,
Pürüzlü alaca yer basıp,
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,
Yalnız yolun kıvrımı –
İşte hunhar geldi şimdi,

Bring them back to me unharmed;
If either of the two is missing,
Boys, never show yourselves to me!
Do not have the pass combed through and through,
Do not seek tidings from the caravan.
Go in safety and return alive,
Come back quick, before I pine,
Go in health and come back whole,
Come back quick, before I grieve.
If you play some trick, it will go ill;
The padishah's Akşuñkar,
Boys, is entrusted to your care.
If the gyrfalcon stays alive
And you show it to my eyes,
If you come back to me safe and sound,
I shall do whatever you may ask:
From beauties in scarlet shirts, crescent-waisted,
Who walk with swaying grace,
I shall take you brides!
If you make good this word of mine,
For twin boys such as you,
May the very life of your dear aunt Çaçıkey
Be offered up in sacrifice!»
Your aunt said this in sorrow,

Giving voice, lamenting bitterly,
Semetey, the son of Manas –
Would the blue-maned one hear her?
Loosing hounds, flying hawks,
Taking fourteen swift horses,
With his two choros in his train,
The töre mounted in exultation,
Crossing ridge on rugged ridge,
Treading rough and mottled ground,
Car-Kıya of Cañırık,
The bend of the lonely road –
There the fierce one now arrived,

O yamacın ağzında
Bir denk ak bula yatmakta,
Asil töre gördü şimdi,
Buurul'un ağzını çevirdi şimdi.
Bulayı görüp sevinip,
Kançoro ile Külçoro –
İkisiyle sevincini paylaştı şimdi:
«Külçoro ile Kançoro –
İkiniz de bir tesellim,
Gökteki parlak yıldızım,
Yakamdaki kamçat kunduzum,
Altı ay binsem küheylanım,
Tay kunan gibi tepişen,
Yarışarak meme emişen,
İki bir örnek kardeşim.
Kara Kıtay, Mancu yurdu –
Çokluğunu görsen kara kurt,

Gazâya çıkıp durursak,
Tüfek atıp, yay çekip,
Kaçmadan durup vuruşursak,
Yüz yüze gelip durursak,
Mihnetli müşkül gece çöküp,

Göğüs göğse fena dövüşürsek,
Cenge giyecek kaftan gerek,
Bulunan şu ak bula,
Düşünürsen, bize çok gerek.

Babam cömert Manas'tan
Yadigâr kalan Akolpok'un
Bulasını yağmalamışlar,
Abıke, Köböş altı haram
Hor kullanıp giymişler.
Gaipten karşımıza çıktı,
Bakın hele, ey çocuklar!
Ak bula bize bulundu.
Vereyim dediği kuluna
Yolunun üstüne hazır eder,

At the mouth of that hillside
A bale of white bula lay,
The noble töre saw it now,
He turned Buurul's head toward it now.
Rejoicing at the sight of the bula,
Kançoro and Külçoro –
He shared his joy now with the two:
«Külçoro and Kançoro –
You two are both my consolation,
My bright stars in the sky,
My kamçat beaver at my collar,
My coursers I could ride six months,
Kicking like foal and yearling colt,
Racing to suckle at the breast,
My two brothers cast in one mold.
The Kara Kıtay, the Mancu land –
See their numbers — swarming black worms;
If we ride forth on holy war,
Firing muskets, drawing bows,
If we stand and fight unfleeing,
If we come to stand face to face,
When the hard and toilsome night descends,
If we grapple breast to breast in fury,
A kaftan is needed to wear to battle,
This white bula we have found —
If you think on it, we need it sorely.

From my father, generous Manas,
The Akolpok left as his memorial –
They plundered its bula away,
Abıke, Köböş, the six vile ones,
Wore it hard and used it ill.
From the unseen it has come before us —
Only look, O boys!
White bula has been found for us.
For the slave He means to give to,
He sets it ready on his road;

Vermeyeyim dediği kuluna
Satsa da pahası denk gelmez.
Kırda yatan bulayı
Ganimet edip alalım.
Canım anam Kanıkey,
Delik deşik olan Akolpok'u
Bir yamatıp alalım.
Keşfe çıkılacak yer de çok,
Çatışılacak el de çok,
Düşünün hele, ey çocuklar:
Ova yanında Urus var,
Kır yanında Kıtay var,
Karşımızda tüfekli var,
Bizimle boy ölçüşecek düşman çok var». Serçesi var ular gibi.
Bahadırın böyle dedikten sonra,
Yaydan ok gibi uçup Külçoro
Bulasına vardı şimdi,
Nazlı kadın yengesinin
Dediği aklına düştü şimdi.
Yengemin dediği söz şuydu:
«Ganimete bula bulunursa,
Sakın alma» – demişti.
Bulayı yok etmeye –
Almambet'in oğluydu,
Yolu kuruyasıca durur mu,

Derleyip kavrayıp aldı şimdi.
Büyük mağaranın dibine
Hepsini birden koydu şimdi,
Göç evi kadar kara taşla

Pars soylu o yiğit çocuk
Sıkı sıkı kapatıp koydu şimdi.
Altında bindiği –
Abıke'nin Aktelki'si,
Dörtnala sürüp Külçoro
Yine yetişip vardı şimdi.
Ala-Köl'ü kıyılayıp

For the slave He means to deny,
Even sold, the price will never match.
The bula lying on the steppe —
Let us take it as our booty.
My darling mother Kanıkey —
The Akolpok riddled full of holes,
Let us have her patch it whole.
Many are the lands to scout,
Many are the peoples to fight,
Only think on it, O boys:
On the plain side are the Urus,
On the steppe side are the Kıtay,
Before you stand men armed with muskets,
Many foes will measure strength with us».
Its sparrows are like snowcocks.
After the batyr had spoken so,
Flying like an arrow from the bow, Külçoro
Came now to the bula,
And what the delicate lady, his aunt,
Had said came now into his mind.
These were the words my aunt had said:
«If bula turns up as booty,
Beware, take none» – she had said.
To make away with the bula –
He was Almambet's son,
Could he, may-his-road-run-dry, hold back?
He gathered it and grasped it now.
In the depths of the great cave
He laid it all at once now,
With a black stone big as a nomad tent

That valiant boy of leopard stock
Sealed it tight and shut it now.
The mount he rode beneath him –
Abıke's Aktelki,
Riding at full gallop, Külçoro
Caught up and joined them once again.
Skirting the shore of Ala-Köl,

Cömert sultan geldiğinde –
Ne ilginçtir Ala-Köl:
Baltırkanı bilek gibi,
Marallarına baksan
Açık alınlı inek gibi,
Elması pişip yığılmış,
Cevizi düşüp dere dolmuş,
Guguğu söğütte ötüşmüş,
Hep bülbül; küçük kuşları
Söğüt başında söyleşmiş,
Kertenkelesi enik gibi,
Kulanları kunan tayı gibi,
Yılanlarına baksan
Altı kulaç urgan gibi,
Yüce Allah'ın kudreti
Türlü türlü can yaratmış.
Çınarları minare gibi,
Öbek öbek sazı var,
Ay, canım Ala-Köl,
Bambaşka türlü canı var,
Ala-Köl'e girildiğinde
Hoplaya zıplaya koşuşan
Börsö* denen dahi var.
Eli yok, yurdu yok kırında
Böğründen kabarıp
Görünürmüş – ey tövbe –
O börsönün yavrusu.
Türlü türlü canı var,
Kulun hiç görmediği
Tükenesicenin avı var.
Ay, canım Ala-Köl:

When the generous sultan came –
How wondrous is Ala-Köl:
Its angelica thick as a wrist,
Look upon its maral deer –
Like cows with blazes on their brows,
Its apples ripened, heaped in piles,
Its walnuts fallen, filling the ravine,
Its cuckoos calling in the willows,
All nightingales; its little birds
Chattering in the willow-tops,
Its lizards big as puppies,
Its kulans like three-year colts,
Look upon its serpents –
Like ropes six fathoms long;
The power of Allah Most High
Has made all manner of living things.
Its plane trees like minarets,
It has reed-beds clump on clump,
Ah, my darling Ala-Köl,
It has creatures wholly strange,
When one enters Ala-Köl,
Running, hopping, skipping about,
There is even the one called börsö.*
With no folk, no camp upon its steppe,
Swelling outward from its flank,
There would appear – O mercy –
The young of that same börsö.
It has creatures of every kind,
Game the slave has never seen,
The perishing place has quarry of its own.
Ah, my darling Ala-Köl:

Kılkuyrukları salınıp,
Kızılbaşları kıpırdaşıp,
Kaynaşıp uçan kazları,
Av kuşları çığrışıp,
Yatmaktaymış sazları.
Öbek öbek sazı var,
Bölük bölük uçan kazı var,

Its pintails swaying,
Its redheads stirring,
Its geese flying in swarming flocks,
Its game birds shrieking together,
Its reed-beds lying spread.
It has reed-beds clump on clump,
It has geese that fly in flock on flock,

Kara çayır, betege
Kara başaklı ot olup,
Yeniden sürüp dolmuştur,
Bahar vakti olmuştur.
Ayrı ayrı bel imiş,
Dört bir yandan uğuldayan
Soğuk sarı yel imiş,
Gök vaşak kürkünden kayran börkü
Uçuracak yer imiş,
Gönüller hep açılıp,
Nice yiğidin bu yerde
Sefa süreceği yer imiş.
O sırada işte bu
Genç töre Semetey,
Buurul'a binip şahlandırıp,
Eri ölmüşçesine silkindirip,

Elindeki Akşuñkar'ı
Oradan salıp kaptırıp,
Buradan salıp kaptırıp,
Terki bağlarının hepsini
Kaz ördekle yükleyip,
Oradan salıp kıyılayıp,
Buradan salıp kıyılayıp,
Terki bağlarının hepsine
Kaz ördeği iliştirip,
Terkiden artanını
Kuskuna iliştirip.
Sultanının Akşuñkar'ı –
Mahmuzu çelik, tırnağı tunç,
Çevresi tam iki arşın,
Gözü kara, gök çalık bacak,
Göründüğünü koymayan,

Kova dolusu ete doymayan,
Çırpınanı bırakmayan,
Tabak dolusu ete doymayan.
Kanadını yayıp süzülmesin,
Kazı gölden uçurmasın,

Black meadow-grass and fescue,
Turned to dark-eared grass,
Have sprouted fresh and filled the land,
The time of spring has come.
It was a place of ridge on ridge,
From all four quarters howling
It was a cold and yellow wind,
A dear cap of grey lynx fur
It was a place to blow away,
All hearts opening wide,
Where many and many a valiant man
Would take his ease — such was the place.
At that moment, this very one,
The young töre Semetey,
Mounted Buurul, made him rear,
Made him shake as though his man had died,
The Akşuñkar upon his fist
He loosed it there to seize its prey,
He loosed it here to seize its prey,
All the thongs behind his saddle
He loaded up with goose and duck,
Casting there, skirting the shore,
Casting here, skirting the shore,
To all the thongs behind his saddle
He fastened goose and duck,
And what was left beyond the thongs
He fastened to the crupper.
His sultan's Akşuñkar –
Its spurs of steel, its talons bronze,
Its girth two full arshins around,
Black-eyed, with grey-streaked legs,
Sparing nothing that it sighted,

Never sated with a pailful of meat,
Never loosing what still struggled,
Never sated with a platter of meat.
Lest it glide with wings outspread,
Lest it flush the goose from the lake,

Kuyruğunu yayıp süzülmesin,
Kuğuyu gölden uçurmasın –
Sunguru yetip saldı şimdi,
Semetey sevince kandı şimdi.
Opol Dağı gibi heybetle,
Canım töre sultanın
Kuğu bulamayıp bocalayıp,
Ala-Köl'ün kıyısından,
Ceken sazlığının yüzünden,
Büyük kamışlı burundan,
Kuu-Ceken çıkıntısından,
Ala-Köl'ün kıyısından –
Orada gördü ilginç şeyi.
«Kukuluk» diye seğirtir,
Kuğudan başka sesi var,
Kuru cekende seğirtir,
Kuyruğuyla kum döver,
Kanadıyla yer döver.
Dalgalanıp tüyü ayrılır,
«Kukuluk» diye ses verse
Boğuk sesi belirir.
Boynu kulaç, bağrı düz,
O cekenden ayrılıp,
Alaçık gibi görünüp,
Yosun otlayıp, ot çekip,
Baş kaldırıp, yer aşıp –
Manas'ın oğlu er Semeñ
Gözleyip kuğuyu gördü şimdi.
Kurumlanan – vay hâline –
Kımıldamadan durur mu töre,
Kuğuyu görüp boş dururs a
Töreyi Tanrı mı çarpar!
Kuğuya kuşu salmaya,
Kuğuyu kaptırıp almaya,

Lest it glide with tail outspread,
Lest it flush the swan from the lake –
He loosed the gyrfalcon in reach now,
Semetey drank his fill of joy now.
Majestic as Mount Opol,
My darling sultan töre,
Finding no swan, casting about,
Along the shore of Ala-Köl,
Across the ceken reed-marsh,
From the great reed-grown point,
From the jut of Kuu-Ceken,
Along the shore of Ala-Köl –
There he saw a wondrous thing.
It scurries crying «Kukuluk»,
Its voice unlike a swan's,
It scurries in the dry ceken,
It beats the sand with its tail,
It beats the earth with its wing.
Its feathers ripple and part,
When it gives voice, «Kukuluk»,
A muffled tone comes forth.
Its neck a fathom, its breast flat,
Parting from that ceken bed,
Looming big as a herder's tent,
Grazing moss and pulling grass,
Raising its head, crossing the ground –
Er Semeñ, the son of Manas,
Watching, spied the swan now.
The haughty one – alas for him –
Could the töre stand unmoving?
If he saw the swan and idled,
Would God not strike the töre down!
To loose his bird upon the swan,
To have it seize and take the swan,

Kavruk töre davrandı,
Kudrete yalvardı,
Elindeki sunguru
Böğründe tutup döndürüp,

The scorched töre made ready,
He prayed unto the Power,
The gyrfalcon on his fist
He held against his flank and turned,

Altındaki Buurul'u
Koltuğundan tepip mahmuzlayıp,
Genç töre Buurul'u
Salına salına yürütüp,
Hoplata hoplata tırısa kaldırıp,
Yan yatarak tutunup,
Tam kıvamına getirip,
Sunguru diklendirdi
Tomağasını almaya,
Dağ gibi olan kaplan,
Eğilip salıvermeye
Hazırladı sunguru.
Külçoro ile Kançoro –
Yiğit geçmiş erlerden
Yadigâr kalan bu ikisi –
Yalvara yakara Külçoro,
Yetişip geldi bu ikisi.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Almambet'in Kulçoro'su,
Hem pehlivan, hem arslan,
Ağasına bir sözü
Söyleyiverdi bu dahi:
«Külçoro ile Kançoro –
İkimiz ikiz çocuktuk,
Size eğlence olmuş canlardık. Sunguru veriverdi.
Ölüp gitsek birer çoro,
İt derisi oğulduk,
Ölmeyip sağ gezdikçe
Koyun derisi kulduk.
Belini pek kuşanan
Yiğit Semetey'in
Kendisiyle öz kardeş –
Ahirete göçen Manas'ın
O belinden süzülen,
Kayran anan Kanıkey'in

Rahmini tekmeleyip yarıp çıkan –

Buurul beneath him
He kicked and spurred behind the girth,
The young töre set Buurul
To walking with a swaying gait,
Lifted him bounding to a trot,
Leaning sideways, holding fast,
Bringing all to the perfect pitch,
He raised the gyrfalcon upright
To take away its hood,
The tiger like a mountain,
Bending low to cast it off,
He made the gyrfalcon ready.
Külçoro and Kançoro –
From valiant men now passed away
These two left as memorials –
Pleading and imploring, Külçoro,
These two came riding up.
Tall of stature, broad of shoulder,
Almambet's Kulçoro,
Both a wrestler and a lion,
To his elder brother one word
This one likewise quickly spoke:
«Külçoro and Kançoro –
We two were children twinned,
Souls that were your merriment. He handed him the gyrfalcon.
If we die, we are but choros,
Sons of dog-skin were we,
So long as we live and walk unharmed,
Slaves of sheep-skin were we.
He who girds his loins so tight,
The valiant Semetey —
Own brother to himself –
Of Manas who passed to the world beyond,
Sprung from those very loins,
Of your dear mother Kanıkey —

He who kicked her womb, split it, burst forth –

Bakıp dur, ey kaplan,
Ne zaman Manas oğluyduk?
Kavruk ağam, sözümü duy,
Kul da olsak kudursak,
Han ağam, sen varken
Hiddetlenip atılsak,
Kuğuya kuşu biz salsak,
Sevincine bir kansak,
Kaplan ağa sağ iken
Gümbür gümbür öksürsek,
Bezgin gönlü kaldırsak!
Ata binsen, sen bindin,
Ağam töre Semetey,
Hani, ne boynuz çıktı?
Bu ikisinin eline
Akşuñkar'ın konmuş değil,
Sunguru tek başına saldığında
Başın iki olmuş değil!»
Çocuklar böyle dururken –
Her şeyi denk idi,
Gölün hâli böyledir:
İçine bakıp gözlese
Yeryüzünden genişti.
Elindeki sunguru
«Vermem» diyemeyip,
Yiğidin gönlünü kırmayıp,
Manas'ın namlı soy oğlu,
Kuğuya sungur salmaya –
Külçoro alıp coşarak,
Muradınca eyleyip,
Ak sunguru kondurup,
Sunguru alıp Külçoro,
Yeniden bağlayıp sımsıkı,
Akşumkar'ın uzun bağını
Kemer kuşağa teslim edip,
Semetey'i aceleye verip,
Ne salmanın yolunu bilir,
Ne kuğuya nasıl varılacağının

Look and see, O tiger,
When were we ever sons of Manas?
My scorched brother, hear my word,
Slaves though we be, if we ran wild,
My khan brother, while you live,
If we should charge in fury,
If we loosed the bird at the swan,
If we drank our fill of its joy,
While the tiger brother lives,
If we coughed with booming thunder,
If we lifted the weary heart!
If any rode the horse, you rode it,
My brother, töre Semetey,
Well then — what horns have sprouted?
Upon the fists of these two here
Your Akşuñkar has never perched,
And when you cast the gyrfalcon alone,
Your head did not become two!»
While the boys stood speaking so –
All things were held in balance,
Such is the manner of the lake:
Gazing down into its depths,
It was wider than the earth.
The gyrfalcon on his fist —
Unable to say «I will not give it»,
Not to wound the brave one's heart,
The famed trueborn son of Manas,
To cast the gyrfalcon at the swan –
Külçoro took it, exulting,
Doing all as he desired,
Perching the white gyrfalcon,
Taking the gyrfalcon, Külçoro
Bound it fast anew,
The long leash of Akşumkar
He gave into his belt and sash,
Hurrying Semetey along,
He knows not the way of casting,
Nor of how one nears a swan

yolunu bilir, «Kuğunun vebali nicedir,

Güm güm ettirip tırıs sürüp,
«Kuğusu uçup gitsin» – diye,
Göz göre göre yaklaştırıp,
Coşkusundan duramayıp,
Yetişip geldi Semetey.
O zaman Külçoro şunu söyler,
Kişi bilmez sırrı söyler:
«Kıymetli sözüm, bilmiş ol,
Hızırlı ağa, sözümü tut!
Kuğuya kuşu salmayalım,
Sevincine kanmayalım,
Şu kuğuyu ben gördüm:
«Kukuluk» diye ses verse
Kuğudan başka sesi var,
Solgunlaşıp silkinse
Bin kılığa giren hâli var.
Eremet'in* biri imiş,
Musibetin ta kendisiymiş,
Kuğu olup kılık değiştirmiş,
Kavruk ağam, sözümü duy:
Büyük felaketin özüymüş,
Mekke'den gelme kuğuymuş,
Beş yavrusu var imiş,
Boşuna kaptırıp koymayalım,
Derdine düşüp kalmayalım,
Hunhar ağa, dinleyin:
Uğurlu kuğuya kuş salarsak
Ayıp olur bu işimiz.
Kıvranıp durur şu kuğu,
İnsana benzer hâli var,
Ya da kılıktan kılığa girip
Bize salacak cini var,
Yavrulu kuğu imiş,
Kerametin biri imiş!»
Çocuk böyle dururken,
Yürük at gibi coşup,
Küt küt edip kaplan

does he know the way, «How heavy is the swan's curse,
Trotting on with drumming hooves,
«Let his swan fly off» – saying,
Closing in before all eyes,
Unable to still his wild delight,
Semetey came riding up.
Then Külçoro speaks this word,
He speaks a secret no man knows:
«My precious word — mark it well,
Brother blessed by Hızır, heed my word!
Let us not loose the bird at the swan,
Let us not drink our fill of that joy,
I have looked well upon that swan:
When it gives voice, «Kukuluk»,
Its voice is unlike a swan's,
When it pales and shakes itself,
It has the look of a thousand guises.
It is one of the eremet,*
It is calamity's very self,
It has changed its shape into a swan,
My scorched brother, hear my word:
It is the core of great disaster,
It is a swan come from Mecca,
It has five young ones of its own,
Let us not cast and lose in vain,
Let us not be snared in its sorrow,
Fierce brother, listen well:
If we loose the bird at a blessed swan,
This deed of ours will be a shame.
That swan keeps writhing there,
It has the semblance of a human,
Or else, shifting guise to guise,
It has a djinn to loose on us,
It is a swan with young,
It is a thing of wonder-working!»
While the boy stood speaking so,
Surging like a racing steed,
Pounding hard, the tiger

Külçoro'ya söylenip:
Sen çocuk, kudurur olmuşsun,
«Kuş salarım» diye yok yere
Yutkunur olmuşsun,
Şimdi çocukluk çağında
Bakşı kesilip sen kendin,
Her türlü falı söyleyen
«İyi»lerden olacaksın,
Olmadık şeyi yorumlayıp
Ürker olmuşsun,
Gevezelik edip çok konuşup
Yorulur olmuşsun.
Mekke'den gelme kuğuysa,
Beş yavrusu var ise,
Yüz tutup beni sömürsün – de,
Yavrulu kuğu ise,
Beni öldürüversin – de,
Kuğuda vebal olur mu,
Kuştan korkan onar mı,
Kuğunun vebali kişininkinden
Daha ağır olur mu!
Yaşım on ikiye dolduğunda,
Buhara'daki hisarda,
Benim atam Temirkan
Dediğime uyduğunda,
Atam Manas'ın aşını verdiğinde,
Kavgayı adamakıllı başlattım,
Deve pehlivanın bir kolunu
Kökünden söküp attım –
Hani benim öldüğüm,
Hani bana vebal değdiği?
Ben Talas'a göçtüğümde,
Okluğa basıp ok kıldım,
Kokandlının pehlivanını –
Canaalı, Karaç başta olmak üzere –
Tümünü silip yuttum,
Hani benim öldüğüm,
Hani bana vebal değdiği?

Berated Külçoro:
You, boy, have taken to raving,
Saying «I shall cast the bird», for naught
You have taken to gulping air,
Now in the days of boyhood
You have set up as a bakşı,
Telling every kind of omen,
You would be one of the «good ones»,
Reading meanings in what is not,
You have taken to shying,
Prattling on with many words,
You have taken to tiring.
If it is a swan come from Mecca,
If it has five young of its own,
Say – let it turn on me and drain me,
If it is a swan with young,
Say – then let it strike me dead,
Can there be a curse in a swan?
Does he who fears a bird find healing?
Can the curse upon a swan weigh more
Than the curse upon a man!
When my years had reached full twelve,
In the fortress at Buhara,
When my grandsire Temirkan
Yielded to my word,
When he gave my father Manas's feast,
I began the brawl in earnest,
One arm of the camel-wrestler
I wrenched out from its root –
Where then was my dying,
Where the curse that touched me?
When I made my move to Talas,
I trod the quiver, made my arrows,
The wrestlers of the Kokand men –
Canaalı and Karaç at their head –
I wiped them out and swallowed all,
Where then was my dying,
Where the curse that touched me?

Vadili suyu kanla yağladım,
Öcüme dokunduğunda
Öz atamı tepeledim,
Ak çeliğimi yağladım,
Öfkeme sahiden dokununca
Abıke'yi tepeledim,
Gök çeliğimi yağladım,
Büyük hiddetime dokununca
Köböş han'ı tepeledim.
Kırk çoroyu kırdım ben,
Ettikleri için kırdım ben.
Tepelik yeri yaktım,
Otlu yeri tutuşturdum.
«Perverdigâr, gücünü kat» – diye,
Kara suya kan döktüm –
Hani benim öldüğüm!
Hiddetlenip kayran arslan,
Yiğit gökyele Manas'tan
Yadigâr kalan namlı er, Gökyele erin sunguru
Dinmez öfkesi sahiden gelip,
Elinden çekip aldı sunguru,
Kanıkey'in ördüğü kayran bağ
Halka çizip çalkalanıp,
Dümdüz gerilip çekilince,

Ortasından kopup o bağın
Yarısı Külçoro'da kaldı şimdi,
Kurumlanan vay canına,
Sunguru çekip aldı şimdi.
Kulak çınlatıp gürleyip,
Tomağasını sıyırıp
O ak kuğuyu gösterince,
Burnunun suyu akıp,
İnce tüyü seyrelip,
Devrilip vaklayıp,
Ürküp şahlanıp parlayıp,
Ele durmayıp azgınlaşıp,

I greased the valley stream with blood,
When my vengeance had been touched,
I struck down my own grandsire,
I greased my white steel blade,
When my wrath was truly touched,
I struck down Abıke,
I greased my grey steel blade,
When my great fury was touched,
I struck down Köböş khan.
The forty choros I cut down,
For their deeds I cut them down.
I burned the hilly places,
I set the grasslands blazing.
«Provider, add Thy strength» – saying,
I poured blood in the black water –
Where then was my dying!
Raging now, the dear lion,
From the valiant blue-maned Manas
The famed man left as his memorial, The blue-maned man's gyrfalcon
His unquenched anger truly rising,
He pulled the gyrfalcon from his hand,
The dear leash that Kanıkey had plaited
Whirled and circled in a ring,
And when it stretched and drew out straight,
That leash snapped at its middle,
Half remained in Külçoro's hand now,
The haughty one — alas —
Snatched the gyrfalcon away now.
Thundering till the ears rang,
Stripping off its hood,
When he showed it that white swan,
The water ran from its nostrils,
Its fine down thinning out,
Toppling over, squawking,
Startling, rearing, flaring up,
Not resting on the fist, turning wild,

Vay canına, sunguru,
Öleceğini bilmeden kudurup,
Törenizin dahi kendisi:
Nişanlanan yere varana dek
«Başıma dert açtı» – diye,

Çarpıp itip bir yana,

Alas, the gyrfalcon,
Raged on, not knowing it would die,
And even your töre himself:
Until he reached the appointed place,
«It has brought trouble on my head» – saying,
Striking, shoving to one side,

Dürtüp itip öte yana,
Alnı gidip buruşup,
Manas'ın oğlu er Semeñ
Akşuñkar ile çekişip:
«Kıvamına tam gelmiş» – diye,
Nice gün durup içi sıkılıp,
«Kıvamından tam geçmiş» – diye,
Yorulmaksızın saldırtıp,
«Taşa mı değer ki» – diye,
Küheylan kesilen Buurul'un
Çekip ağzını çevirmişti,
«Ay canım hayvan, git hele» – diye,
Kova gibi iri sunguru
Kaldırıp savuruverdi şimdi.
Asilinin Akşuñkar'ı,
Eldivenden fırlayıp basıp,
Yükselip düzelip,
Görmemiş gibi davranıp,
Tersine uçup çalkalanıp,
Kanadını sallayıp dönüp –
Kudurasıcanın sunguru
Kuğuyu görüp aldığında,
Yumruk kadar olup gürleyip,
Alaçık kadar ak kuğuya
Oktan önce yetti şimdi,
Yere yüzükoyun serip bu kuğuyu
Yetişip yumruklayıp geçti şimdi.
Toz savrulup tüyü uçuşup –
Akşuñkar yetişip vurunca,
Allah'a sesi duyulup,
Alaçık kadar ak kuğunun

Prodding, shoving to the other,
His brow drawn up in furrows,
Er Semeñ, the son of Manas,
Quarrelling with Akşuñkar:
«It has come to its perfect pitch» – saying,
Standing many days, heart-weary,
«It has passed its perfect pitch» – saying,
Sending it to strike untiring,
«Will it dash against the stones?» – saying,
Of Buurul, turned pure courser,
He had pulled and turned the head,
«Ah, my darling beast, go on» – saying,
The gyrfalcon big as a pail
He raised and flung it forth now.
The noble one's Akşuñkar,
Springing, pushing from the glove,
Rising, levelling out,
Acting as though it had not seen,
Flying contrary, wheeling round,
Beating its wings and turning –
The gyrfalcon of that mad-fated one,
When it caught sight of the swan,
Shrinking fist-small, thundering,
Upon the white swan big as a tent
It closed faster than an arrow now,
Flinging this swan face-down on the earth,
It struck its blow in passing now.
Dust whirling, feathers flying –
When Akşuñkar closed and struck,
Its cry was heard by Allah,
The white swan big as a tent

Bataklığa başı saplanıp,
Gücü gidip seğirtip,
Kuru cekene sığınıp,
«Kukuluk» diye badi badi,

Drove its head into the marsh,
Its strength failing, scurrying,
Taking shelter in dry ceken,
Waddling on, crying «Kukuluk»,

Gücü gidip tökezleyip,
Perişan durur o ak kuğu.
Fil derisi kaplattığı,
Semetey'in davulbazı –
Davulbazı tam kıvamında
Yapıp veren değil miydi
Bölökbay'ın hüneri;
Orta yerine bir vursa,
Altı günlük yoluna
Gerçekten değermiş sesi.
Adamakıllı çalınsa davulbaz,
Yer yarılıp gürüldür,
Dağ yankıyıp gümbürder,
Davulbazı güm güm vurup,
Ala-Köl'ün bataklığında,
Kaplanın Akşuñkar'ı
Ak kuğu ile boğuşup
Helâk olup yatarken,
«Manas, Manas!» diye haykırıp,
«Manas!» diye nara atıp,
Sevincinden çırpınıp,
Yanındaki iki çocuğa
«Yetişiver» diye yalvarıp: -
«Külçoro ile Kançoro,
İki bir örnek dayanağım,
İkiniz benim yavrum,
Oktan önce yetişiverin,
Yetişip boğazlayıverin,
Yeniden bağlayıp sarıp,
Terkiye emanet edin.
Helâlce boğazlayıverin,
Kayran anam Kanıkey'e
Armağan edip varıverin!»
Bunu sungur aldıktan sonra,

Its strength failing, stumbling,
That white swan stands forlorn.
Covered over with elephant hide,
Semetey's war-drum –
The war-drum at its perfect pitch —
Was it not the skill of Bölökbay
That fashioned it and gave it;
One blow upon its middle,
And truly its sound would carry
A six days' journey off.
If the war-drum is beaten hard,
The earth splits with the rumble,
The mountains echo, booming,
Beating the war-drum boom on boom,
In the marshland of Ala-Köl,
While the tiger's Akşuñkar
Grappled with the white swan
And lay worn nigh to death,
Crying out «Manas, Manas!»,
Roaring the war-cry «Manas!»,
Quivering with his joy,
To the two boys at his side,
Pleading «Ride to it quick»: -
«Külçoro and Kançoro,
My two supports cast in one mold,
You two are my own young,
Reach it swifter than the arrow,
Reach it and cut its throat,
Bind it up and wrap it fresh,
Entrust it to the saddle-thongs.
Slaughter it in the lawful way,
To my dear mother Kanıkey
Go and bear it as a gift!»
After the gyrfalcon had taken it,

Külçoro ile Kançoro,
İki çoro yarışıp,
Üzengileri çarpışıp,
Şimdi kuğuya yetene dek,
Süslü alaca kaftanla,

Manas'ın oğlu er Semeñ,
Hoplata hoplata yol boyu,
Geyik gibi boynunu burdurup –
Küheylanmış Buurul at,
Ok atımı hendek gelse
Duraksamadan sıçratıp,
Kuğuya doğru dehleyip,
Kuruyasıcanın Buurul atı,
Bastığı yeri ufalanıp,
Bulut gibi uçar gümbürdeyip,
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp yumana dek,
Usta gibi yetişti Semetey.
Mızrak boyu kala varınca
Ak kuğuya gözünü dikti:
Akşuñkar yatar, canım hayvan,
Ak kuğunun boynuna yapışıp,
Ak kuğu yatar kabarıp,

Akşumkar ile boğuşup.
Hiddetle fırlayıp,
Küheylan kesilen Buurul'dan
Koşarak inip atılıp –
Kuğu gidiyor, sungur yok,
Semetey gözünü açtığında –
Bokmuş işte şu dünya.
Sıvışıp giden o kuğuyu
Yine gökyele kaplan
Elini savurup yakalasa da,
Kanadının omuz başını
Iskalayıp tutuverdi,
Kurtuluveren o ak kuğu
Derinlere gidip kayboldu.

Külçoro and Kançoro,
The two choros racing,
Their stirrups clashing together,
Until they reached the swan now,
In his adorned motley kaftan,

Er Semeñ, the son of Manas,
Bounding, bounding all the way,
Making him arch his neck deer-like –
A courser proved was Buurul the steed,
If a ditch came, an arrow-shot wide,
He leapt it without faltering,
Urging him on toward the swan,
The Buurul steed of that doomed one,
The ground he trod crumbling away,
He flies like a cloud, thundering,
Before one could say this or that,
Before an eye could blink,
Semetey closed in like a master.
When but a lance-length remained,
He fixed his eye on the white swan:
Akşuñkar lies there, darling creature,
Clinging to the white swan's neck,
The white swan lies there, puffed and swelling,
Grappling with Akşumkar.
Springing off in fury,
From Buurul, turned pure courser,
He leapt down at a run and rushed –
The swan is going, the gyrfalcon gone,
When Semetey opened his eyes –
Dung indeed is this world.
That swan that slipped away —
Again the blue-maned tiger
Swung out his hand to seize it,
Yet the shoulder-point of its wing
He grasped at and he missed,
That white swan, slipping free,
Went off into the deeps and vanished.

Geçtiği yerde Ala-Köl
Kurumlanan zavallıyı
Gırtlağından alıverdi,
Geri dönüp yanarak,
Telaş içinde Semetey
Ar küheylana koşup –
Vay töre, ne yapsın,

Where it passed, there Ala-Köl
Took the poor haughty one
Straightway by the throat,
Turning back, burning with grief,
Semetey in wild alarm
Ran to the noble courser –
Alas, töre, what could he do,

Boşta sallanan Buurul'a,
Telaş içinde Semetey,
Koyun gibi koşup bindi şimdi.
Kocosan'ın sungurunu
Bırakmıyormuş o ak kuğu:
Kısa bağını kıvırıp,
Koltuğuna saklayıp sindirip,
Kuyruğuyla suyu döverek,
Kanadıyla kara gölü çok döverek, Dere,
tepe, düz ile
Gide gide ayak vurup,
Ardından yel gibi olup,
Baksan göze ilişmez,
Kaçmaya durdu koca ak kuğu,
Hangisi olduğu bilinmez.
Genç töre gökyelen –
Altındaki ar küheylan
Uçan kuşla yarışır,
Tabaklanmış ak dizgin
Avuç içinde kenetlenir.
Kovaladı ak kuğuyu,
Sürdü gerçek tulpar Buurul'u.
Kapıp kaçırdığı sungur –
O ak kuğunun şeytanlığı.
Buğra perçemli, kısa yeleli,
Küheylanmış Buurul at,
Kulan gibi kulak yatırıp,
Kurtaracak gibi görünmeyip,
Kasırga gibi yeri savurup,
İnişli çıkışlı dörtnal atıp,
Uçarcasına sevindirip,

Onto Buurul, swinging loose,
Semetey in wild alarm
Ran and mounted sheep-like now.
Kocosan's gyrfalcon
That white swan would not release:
Twisting up its short leash,
Hiding it tucked beneath its wing,
Beating the water with its tail,
Beating the dark lake hard with its wing,
Over vale, hill and plain,
Going on, striking with its feet,
Behind it like the wind,
Look — it escapes the eye,
The great white swan set off in flight,
Which one it was could not be known.
The young töre, your blue-maned one –
The noble courser beneath him
Races with the flying bird,
The tanned white rein
Locks fast within his palm.
He chased the white swan on,
He drove Buurul, the true tulpar.
The gyrfalcon it seized and bore away –
Such was that white swan's devilry.
Camel-forelocked, short of mane,
A courser proved was Buurul the steed,
Laying back his ears kulan-like,
Seeming to give it no deliverance,
Whirling up the earth like a storm,
Galloping down the dips and rises,
Gladdening him as though in flight,

Eyer kaşı gibi sırttan
Eğilip öteye geçmeden,
Yakınına varıverdi,
Kurumlanan vay canına,
Elindeki sırlı kargıyı
Iskalayıp savurdu.
Kurtulamayacağını görünce,
Zavallı Çürök ne yapsın,
Tark diye yellenip, çırt diye pisleyip,

From the ridge curved like a saddle-bow,
Before it bent and passed beyond,
He came up close upon it,
The haughty one — alas —
The burnished lance in his hand
He hurled, and missed his mark.
Seeing there was no escape,
What could poor Çürök do,
Breaking wind with a crack, fouling with a squirt,

Yer sisi saldı ortalığa.
Baksan göze ilişmez,
Nerede olduğu bilinmez:
Gökten bulut sökülüp,
Yere yağmur dökülüp,
Semadan bulut dönüp,
Yere sekiz ay dolu yağıp,
Sert yel esip vınlayıp,
Kokmuş duman boşanıp,
Yer sisi çöküp göz bağlayıp,
Yakaların hepsi yağmurlanıp,
Yamaçların hepsi dolulanıp,
Gün görünmez olup tutulup,
Sunguru kapıp kaçarak
Deminki Çürök kurtuldu.
Nar Buurul'un karnını aç koyup,
Babası kaplan Manas
Bugün ölmüşçesine,
Kederlenip kaplan,
Akşuñkar'ı kaçırıp,
Öfkesi gelip kararıp,
Karardıkça coşup,
Hiddetlenip haykırıp,
Külçoro ile Kançoro –
Bu ikisini çağırıp.
Böğürtüsü baş yarıp,
Haykırışı taş yarıp,
Arslan gibi gözü parlayıp,

She loosed an earth-mist all around.
Look — it escapes the eye,
Where it was could not be known:
Clouds tore loose from the sky,
Rain came pouring on the earth,
Clouds wheeling in the heavens,
Hail of eight months falling on the earth,
A harsh wind blowing, whining,
A stinking smoke let loose,
Earth-mist settling, binding eyes,
All the slopes drenched in rain,
All the hillsides pelted with hail,
The sun eclipsed, seen no more,
Seizing the gyrfalcon, fleeing off,
That same Çürök got free.
Leaving nar Buurul's belly hungry,
As though his father, the tiger Manas,
Had died this very day,
The tiger sank in grief,
Having let Akşuñkar be lost,
His anger rose, he darkened,
The darker, the wilder he grew,
Raging and crying out,
Külçoro and Kançoro –
He summoned these two to him.
His bellowing split heads,
His shouting split the stones,
His eye flashing like a lion's,

Kan içiciliği sahiden tutup,
Karardıkça kararıp,
Tükenesice töre böyle durunca,
Külçoro ile Kançoro,
İki çoro yarışıp,
Üzengileri çarpışıp,
İki bir örnek tulparla
Baş başa çekişip,
Töreye yakın varınca,
İğneli söz atar, müjde payı isteyip:

His blood-thirst truly seized him,
Darkening ever darker,
While the doomed töre stood so,
Külçoro and Kançoro,
The two choros racing,
Their stirrups clashing together,
On two tulpars cast in one mold,
Striving head to head,
When they drew near to the töre,
They cast barbed words, asking the herald's share:

İki bir örnek er çoro,
Bu müşkül iş olduktan sonra:
«Kuğuyu aldırdın – müjde payını,

Kavruk ağa, bana bağla!»
Külçorosu bunu söyler.
Kançoro durup şunu söyler:
«Mekke'den gelme kuğuydu,
Beş yavrusu var idi,
Yavrulu bir can idi,
Yiğit ağa, bana bağla!»
«Müjde, ağa, müjde» – diye,
Göz bağının biri mi?
Alev yalımı gibi iki haram,
Öldürecek oldu töreyi,
Üstü kapalı iğneli söz söyleyip,
«Aman da müjde» – deyip, Baştan başa tararım,
Dırlanıp durdu iki haram.
Er Semetey şunu söyler:
«Kazın dönemediği yalçın kayam,
Kançoro ile Külçoro –
Bakıp duran ulu dağım,
Elimde çelik aybaltam,
Bakıversem karnım tok,
Karaltım olan iki arkam!

The two brave choros cast in one mold,
After this grievous thing had passed:
«You let the swan be taken – the herald's share,
Scorched brother, bind to me!»
His Külçoro says this.
Kançoro stands and says this word:
«It was a swan come from Mecca,
It had five young of its own,
It was a creature with its young,
Valiant brother, bind it to me!»
«Good tidings, brother, tidings» – saying,
Is this some binding of the eyes?
The two rogues like tongues of flame
Came nigh to killing the töre,
Speaking veiled and barbed words,
«Mercy, what tidings» – saying, I shall comb them end to end,
The two rogues kept up their nagging.
Er Semetey says this word:
«My sheer crag the goose cannot round,
Kançoro and Külçoro –
My great mountains watching over me,
My steel moon-axe in my hand,
One look at you and I am filled,
My two stays, my looming shapes!

Dağdaki yılkım dokuz bin,

Akına binecek küheylan yok,
Cehenneme atmayın ağanızı,
İkinizden başka kardeş yok.
Tay kunan gibi tepişen –
Müşkül iş böyle mi olur –
Yarışarak meme emişen,
Talihim çorolarım, ikiniz duyun!
Sungur salan elde çok,
Sevincini gören kul çok.
Bozuluverdi düşümüz.
Şu başa gelen müşkül işi
Bilenden bilene sorup gel,
Şu görülen sıkıntıyı
Bilgiçlerden sorup gel!
Uzun yaşlı kocalara söyle,

Uzun kulaklı canlara söyle:
Kuğuya kuş salındığında,
Alıcı kuşsa sunguru,
Kuğusunu alır derlerdi,
Alamazsa o sungur,
Kuğu kurtulup göğe ağıp,
Kendisi kalır derlerdi.
Kuğu şöyle dursun, kuşu yok –
Tanrı'nın çarptığı gün müdür?
Kapıp kaçırılan sunguru –
İki eş tesellim –
Geçen işin hâlinden,
Akşuñkar'ın yüzünden,
On sekiz bin âlemin
Birini koymadan dolaşırım,
Kakançın'dan, Beecin'den,
Kara Kıtay'dan, Solooñ'dan,
Ağzı tüylü Urus'tan,
Karşıdaki tüfeklilerden,
Akşuñkar'ın yüzünden
Nicesinden haber alırım.

Nine thousand horses mine on the mountain,
Yet no courser fit to ride on the raid,
Do not cast your brother into hell,
I have no kin but you two.
Kicking like foal and yearling colt –
Can hardship come in such a shape? –
Racing to suckle at the breast,
My fortune, my choros — hear me, you two!
Many in the land cast gyrfalcons,
Many a slave has seen that joy.
Our dream has broken all at once.
This grievous thing come on our head —
Go ask it, knower after knower,
This affliction we have seen —
Go ask it of the wise!
Speak to the elders long in years,

Speak to the long-eared souls:
When a bird is cast at a swan,
If the gyrfalcon is a taking bird,
It takes its swan, so they would say;
If that gyrfalcon cannot take it,
The swan slips free and mounts the sky,
And the bird itself remains, they said.
Let the swan be — the bird is gone –
Is this the day God's blow has struck?
The gyrfalcon snatched and borne away –
My two twin consolations –
For the state of what has passed,
For the sake of Akşuñkar,
Of the eighteen thousand worlds
I shall roam and leave not one,
Through Kakançın, through Beecin,
Through Kara Kıtay, through Solooñ,
Through the hairy-mouthed Urus,
Through the musket-men over against us,
For the sake of Akşuñkar
I shall wring news from many a one.

Beli sıkı kuşanırım,
Akşuñkar'ın yüzünden
Yüz tuttuğum yere kavga salarım.
Ok geçmez kaftanı giyerim,
Bu sungurun yüzünden
Bel bağlayanla çarpışırım.
Geçen işin yüzünden,
Akşuñkar'ın yüzünden,
Manas'tan kalan sayısız altını
Sarf edip saçarım,
Namlı belimi kuşanırım,
Bu sungurun yüzünden
Yüz tuttuğum yere ordu salarım.
Külçoro ile Kançoro,
Akşuñkar'ın kaçtığını
Kaplan Bakay ağama,

I shall gird my loins up tight,
For the sake of Akşuñkar
I shall loose war where I set my face.
I shall wear the arrow-proof kaftan,
For the sake of this gyrfalcon
I shall clash with all who gird themselves.
For the sake of what has passed,
For the sake of Akşuñkar,
The countless gold left by Manas
I shall spend and scatter wide,
I shall gird my famous loins,
For the sake of this gyrfalcon
I shall loose armies where I set my face.
Külçoro and Kançoro,
That Akşuñkar has fled —
To my elder, the tiger Bakay,

Kerametli bir cariyeydi –
Bahtsız anam, o çılgına söyle!

Çanak gibi gözlü Sarıkan,
Görecek olsan Semetey
Bilgiç ağam bahadıra söyle!
Arslan gibi atılıp,
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Nicesini görmüş akıllıya söyle!
«Sungurum» diye hıçkırıp,
Yularıma dolanıp,
Çığlık çığlığa ağlar kalan
Akşuñkar'ı kaçırıp,
Koca kıçlı karıya söyle!
Haberini bilirse sungurun,
Geciktirmeden tez söylesin,
Can incitmeden dosdoğru söylesin.
Köşesinden tutup çevirip,
Gittiğini bilirse sungurun,
Dertleşen kadın Çaçıkey,
Açık sırrını o söylerse,
Ondan sonra yengene

She was a bondmaid touched with wonder –
My luckless mother — tell that frenzied one!
Sarıkan with eyes like bowls,
If you would see him — Semetey —
Tell my wise elder, the bahadır!
Charging like a lion,
Camgırçı of the Eştek,
Tell the sage who has seen so much!
Sobbing «My gyrfalcon»,
Tangling in my halter,
Left weeping cry upon cry —
That Akşuñkar is lost —
Tell the broad-rumped wife!
If she has news of the gyrfalcon,
Let her speak quick, without delay,
Let her speak straight, and wound no soul.
Turning it about by its corner,
If she knows where the gyrfalcon went,
Çaçıkey, the woman who shares her grief,
If she tells her secret plain,
Then upon your aunt thereafter

Kaldırıp kamçı çalmayayım,
Kanıkey ölmüşçesine,
Şöyle böyle demeyeyim,
Üstüne kuma almayayım.
Bu yol söylerse sunguru,
Ondan sonra sözümden dönersem,
Tepesi açık gök çarpsın!
Döşü tüylü yer çarpsın!
Yüce Allah, Hak çarpsın!

Akkelte'nin oku çarpsın!
Vırlayıp karılık huy ederse, İkisi kıl gibi denk çoro,
Ettiğim ant onu çarpsın!»
Yanan kızıl köz çoro,
Selam dua söz söyleyip,
Zâr inleyip pek söyleyip,
Manas'ın oğlu Semetey,
Babası Manas arslan
Şimdi ölmüşçesine,
Nar gibi olan Buurul'un
Eyerini alıp çıplak bırakıp,
Köstek vurup bağlayıp,
Sahtiyan terlik, gök keçe Yedi binden düşman çıksa,
Kalçasının altına serip,
Yaradan'a yalvarıp,
Akkañkı'yı yastık edip,
Asilin oğlu er, garip,

Kıbleye baş verip,
Akolpok'u örtünüp,
Ağzından yalım fışkırıp,
Kara günü görüp perişan,
Horoz gibi olan kayran arslan
Kımıldamadan yattı kırda.
Buluñgur* olan tunç kargıyla
İki kardeşini gönderip,
Kederlenip Semetey,

May I never raise and lay the whip,
As though Kanıkey had died,
May I never say this or that to her,
May I take no second wife over her.
If this time she tells of the gyrfalcon,
If after that I break my word,
May the open-crowned sky strike me!
May the shaggy-breasted earth strike me!
May Allah Most High, the Truth, strike me!
May Akkelte's bullet strike me!
If she whines with a wife's ill temper, The two choros matched like hairs,
May the oath I swore strike her!»
The choros, burning crimson embers,
Speaking greeting, prayer and word,
Moaning sore, speaking long,
Semetey, the son of Manas,
As though his father, the lion Manas,
Had died this very hour,
Of Buurul, strong as a nar,
He took the saddle, left him bare,
Hobbled him and tied him fast,
Morocco pad and grey-blue felt Should seven thousand foes come forth,
He spread beneath his haunches,
Praying to the Creator,
Making Akkañkı his pillow,
The noble's son, brave and forlorn,

Turning his head toward the kıble,
Drawing Akolpok over him,
Flame spurting from his mouth,
Wretched in his black day,
The dear lion like a rooster
Lay unmoving on the steppe.
With the bronze lance that was buluñgur,*
He sent his two brothers off,
Semetey sunk in sorrow,

Uzattığı ayağı çekilmez,
Yumduğu gözü açılmaz,
İç çekişi dinmez,
Gökyelen kaldı serilip,
Yüksek bağlayıp Buurul'u,
Cömerdin yattı gerilip.
İki çoro – er çoro,
İkiz doğmuşçasına,
Yaydan atılmış ok çoro,
Âlemden çıkma bir âfet,
Yokuş çıksa dayanağı,
Otlu yeri tutuşturan
Tükenesicenin direği.
Cömert Semetey'inin,
Sağ gezerse bu çocuklar,
Dönüp uçan kanadı,
Şaşmadan değen âdeti.
Külçoro ile Kançoro:
Asil Almambet'inden
Aşkın doğan Külçoro,

The leg he stretched he draws not back,
The eye he closed he opens not,
His sighing does not cease,
Your blue-maned one lay stretched out,
Tethering Buurul up high,
Your generous one lay sprawled.
The two choros – brave choros,
As though born twins,
Choros like arrows loosed from the bow,
A marvel come forth from the world,
His stay when he climbs the slope,
Who sets the grassy places burning —
The doomed one's very pillar.
Of your generous Semetey,
If these boys walk alive,
They are his wings that wheel in flight,
His custom striking without miss.
Külçoro and Kançoro:
From your noble Almambet
Külçoro, born to surpass him,

Ayaş ata Çubak'tan
Aşkınca doğan Kançoro.
Abıke'nin Aktelki'si –
Külçoro'nun bindiği,
Kançoro'nun bindiği –
Köböş han'ın Köktelki'si.
İkisi sahiden yarışıp,
Hiddetle atlanıp,
Semetey'in ağzından
Gerçek vaadi, andı alıp,
Ağasının yazdığı mektubu alıp.
Gün kızarıp batarken,
El henüz yatmadan,
Tört-Kül'ün aşağı yanına,
Töre Manas'ın bağına,
Kaynağın kara gözüne,
Tek çınarın ta özüne,
Kanıkey'in otağına,

From ayaş-father Çubak
Kançoro, born surpassing him.
Abıke's Aktelki –
Was what Külçoro rode,
What Kançoro rode –
Was Köböş khan's Köktelki.
The two raced on in earnest,
Mounting up in fury,
From Semetey's own mouth
Taking the true pledge and the oath,
Taking the letter their brother wrote.
As the sun set red and sank,
Before the people yet had slept,
To the lower side of Tört-Kül,
To töre Manas's garden,
To the spring's dark welling eye,
To the lone plane tree's very heart,
To Kanıkey's pavilion,

Çaçıkey'in kapılı hisarına. Bilip alıp gürleyip,
Çocuklar girip geldi şimdi.
İki çoro yan yana,
Çaresini bulamayıp o çocuklar,
Fısıldaşıp konuşup,
Kıkırdaşıp gülüşüp,
Yengelerinin öfkesini
Çoktan beri bilişip,
Gerçek söz verişip,
Hayır dua alamadan duruşup.
Nazlı kadın Çaçıkey –
Nazlılığı bir başka,
Yazması altın muskaca,
Belalı bir güzel kaşka.
Yüzüne karşı varan olmamış,
Nazını gören şaşakalmış,
Huzuruna abdestsiz adam girmemiş,
«Ayartmış demek kâfir – diye,

Semetey'den başka can
Yüz yüze onunla gezmemiş.
Kaşı yüksek, zehri güçlü,
Yengenin hâlini sorma,

Kara günün biri budur,
Gerçek öfkesine dokunana
Kahrını yağdıran halayık budur,

Uğrayıp varan can olmamış,
Kimseye haber sordurmamış,
Kara günün biri budur.
Çaçıkey'in yanında
Otuz gelin, otuz kız,
Kolay değil devleti,
Oyun kuran maiyeti.
Boynuna takılan
Altından küpe, muskaca,
Hepsi endamlı, işveli güzel.

To Çaçıkey's gated fortress. Knowing, taking it up, thundering,
The boys came riding in now.
The two choros side by side,
Finding no remedy, those boys,
Talking on in whispers,
Giggling and laughing together,
Their aunt's quick wrath
They had known of old,
Pledging true words to each other,
Standing without a blessing given.
The delicate lady Çaçıkey –
Her daintiness beyond compare,
Her kerchief like a golden amulet,
A perilous beauty, a blazed star.
None had gone to face her,
Who saw her airs stood dumbstruck,
No man unwashed had entered her presence, «So the infidel has lured him – saying,
No soul but Semetey
Had walked with her face to face.
Her brow held high, her venom strong,
Ask not the state of your aunt,

This is one of the black days,
On whoever touched her real wrath
This is the woman who rained down her fury,
No soul had dared to call on her,
She let none ask for tidings,
This is one of the black days.
At Çaçıkey's side
Thirty brides and thirty maids,
No small thing is her estate,
Her retinue devising games.
Hung about her neck
Earrings of gold, an amulet,
All shapely, coquettish beauties.

Semetey'in kulesi var,
Kulenin üstünden
Kayran yengen Çaçıkey
Gözcü olup bakıp durmuş,
Semetey'in yokluğunda –
Kadını Tanrı çarpmış.
Çaçıkey'in kırk gelini,
Düpedüz hepsi usta gelin,
Çepeçevre dururken,
Kadını Tanrı işte çarptı,
Nazlı kadın Çaçıkey
Gelinlere söz açtı:
«Salmış demek ahir zamanı – diye,
Padişahın sungurunu
Alıp gitmiş anlaşılan
Er arayan kâfir» – diye.

Çocukları görüp yanarak,
Nazlı kadın Çaçıkey,
Kulenin üstünden
Koşup indi süzülüp.
Almış demek, ahir» – diye,
Bıldırcın gibi kayran gözden
Bölük bölük yaş akıp,
Coşup ağlayıp hıçkırıp,

Hesapsız sarsılıp,
Yanındaki maiyeti –
Çaçıkey'in kırk gelini,
Karışık kız ve gelin,
O gelinlerin içinde
Neler var da, neler yok:
«Ey, kurbanın olayım Külçoro,
Beli tutam, yüzü ay gibi,
Süzülen güzeli var orada,
Sözü şirin dilli var orada,
Gerilmiş boto gözlü var orada,
Doğrusunu söyleyiver çoro!
Oloñ gibi kara saçlı var orada,

Semetey has a tower,
And from the tower's top
Your dear aunt Çaçıkey
Kept watch like a sentinel,
In Semetey's absence –
God had struck the woman.
Çaçıkey's forty brides,
Every one a practiced bride,
While they stood in a ring around,
See — God struck the woman then,
The delicate lady Çaçıkey
Opened speech to the brides:
«So the last days have been loosed – saying,
The padishah's gyrfalcon,
It seems, has been carried off
By the infidel who hunts for men» –
saying.
Burning at the sight of the boys,
The delicate lady Çaçıkey
Down from the tower's top
Came running, gliding down.
So she has taken it, at the last» – saying,
From her dear eyes like quail
Tears flowed in stream on stream,
Weeping wildly, sobbing,

Shaken beyond all reckoning,
The retinue at her side –
Çaçıkey's forty brides,
Maids and brides all mingled,
And among those brides
What is there not to find:
«Ah, let me be your offering, Külçoro,
Waist a handspan, face like the moon,
There is a beauty gliding there,
There is one of honeyed tongue,
There is one with wide boto eyes, Speak the
truth of it, choro!
There is one with hair black as oloñ,

Bilir mi ki sunguru,
Çizilmiş kara kaşlı var orada, Bildiğini sorup gel,
Kibirli yengen Çaçıkey –
Kurulup gerinmesi bir hayli.

Yanındaki maiyeti
Çevreleyip yaklaştırmaz,
Semetey'in büyük halısını
Kara yere serdirip,
Tanrı'nın toprağına bastırmaz. Bilir mi ki sunguru,
Kibirli kadın Çaçıkey
Kapılı hisara
Sıra sıra girip gitti,
Kırdan çocuklar yetişemedi.
O şeytanlı kadına
Külçoro ile Kançoro,
Pek kibirli kadına,
Koca kıçlı kâfire,
Söz işitip geri dönemeyip,
Ala-Köl'ün kıyısından
Sungurun hâlini söyleyemeyip,
Kaptırıverdiğin derdi söyle.
Sahiden mihnetli kadının
Hışmına dayanamayıp,
Yüzüne karşı söyleyemeyip,
Ne girmeden geri dönebilip, Kançoro söyleyip dururken,
İki çoro ikizi,
Danışıp duruşup,
Sözü sağlam kılışıp,
Biri birini dinlemeyip,
Koşup inip seğirtip,
Kahrı güçlü kadının
Ordasına giremeyip,
Karşılayıp selamlaşamayıp,

«Akşuñkar'ı kaçırdık» – diye

Might she know of the gyrfalcon?
There is one with drawn black brows, Go and ask what she may know,
Your haughty aunt Çaçıkey –
Her posing and her preening past all measure.
The retinue at her side
She rings about, lets none draw near,
Semetey's great carpet
She has spread on the black earth,
She treads not on God's own soil. Might she know of the gyrfalcon?
The haughty woman Çaçıkey
Into the gated fortress
Went in, rank on rank,
The boys from the steppe could not catch up.
To that devil-ridden woman,
Külçoro and Kançoro,
To that most haughty woman,
To the broad-rumped infidel,
Could not turn back once words were heard,
How by the shore of Ala-Köl
They could not tell the gyrfalcon's fate,
Tell the woe of what you let be seized.
Before the truly baleful woman's
Fury they could not stand fast,
They could not speak it to her face,
Nor turn back without entering, While Kançoro kept on speaking,
The two choros, the twins,
Standing in counsel together,
Making firm their word,
Neither heeding the other,
Leaping down, running quick,
Into the orda of the woman strong in wrath
They could not enter in,
Could not meet and give her greeting,

«We have let Akşuñkar be lost» – saying,

İşin aslını söyleyemeyip,
Dikilip duruşup,
Bu azabı çekişip.
Çubak'ın oğlu Kançoro:
«Bu sözümü tut çoro,
Yengene var çoro,
«Akşuñkar'ı kaçırdık biz» – diye, –
Yassı çeneli, yayvan dilli,
Yanılmayan er idin,
Seğirtken hatip, hüccetli,
Söze usta çocuktun,
Sözün çaresini bulan candın.
Yengene varıp gel,
Yerinde sözler edip gel.
Bilse dahi, bilmese de,
Er idin çorom, varıp gel,

Coşkun huylu kâfire,
Ey Külçorom, varıp gel.
Akşuñkar'ın ardını söyle,
Kılıcın ağzını yalamış –
Söyleyiverirse sunguru,
Cömerdinin derdini söyle!»
«Peki, ağa, peki» – diye,
Diz yere bükülüp,
Akborçuk'un sırtında
Yaydan ok gibi uçar Külçoro,
İki yanına bakınıp,
Dudağını burnunu yalanıp.

Almambet'in bir tanesi –
Sağ omzu genişmiş,
Apayrı çıkmış arslanmış,
Bileği kalın, taş yürek,
Fazlasıyla yakışıklı, hem arslan,
Fil endamlı bahadır.
Gök kılıcını kuşanıp –
Görecek olsan Külçoro
Gök kaplan gibi atılıp,

They could not tell the truth of it,
Standing stiff and still,
Enduring this torment together.
Kançoro, the son of Çubak:
«Heed this word of mine, choro,
Go to your aunt, choro,
«We have let Akşuñkar be lost» – saying, –
Flat of chin and broad of tongue,
You were a man who never erred,
A ready orator, armed with proofs,
You were a boy well skilled in speech,
A soul who found the remedy of words.
Go to your aunt and return,
Speak fitting words and return.
Whether she knows or knows it not,
You were a man, my choro — go and return,
To the wild-tempered infidel,
O my Külçoro, go and return.
Tell what came after Akşuñkar,
She has licked the sword's own edge –
If she tells of the gyrfalcon,
Tell her your generous lord's grief!»
«So be it, brother, so be it» – saying,
His knee bent to the ground,
On Akborçuk's back
Külçoro flies like an arrow from the bow,
Glancing to either side,
Licking his lips and nose.

Almambet's only one –
Broad was his right shoulder,
A lion grown apart from all,
Thick of wrist and stone of heart,
Comely beyond measure, and a lion,
A bahadır framed like an elephant.
Girding on his grey-blue sword –
Should you look upon Külçoro,
Charging like a grey tiger,

Görsen gönlün bölünüp –	*To see him, your heart would break in two –*
Gerçek nazlı hanıma	*Before the truly delicate lady*
Şimdi yetti görünüp.	*He now arrived and showed himself.*
Cin tutmuş kâfire,	*To the djinn-possessed infidel,*
Aşırı nazlı kadına,	*To the woman dainty past all measure,*
Yalvara yakara davranan,	*Moving with pleas and supplications,*
Beri vurulmuşça sallanan,	*Swaying as if struck this way,*
Beyce nazlı kâfire,	*To the infidel dainty as a bey,*
Yüz tutup çocuk söyleyene dek,	*Before the boy could face her and speak,*
72900 Yürük at gibi çaprazlayıp,	*Crossing like a racing steed,*
Dertli nazlı yengen,	*Your grieving, delicate aunt*
Çocuğa hitap edip söze başlayıp,	*Addressed the boy and opened speech,*
Usulca söyleyip sağlam bağlayıp:	*Speaking softly, binding fast:*
«Kaba ağan Semetey –	*«Your rough brother Semetey –*
Kaban sağ esen mi ola?!	*Is the boar alive and well?!*
Altındaki tulparı	*The tulpar beneath him,*
Sağ salim mi ola,	*Is it safe and sound,*
Elindeki sunguru?»	*And the gyrfalcon on his fist?»*
Yengen böyle deyince,	*When your aunt spoke so,*
72910 Çoro durup şunu söyler:	*The choro stands and says this word:*
«Asil yenge Çaçıkey!	*«Noble aunt Çaçıkey!*
Arınmıştır mihnetin,	*Your travail has been cleansed,*
Taşmıştır senin devletin,	*Your fortune has overflowed,*
Kılıç konacak kını söyle,	*Tell the sheath where the sword shall rest,*
Hızır'ın dokunduğu yengeciğim,	*My dear aunt touched by Hızır,*
Bu yol gerçeğini söyle!	*This time tell the truth of it!*
Azap ile ecelin	*Of torment and appointed death*
Her türlüsünü düşünüp söyle,	*Think on every kind, and speak,*
Bilgiliysen, yengeciğim,	*If you have knowledge, dear my aunt,*
72920 Bir şeyini koymadan söyle:	*Tell all and hold back nothing:*
Ar Buurul'un karnını aç bıraktık,	*We left noble Buurul's belly hungry,*
Ala-Köl'ün kıyısından	*By the shore of Ala-Köl*
Akşumkar'ı kaçırdık!	*We let Akşumkar be lost!*
Danışman erden söz duyduk,	*We heard word from a counselling man,*
İnatçılığı olmasa,	*Were it not for stubbornness,*
Sizin bildiğinizi duyduk.	*We heard that you have knowledge.*
Benim ağam Semetey,	*My elder brother Semetey,*
Söyleyiverirsen sunguru,	*If you but tell of the gyrfalcon,*

Şöyle böyle dememeye,
Kaldırıp kamçı çalmamaya,
Ardından kuma almamaya,
Fazlasıyla verdi vaadi,
Söyleyiver, yenge, bu sözü!»
Çocuk böyle deyince,
Semetey'in densiz nazlı karısı,
Cin tutup parladı kâfiri:
«Tövbe, tövbe yüzüne,
Yüzü soğuk söz söyledin.
Kırdaki erkeğin
Kuşuyla işi olur,
Evdeki kadının – dişinin
Aşıyla işi olur,
Kaçırıverdiğiniz sungurla
Evde oturan dişinin
Ne sebepten işi olur?
Görünme, yok ol gözümden,
Yaklaşma sakın bana!
Cerbezelikle söz söyleyen,
Alay edip geçmişi söyleyen,
İyi kulak ver şu sözüme,
Atanın körü, sinsi kul,
Görünme, yok ol gözümden!
Şimdi boğazlarım seni,
Atanın körü, şeytan kul,
Şimdi oyarım gözünü!
Dediğimi bil de git,
Hunharınla ikiniz birleşip,
Kara yere girip gidin!»
Hiddetlenip köpürüp,

Never to say this or that to you,
Never to raise and lay the whip,
Never to take a second wife after,
Has given his pledge in fullest measure,
Speak, aunt — say this word!»
When the boy had spoken so,
Semetey's reckless, delicate wife,
The infidel flared, djinn-possessed:
«Mercy, mercy on your face,
You have spoken a cold-faced word.
The man out on the steppe
Has business with his bird,
The woman — the female — in the house
Has business with her cooking,
With the gyrfalcon you have lost,
What business has the female
Who sits at home — and why?
Show yourself not — begone from my sight,
Dare not come near to me!
You who speak with glib cunning,
Who mock and speak of what is past,
Give good ear to this my word,
Blind spawn of your father, sly slave,
Show yourself not — begone from my sight!
Now I shall cut your throat,
Blind spawn of your father, devil slave,
Now I shall gouge out your eyes!
Mark what I say, and go,
You and your fierce one joined together,
Go down into the black earth!»
Raging, foaming at the mouth,

Yedinci cildin sonu.

Sekizinci cilt, Semetey ile Ayçürök'ün kavuşması ve Çınkoco'ya karşı savaşla sürer.

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Yedinci cilt, on iki yaşında taht alan Semetey'in öz akrabalarıyla kanlı hesaplaşmasından kırk çoronun kırk kümbetine; Çınkoco'nun kinle ördüğü kuşatmadan ak kuğu donunda âlem sınayan Ayçürök'ün Akşumkar'ı kaçırışına uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT VII

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT VII
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME VII